

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BİZANS İSTANBUL'U

SEMAVİ EYİCE

YEDİTEPE

YABANCILARIN GÖZÜYLE
BİZANS
İSTANBUL'U

SEMAVİ EYİCE

2.

Baskı

**YABANCILARIN
GÖZÜYLE
BİZANS
İSTANBUL'U**

PROF. DR. SEMAVİ EYİCE

YABANCILARIN GÖZÜYLE BİZANS İSTANBUL’U
PROF. DR. SEMAVİ EYİCE

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

Yayına Hazırlayan
Ayşenur Erdoğan

Editör
Sahure Ergüzel

©Yeditepe Yayınevi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-9787-85-7
Yeditepe Yayınevi: 331
Araştırma-İnceleme: 266

2. Baskı: Ocak 2021

Sayfa Düzeni
Adem Şenel

Kapak Tasarımı
Sercan Arslan

Baskı-Cilt
Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd.Şti.
Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi C Blok No:102 - Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92 (Sertifika No: 45097)

YEDİTEPE YAYINEVİ
Çatalçeşme Sok. No: 52/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi.com / bilgi@yeditepeyayinevi.com

**YABANCILARIN
GÖZÜYLE
BİZANS
İSTANBUL’U**

PROF. DR. SEMAVİ EYİCE

Prof. Dr. Semavi Eyice

21 Kânunuevvel 1339 (1923) tarihinde İstanbul Kadıköy’de Mehmet Kamil Bey ile Hatice Hanım’ın ikinci oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Kadıköy Saint Louis okulunda başladığı eğitim hayatına, Saint Joseph Fransız okulunda devam etmiş, 6.sınıftan sonra Galatasaray Lisesi orta kısmına başlamıştır.

Liseye de aynı okulda devam ederek Haziran 1943’de mezun olmuştur. Yine 1943 yılının Ekim ayında Arkeoloji ve Sanat Tarihi okumak için İkinci Dünya Savaşı’nın tam ortasında Almanya’ya gitmiştir. Almanca öğrenimi ile geçirdiği ilk ayları takiben 1944’de Viyana Üniversitesi’nde bir sömestr öğrenim gördükten sonra ikinci sömestri 1944-45 Berlin Üniversitesi’nde tamamlamıştır.

Türkiye’ye döndüğünde İstanbul Üniversitesi’nde eğitime başlamış 1948 yılında, mezun olduğu Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Kürsüsü’ne devam etmeye hak kazanmış ve “*İstanbul Minareleri*” isimli bir bitirme tezi yapmıştır. 1948 yılının sonuna doğru Sanat Tarihi bölümünde Türk-İslam sanatı dersi veren Prof. Ernest Diez’in yanında asistan olarak çalışmaya başlasa da bir süre sonra Bizans sanatı tarihi öğretim üyesi Prof. Schweinfurth’un asistanlığını yapmıştır. İslâm sanatı derslerinde Prof. K. Erdmann’ın yardımcısı olan Eyice, Edebiyat Fakültesi’nde her yıl konferans şeklinde dersler veren Prof. A. Gabriel’in bu derslerini Fransızcadan, Schweinfurth ve Erdmann’inkileri Almancadan Türkçeye çevirmiştir. 1950-1953 yılları arasında ise Arif Müfit Mansel’in başkanlığını yürüttüğü Side kazılarına katılmış ve bu kazılarda Bizans eserleri ile ilgilenmiştir. Dört yıl asistanlık devresinden sonra, 1952 yılında “*Side’nin Bizans Dönemine Ait Yapıları*” başlıklı teziyle doktorasını vermiştir. Doktora tezini verdikten sonra doçentlik tezi için çalışmaya başlamıştır. Bu sırada askere gitmiştir. Yedek subayken “*Son Devir Bizans Mimarisi*” başlıklı tez ile doçentlik imtihanına girmiş ve terhis olduğu sırada doçent unvanına sahip olmuştur. Terhis olduktan sonra üniversiteye dönmüş ve 1,5 yıl sonra 1958 yılında Münih Üniversitesi’ne gitmiştir. Humboldt bursunu kazanarak, 13 ay

süre ile buradaki derslere girmiştir. 1959 yılında Türkiye'ye, İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Kürsüsündeki görevine dönerek Bizans ile ilgili dersler vermeye başlamıştır. 1964 yılında ise *"İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler"* başlıklı tezi ile profesör olmuştur. YÖK'ün Bizans Kürsüsü'nü ve benzeri bazı kürsüleri birleştirip Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'ne çevirmesinden sonra bu bölümün başına getirilmiştir. 43 sene görev yaptıktan sonra 1990 yılında 67 yaşında İstanbul Üniversitesi'nden emekli olmuştur. Yayımlanmış onlarca kitabı ve sayıları binleri aşan makalesi vardır. Akademik hayatı boyunca Almanya'da Bochum Üniversitesi'nde Fransa'da ise Sorbonne ve College de France'da, İsviçre'de Geneve Üniversitesi'nde dersler, Bruxelles, Münih, Mainz, Münster, Berlin, Roma, Ravenna, Venedik, Ohri, Bükreş, Selanik, Belgrad ve Washington'da da konferanslar vermiştir. Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ve Türk Tıp Tarihi Enstitüsü üyeliği yapmıştır. Fransa hükümeti tarafından verilen Legion d'Honneur Madalyası sahibi, Alman Arkeoloji Kurumunun ve Belçika Krallık Akademisi'nin üyesidir. 28 Mayıs 2018 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Yazarın yayınevimizden çıkan kitapları:

- 1- *Bizans Devrinde Boğaziçi*, İstanbul 2007.
- 2- *Mimar Sinan'ın Gurbette Kiliseye Çevrilen Eseri Bosnalı Sofu Mehmed Paşa Camii* (Ayşenur Erdoğan ile birlikte), İstanbul 2017.

İÇİNDEKİLER

BAŞLARKEN.....	13
----------------	----

İSTANBUL’U ANLATAN YABANCILAR

1. Egeria (Aetheria).....	21
2. Piskopos Arculf	23
3. Çinli Bir Elçi.....	25
4. Willibaldus.....	28
5. Charlemagne.....	29
6. Yahya İbn Hakem El-Gazal.....	31
7. Grigoriy.....	33
8-Nasır İbn el-Ezher	35
9. İbn Hurdâzbih	37
10. Harun İbn Yahya.....	39
11. İbn Havkal	44
12. Liudprand.....	45
13. Liutefredus.....	49
14. Mesudî	51
15 . Keşiş Joseph	53
16. Bartolf.....	54
17. Foucher de Chartres	55
18. Anonim Din Adamı.....	57
19. Norveç Kralı I. Sigurd	58
20. Guibert.....	60
21. İdrisi.....	61
22. Odon de Deuil	63

23. Hassan Ali el-Herevî.....	66
24. Tudela'lı Haham Bünyamin.....	69
25. Guillaume	72
26. Anonim İngiliz Hacı	75
27. Piskopos Anton	77
28. Geoffroy de Villehardouin	80
29. Robert de Clari	86
30. Gunther von Pairis	92
31. Keşiş Rabban Şauma	95
32. Hacı Abdullah	99
33. Ebü'l-Fidâ	102
34. Brocardus	104
35. Wilhelm Von Boldensele.....	105
36. İbn Batuta	107
37. Hamdullah el-Müstevfî.....	111
38. Ludolf von Sudheim.....	114
39. Stephanof.....	116
40. Jean de Mandeville.....	121
41. Philip de Mezieres	123
42. Peter Sparnau ile Ulrich von Tannstaedt	124
43. Smolensk'li Ignatius.....	126
44. Anonim Rus Hacı	128
45. Kâtip Alexander	133
46. Boucicaut.....	136
47. Ruy Gonzales de Clavijo.....	137
48. Cyriacus	147
49. Keşiş Zosima.....	149
50. Cristoforo Buondelmonti	152
51. Ghillebert de Lannoy	157
52. Adı Bilinmeyen Rus Seyyahı	159
53. Johannes Schiltberger	160
54. Bertrandon de La Broquière	163
55. Anonim Ermeni Hacı	168
56. Pero Tafur	170

57. Gilles de Bouvier	177
58. İbnü'l-Verdî, Sirâceddin Ebû Hafs Ömer	179
59. Nestor-İskander.....	182
60. Nicolo Barbaro.....	193
61. Tursun Bey	195

DEĞERLENDİRME

A. BİZANS'IN SON GÜNLERİNDE

KONSTANTİNOPOL İS'İN İKİ RESMİ	201
1. Hartmann Schedel Gravürü.....	203
2. Bertrandon de La Broquière'nin Denizaşırı Seyahatnamesindeki Minyatür	211

B. BİZANS DÖNEMİNDEKİ İSTANBUL'U ANLATANLARIN

YAZDIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	215
1. Gezgin Olarak Gelenlerin Değerlendirmesi	222
2. İslam Yazarlarının Değerlendirilmesi.....	233
3. Haçlı Seferi ile Gelenlerin Değerlendirmeleri.....	247
4. Elçiler.....	257
5. Hacılar.....	262

BİBLİYOGRAFYA.....	275
---------------------------	------------

DİZİN	284
--------------------	------------

EKLER.....	290
-------------------	------------

BAŞLARKEN

Bizans ya da bir başka değimle Doğu Roma İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü yıllarda muhtelif sebeplerle İstanbul'a gelen bir hayli yabancı vardır. Bu yabancıların da birçoğu şüphesiz burada gördüklerini, yaşadıklarını ve bura ile ilgili hatıralarını kaleme almışlardır. Nitekim bunlar günümüzde birer birer dilimize çevrilmektedir.

İlki 1970'li yıllarda Vancouver'da yapılmış olan Habitat Kongresi'nin ikincisi 1996 İstanbul'da yapılmıştır. Bu kongre münasebetiyle basılacak kitap için benden de İstanbul hakkında yabancıların görüp seyahatnamelerinde kısa veya uzun olarak anlattıkları büyük şehre dair bir yazı hazırlamam istenmişti. Bu yolda bir çalışmanın hiç de kolay olmadığını düşündüm. Nitekim elimizdeki kütüphane imkânları ile bu hususta bir şeyler derleyebilmek bir hayli zordu.

Toplanan kaynakların yayınlanmış asılları veya tercümelerinin kullanılması suretiyle meydana getirilen bu çalışmada, bazı kaynaklar için ikinci el yayınlara başvurulmasından başka çare görülememiştir. Diğer taraftan, çeşitli türden seyyahların yazdıkları şehrin topografyası ve tarihi bakımından bir takım dipnotlar ile açıklanması uzun bir çalışma gerektireceğinden ve bunun da bir takım tekrarları doğuracağı hasebiyle çalışmanın sonunda toplu bir sentez ve değerlendirme yapılması girişiminde bulunulmuştur.

Fetihten önce çeşitli ülkelerden değişik sebepler ile buraya gelen veya başkalarından öğrendiklerini yazan seyyah ve yazarların günümüze kadar ulaşabilen hatıraları Ortaçağ dünyasının bu büyük ve önemli şehrinin görünümünü bir dereceye kadar tanıtmaktadır. Bu derlememizde 1453'den önceki Konstantinopolis yapılar ve tarihi topografyaya faydalı olacak bilgiler üzerinde durulmuştur.

İstanbul'a gelenler arasında buradaki kiliseleri ve kutsal hatıraları ziyaret eden Hıristiyan hacılar da bulunmaktadır. Bunlar genellikle Kudüs'e giderken veya dönerken bu şehre uğramışlardır. Hacıların arasında bilhassa Rusya'dan gelenler oldukça kalabalık bir kitle teşkil ederler. Bu türden olan seyyahlar kutsal eşyaya meraklı olduklarından, röliklere dair etraflı bilgi vermelerine karşılık şehrin görüntüsünü ihmal etmişlerdir. Elçilik heyeti ile Bizans İmparatorluğu'nun başkentine uğrayanlar ise oldukça sınırlıdır. Buna karşılık Haçlı seferlerine katılanlar, bilhassa IV. Haçlı seferi ile Konstantinopolis'e gelenler bu sırada gördüklerini yazanlar veya yazdıranlar daha çok sayıdadır.

İstanbul'u nasıl gördüklerini anlatanlar arasında Arap-Müslüman ülkelerinden de gelenler vardır. Bunlar inanç bakımından kendilerine yabancı olan şehri, koyu Hıristiyan ve röliklere büyük merakı olan diğer seyyahlardan daha değişik bir gözle görmüşlerdir. Surları güçlü iken daha çok şehrin ve imparatorluk sarayının zenginlik ve ihtişamı ile ilgilenmişlerdir. Bunlar dışında Ortaçağ içinde, Konstantinopolis'e günümüzde kullanılan bir terim ile "turist" olarak uğrayanlar ve gördüklerini yazılı olarak bırakanlar da bulunmaktadır. Nihayet bu grubun içinde bütünüyle hayal ürünü olan bir seyahatname de yer alır. Bu da Charlemagne veya Büyük Karl denilen imparatorun güya Bizans'ın başkentine yapmış olduğu seyahatin hikâyesidir. Gerçek olmamasına rağmen bu seyahatname de bu yazımız içine alınarak kısaca bahsedilmiştir. Bundan

başka yine Konstantinopolis'i anlatan birkaç yabancı daha vardır ki bunların gerçekten bu şehre gelmiş oldukları kesinlik kazanmamıştır. Anlattıkları şeyleri bazı Bizans kaynaklarından derledikleri tahmin edilmektedir. Aslında bu türden olan yazıları araştırmamızın sınırları dışında bırakmıştık. Fakat daha sonra kararımızı değiştirerek bu birkaç yazarın anlattıklarını da eserimize katmayı uygun bulduk.

Topladığımız metinlerin içlerinden IV. Haçlı seferi ile 1203'te Konstantinopolis'e gelenlerden üç tanesini bir makale halinde 'Habitat II' toplantısı için basılan kitapta yayınladık¹. Bunlar Fransız Geoffroy de Villehardouin ve Robert de Clari ile Alman Gunther von Pairis'dir. İslam yazarlarının verdikleri bilgileri de ayrı bir makale halinde bir araya getirerek İstanbul Araştırmaları başlıklı yıllıkta yayınladık².

Kullandığımız çeşitli dillerdeki metinlerin asılları veya tercümeleri kitabımızın içindeki referanslarda belirtilmiştir. Aynı konuyla ilgili olarak Ruth Macrides'in editörlüğünü yaptığı kitabı bizim çalışmamızla aynı derecede olmamakla birlikte bazı seyyahlara temas etmektedir. Fetih'ten önceki İstanbul'u da anlatanlardan kısaca bazılarına temas etmiş olan Ümit Meriç'in de büyük bir kitabı yayınlanmıştır.

Eski seyyahların yazdıklarına başvurulduğunda akla takılan bir soru vardır: Acaba bu seyyahlar anlattıkları yerleri gerçekten görmüşler midir? Arap seyyah ve coğrafyacılara için olduğu kadar daha sonrakiler için de bu soru sorulabilir. Hatta aynı şüphe daha geç dönemlerde yaşamış Batılı bazı seyahatname yazarları için de geçerlidir. Biz burada bu konu üzerinde durmaksızın ve bu soruyu aydınlatmaya çalışmadan sadece birkaç İslam yazarının eserlerinden derlenen bilgileri takdim

1 Semavi Eyice, "Haçlı Seferi İle Gelen Batılıların Gördükleri İstanbul", *Dünya kenti İstanbul Habitat II*, İstanbul 1996, s. 12-21.

2 Semavi Eyice, "Bazı İslam Yazarlarına Göre Fetih'ten Önce İstanbul", *İstanbul Araştırmaları II*, 1997, s. 17-28.

edeceğiz. Yayınladığımız metinler ile birlikte konuyla ilgili birkaç gravür, resim ve minyatürlerle de çalışmamızı bir dereceye kadar zenginleştirdik. İstanbul'a gelmiş olan seyyahlar hakkında genel bibliyografya olarak şu yayınlar gösterilebilir:

- Clare Howard, *English Travellers of the Renaissance*, London-Newyork 1914.
- Jean Ebersolt, *Constantinople Byzantine et les Voyageurs du Levant*, Paris 1918, tıpkı basımı, London, 1995. Bu eserin Türkçe çevirisi İlhan Arda tarafından yapılmış 1996 yılında *Bizans İstanbul'u ve Doğu Seyyahları* adıyla neşredilmiştir.
- Nicolas Jorga, *Les Voyageurs Francais Dans l'orient Europeen*, Paris, 1928.
- Arthur Percival Newton, *Travel and Travellers of the Middle Ages*, London-Newyork 1930.
- Sh. H. Weber, *Voyages and Travels in Greece, the Near East and Adjacent Regions Made Previous To The Year 1801*, Princeton-New Jersey 1953.
- J. P. A. Van der Vin, *Travellers to Greece and Constantinople, Ancient Monuments and Old Traditions in Medieval Travellers Tales*, İstanbul 1980.
- G. P. Majeska, *Russian Travelers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Washington 1984.
- Stephan Yerasimos, *Les Voyageurs Dans l'Empire Ottoman (XIVe-XVIe siecles), Bibliographie Et Eiventure Des Lieux Habites*, Ankara 1991.
- *Travel in the Byzantine World*, Ed. Ruth Macrides, Aldershot 2002.
- Ümit Meriç, *Seyyahların Aynasında Şehirlerin Sultanı İstanbul*, İstanbul 2010.

Çalışmada açıklık getirmek istediğim bir konu vardır ki o da şehrin adı ile ilgilidir. Bu dönemde İstanbul'un adı 'Konstantinopolis' olduğu için biz de metnimizde bu adı kullandık. Ancak imparator I. Constantinos bir Roma imparatoru olması hasebiyle devletin dilinin de Latince olması dolayısıyla Latin imlasını tercih ettik. Gayet tabi olarak aldığımız metinlerde yazanın tabiiyeti ve yazdığı eserin dili bakımından onlarda kullanılan şekil de aynen muhafaza edilmiştir. Nitekim İstanbul'a Arapların 'Konstantiniyye', Almanların 'Konstantinopel' demeleri de aynen muhafaza edilmiştir.

Bu çalışmamızı yayınlarken önemli bir hususu daha belirtmek isterim. Yukarıda işaret edildiği gibi metnin esası 1995-96 yıllarında hazırlanmışken birkaç yıl herhangi bir girişimde bulunulmaksızın öylece kalmıştır. Bu arada maalesef gözlerimde başlayan bir rahatsızlığı tedavi etmek iddiasında bulunan bir uzman hekimin hatalı girişimi görme yeteneğimin % 95 ölçüsünde kaybolmasına neden olmuştur. Bu yüzden kitabımda rastlanabilecek bazı aksaklıkları bizzat inceleyebilmem mümkün olmadığından anlayış ile karşılanmalıdır. Daha kapsamlı bir çalışma yapamadığımdan dolayı da okuyucularımın hoşgörüsüne sığınırım.

Önceki haliyle yarım kalan eser son zamanlarda birkaç kez daha ele alınmıştır. Yeniden ele alınmalarda açıklamalar bölümü oluşturularak, bugünkü topografyası ile bahsi geçen eserlerin bağlantıları tespiti çalışılmıştı. Ancak bu bölümün bir hayli hacimli olması sonucunda vazgeçilmiş kitabın sadece Bizans İstanbul'unu gören veya sadece anlatan yabancıların metnlerinin toplandığı bir çeşit antolojiden ibaret olması tercih edilmiştir. Böylece metin sadece yabancı yazarlar ve onların İstanbul hakkında anlattıkları bilgilerden ibarettir. Haçlıların İstanbul yağmasından kaçırdıkları pek çok sanat eseri veya Hristiyanların kutsal kabul ettikleri rölikler bugün batıda müzelerde veya bazı kiliselerin hazinelerinde

bulunmaktadır. Bunların da bu kitabımızda yer almasını tasarlamıştık ancak ilk deneme baskıları yapıldığında kitabın hacmini çok büyölten bu tarihi malzemeyi yayınlamaktan vazgeçtik. Aynı şekilde kitabın diğer ana bölümü olmak üzere hazırlanan şehirde görülen başlıca yapıların yerleri ve mimari özellikleri birçoğu tartışmalı bilgileri de önce ayrı bir cilt halinde yayınlamayı düşünmüşken bu hacmi ana metinden iki misli daha geniş olan bu bölümden de yazılmışken vazgeçtik.

Çalışmanın kitaplaşma süresince bazı İtalyanca kaynakların temini konusunda yardımcı olan merhum Prof. Dr. Mahmut Şakiroğlu'na, ilk başlarda bazı notların toparlanmasında yardımını olan Sema Doğan'a, kitabımızı basılmasında emeği olan Sahure Ergüzel ve Mustafa Karagüllüoğlu'na, redaksiyon ve yayına hazırlanmasındaki emeğinden dolayı Ayşenur Erdoğan'a şükranlarımı belirtirim.

Semavi EYİCE – Mart 2017

İSTANBUL'U ANLATAN YABANCILAR

Dünyanın kadim şehirlerinden biri olan İstanbul birçok medeniyete ve sayısız insana ev sahipliği yapmıştır. Şüphesiz bu medeniyetler içinde konumuzu teşkil eden Doğu Roma yani Bizans İmparatorluğu da bulunmaktadır. Buraya muhtelif sebeplerle gelenlerin yazdıkları ise günümüze ışık tutmaktadır. Ancak bir kez daha tekrar edilmelidir ki İmparatorluğun hüküm sürdüğü yüzyıllar göz önüne alındığında bu konuda bilgi toplamanın ne kadar zor olduğu tahmin edilebilir. Biz çalışmamızın bu bölümünde elde edebildiğimiz seyahatname metinlerini kronolojik sıraya göre siz değerli okuyucularımıza sunacağız.

Bizans İmparatorluğu'nun kurucusu İmparator I.Constantinus

Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, Yapı Kredi Yayınları, s.13.

1. Egeria (Aetheria)

[384'e doğru]

Yapılan araştırmalar sırasında Bizans'ın Konstantinopolis'ini ziyaret eden ve seyahatnamesinde ondan bahsedenlerin en başında Akitanlı rahibe Egeria'nın (veya Aetheria-Eteria) geldiği anlaşılmıştır. Kendisine ait hemen hemen on birinci yūzyıl tarihli bir yazma metnini, Arezzo'da Giovanni Francesco Gamurrini bulmuştur. Roma imparatoru, I. Constantinus Hristiyanlığı meşru bir inanç durumuna getirdikten sonra IV. yūzyıl içinde yakın doğuya birkaç seyahat yaparak Filistin'deki kutsal yerleri ziyaret eden rahibe, Latince olarak yazılan seyahat hatıralarında uğradığı Konstantinopolis'ten ne yazık ki sadece birkaç satır içinde bahsetmiştir. Paul Devos, genç kızın bu seyahati 382-386 paskalyası arasında yapmış olduğunu bildirmektedir.

Kutsal yerleri ziyaretinden sonra Mayıs-Haziran 384'te Gūney Anadolu'ya geçen Egeria, Silifke'de Hagia Thekla'nın adına kurulan kiliseyi ziyaret etmiştir. Bundan sonra, tarihi topografya bakımından faydalı olan tek tespiti şimdiki Kadıkōyū'nūn öncüsü olan Khalkedon'da görmüş ve herhalde ziyaret etmiş olduğu, Hagia Euphemia'nın cesedini muhafaza eden mezar binası (martyrion)'dır. Azize Thekla'nın içinde kaybolduğuna inanılan mağara Meryemlik adıyla tanınır ve

Silifke'nin yaklaşık 2 km. uzağında bulunmaktadır. Euphemia'nın mezarı ise Sasaniler'in Konstantinopolis'e karşı yaptıkları bir seferde tahrip edileceği korkusuyla azizenin kalıntıları şehrin içinde Hipodrom'un yanındaki bir martyrion'a konulmuştur. Şimdi Adalet Sarayı'nın yanında olan bu martyrion'un kalıntıları 1937-1938'lerde ortaya çıkarılmıştır. Ne yazık ki Egeria, Azize Euphemia'nın önemli bir yapı olduğu anlaşılan kilisesinin Khalkedon'un neresinde olduğunu açıklamamıştır. Bazıları bu yapının Haydarpaşa garının yakınında olduğunu iddia ederlerse de daha inandırıcı bir tahmine göre Yeldeğirmeni adı verilen semtte de olabilir. Fakat bugüne kadar hiçbir kalıntısına rastlanmamıştır.

Egeria Khalkedon'dan suyu geçerek gittiği Konstantinopolis'te buradaki çok sayıda olan kilise ve martyrion'ları da ziyaret etmiştir. Ne yazık ki bu dini yapılar ve gördüğü şehir hakkında bir açıklama yapmamıştır.

Hélène Petré, Ethérie, *Journal de Voyage*, Paris 1948; K. Vretska, *Die Pilger-reise de Attheria*, Klosterneuburg b. Wien, 1958; G. E. Gingras, *Egeria, Diary of a Pilygrimage*, Westminster 1970; J. Wilkinson, *Egeria's Travels*, London 1971; M. Branişte, *Însemnarile de Călătorie ale*; Paul Devos, "La date du voyage d' Égérie", *Analecta Bollandiana*, 85 (Bruxelles 1967), s. 165-194; Egeria, *Egeria'nın Hac Yolculuğu*, çev. Aytuğ Arslan, Ankara 2012.

2. Piskopos Arculf

[675]

Galya ülkesinde Perigeux şehrinde kardinal olan Arculf, 670 yılında kutsal topraklara bir hac seyahati yapmış, Kudüs'te 9 ay kalmıştır. Bu hatıratı İrlanda yakınlarında meydana gelen gemi kazasında kendisini kurtaran Adomnan adlı rahibe yazdıran Arculf'un seyahatnamesi 688 yılında Büyük Britanya Kralı Alfred'e takdim edilmiştir. İskenderiye'den dönüş yolu için hareket eden Arculf, kısa bir süre Girit adasında kalarak, buradan Konstantinopolis'e doğru yola çıkmıştır. Birkaç ay kaldığı şehirde gördüklerini bahsi geçen eserinde anlatmıştır. Nitekim devrin yapılarına inceleyen Arculf'a göre Büyük Kilise'nin üstü çok büyük bir kubbe ile örtülüdür. Burada bulunan İsa'nın Haçına gösterilen saygı, Aziz Georgios'un röliki ve Hodegetria Meryem ikonası gözünden kaçmamıştır. Şehri ters bir üçgen olarak düşündüğünüzde, şehrin kuzey tarafı hariç diğer tarafları denizle çevrili olduğunu ifade eder ve denizden içeri giren Haliç'in uzunluğunu 60 mil olarak gösterir. Sur duvarlarının 12 mil uzunluğunda olduğunu söyledikten sonra sur duvarlarının kulelerle güçlendirilmiş olduğunu da belirtir. Şehrin içinde çok sayıda ev bulunduğunu ve genellikle taştan yapıldığını ifade eder. Dahası bunların Roma evleri gibi gösterişli olduğunu belirtir.

Arculf sadece yapılar ve şehrin topografyası hakkında bilgi vermez uzun uzadıya I. Constantinos tarafından şehrin kuruluş efsanesini de anlatır. Bu efsane Ümit Meriç'in kitabında tekrarlanmakla beraber bilinen klasik efsaneden oldukça farklıdır. Öyle ki şehrin evvelden beri mevcut belde olduğu hiç hesaba katılmaksızın sanki tamamen boş bir yerde ilk defa kuruluyormuş gibi gösterilmiştir. Bu bakımdan esas efsanenin karşısında fazla bir değer taşımamaktadır. Ayrıca kendisinin Ayasofya hakkında verilen mimari bilgi pek gerçeğe uymamaktadır. Ancak üzerinin büyük bir kubbeyle örtülü olduğunu söylemesi dikkat çekmektedir. Kuzey tarafta güzel bir bölümde bazı röliklerin ve kutsal haçın saklandığına belirtir ve bunları gördüğünü söyler.

T. Tobler-A. Molinier, *Itinera Hierosolimitana*, I, Geneva, 1879; D. Meehan, *Addamnan's de locis sanctis*, Dublin 1958; P. Mickley, *Arculf. Eines Pilgers Reise nach dem heiligen Lande (um 670)*, Leipzig 1917 (Bu kaynakların hiçbirine ulaşamadığı için Van der Vin'in sayfa 481-483'de verdiği özetten faydalanılmıştır); Ümit Meriç, *Seyyahların Aynasında Şehirlerin Sultanı* İstanbul, İstanbul 2010; A. Kuelzer, "Byzantine and early post-Byzantine pilgrimage to the Holy Land and to Mount Sinai" (Ed. Ruth Macrides), Aldershot, 2002; J. Wilkinson, *Jerusalem Pilgrims*, Warminster 1977.

3. Çinli Bir Elçi

[VII. yüzyıl]

Konstantinopolis'in yedinci yüzyıla ait kısa bir tasviri Çin'in T'ang Sülalesi döneminde yaşayan bir Çinli tarafından kaleme alındığı öğrenilmiştir. Bu kaynağı haber veren ve ilk defa olarak Almanca bir tercümesini yayınlayan Peter Schreiner'dir.

Bizans ile Çin arasındaki diplomatik ilişkiler 605-719 tarihleri arasında olmuş bu temaslar sonunda oluşan metinler Çin devlet ve kanunnamelerinde yer almıştır. Bu metinler içerisinde Konstantinopolis tasviri ile şehrin coğrafya bakımından durumu anlatan bir kısım dikkat çeker. Anlatanın "Fu-lin" dediği Bizans Devleti, Batı denizinin yani Akdeniz'in kuzeyinde yer almaktadır. Ayrıca Güneydoğusu İran'a komşudur. Kendi ölçülerine göre arazisi on bin "Li"nin üzerindedir ve dört yüz kent içermektedir. Yerleşim yerleri iç içedir dedikten sonra abartılı bir şekilde şöyle devam eder; "...*Sarayların sütunları ve kirişleri kristalden ve sırlı tuğlalardan yapılmıştır.*"

İsimsiz kahramanımız yazısında Bizans'ın idare sistemini, imparatorun şikâyetleri bir sepette toplatmasını ve böylece haksızlığa uğrayanlar hakkında karar verebildiğinden de bahsetmektedir. Ayrıca hükümdarların nasıl seçildiğine ait bilgiler vermektedir. Hükümdarın hakkında detaylar da paylaşılan

Çinli, onun tacının kanatları açılmış bir kuş biçiminde olduğundan, hem tacının hem de takılarının inciler ve kıymetli taşlarla bezendiğinden, imparator işlemeli ipek kumaşlar giydiğinden de söz etmektedir. Dahası altın kaplamalı tahtta oturan imparatorun yanındaki minderde yeşil tüylü bir kaza benzeyen bir kuş olduğundan ve bu kuşun imparatora sunulan yemeklerde zehir olup olmadığının haberini verdiğinden de bahsetmektedir.

Sadece imparatorlardan değil onun sarayından da bahseden Çinli, şehrin surları hakkında da bilgi vermektedir. Ona göre surlar üst üste istiflenmiş taşlardan yapılmış, çok yüksek duvarlar halindedir. Şehrin içinde yüz bin aile yaşamaktadır ve şehrin güneyi bir denizle sınırlıdır.

Yazarın dikkatini çeken konulardan biri de kapılardır. Doğu tarafında, surlarda büyük bir kapı olduğu ve bu kapının yukarıdan aşağıya altın ile bezenmiş olduğu ifade ettikten sonra imparatorluk sarayına yaklaşıldığında art arda üç büyük kapı bulunduğunu, bunların da değerli taşlarla bezenmiş olduğunu söyler.

Gezgin şehirde zamanın nasıl ölçüldüğünden de bahsetmektedir. Zira ikinci kapının tepesinde büyük altın bir terazi tartı asılıdır. On iki altın terazi topu günün saatlerini gösterir. Bir insan büyüklüğündeki altın figürse hemen bitişiğinde durur. Her iki saatte bir bir küre/top düşerek, yankı veren bir ses çıkarır ve böylece zaman ölçülür. Yazarın bulanık bir şekilde tarif ettiği bu zaman gösterme aracının bir tür saat olduğu anlaşılmaktadır. Lakin bunun başka yabancıların bahsettiği Ayasofya'nın yan cephesi üzerinde olduğu bilinen Horologion olup olmadığı konusunda bir soru ortaya çıkabilir. Ancak Çinlinin tarifi bu saatlerin birbirlerinden farklı olduğu kanısını uyandırıyor. Dolayısıyla onun tarif ettiği zaman aracının, sarayın ana girişi olan Khalkhe kapısı üzerinde yer alan ikinci bir zaman aleti olabileceği düşünülebilir.

İsimsiz gezginimiz şehrin notlarında saraylarının ihtişamını abartılı bir biçimde anlatır. Sütunlar turkuazdan, döşemeler ise altından altındandır. Bununla birlikte gelenekleri onları tuğla kullanmaktan alı koyar. Bunun yerine taş dövüp toz yapıp, duvarları bunun ile sıvarlar ve böylece duvarın yüzeyi yeşim taşı gibi parlar. Kapılar fildişinden, kirişler güzel kokulu ağaçlardandır. Gezgin kentin su ihtiyacının nasıl karşılandığını ve insanların kıyafetlerini anlatarak yazısına devam eder. İfadelerine göre erkekler sağ kollarını açık bırakacak biçimde giyinirler.

Elçi olarak yedinci yüzyılda Konstantinopolis'e geldiği tahmin edilen bu Çinlinin şehri hakkında verdiği bilgiler doyurucu sayılmaz. Bazı hususlardaki görüşleri hakkında da ancak bazı tahminler yürütülebilir. Nitekim yeşim taşına benzettiği duvar yüzeyi bir Çinli için çok yabancı olan ve Bizans'ta sık kullanılan mozaikler olabilir. Metni Almanca olarak yayımlayan P. Schreiner, etraflı açıklamalar ile değerlendirilen abartılı tasvirleri aydınlatmaya gayret etmiştir. Çinlinin bahsettiği vakti gösteren mekanizmayı etraflıca inceleyerek, bunun nasıl çalıştığını ve nasıl bir tekniği olduğunu bir şema yardımı ile tanıtmıştır.

P. Schreiner, "Eine chinesische Beschreibung Konstantinopels aus dem 7. Jahrhundert", *Islambuler Mitteilungen*, 39 (1989), s. 493-505.

4. Willibaldus

[722]

Arculf'tan elli yıl kadar sonra bu defa bir Anglosakson papazı olan ve Germen topraklarında görev yapan Willibaldus 722'de Napoli'den gemiye binmiş, Efes'te Yedi Uyurlar'ı ziyaret etmiş, kışı Patara'da geçirmiş nihayetinde İstanbul'a gelmiştir.

Havariyun Kilisesi'nde bulunan Aziz Andreas, Aziz Timoteus ve İncil'ci Lukas ile Aziz Hrisostomos'un mezarlarını saygı ile ziyaret etmiştir. Devamında İznik'te imparator Constantinos'un üç yüz on sekiz rahibe başkanlık ettiği kut-sal konsile katılmış ve tekrar İstanbul'a dönmüştür. Hatıralarını Heidenheim'deki bir rahibe yazdıran Willibaldus, 758'de vefat etmiştir.

Ümit Meriç, *a.ge.*, s. 26.

5. Charlemagne

[IX. yüzyılın başı]

Charlemagne'nin (768-814) Kudüs ve arkasından da Konstantinopolis'e yaptığı bir seyahati anlattığı düşünülen eski Fransızca ile yazılmış 870 mısralık manzum bir seyahatnamenin el yazma nüshası 1879'a kadar British Museum'da muhafaza ediliyordu. Bu tarihte çalınan bu yazma ne yazık ki bir daha bulunamamıştır. Ancak 1836'da ilk yayınlanışından itibaren metin bilinmektedir ve birçok defa basılmıştır. On birinci yüzyılın sonlarında veya on ikinci yüzyılın başlarında yazıldığı tahmin edilen bu manzum eserin bütünüyle hayal ürünü olduğu yönünde fikirler bulunmaktadır. Charlemagne (Carlus magnus) doğuya bir seyahat yapmadığı gibi Konstantinopolis'e hiçbir vakit gelmediği de düşünülmektedir.

Karısının *“Yeryüzünde ondan daha lââyık olarak tacını taşıyan bir hükümdar vardır, o da Konstantinopolis'in kralı güçlü Hugun'dur”* demesi üzerine Charlemagne bu durumu yerinde incelemek için yola çıkmıştır. (*“Empereredist ele trop eus poeiz preiser/Vncore en sa io un ki plus se fait leger/Quant il porte corune entre ses cheualers/Kaunt il la met sur sa teste plus belement luis set”*).

Charlemagne'nin eserinin 260.mısrasında Konstantinopolis ve buradaki 'Kral' Hugun'dan bahsedilmekle beraber, önemli ve görgüye dayanan belge değerinde bilgi yer almaz. Sadece 340. mısradan itibaren çok kısa olarak sarayın ihtişamından bahsedilir. Kitabın başlığı 'Konstantinopolis Seyahati' olduğu için, ona da bu derlemede yer verilmiştir. Bu arada şunu da işaret edelim ki, 1439'da Bizans'a gelen İspanyol Pero Tafur da Charlemagne'nin seyahatinden bahsetmektedir. (bkz. Pero Tafur, Letts baskısı, s. 147).

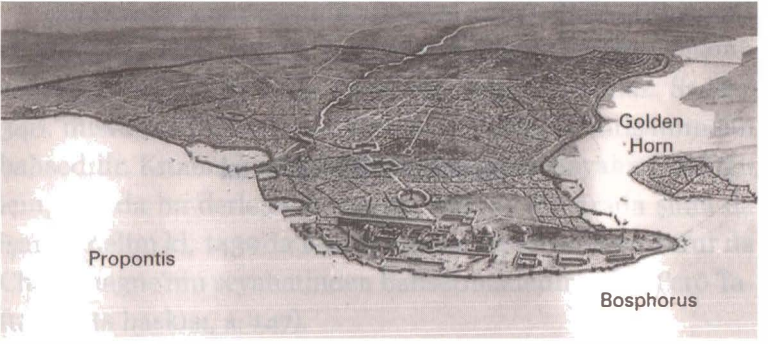
Anna J. Cooper, *Le pèlerinage de Charlemagne*, Paris 1925; P. Aebischer, *Le Voyage de Charlemagne à Jérusalem et à Constantinople*, Genève Paris 1965.

6. Yahya İbn Hakem El-Gazal

[829]

Konstantinopolis'e muhtelif sebeplerle gelenler arasında Müslümanlar da bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi geniş bir hayal gücü olan Endülüs elçisi el-Gazal'dır. Kurtuba'daki Emevi emiri II. Abdurrahman'ın (822-852) temsilcisi olarak İstanbul'a gelen el Gazal, İmparator Theophilos (829-842) ve eşi imparatoriçe Theodora ile tanışmış, sarayda renkli günler geçirmiştir. Kendisine gönderilen şarapları geri çevirmek zorunda kalan elçi Sarayda İmparator'a secde etme seremonisinde dini gereği Allah'tan başka kimseye secde etmeyeceğini belirterek bunu reddettiğini de satırlarına ekler. Çok ayrıntılı şehir tasviri vermeyen El-Gazal, Kurtuba ile kıyasladığı Konstantinopolis'i bir 'zevk ü safa şehri' olarak değerlendirmiştir.

Nida Nebahat Nalçacı – Nazmiye Çetinkaya, *İstanbul'un 100 Seyyahı*, İ.B.B. Kültür A.Ş., 2010, s.20; Ümit Meriç, *a.ge.*, s. 26.

İstanbul'un bilinen en eski gravürlerinden

Dikici, *a.g.e.*, s.166.

7. Grigoriy

[850'ye doğru]

Batum'un pek az güneyinde Khandzeth Gürcü Manastırını kuran ve 861'de ölümünden sonra aziz ilan edilen Grigoriy (Gregorius), Byzantion'a bir seyahat yapmıştır. G. Merçul adında bir keşiş tarafından yazılan hayatı, on ikinci yüzyıla ait el yazma halinde Kudüs'deki Ortodoks patrikhanesi kütüphanesinde bulunmaktadır. Ancak "...İsa'nın hazinesi, ikinci Kudüs yani Konstantinopolis'te..." cümleleri ile ifade edilen kısımda şehirde gördüklerine dair fazla bir açıklama yapmaz. Sadece burada hayat ağacını ve bütün rölikleri yani kutsal kalıntıları ziyaret etmiş olduğu ifade edilmiştir. Metnin tercümesi aynen buraya geçirilmiş olup bu gezinin sebebi şöyle açıklanmaktadır:

"O (Aziz Grigoriy) Greek âleminin güzel kutsal mekânlarını görmek ve ibadet etmek için ikinci Kudüs olan, Mesihin hazinesi Konstantinopolis'e gitme kararı aldı. Kendisi ile beraber teyzesinin oğlu ve bir de öğrencisi ile birlikte bu seyahate çıktı. Konstantinopolis'e geldiğinde hayat ağacına ve bütün kutsal güçlere ta'zim gösterdi, aynı zamanda bütün ibadetgâhları da gezdi. Ve burada birçok kişilerle görüştü, çünkü o çok ilimli ve çok sayıda yabancı dil bilen birisi idi. Bu ziyaretin sonunda onun gönlü insanlara sevgi nuru ile doldu ve o yeni kanunun değerini yeniden keşfetti."

G. Merçul, *Khandzith'li Aziz Gregorius'un hayatı* (yay. H. Marra), Petersburg 1911, s. 97 (bu rusça metnin bir fotokopisi elde edilerek Koşkar Selimli tarafından dilimize çevrilmiştir); bk. Bkz., A. A. Vasiliev, "Quelques remarques sur les voyageurs du Moyen Age à Constantinople", *Mélanges Charles Diehl*, Paris 1930, I, 293-294.

8-Nasır İbn el-Ezher

[861]

IX. asırda Konstantinopolis'e gelmiş olan Arap menşeli Nasır İbn el-Ezher burada bulunduğu dönemde yaşadıklarını kalem almışsa da bıraktığı eserin aslını veya herhangi bir çevirisini şahsen bulup göremedik. Ancak yaptığımız araştırmalar sırasında bu seyyah ve onun yazdıkları hakkındaki bazı bilgileri çeşitli yayınlardan öğrenebildik.

Bizans'a esir düşmüş olan Müslümanların değişimi ve fidye pazarlığını yapmak üzere Abbasî Halifesi Mutevekkil-Alellah tarafından İstanbul'a gönderilen el-Ezher, pazarlıklar süresince İstanbul'u gezme fırsatı bulmuş surları, kapıları, Hipodrom'u, kiliseleri ziyaret etmiş ve şehre hayran kalmıştır.

El-Ezher hatıralarında Bizans sarayında yaşadıklarına da yer vermiştir. Öyle ki saraya giriş sırasında üzerinde kılıcı ve hançer bulunmasının sorun çıkardığı, kendisine bu şekilde giremeyeceği söylendiğinde ise geri döndüğünü, ancak yolda iken ikna edip saraya geri dönmeye ikna edildiğinden bahse-der. Abbasi Halifesi adına götürdüğü birçok hediye ile İmparator III. Mikhail'le görüşme niyetiyle için sarayda onun yerine devlet işlerini yürütmekte olan dayısı Bardas tarafından kabul edilir. Tercümanlar aracılığıyla Bardas'la yaptığı görüşmeden

sonra saray yakınında bir yerde misafir edilen el-Ezher, Bizans sarayında III. Mikhael'in huzuruna çıkma fırsatını da elde edebilmiştir. Ancak bu konuşma hiç de kendisinin hayal edebileceği bir konuşma olmamıştır. Zira imparator söyleneleri sadece başı ile evet veya hayır anlamında tasdik etmiştir. Böylelikle el-Ezher birçok entrikasını öğrendiği sarayında geçirdiği zaman boyunca Bizans İmparatoru'nun ağzından herhangi bir kelimenin çıktığını dahi duymadan ayrılmış ve ülkesine dönmüştür.

Mohamed Tahar Mansouri, "L'œil du grand rival: la ville vue par les musulman", *Constantinople 1054-1261* (eds. A. Ducellier-M. Balard), Paris 1996, s. 161; türkçesi a.g.y., "Büyük Rakibin Bakışı: Müslümanların Gözünden Konstantinopolis", *Konstantinopolis 1054-1261* (der. A. Ducellier-M. Balard), İstanbul 2002, s. 159-160; Glaire D. Anderson, *Islamic Spaces and Diplomacy in Constantinople* (Tenth to Thirteenth Centuries C.E.), *Medieval Encounters* 15 (2009), s. 91; Ümit Meriç, a.g.e., s. 26; Ezad Azraai Jamsari vd., "The History of the Muslim Naval Army During the 'Abbasid Era", *Advances in Natural and Applied Sciences*, 7(1) 2013, s. 82; Casim Avcı, "Müslüman Arap Kaynaklarında İstanbul", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, cilt:1, sayı:47-48, Kasım 2010, s.83.

9. İbn Hurdâzbih

[IX. Asrın II. Yarısı]

Tam adıyla Ebu'l-Kasım Ubeydullâh b. Abdullâh b. Hurdazbih el-Bağdadî el-Fârisi, günümüzde İslam coğrafyacılığının en önemli ilk temsilcisi hatta İslam coğrafyacılarının babası olarak nitelendirilmektedir. Muhtemelen Horasan'da doğduğu düşünülen Hurdazbih'in çok iyi eğitim görmüş olduğu da kaynaklarda geçen bilgiler arasındadır.

Muhtelif görevlerde bulunmuş olan Hurdazbih'in kaleme aldığı birçok eseri de bulunmaktadır. Bunlar arasında el-Mesâlik ve'l-Memâlik isimli coğrafya kitabı kendi döneminde insanlara örnek olmakla birlikte bugün hala birçok bakımdan başvurulmuş bir coğrafya kitabıdır. Abbasi Sarayı'na mensup birinin isteği üzerine kalem alındığı düşünülen eserde Bizans'ın İstanbul'u hakkında da bilgiler yer almaktadır.

Rum diye hitap ettiği Bizans'ın elinde bulundurduğu en büyük şehrin Konstantiniye olduğunu ve buraya 'Bezrûm' da dediklerini vurgulayan İbn Hurdazbih, İmparatorlarının ve onlar için çok kutsal olduğunu kabul ettikleri varlıkların burada yer aldığını ifade eder. Şehrin konumundan da bahseden Hurdazbih, buranın topraklarının Roma ve Franklara uzandığından, doğusunda Türk topraklarının yer aldığından, Doğu ve

kuzeyinin kanalla çevirili olduğundan da bahseder. ‘Altın Kapı’ya da değinen yazar savaşa giden ordunun bu kapıdan geçtiğinden de söz eder. Eserinde Bizans imparatorları hakkında bilgiler de veren Hurdazbih, Bizans imparatorları en yüksek yetkiye sahip olduğunu, çok saygı gördüğünü, savaş ve vergi konusunda tam yetkili olduğundan da söz eder. Ayrıca sadece hükümdarların erguvan ve parlak kırmızı renkte elbiseler giydiğinden ve başkaları bu renkleri giymeye cüret ederlerse öldürüldüğünü de anlatmaktadır. Hurdazbih, şehirde sayıları 400 kadardır dediği beylerin bazılarının İstanbul’un işlerini gördüğünden de bahsetmektedir.

Kendisinden sonrakilere örnek olan İbn Hurdazbih ve başka Arapların verdiği bilgiler on beşinci yüzyılda Sirâced-din Ebû Hafs Ömer İbnü’l-Verdî’nin eserinde bulunmaktadır.

A. Berger, “Sightseeing in Constantinople: Arab travellers, c. 900-1300”, *Travel in the Byzantine World* (ed. Ruth Macrides), 2002 Aldershot, s. 179-191; Nadia Maria el-Cheikh, *Arapların Gözüyle Bizans*, Alfa, İstanbul 2012.; İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı, Kitabevi, İstanbul 2008; Sayyid Maqbul Ahmad, “İbn Hurdazbih”, *DİA*, cilt:20, s.78-79.

10. Harun İbn Yahya

[911/912]

Bizans dönemindeki İstanbul’u gören ve anlatan Araplardan bir tanesi de onuncu yüzyıl başlarında şehre gelen Harun İbn Yahya’dır. Şehre esir olarak gelen Harun’un hatıraları Ahmed İbn Rosteh’in coğrafya hakkındaki *Kitâb al-A’lak an-Nafisa* başlıklı eserinde yer almaktadır.

Şimdi İsrail sınırları içinde olan Aşkelon (Askalon) limanından bindirildiği gemi ile Antalya’ya gelmiş, buradan da, “dağlar, vadiler ve ekli topraklar” arasından geçerek üç günde “çok büyük ve çok kalabalık” diye nitelendirdiği Nikiya adlı şehre ulaşmıştır. Bazılarına göre burası Konya (ikonion), başkalarına göre ise İznik (Nikaia)’dır. Fakat buradan sonra yine at üstünde üç günde düz bir arazide kurulu Sankarah’a vardığına göre, Nikiya yani İznik olamaz. Devamında yaya olarak iki günde deniz kıyısına varmış ve yelkenli gemi bir günde onu İstanbul’a ulaştırmıştır. Bazı araştırmacılar Yahya’nın İmparator I. Basileios (867-886) yıllarında, bazıları da İmparator Aleksandros’un (912-913) kısa saltanatı sırasında 912-913 kışında Bizans’ın başkentinde olduğunu ve buradan 913 yılı ilkbaharında ayrılmış olacağını ileri sürerler.

Harun, buraya her ne kadar buraya esir olarak getirilmişse de serbestçe dolaşma olanağını elde etmiştir. Bu serbestliği ise aslında Hristiyan olduğundan veya esir düştükten sonra inanç değiştirdiği için elde ettiği sanılmaktadır.

Arap esirinin tahminine göre büyük bir şehir olan Konstantiniyye doğrudan denizle çevrilidir. Batı'da ise boş bir ova uzanır. Etrafını çeviren surların, Roma'ya giden yola açılan kapısı altındır. Bu kapıya onun için 'Altın kapı' denir. Üstünde dört fil ile onların dizginlerini tutan ayakta duran bir kişinin heykelleri vardır. Kanatları demirden olan ve 'Bigas' denilen başka bir kapı daha vardır ki, imparator gezintiye çıktığında burayı kullanır. Esirin bahsettiği Pighi kapısı yani 'Silivrikapısı' olmalıdır.

Harun bundan sonra şehrin ortasında, Büyük Kilise ile Saray'a komşusu olan Hipodrom'u anlatır. *"Burada atları, insanları, vahşi hayvanları, aslanları tasvir eden tunçtan heykeller vardır"*. Arap esiri ayrıca bu meydanın batı tarafındaki kapılardan çıkarılan her biri dörder at koşulu, sim işlemeli giyimli çiftler yarışçının kullandığı altın yaldızlı iki arabanın ortadaki heykellerin etrafında üç defa dolanarak yarıştıklarını anlatır. Bu arabalar yıldırım hızıyla yarış alanında dolandıktan sonra yine yıldırım hızıyla çıkıp gittiğinden, sonra birinci yarışçıya imparator tarafından bir altın madalya verildiğinden bahseder. Ayasofya'daki bir ayinde çok sayıda insanın burada toplandığına da işaret eden Harun İbn Yahya, bunların sayısının elli bine ulaştığını söyler ki bu sayı herhalde abartılı olsa gerektir.

"Büyük Saray'ın bütününün etrafı duvarla çevrilidir. Bir kenarı kıyıdadır. Bu duvarın demir kanatlı üç kapısı vardır" dedikten sonra Harun, bu girişlerin adlarını vererek iç döşemelerini, burada bekleyen, aralarında Hazarların da bulunduğu, silahlı muhafızlardan da bahseder. Devamında ise girişin yanında imparatorluk kilisesinin olduğundan, yanında da

biri Müslümanlara mahsus olmak üzere dört zindanın girişleri görüldüğünü söyler. Harun imparatora mahsus loca olan 'katisma'yı 'el-maksura' olarak belirterek, buranın inciler ve yakutlarla bezenmiş olduğunu, hükümdarın burada yaslandığı yastıkların da aynen böyle değerli taşlarla süslü olduklarına da işaret eder.

Harun'un anlattıklarına göre, sarayın girişindeki kilisenin yanındaki avluda bir sarnıç vardı. Yortu günleri bu sarnıca on bin testi şarap ile bin testi süzme bal getirilirdi. Bunlar bir deve yükü kadar ölçülerde heykellerin ağız ve kulaklarına asılırdı. İmparatorun peşindekiler, üstteki heykellerin ağız ve kulaklarından asılan bu şarabı içerlerdi. Harun, yeşil mermer döşeli, duvarları mozaikler ile bezenmiş her bir kenarı dört yüz adım ölçüsünde büyük bir şeref avlusundan geçilerek girdikleri şölen alanını da anlatmaktadır. Girilen yerde iki yüz adım uzunluğunda ve elli adım genişliğinde üç masa olduğundan ve imparatora mahsustur olanın ortada yer alıp, altından yapıldığından da bahsetmektedir. Müslümanlara burada ziyafet verildiğini belirten Harun'a ziyafet sırasında buraya getirilen el-urkana yani org ve bunun çalışması hakkında ayrıntılı bilgi verilir. Bu türden ziyafet, Noel'den 6 Ocak'taki Epephaneia yortusuna kadar geçen on iki gün süren bayram boyunca yapılırdı. Yine Harun'un bildirdiğine göre bu bayramın sonunda, imparator her Müslüman esire iki dinar ve üç dirhem verirdi.

Arap esir, İstanbul hatıralarının arkasından çok ayrıntılı olarak imparatorun Ayasofya'yı ziyaret törenini anlatır. Burada dikkate değer bir husus, tören alayında ellerinde mızrak ve altın yaldızlı kalkanlar olan, dilimli zırhlarla giyimli çok sayıda Bizans hizmetinde Türk ve Hazar gencinin de bulunmasıdır. Bu tören ile ilgili olarak Harun'un işaret ettiği başka bir husus, iyi yetiştirilmiş ve değerli taşlarla bezenmiş koşumları olan üç boz atın Ayasofya'ya sokulmasıdır. Burada duvarlara asılı dizginleri eğerek at ağzına alırsa, orada hazır olanlar,

“İslam ülkesinde bir zafer kazandık” diye haykırırlardı. Ancak her zaman hayvanlar onları sevindirecek tepkiler vermezlerdi. Zira bazen at yaklaşır, dizgini koklar ve geri çekilirdi.

Harun şehrin tarihi topografyası bakımından faydalı olabilecek birkaç bilgiyi de paylaşmaktadır. Bunlardan birincisi kilisenin yakınında kare biçimli mermer bir kaide üzerinde olan bir mezar ve onun da üstünde olan, kilisenin kurucusu imparatorun tunçtan atlı heykelidir. Esire göre imparatorun başında inciler ve yakutlarla süslü altın bir taç bulunmaktadır. Sağ eli ise insanları İstanbul’a çağırır gibi kalkıktır. Böylece Arap esirin, on beşinci yüzyıl sonlarına hatta on altıncı yüzyıl başlarına kadar yerinde duran ve imparator Iustinianos anıtını görmüş olduğu anlaşılmaktadır.

Harun, Ayasofya’nın batı kapısı yanındaki zamanı belirten Horologion’dan ve onun üzerindeki yirmi dört kapının her biri günün bir saatini karşılamasından da bahsetmektedir. Ayrıca eserinde sarayın kapısı yanındaki tunç üç at heykeline de yer vermiştir. Bir tılsım olduğu söylenen ve gerçekte dört tane olduğu söylenen bu atlar, evvelce Hipodrom’da iken sonra Ayasofya yanına taşınmış, 1204’te Haçlılar tarafından şehrin işgali ve yağmasında Venedik’e götürülmüştür. Bugün San Marco Kilisesi’nin cephe saçağındadırlar.

İstanbul’un suları hakkında da bilgiler veren Arap esir yirmi günlük uzaklıktan Bulgaristan denilen ülkeden getirilen suyun şehir içinde bir su kemerinden geçerek bir kolunun saraya, ikinci kolunun Müslümanların zindanına üçüncü kolunun patrislerin hamamına doğru aktığını ve şehir halkının hafifçe tuzlu olan bu suyu içtiğini haber verir. Esir şehir kapılarından birinin yakınında Satra adında, beş yüz keşişi barındıran bir manastırın adını söylemektedir. Şehrin dışında ve uzağında olan diğer manastırların adlarını teşhis etmek mümkün olmamaktadır.

A.A. Vasiliev, "Hâroûn-ibn Yahya and Description of Constantinople", *Seminarium Kontakovianum*, V (Prag 1932), s. 154-162; G. Ostrogorsky, "Zum Reisebericht des Haroun -ibn- Yahya", *Seminarium Kontakovianum* V (1932), s. 254 vd.; M. İzzeddin, "Un Prisonnier Arabe à Byzance au IXe siècle: Hâroûn -ibn- Yahya", *Revue des Etudes Islamiques*, 1941-1942 (baskı 1947), s. 41-62; S. Eyice, "Bazı İslam Yazarlarına Göre Fetih'ten Önce İstanbul", *İstanbul Araştırmaları*, II (1996), s. 17-28; Meriç, *a.g.e.*, s. 28; A. Berger, *a.g.m.*, s. 179-191.

11. İbn Havkal

[X. Yüzyıl Ortaları]

Tam adıyla Ebû'l Kasım İbn Havkal onuncu yüzyıl İslam coğrafyacılardan olup kendisinin Nusaybin ya da Bağdat'ta doğduğu düşünülmektedir. Aslında ticaretle uğraşmakta olan Havkal, bu meşguliyeti ile ilgili olarak seyahatlerde bulunmuş ve bu vesile ile İslam coğrafyasını dolaşıp yazmak istediği *Sûrat el-Arz* adını verdiği kitabı için malzeme toplamıştır.

Basra Körfezi, Kızıldeniz, Kuzey Afrika, Endülüs, Sicilya, Mezopotamya, Akdeniz, Azerbaycan ve Maverâünnehir gibi birçok yer hakkında bilgiler verdiği, *Yer'in Haritası* anlamına gelen eserinde İbn Havkal, Bizans'ın İstanbul'undan da anekdotlar vermektedir.

Zincirlerle kapatılmış olarak belirttiği Haliç'i gemiyle geçerek ulaştığı İstanbul hakkında dikkatle bahsettiği konulardan biri imparatorun sarayının etrafında esir hükümdarların hapsedildiği dört hapishanedir. Traksis (Thracesian), Obsik (Obsikian), Bulklar (Bucellair), Numera isimleri ile anlattığı hapishanelerden en rahatlarının Traksis ile Obsik olduğunu da ifade etmektedir. Zira iki hapishanede ayaklar bağlanmadığını; Bulklar ve Numara'nın ise dar, kasvetli ve elem vericidir olduğunu da anlatmaktadır.

İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, Tercüme: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014.

12. Liudprand

[949 ve 968]

Batıdan X. yüzyılda Bizans'a elçi olarak gelip bize hatıratıyla İstanbul hakkında bilgi verenler arasında Cremona piskoposu Liudprand da vardır. Liudprand önce Lombardia Kralı II. Berengario adına 17 Eylül 949'da gelmiş ve 31 Mart 950' kadar kalmıştır. İkinci defa ise Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun kurucusu olan Kral I. Otto'nun elçisi olarak 4 Haziran ile 2 Ekim 968 arasında Konstantinopolis'e gönderilmiştir.

Liudprand veya İtalyan adı ile Liuzo, bıraktığı *Antapodisis ve Relatio de Legatione Constantinopolitana* başlıklı yazılarında, şehir ve bilhassa imparatorluk sarayı hakkında bilgiler vermektedir. Özellikle Bizans tarihine dair yaptığı açıklamalarda, Büyük Saray sınırları içinde yer alan 'Nea' adlı kilisenin İmparator I. Basileios (867-886) tarafından III. Mikhael'i (842-867) öldürülmüş olmasından dolayı kendisini af ettirmek için inşa ettirildiğini söyler. Onuncu yüzyıldaki başka olaylara da temas eden elçi I. Romanos Lekapenos'un (920-944) 944 Aralık ayında iktidardan düşürülerek Proti'deki bir manastıra (Kınalı Ada) keşiş olarak sürgün edilmesi ve düşük imparatorun kendisinin buraya gelmesinden az önce yani 948'de öldürüldüğünden bahseder.

Liudprand, "*Konstantinopolis'teki sarayın güzellik ve muh-kem oluşt, gördüğü bütün kalelerden üstün olduğunu...*" yazar.

Sarayda ihtişamından övgü ile bahsettiği mekân ise Magnaura denilen pavyondur. Elçi, imparator VII. Konstantinos (913-959) tarafından burada kabul edilmiştir. Tahtın önünde altın kaplamalı tunçtan bir ağaç vardır. Bunun dallarını dolduran kuşlar türlerine uygun ayrı ayrı cıvıldaşırlar. Çok büyük ölçülerdeki tahtın yanlarında, altın kaplamalı tunç veya ağaç aslanlar bulunur. Bunlar elçi yaklaştığında kükremeğe ve kuyruklarını vurmaya, kuşlar da ötmeğe başlar. Cremonalı din adamı, imparatorun önünde üç defa yere kapandıktan sonra kafasını kaldırdığında, onu tahtında oturur durumda salonun tavanına kadar yükseltilmiş olarak görmüştür. Bunun bir mekanizma ile sağlanmış olabileceğini tahmin eder.

Üç gün sonra imparator tarafından yemeğe davet edilen Liudprand, “harikulade süslü ve güzel” diyerek nitelendirdiği Hipodrom yakınında ‘*Decanneacubita*’ denilen pavyona gider. “On dokuz sedirli” anlamına gelen bu salon vaktiyle II. Iustinus’un (565-578) yaptırdığı ve II. Tiberios’un (578-582) zengin biçimde bezenmesini sağladığı ‘Khrysotriklinos’ olduğundan bahseder. Dahası İmparatorun Noel’de ziyafet verdiği Triklinos’da, Liudprand’a göre, misafirler sedirlere uzanır ve servis gümüş değil altın kaplarla yapıldığını, meyvelerin küçük arabalarda getirildiği altın çanakların tavandan sarkan yaldızlı meşin kordonlara ve altın halkalara takılıp, havaya kaldırılarak masaya yerleştirildiğini de anlatmaktadır. Elçi kitabının sonunda ise bir yortu münasebetiyle imparatorun altın dağıttığını da ayrıntılı olarak aktarmaktadır.

On dokuz yıl sonra 968’de yaptığı ikinci elçiliğinde Liudprand, 4 Haziran günü yanındakiler ile şehir kapısına geldiğinde, onları şiddetli yağmur altında akşama kadar beklettikten sonra, atlarından indirip, yaya olarak bozuk bir yolda yürüterek, kalacakları “mermer saraya” götürürler. Ancak elçi bütün şatafatlı adına rağmen bu çok büyük ve perişan bir baraka olarak anlatır. Liudprand Bizans donanmasının denize

açılışını pencerelerinden görebildiğinde göre bu yapı Marmara'ya manzarası olan bir yerde olmalıdır. Ancak Elçi buradan hiç memnun değildir. Zira ona göre bu harap yapının içinde her rüzgarın esmekte, kötü havalarda titrenilmekte, yağmur ve fırtınanın buranın içine girmekte, güneşli havalarda ise bunaltıcı olmaktadır.

Elçi ve yanındakiler, Büyük Saray'a hayli uzak, bu suyu olmayan sevimsiz ve sağlıksız binada, içine girdikleri andan itibaren tutuklu muamelesi görürler. İki gün sonra, o gece üç saat boyunca tufan halinde yağmur yağdığından, çok bozuk durumdaki yollardan, yaya olarak saraya gitmek zorunda kalan Liudprand, burada da son derece kötü muamele ile karşılaşır.

İmparator Nikephoros (963-969) ile çok sert geçen tartışmalardan ve çeşitli alçaltıcı davranışlardan bezgin hale gelen ve haftalardır hasta olan Liudprand yurduna dönmek ister fakat bu izni alamaz. Nikephoros, Müslümanlara karşı çıktığı seferde, ordugâhını, Anadolu tarafında 18 mil uzaktaki Bryas Sarayı³ çevresinde kurar ve Liudprand'ı 26 Temmuz'da buraya çağırır. Sert geçen bir görüşmenin arkasından bu sarayda bir ziyafet verilir, arkasından da çevredeki ormanlarda avlanmaya çıkılır; fakat bir protokol problemi yüzünden Liudprand avdan ayrılarak şehre döner. Şehre döndükten sonra çok zor günler geçiren Liudprand, nihayet 2 Ekim'de buradan ayrılır.

Liudprand, ilk elçiliğinin aksine, ikinci elçiliğinde Bizanslılardan hoşlanmamıştır. Zira yazılarında da onları küçümsemekte, hakir görmektedir. Bizanslıların her şeylerini abartarak kötülerken, törenlere katılanları giyimlerinin yıpranmış olduğunu, tören yolunun iki tarafına dizilen muhafız ve halkın ise çıplak ayak olduklarını bildirmektedir. Hatta imparatorun

3 Bryas sarayı, Bostancı ile Maltepe arasında Küçükyalı'da bugün büyük kalıntısı görülen Bizans yapısı olmalıdır. Semavi Eyice, "İstanbul'da, Abbasi Saraylarının Benzeri Olarak Yapılan Bizans Sarayı: Bryas Sarayı" *Belleten*, cilt XXIII, sayı 89, sayfa 79-111, Ankara 1959.

tören kıyafetinin, herhalde daha önceki başka bir hükümdara hazırlandığı için üstüne büyük geldiğine de işaret etmekten sakınmamaktadır.

Liudprand ayrıca Bizanslıların içecek ve yiyeceklerine dair de bilgi vermektedir. Çok sevdikleri reçina şarabından hiç hoşlanmaması ile birlikte, özel bir usul ile soğutulmuş içme suyundan ve ilkçağdan beri yemeklerin baş katkısı olan balık salçasından (yaros) da bahsetmektedir. Cremonalı din adamı, Bizans sofrasında balıklar ile çeşitli kabuklu deniz ürünlerinin önemli bir yer tuttuğuna da işaret etmektedir. İstanbul'daki kazılarda Bizans tabakalarında rastlanan bol ölçüde istiridye ve midye kabukları bu hususu desteklemektedir.

G. Schlumberger, *Un empereur byzantin au dixième siècle: Nicéphore Phocas*, Paris 1890, s. 604 vd. (Liudprant'ın iyi Fransızca çevirisi); J. Ebersolt, *Le Grand Palais de Constantinople et le Livre des Cérémonies*, Paris 1910 (Saray'da gördükleri hak.); J. Koder-Th. Weber, *Liutprand von Cremona in Constantinople*, Wien 1980; Liutprand of Cremona, *The Embassy to Constantinople*, (yay. J. J. Norwich, çev. F. A. Wright), London 1993; Ümit Meriç, *a.g.e.*, s. 30.

13. Liutefredus

[949]

İstanbul'a önce tüccar, sonra Germen İmparatoru'nun elçisi olarak Mainz'den gelen Liutefredus, şehri üç kere ziyaret etmiş ama sadece ikinci seyahatinin anılarını kaleme almıştır.

İmparatorun sarayının ihtişamı karşısında büyülenen yazar yapının içindeki güzellikleri anlatmaktan kendini alıkoyamaz. Eserinde saraydaki bir ziyafetten ve gösteri yapan akrobatları da anlatmış olan Liutefredus'un dikkatini çekenlerin en başında sarayın kabul salonunda hidrolik olarak yükselip inen bir taht ve her biri farklı şakıyan bronz kuşlardır. Yine sarayın içinde kuyruğunu kaldırarak kükreyebilen bronz ya da tahtadan yapılmış aslan heykellerinden de bahsetmektedir. Muhtemelen yabancı kültürlerle meraklı olan imparator Theophilos'un (829-842) zamanından kalan ve Bağdat'taki Abbasi sarayında da karşımıza çıkan bu objelere değinen Liutefredus, ne yazık ki o zamanki şehrin durumundan hiç söz etmez.

Ümit Meriç, *a.g.e.*, s. 29.

Konstantinapol

Sinan Ceco, *İstanbul'un 100 Gravürü*, İ.B.B. Yayınları,
İstanbul 2010, s.21.

14. Mesudî

[X. Yüzyıl Ortaları]

Ebu'l-Hasan b. el-Hüseyin Mesudî Bağdat'ta doğmuş olup, 912'de başladığı seyahatlerinde dönemin dünyasının pek çok kısmını dolaşmış, bu arada birçok eser yazmış ve 956'a doğru Kahire'de ölmüştür.

Başlığı "Altın Çayırılar" anlamına gelen ünlü eserinde, Nitas olarak adlandırdığı Karadeniz'den, Rum denizine (Akdeniz) yaklaşık 350 mil uzunluğundaki bir kanaldan (Boğaz) aktığını bildirmektedir. Mesudî, bu kanalın her iki yakasının da kıyıları boydan boya konutlarla kaplı olduğundan, Boğaz girişinde ise Rumlara ait Mosnat adında bir şehir bulunduğundan, buradan Rus gemilerinin ve başkalarının akınları kontrol edildiğinden bahsetmektedir. Devamında ise kıyılarda yerleşmeler olduğundan, dağlar ve beğenilen iyi su pınarları görüldüğünü anlatmakta, dahası birine Bizans'ı kuşatmaya geldiğinde Müslüman gemileri durduğu için komutan Mesleme b. Abdülmelik'in adı verildiğini iddia etmektedir. Mesudî'ye göre;

Kanalın suları Konstantiniyye'yi doğudan ve kuzeyden olmak üzere iki taraftan çevirir, şehrin batı tarafı kıt'a'ya bağlıdır. Tunçtan kapı kanatları ile süslü olan Altın kapı da bu taraftadır. Şehrin bu yönü birçok kat surlar ve bir hisar ile korunmuştur. Batı duvarlarının en yüksek

kısmı otuz arşın, en alçağı yaklaşık on arşın kadardır. Kanal boyunca uzanan kıyılar ise aralarında çok sayıda hisar ve burçlar olan yalın kat bir duvarla çevrilmiştir. Şehrin gerek deniz gerek kara tarafında pek çok kapıları vardır. Bazıları bunların sayılarını otuz bazıları ise irili ufaklı olarak yüzden aşağı olmadığını söylerler. İçeride çok sayıda kilise vardı. Fakat bu bir şehir olup, havası çok değişkendir ve iki tarafından denize komşu oluşu yüzünden de sürekli rutubetlidir.”

Mesudî şehir adı hususunda bazı fikirler vermekte ve bu şekilde “*Rumların Konstantinopolis’e Bolin veya imparatorluğun başkenti olduğunu ifade etmek istedikleri zaman, İsten Bolin dediklerini, ama Konstantiniye adını kullanmadıklarını, sadece Arapların kenti bu isimle andıklarını*” belirten ilk Arap yazarıdır.

Bütün Müslüman yazarlar gibi onun da ilgisiz kalmadığı şey, hem Müslümanlar hem de Bizanslılar tarafından kutsal sayılan ve kent surları önünde ölen Hz. Peygamber’in Ebu Ey-yub el-Ensari’nin mezarıdır. Ayrıca Mesleme’nin 717’deki başarısız seferinin ardından yapılan anlaşmalardan beri var olan kentin ilk camii, Mesudî tarafından sayısız tunç ve mermer heykellerle, sütunlarla, tılsımlarla ve başka harikalarla bezenmiş bir yer olarak betimlenmiştir.

Maçoudi, *Les Prairies d’Or* (yay. ve çev. Barbier de Meynard-Pavet de Courteille), Paris 1861, I, s. 261 ve II, s. 311, 317-320; Ümit Meriç, a.g.e., s. 31; Mohamed Tahar Mansouri, “L’œil du grand rival: la ville vue par les musulman”, *Constantinople 1054-1261* (eds. A. Ducellier-M. Balard), Paris 1996, s. 160-161.

15 . Keşiş Joseph

[1090]

Canterbury’li Keşiş Joseph, 1090 yılına doğru kutsal yerleri ziyaret etmek üzere Filistin’e İngiltere’den bir hac gezisi yapmış, bu sırada Kudüs’teyken, Konstantinopolis’te “...benzersiz röliklerden oluşan hazinenin...” varlığını öğrenmiştir. İstanbul’a gitmek üzere yol arkadaşlarından ayrılan Joseph, bu şehre ulaşarak, saray şapeline girebilme imkânını elde edebilmiş ve buradaki değerli kutsal kalıntıları görmüştür. Metninden anlaşıldığına göre Havarî Andreas’ın gördüğü röliklerden o kadar etkilenmiştir ki, Rochester’daki kendi katedrali için temenni etmektedir.

Keşiş Joseph’in Konstantinopolis hakkında yazdıkları, bugün Vatikan’da bulunan Rochester Lectionary’nin son foliosunda bulunmaktadır. Yüksek kademedeki bir kilise adamı olduğu anlaşılan Joseph’in 1090’da Konstantinopolis’e geldiği düşünülmektedir, çünkü Lanfranc’ın ölümünden bahseder ki bu da Mayıs 1089’dan sonraya işaret eder.

Ch. H. Haskins, “A Canterbury monk at Constantinople”, *The English Historical Review*, XXV (1910), s. 293-294; Meriç, *a.g.e.*, s. 31.

16. Bartolf

[1096]

I. Haçlı seferine katılarak İstanbul'a gelen bir Haçlı askeri olan Bartolf, şehrin dışındaki çadırlarda on beş gün kalmıştır. İhtiyaçlarını ise para karşılığı şehir ahalisinden sağlamıştır.

Venedikli, Romanyalı, İtalyan, İngiliz, Yahudi, Türk ve Arap gibi birçok milletten insanın birbirleriyle karşılaşmakta ve tanışmakta olduğuna dikkat çekmektedir. Hayran olduğu şehir hakkındaki gözlemlerini de paylaşan Haçlı Askeri, şehrin deniz ve kata tarafından surlarla çevrili olduğundan, etrafında hendekler ve yüksek kuleler olduğundan bahsetmektedir. Şehrin ihtiyaçlarının karşılanması için Kıbrıs, Rodos, Midilli adalarından her türlü mal yüklü gemilerin limanlara geldiğinden, özellikle Bulgaristan ve Yunanistan'ın en iyi ürünlerini İstanbul'a getirdiğinden de söz etmektedir.

Meriç, *a.g.e.*, s.35.

17. Foucher de Chartres

[1097]

Foucher de Chartres, Fransa'da Eure ırmağı kıyısındaki Chartres'da dünyaya gelmiştir. Rahip olan bu kişi, I. Haçlı seferine katılarak bir kronik yazmıştır. Bu eser, Kudüs Tarihi (*Historia Hierosolymitana*) olarak bilinir.

Foucher'in 1127'den sonra Filistin'de öldüğü düşünülmektedir. I. Haçlı Seferi'ne katılan Foucher, eserinde, önüne geldikleri Konstantinopolis'ten de bahsetmektedir. Burada şehir dışında 14 gün yaşadıklarını bildiren yazar, Bizans imparatoru onlardan çekindiğinden şehre girmelerine izin vermediğini söyler. Gereksinmelerini ancak sur dışına çıkan Bizans halkından sağlayan haçlıların, sadece 5 veya 6 kişilik gruplar halinde içeriye girmelerine ve kiliselerde dua ettikten sonra derhal çıkmalarına izin verildiğini anlatır. Ancak bu kısa süreli girişler bile onun İstanbul'a hayran kalmasına yetmiştir. Zira büyülediği İstanbul hakkında şunları söylemektedir:

"Tanrım! Bu ne muhteşem bir şehir! Birçok manastır ve ibadet alanı var. Her biri muhteşem binalar! Bir şehrin sokaklarında bir seferde kaç tane inanılmaz güzellikte binalar görebilirsiniz ki? Ve bunların hepsini nasıl aklınızda

tutabilirsiniz? Altından ve gümüşten yapılmış bir sürü bina ve kutsal emanetler!”

Fulcheri Carnotensis Historia Hierosolymitana (1095-1127) (ed. H. Hagenmeyer), Heidelberg 1913, s. 175-176; *Fulcher of Chartres: A History of the Expedition to Jerusalem 1095-1127* (çev. F. R. Ryan), New York 1973, s. 78; J. Ebersolt, *Orient et Occident, Recherches sur les influences Byzantines et orientales en France avant et pendant les Croisades*, Paris 1954 (2.baskı.); Ruth Macrides, “Constantinople: The Crusaders' gaze”, *Travel in the Byzantine World* (ed. Ruth Macrides), s. 193-212; Ümit Meriç, *a.g.e.*, s. 34; Nalçacı-Çetinkaya, *a.g.e.*, s.27.

18. Anonim Din Adamı

[XI. yüzyılın sonları]

Terragona'da Aziz Creus Manastırı'nda bulunan, Hz. Mer-yem'in mucizelerini anlatan bir el yazmasında, XI. yüz-yılın sonlarına doğru, belki de I. Haçlı seferiyle Konstanti-nopolis'e gelmiş olan bir din adamının veya keşişin başkent hakkındaki hatıraları yer almaktadır. Ciggaar tarafından ya-yınlanan metne göre on birinci yüzyıl sonlarında Konstanti-nopolis'e gelmiş olan bu kişi daha başka şeyler anlatmakta-dır. Bu kişinin metinlerine burada erişemediğimiz için XII. yüzyıla tarihlenen anonim İngiliz hacı ile aynı olup olmadı-ğını karşılaştıramadık ve bu konuya açıklık getiremedik. Bu konuyu tam açığa çıkarabilmek için bütün kaynakların elde edilebileceği bir kütüphanede çalışma gerektiğini burada açık-lamak zorundayız. Bu yüzden bu konuyu günümüz araştırma-cılarına bırakıyoruz.

K. N. Ciggaar, "Une Description de Constantinople dans le Tarragonensis 55", *Revue des Études Byzantines* 53 (1995), s. 117-140.

19. Norveç Kralı I. Sigurd

[1107]

1089'da doğmuş olan Sigurd, babası III. Magnus'un ölümü üzerine on dört yaşında iken Norveç tahtına oturmuş, 1107'ye kadar süren hükümdarlığını kardeşine bırakarak, kutsal topraklara gitmeye karar vermiştir. Deniz yoluyla başladığı yolculuğunda, Cebelitarık önlerinde iken bir Müslüman donanmasıyla karşılaşarak savaşmıştır. Zorlu bir yolculuğun ardından 1110'da Kudüs'e gitmeyi başarmıştır. Hac dönüşünde ise İstanbul'u ziyaret etmiş ve imparator Aleksios Komnenos tarafından ağırlandırılmıştır. Bu ziyaret sırasında Sigurd'un yanında bulunan ve ismi bilinmeyen bir Saga şairi bu ziyaret sırasında, İskandinav dilindeki karşılığı ile 'Miklagard' yani İstanbul'da gördüklerini kaleme almıştır. Öyle ki onun satırlarının arasında Norveç Kralı ve maiyetindekilerin gemilerle geliş öyküsü, sadece imparator zaferle döndüğünde açılan şehrin 'Altın Kapı'sını ve galibiyetle dönen hükümdarın şehirde nasıl karşılandığı görülebilir. Dahası hatıralarında Hipodrom'daki bir yarışmayı izlediklerini anlatmakta ve İskandinav edebiyatında önemli bir yeri olan Ayasofya'yı öve öve bitirememektedir.

Şairin hatıralarında dikkat çeken bir başka husus ise Sigurd tarafından askerlerin daha İstanbul'a girmeden şehir hakkında hakkında tembihlenmesidir. Zira İstanbul'un güzelliği o

dönemlerde o kadar çok konuşulmaktaydı ki Sigurg “dünyanın en zengin şehrine girmekte olduklarını, bu şaşaa karşısında hayran kalıp her şeye öyle uzun uzun bakmamalarını” konusunda uyarmıştır. Hatta devamında şehirde ilerlerken Sigurd’un atının altın nallarından biri koptuğu halde tembihli askerler hiç durmadan nalı yerde bırakıp ilerlemişlerdir.

Moris-Magnusson, The Stories of the Kings of Norway, *Called the Round World*, by. S. Sturluson, III, London 1985, Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 35.

20. Guibert

[1109]

I. Haçlı seferine katılan ve bu seferle ilgili bilinen en iyi eseri yazan Guibert 1053'te Fransa'nın Clermont şehrinde doğmuştur.

İstanbul'u görmüş olan Fransız tarihçi ve din âlimi yazar, eserinde şehirden bahsetmektedir. İstanbul'u gören diğer yazarlar gibi o da şehirden bir hayli etkilenmiştir ancak bu büyüleyici şehirde en önemli payı kurucusu olan imparatora vermektedir. Zira I. Constantinos cennetten aldığı ilhamla bu şehri ikinci bir Roma olarak inşa ettirdiğini ifade etmektedir. Dahası ona göre dünyadaki bütün insanlar buraya gelse imparatorun şehri zenginliğiyle herkesi yedirip içirebilir ve misafir edebilirdi.

Meriç, *a.g.e.*, s. 36.

21. İdrisî

[1120-1140 arası]

Arap coğrafya yazarlarından İdrisî olarak tanınan Ebu Abdullah Muhammed (1100-1165/66) Septe'den (Ceuta) çıkarak, pek çok yeri dolaşmış ve *Nüzhetu'l-müşâtâk fî İhtiraki'l-Âfak* başlıklı bir eser bırakmıştır. 1145'den itibaren Sicilya kralı II. Roger'in daveti üzerine Palermo Sarayı'na yerleşmiştir. Kral, ona gözlemlerine dayanarak yeni bir dünya haritası çizmesini teklif etmiştir. İdrisî, burada 1154'de biten kitabını yazdı. Çok genç yaşında Anadolu'yu gezen coğrafyacının Konstantinopolis'e uğradığı kesin bilinmez ise de bu şehir hakkında bazı bilgiler vermektedir. Bunların kendi görüşleri mi olduğu yoksa başka yazarlardan mı derlediğine dair bir ipucu yoktur. Trakya'daki kasabalar arasındaki mesafeleri belirten Arap coğrafyacı Rodos (Rodosto=Tekirdağ), İraklia (Ereğli), Selimiria (Silivri), Bature (Athyra=Büyükçekmece), Reo (Rhegion=Küçükçekmece)'den sonra Konstantiniyye'nin kısa tasvirine geçer *"üçgen biçiminde bir yarımada üzerinde kurulu olan bu başkent in iki tarafı da deniz olup, kara tarafında olan üçüncü kenarında Altınkapı vardır. Şehrin toplam uzunluğu 9 mil'dir"*.

10.50 m. yüksekliğinde ve 5 m. yüksekliğinde bir de ön suru olan çok güçlü bir tahkimat ile hem kara hem deniz tarafından çevrilmiştir. Dış sur ile deniz arasında, yaklaşık elli (25 m.) kadar yüksekliği olan bir burç bulunur. Şehrin yüz kadar kapısı

vardır. Bunların başında Altınkapı denilen gelir ki, kanatları altın levhalar kaplı demirdendir. Bütün Roma ülkesinde büyüklük bakımından onlarla kıyaslanabilecek başka hiçbir belde bilinmediğini vurgulayan İdrisî, kısaca buradaki imparator sarayından da bahseder. En azından onuncu yüzyıldan itibaren Büyük Saray'ın sadece güney kısmının meskûn olduğunu, kuzey ucundaki Khalki Kapısı'nın artık pek kullanılmadığını ve ana girişin Hipodrom tarafında bulunduğunu söylemektedir.

“Saray, yüksekliği, yayıldığı alanının genişliği ve içindeki yapıların güzelliği bakımından ünlüdür”. Saraya giderken geçilen Hipodrom (bedrun) ise dünyanın en şaşırtıcı yarış alanıdır. Yol üstünde, iki tarafta, en kabiliyetli heykel ustalarını ümitsizliğe düşürecek derecede mükemmel gerçekçilikle yapılmış, insan, at, aslan heykelleri arasından yürüyerek gelir. Bütün bu heykeller tabii ölçülerden daha büyüktür. Sarayın içinde son derecede ilgi çekici pek çok sanat eseri de vardır.

Géographie d'Edrisi (çev. P. A. Jaubert) Paris 1836-1840, II, s. 298-299; tıpkıbasım *Islamic Geography*, III, Frankfurt a.M. 1992; A. Berger, *a.g.m.*, s. 179-191; Ümit Meriç, *a.g.e.*, s. 37.

Surlarla çevrili Bizans İstanbul'u

Gravürlerle Türkiye – İstanbul I, Yayına Hazırlayan: Mustafa Sevim,
Kültür Bakanlığı, 1Ankara 2002, s.8.

22. Odon de Deuil

[1147]

Fransa'nın Deuil şehrinde 1100'de doğan ve Fransa kralı VII. Louis'nin (1137-1180) başında bulunduğu II. Haçlı seferine (1147-1149) katılan Odon de Deuil, bu “...ünlü ve zengin, Greklilerin övüncesi...” şehri tarif ederken, onun biçimini üçgen şeklindeki bir gemi yelkenine benzetir. Ona göre uçlardan birinde Ayasofya ile İmparator Constantinos'un sarayı bulunur. Burada değerli röliklerle dolu bir şapel vardır. Diğer bir uçta, yamaçta yükselen, dıştan mimarisi, içten ise lüksün bütün harikaları ile bezenmiş Blakhernai Sarayı. Bu sarayın denize, araziye ve şehre eşsiz manzarası olduğunu söyleyen Odon kara tarafı surlarının dışında, geniş topraklar ile bostanlarının uzandığını, bunların şehir halkının her türlü sebze ihtiyacını da karşıladığına işaret eder. Bunlar yeraltındaki kanallar sayesinde bol su ile sulanır. Sarnıçların suyu ise tuzlu ve pis kokuludur. Şehrin gücünü ise denizden, saraya uzanan burçlarla desteklenmiş iki kat sur duvarı ve de bunun kuleleri yaratır. Onun gücü halkının çokluğu ile uzun yıllardır hâkim olan barıştır.

Fakat şehrin içi pis, iğrenç ve çöp doludur. Birçok yerlerinde sürekli gece imiş gibi karanlık hüküm sürer. İçeride hava cereyanı da olmamaktadır. Zenginlerin evlerinin taşıdığı

sokaklar düşkünler ile yabancılara bırakılmıştır. Karanlık sayesinde, buralarda cinayetler, soygunlar ve başka yolsuzluklar olur. Bu şehirde adaletsiz yaşandığından, varlıklılar kadar büyük iş sahipleri, fakirler kadar da hırsız vardır. Serseriler burada ne cezadan ne de ahlaka aykırılıktan çekinirler. Konstantinopolis, bu uygunsuzluklar olmasa, iklimi toprağın verimliliği ve inancın yayılmasında sağladığı kolaylık bakımından dünyanın her tarafına tercih edilebilir.

Odon'a göre, Saint-George kanalı (yani Haliç) suyu ve içindeki balıkların çeşitliliği bakımından bir denize, günde beş altı defa karşıdan karşıya kolayca geçilebilmesi bakımından bir nehre benzer.

Haçlı seferleri sırasında VII. Louis ile birlikte ikinci sefere katılan Odon de Deuil 1147'de Konstantinopolis'i büyük bir şehir olarak tarif etmektedir. Bu sıralarda imparatorluk sarayının artık şehrin kuzeybatı kenarında Edirnekapısı ile Eğrikapı arasındaki bölgede, kara tarafı surlarına bitişik olarak Blakhernai Sarayı kompleksinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Yazarın bu kompleksin bir pavyonundan şehre denize (bu denizden kastedilen Haliç'tir) ve arkadaki araziye hâkim manzarası olarak tarif ettiği bina bütünüyle bugün hala Tekfur Sarayı adıyla burada yükselen Bizans yapısına uygun düşmektedir. Böylece bu tariftten Tekfur Sarayı'nın on ikinci yüzyılda var olduğu ileri sürülebilir. Yapılan açıklamalarda bu dönemde de şehrin içinde geniş ekili toprakların olduğu ve bunların dışardan kanallarla getirilen sularla beslendikleri öğrenilmektedir. Odon de Deuil, şehirdeki çok sayıdaki sarıncıların sularını ise tatsız ve herhalde durgun olduklarından dolayı kokulu bulmuştur.

Bu yazarın verdiği bilgiler içinde en önemlisi şehrin içinde sokakların oldukça pis ve karanlık oluşudur. Anlatılanlar her mevsimde çeşitli yönlerden esen rüzgârlarla devamlı havadar olan İstanbul'un -bütün ihtişamı ve zenginlikleri yanında- orta

Bizans döneminin sonlarına doğru şehir hizmetleri bakımından pek olumlu sayılmayacak bir durumda bulunduğunu belli etmektedir. Yazarın bir denize benzettiği gerçekte de İstanbul boğazının bir kolu olan Haliç bu dönemde içinde tutulan balıkların çokluğu ile tanınmıştır. Haliç bu verimli özelliğini hemen hemen yirminci yüzyıla kadar gittikçe azalarak korumuştur.

1162'de ölen Odon'un koyu bir Katolik olduğu ve iki kilise arasında yüzyıllardır sürüp giden *Büyük Ayrılık* adı verilen (Schisma) ayrılığı çözüme kavuşturmak için büyük gayret sarf ettiği de anlaşılmaktadır. Bizans tarihi bu Büyük Ayrılık'ın mücadelesini 1453'e yani şehrin Osmanlılar tarafından fethine kadar sürdürmüştür.

Ebersolt, *Voyageurs*, s. 32-33; Odon de Deuil, *De profectone Ludovici VII in Orientem* (ed. V. G. Berry), New York 1948, 66-67; Ruth Macrides, *a.g.m.*, s. 194, 196, 197; Ümit Meriç, *a.g.e.*, s. 36.

23. Hassan Ali el-Herevî

[XII. Yüzyıl]

Herat doğumlu olan Hassan Ali el-Herevî, on ikinci yüzyılın ikinci yarısında Suriye, Irak, Mezopotamya, İran, Bizans, Yemen, Hicaz, Mısır ve Ege adalarında uzun bir seyahat yaptığında, Byzantion'a da uğrayarak burada bir süre kalmıştır. Bu sırada İmparator Manuel Komnenos (1143-1180) hüküm sürmektedir. 1215'te Halep'te ölen bu Arap seyyahı, uzun seyahatlerinde gördüğü yapılar ve anıtlara dair ayrıntılı bilgileri "Harikalar Kitabı" olarak adlandırdığı bir eserinde vermediği düşünmüşse de bu kitap bugüne kadar ele geçmemiş olduğundan akıbeti hakkında bilgi sahibi değiliz. Buna karşılık bir Hac rehberi olan ve günümüze kadar gelen eserinde on ikinci yüzyıl İstanbul'undan kısaca bahseder:

"Şehrin surlarının dışında, Hazreti Muhammed'in yakınlarından Ebu Eyub el-Ensari'nin kabri vardır. Abdülmelik'in oğlu Maslama'nın yaptırdığı büyük cami ise şehrin içindedir. Burada Ebu Talib'in oğlu Ali'nin oğlu Hüseyin'in soyundan birinin mezarı görülür."

Konstantinopolis'te gördüğü tunçtan, mermerden heykeller, sütunlar, harikulade tılsımlar, dikilitaşlar ve Müslüman ülkelerinin hiçbirinde benzerleri olmayan yapılar onda hayranlık uyandırmıştır.

Eserinde Ayasofya'dan da bahsetmekte olan Herevi, burayı bir meleğin beklediğini, onun durduğu yerin altın bir kafes içine alındığını anlatmaktadır. Bu hususta duyduğu efsaneyi, kilisenin mimari düzeninden, planından, yüksekliğinden kapıları ile uzunluk ve genişliğinden, sütunlarından da büyük saraylarını, altın kapıyı, kulelerini, mermerlerini, büyük tunç atlarını, eskiçağdan kalmış eşsiz şeyleri Hipodrom'daki heykelleri ileride tasvir edeceğinden şu şekilde bahsetmektedir:

"Bütün bu ayrıntılar Tanrı izin verirse, "Harikalar Kitabı"nda yer alacaktır... Konstantinopolis, şöhretini çok aşan derecede büyük bir beldedir. Tanrı, lütfu ve inayeti ile onu islamiyetin merkezi yapsın".

El-Herevî'nin İstanbul'a dair verdiği bilgilerin bu kadar olmasına karşılık, İskenderiye'nin ünlü fenerinden bahsederken, o sırada görülen kalıntısını küçümser ve *"...asıl hayranlık uyandıran sütunların İstanbul'dakiler olduğuna..."* işaret eder.

"At yarışlarının yapıldığı meydandaki bir anıt, rüzgârın estiği yöne göre doğuya, batıya, kuzeye veya güneye doğru eğilir. Yine burada içine girilemeyen tunçtan bir anıt daha vardır. Hastanenin yakınında üçüncü bir anıt daha vardır ki, üstü bütünüyle tunç kaplıdır. Bu Konstantin'in mezarıdır. Üstüne bu hükümdarın atlı heykeli konulmuştur. Atın ayakları taşa, kurşunla sağlamca bağlanmıştır; yalnız sağ ayağı adım atar gibi kalkmıştır. Konstantin'in sağ elinin avucu açık olarak göğe uzanmıştır böylece İslam ülkesine işaret eder. Sol elinde ise bir küre tutar. Gemiciler yaklaşık bir günlük yoldan, denizden bu anıtı görebilirler (!). Bu anıt ile ilgili görüşler değişiktir. Bazılarına göre küre, İslami ülkelerine Hristiyanların girmelerini önleyen bir tılsım veya Müslümanların Hristiyan ülkelerinin işgal etmelerini durdurmaktadır. Başkalarına göre ise, bu kürenin yüzeyinde şu anlamda bir yazı vardır: Ben dünyaya sahip oldum ve işte bu küre gibi onu avucumda tuttum fakat ne var ki beraberinde hiçbir şey götürmeksizin ondan ayrıldım".

"İstoborin (yani eis ton phoron) denilen çarşıda mükemmel bir sanatla işlenmiş insan kabartmaları ile süslü beyaz mermerden bir anıt daha vardır. Yekpare bir parmaklık ile çevrilidir ve bunun bir tılsım olduğuna inanılır. Bu anıtın tepesine çıkıldığında, bütün genişliği ile şehre hâkim görüntü vardır. Harikalar Kitabı'nda bu anıtın tasvirini yapacak, yüksekliği ile çevre ölçülerini verecek, tepesine kadar çıkılması gereken

basamak sayısını bildireceğim. Bu anıtın 16. yüzyıla kadar Bayezid'da durduğu bilinen ve dışı kabartmalarla süslü, içinde ise tepesine kadar çıkmayı mümkün kılan bir merdivene sahip Teodosios anıtı olduğu anlaşılmaktadır. Bu anıtın ikinci bir benzeri ise şehrin daha içerdeki bir mahallesinde yükselen Arcadius anıtıdır. Bu ikinci anıt beşinci yüzyılın başlarında yapılmış ve fetihten çok sonra 1715 tarihine doğru çevri için tehlike teşkil ettiğinden kaidesine kadar yıktırılmıştır. Bugün yaklaşık 9 m. yüksekliğindeki kaidesi hala durmaktadır. Şehir halkının ona ve üzerindeki kabartmalara gösterdikleri saygıdan da bahsedeceğim. Tunç ve mermerden heykellere dair çeşitli söylentilerden, dört yöne dönen tılsımdan, melek döşemesinden, "çılın" haç ile ona dair efsaneyi de anlatacağım. Bu haç Müslümanların kiblesi yönüne yerleştirilmiştir. Şehirdeki hastaneleri ve bir meydandaki heykelleri de anlatacağım. Bütün bu ayrıntılar Harikalar Kitabı'nda yer alacaktır".

El-Herevî'nin verdiği bilgilerden bazı cümleler, el-Kazvinî olarak bilinen Zekeriya İbn Muhammed (1203'e doğru-1283)'in kozmografya kitabında yer aldığı gibi Yakut'un coğrafya sözlüğünde de tekrarlanmıştır. Kazvinî, üstünde on iki küçük pencere olan ve her saat başı bunlardan birinin kapağının açılarak bir kuklanın çıktığı bir saatten de bahseder. Bu, Ayasofya'nın narteks kısmı üstünde yükselen Horologion olmalıdır. Yine Kazvinî'ye göre, Büyük Saray'ın girişine yakın bir yerde tunçtan atlar biçiminde bir tılsım vardır. Bu şehirdeki atların imparatorun kapısı önünde gürültü yapmaları veya kışnemelelerini önlemek için Apollonius tarafından yapılmıştır.

Ch. Schefer, "Indications sur les lieux de Pélerinage", *Archives de l'Orient Latin*, I (1881), s. 587-609; A. A. Vasiliev, "Les voyageurs du Moyen Age à Constantinople", *Mélanges Charles Diehl*, Paris 1930, I, s. 294 vd.; Ümit Meriç, *a.g.e.*, s. 38.

24. Tudela'lı Haham Bünyamin

[1165'e doğru]

Musevi hahamı Bünyamin (Benjamin), İspanya'da Saragossa'dan başladığı yolculuğunda İtalya, Yunanistan ve Bizans üzerinden Suriye, Kudüs, Şam ile Bağdat'tan geçerek Çin sınırına kadar gitmiştir. Aslı İbranice olan seyahatnamesinin Latince tercümesi 1575'te yayınlanmıştır. On üç yıl süren bu uzun seyahatte, güney Fransa ve İtalya'yı geçerek, Yunanistan üzerinden Konstantinopolis'e ulaşmıştır.

Şehrin çevresini on sekiz mil olarak gösteren İspanyol, bunun bir kenarının kara diğer iki kenarının ise denizle kuşatıldığından bahsetmektedir. Bununla birlikte dünyanın her tarafından, karadan ve denizden Konstantinopolis'e gelen tüccarların burada büyük canlılık yarattıklarından, bunların da *"Babilonya, Mesopotamia, Media ve Pers ülkesi, Mısır ile Filistin'den olduğu gibi Rusya, Macaristan, Patzinakia, Budia, Lonbardia ve İspanya"* dan geldiklerini ve bu bakımda şehrin eşit olduğu tek başkent Müslümanların Bağdat'ı olduğunu ifade eder.

Bünyamin'e göre Roma'daki Papa'nın karşılığı olan Greklerin patriğinin makamı Ayasofya denilen kilise yanındadır. Burada çok sayıda sunaklar vardı ve iki ada ile komşu şehir

ile köylerden gönderilen bağışlarla zenginliği devamlı artmaktadır. Dünyanın başka bir yerinde Ayasofya'ya eşit zenginlik yoktur. Burası altın ve gümüş payeler ve aynı madenlerden yapılmış sayısız kandiller ile bezenmiştir.

Hipodrom hakkında da bilgiler veren Haham, Hipodrom'un sarayın duvarlarına komşu bir genel meydanda yer aldığından, hükümdarın oyunlarına mahsus olduğundan, her yıl Nazariye'li İesus'un doğum günü burada büyük bir eğlence ile kutlandığından ve bu vesile ile burada dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan bütün insanların yaptıkları şaşırtıcı hünerlerini gösterdiklerinden bahseder. Dahası burada birbirleri ile mücadeleye alıştırılmış, aslanlar, ayılar, leoparlar ve yaban atları ile hatta kuşların kavgalarını da seyredildiği dikkatini çekmiştir.

Bünyamin'in satırları arasında İstanbul'un diğer yapıları da yerini almıştır. Ona göre Kral Manuel, kendi konutu olarak, kendinden önceki hükümdarların yaptırdıkları ve Blakhernai adı verilen sarayın yakınında deniz kıyısında büyük bir saray inşa ettirmiştir. Ayrıca paye ve duvarlar saf altın kaplanmış, kendi savaşları gibi eskilerin yaptıkları savaşlar resimler halinde tasvir edilmiştir. Saraydaki taht altın olup, değerli taşlarla bezenmiştir. Üstünde uzunluğu altında oturan imparatorun boyuna tam uyumlu, aynı madenden zincire bağlı altın bir taç asılıdır. Bu taç eşsiz değerde taşlarla bezenmiştir. Bu taşların ışıldayışı o derecededir ki, başka ışığa gerek olmaksızın bulunduğu mekânı aydınlatırlar. Burada toplanan merak çekici diğer şeylerin hepsini layıkıyla tarif etmek onun için mümkün değildir.

Konstantinopolis'e, Rus ülkesinin dört bir tarafından her yıl gelen vergini, ipekliler, erguvani kumaşlar ve altınların bir kuleyi dolduracak çoklukta olduğu söyleyen İspanyol, Dünyada bu zenginliğin ve binaların başka benzeri olmadığını, söylentiye göre, yalnız şehrin günlük gelirinin yirmi bin floriyi bulduğunu da ifade etmektedir. Dahası bu gelirlerin, han

ve çarşıların rantlarından, deniz ve kara yoluyla gelen tüccarların ödedikleri harçlardan elde edildiği, buralarda yaşayan Grekler son derecede zengin ve altın ile değerli taşlardan oluşan büyük servete sahip oldukları, kıyafetlerinin altın ile başka değerli şeylerle süslü ipekliden olduğu, at üstünde dolaştıkları ve görünüşleri ile prensleri andırdığına değinir. Bünyamin'e göre İstanbul'un arazisi de zengindir ve her türden seçme yiyecek ile bol ekmek, et ve şarap sağlar. Eski Yunan ilmine sahiptirler. "*Her insan kemali bağı ile kendi incir ağacı dibinde*" meseline uyumlu olarak keyifle yaşarlar. Grekler, hepsi de barbarlardan olan her millettten asker toplarlar. Bunlar Türklere karşı olan savaşlarda hizmet ettirirler. Kendilerinin askeri ruhları yoktur ve adeta kadınlar gibi savaş girişimleri için yeteneksizdirler. Burada Museviler, denizin bir tarafında yaşamağa mecbur edilmişlerdir. Bu yüzden karşı tarafta işi olanlar ancak suyu aşarak oraya erişebilirler. Konstantinopolis'teki Musevilerin sayısı yaklaşık iki bini Rabbanit, beş yüz kadarı Karait Karaylardandır. Bunlar bir duvarla ayrılmış olarak topluca yaşarlar. Musevilerin çoğu ipekli giyim eşyası tüccarıdır. Başkalarının birçoğu da ticaret yaparlar; çok zengindirler. Fakat imparatorun hekimi olan ve sayesinde Musevilerin birçok kolaylıklar elde ettikleri Salomon Hamitsri dışında hiçbir Yahudi'nin at üstünde dolaşmasına izin verilmez. Greklerin nefretini üzerlerine çekmemek için, deri tabakçıları pis sularını sokaklara, Musevilerin kapıları önlerine dökerler. Musevilerin yaşadıkları bölgeye Pera adı verilir.

Benjamin de Tudéle, *Voyages faits principalement en Asia dans les XII, XIII, XIV et XV siècles...*, (yay. P. Bergeron), La Haye 1735, 2 cilt (görülemedi); "The Travels of Benjamin of Tudela", *Contemporaries of Marco Polo* (yay. M. Komroff), New York 1937 (3. bsk), s. 264-267; Ümit Meriç, *a.g.e.*, s. 38.

25. Guillaume

[1171]

Lübnan'da Tyrus şehri Haçlılar tarafından işgal edildiğinde Piskoposluk meclisi üyesi olan Fransız asıllı Guillaume (William), 1175'te şimdiki adı Sur olan Tyros'un başpiskoposu seçilmiştir. *Historia rerum in partibus Transmarinis Gestarum* başlığı ile büyük bir tarih yazan Guillaume Kudüs Kralı I. Amaury ya da Amalric (1163-1174) ile Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos (1143-1180) tarafından 1171'de Büyük Saray'da kabul edilmiştir.

William'a göre bu ziyaret hayatının en enteresan ve eğlenceli tecrübelerinden biridir ve bu nedenle çok detaylı bir biçimde anlatmıştır. Büyük Saray ve törenleriyle ilgili anlattıkları eşsizdir. Onun kroniğini daha da değerli kılan, Bizanslı kronik yazarlarının bu ziyaret hakkında sessiz kalmalarıdır. Bu elçilik heyetinin İstanbul'u ziyaretinden, çağdaşı Bizanslı tarihçi Kinnamos pek kısa bahseder: *Filistin kralı Konstantinopolis'e gelmiş ve imparatorun huzuruna çıkmıştır*. Hâlbuki Bizans kronik yazarlarından Kinnamos ile Choniates'in bu ziyareti pek az veya hiç anmamalarına karşılık, aynı yazarlar Selçuklu sultanı Kılıç Arslan'ın ziyaretine ayrıntılı olarak sayfeler ayırmışlardır. Runciman'ın görüşüne göre, Amalric'in bu ziyareti Bizans kamuoyunu pek etkilememiş gibi görünmektedir.

Amalric'in ilgi uyandırmamasına karşılık, Bizanslıların Kılıç Arslan için Hipodrom'u su ile doldurup, burada bir deniz savaşı gösterisi canlandırmış olduklarını yine Runciman vurgulamaktadır. Yine bu gösteriler sırasında, misafirleri ve Bizanslıları çok eğlendiren bir gösteri daha yapılarak, bir balon şeklinde şişirilmiş bir elbise giyen bir adam uçmayı denemiş ama yere çakılmıştır. Havanın fazla rüzgârlı oluşundan dolayı Amalric ve beraberindeki heyet Marmara denizine yelken açmak yerine Gelibolu'da karaya çıkmışlar, buradan Heraclea (Ereğli)'ye gelmişler, buradan da Büyük Saray'ın Marmara kıyısındaki iskelesi olan Bukoleon iskelesine ulaşmışlardır.

Amalric İmparatorluk Sarayı'nın büyük kabul salonu olan üç yapraklı yonca biçimindeki triklinosa girmiş ve burada ana apsisteki tahtında oturan ve işlemeli bir perdenin arkasındaki imparator ile görüşmüştür. Saray protokolüne göre Amalric, imparatorun huzurunda ona nazaran daha alçakta olan bir koltuğa oturtulmuştu. Bizans imparatorlarının resmî kabulde bir perde ile ziyaretçilerden ayrılması protokol gereği idi. Amalric Konstantinopolis'i ziyaretinde, 10 Mart'ta yola çıkmış, Nisan başlarında başkente ulaşmış ve iki ay kadar kalarak 15 Haziran'dan az sonra dönüş için muhteşem surette döşenmiş dört kadırgayla yolculuğa başlamıştır. Bu iki aylık süreçte Amalric, Hipodrom'da bir dans gösterisi seyretmiş, Boğaziçi'nden Karadeniz'e uzanan bir de gezi yapmıştır. Bu seyahatnameden öğrenildiğine göre Amaury ve beraberindeki heyet, Büyük Saray'dan ayrılarak, şehrin kuzeybatısında bulunan ve daha az gösterişli olan Blakhernai Sarayı'nın bu dönemde kullanılmakta olduğunu ve bunun en önemli pavyonu olan ve Türk devrinde Tekfur Sarayı olarak adlandırılan yapının varlığını bir dereceye kadar gösterir. Maalesef bu seyahati ve ziyareti anlatan Guillaume şehir hakkında daha fazla açıklama yapmaz, sadece Konstantinopolis'ten ayrılmadan

önce imparator Manuel ile bir antlaşma yaptıkları, bununla Mısır'a karşı bir ittifak kurdukları öğrenilmektedir.

Willermi Tyrensis archiepiscopi, *Historia rerum in partibus Transmarinis Gestarum*, *Recueil Des Historiens Des Croisades*, I (Paris 1884), XX, 4, s. 945-947; Ebersolt, *Voyageurs*, s. 33; S. Runciman "The Visit of King Amalric I to Constantinople in 1171", *Outremer: Studies in the History of the Crusading Kingdom of Jerusalem* (ed. B.Z. Kedar, H.E. Mayer, R.C. Smail), Jerusalem: Yad Izhak Ben-Zvi Institute, 1982, s. 153-158; Ümit Meriç, *a.g.e.*, s. 39.

26. Anonim İngiliz Hacı

[XII. Yüzyıl]

İsmi bilinmeyen ve on ikinci asırda İstanbul'a geldiği düşünülen İngiliz Hacı S. G. Mercati tarafından 1936'da yayınlanan bir İstanbul tasviri anonim bir yazmada karşımıza çıkmaktadır. Bu yazmanın aynısının yine orijinalden Latince'ye çevrildiği anlaşılan iki nüshası daha İngiltere'de bulunmuştur. Bunlar hakkında çok etraflı bir araştırma yayımlayan Krijnie N. Ciggaar çok uzun ve ayrıntılı bir makalede bu yazmaları inceleyerek orijinalin ve versiyonların tarihlenmesi hususunda görüşlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Orijinali on ikinci yüzyılda hazırlandığına ihtimal verilmektedir. Metinde şehrin tam bir tasviri olmamakla beraber Mercati'ye göre bu yazma İngilizce bir metinden Latince'ye aktarılmıştır fakat orijinal metnin Grekçe olduğunu da düşünmüştür. Krijnie N. Ciggaar ise bu konular üzerinde çok ayrıntılı olarak durmuştur. Mercati esasın Konstantinopolis'te bir süre yaşadığı sanılan bir İngiliz hacısından kalmış olabileceğini de düşünmüştür.

İkinci bir araştırmacı ise Konstantinopolis'te on ikinci yüzyılda çok sayıda İngiliz'in bulunduğuna da işaret etmiştir. Yazar şehrin içindeki pek çok kilise ve manastırın adlarını vermekle beraber bunların yerleri ve biçimleri hakkında hiçbir açıklamada bulunmamıştır. Onu ilgilendiren sadece bu kiliselerde

korunan kutsal hatıralar yani röliklerdir. Böylece tabii en başta Ayasofya'dan Ahırkapı-Sarayburnu arasında olan Hodigetria Meryem'in bir ikonası bulunan kiliseyi Hipodrom'a komşu Euphemia Kilisesi'ni, I. Constantinos'un sonra Çemberlitaş olan anıtını, Havariler Kilisesi'ni on birinci yüzyılda yapılmış olan Peribleptos Manastır ve Kilisesi ile on ikinci yüzyılda inşa edilen Pantokrator Manastır ve Kilisesi'nin ve nihayet on ikinci yüzyılda harap bir durumda olduğu bilinen kalıntıları Belediye Sarayı önünde alt geçit yapılırken yan tarafta bulunan altıncı yüzyıl başlarına ait Polieuktos Kilisesi'ni anar. Fakat bunlarda da sadece içlerinde bulunan rölikler onu ilgilendirmiştir. Bu anonim yazarın üzerinde durduğu bir başka dini yapı da şehir içinde olan ve Latinlere ait Santa Maria Kilisesi'dir. Bunun da şehrin doğu tarafında Haliç'e inen yamaçta olduğu sanılmaktadır.

S.G. Mercati, "Sontuari e reliquie Constantinopolitane secondo il codice Ottoboniano Latino 169, prima della Conquista latina (1204)", *Rendiconti della pontificia Accademia Romana di Archeologia* 12, 1936, s. 133-156 (reimp. *Collectanea Byzantina*, II, s. 464-489). Bu yazının tanıtılması için bk. F. Dölger, *Byzantinsche Zeitschrift* 1937, s. 233; bu metnin daha yeni ve etraflı baskısı için, Krijnie N. Ciggaar, "Une description anglais", *Revue des Etudes Byzantines*, C. 34 (1976), s. 211-267.

27. Piskopos Anton

[1200]

Esas adı Dobrinja Jadrejkovic sonraki adıyla Novgorod başpiskoposu Anton, Konstantinopolis'in 1203 yılında IV. Haçlı seferi kuvvetleri tarafından kuşatılarak işgalinden sadece bir iki yıl önce, 1200'de bu şehre gelmiş ve buradaki kilise, manastır ile içlerindeki kutsal eşya hakkında, Haçlıların yağmalamasından önceki duruma göre gördüklerini yazmıştır. Petrograd'daki yazmasından başka on yedinci yüzyıla ait başka bir nüshası Danimarka'da Kopenhag'da olan seyahatname, B. de Khitrowo tarafından Fransızca'ya çevrilerek, 1889'da yayınlanmıştır.

Anton'un ilk ziyaret ettiği bina, Ayasofya'dır. Burada gördüğü rölikleri ayrıntılı olarak anlatırken, içeride kapıya yakın bir yerde, Aziz Gregorios'un payesi bulunduğunu bildirir.

"Yüzeyi bakır levhalar ile kaplı bu payenin yanında Gregorios görüldüğü için, halk sağlık şikâyetleri olduğunda bunu öper, göğüs ve omuzlarını sürterler. Burada Gregorios'un resmi de vardır."

Anton mucizeli bir İsa resminden başka girişin yanında (üstünde olacak), alnında Ayasofya'yı gece aydınlatan değerli bir taş olan imparator Leon'un tasviri bulunduğu da işaret etmeksizin, şimdiki Sarayburnu'nda Mangana Manastırı ile

buradaki Nikolaos Kilisesi röliklerinden bahsettikten sonra, Ayasofya'da pek çok sarnıç olduğunu belirterek, patrik ve imparator için çeşitli meyvelerin sepetlerde bu sarnıçlara sarkıtılmış olarak taze muhafaza edildiklerini haber verir. Ayrıca Ayasofya'nın bitişiğinde vaftizhanede İsa'nın vaftizini tasvir eden mozaikler gördüğünü de işaret eder.

Hipodrom'a giden direkli caddenin (embolos) solunda Meryem adına bir kilise vardır. Havariler Kilisesi'nde ise aynı lahdin içinde imparator Constantinos ile annesi Helena yatarlar.

Anton bundan sonra pek çok kilise ve manastır ile içlerinde saklanan röliklerin adlarını verir. Fakat bunları yazarken hiçbir topografya sırası gözetmez. Yalnız Meryem Evergetis olarak adlandırdığı kilisenin, Haliç kıyısındaki Euphemia-Teodosia Kilisesi ile aynı olması muhtemeldir (Türk döneminde Gül Camii). Bu kilisenin yanında bir kadınlar manastırı vardır.

Novgorod Piskoposu hiçbir sıraya uymaksızın pek çok kilisenin adlarını bahsettikten başka, nerede olduklarını belirtmeksizin bir hayli röliğin adlarını verir. Bu yüzden, Konstantinopolis'in Latin işgali arifesindeki durumu hakkında, kilise ve manastırlar ile bunlardaki birkaç yıl sonra Haçlılar tarafından yağma edilen kutsal eşyanın çokluğundan başka bir şey öğrenilemez. Yalnız Anastasis Kilisesi'nin "*Siyahlar embolos'unda*" olduğunu bildirir ki, böyle bir embolos, yani alışveriş yapılan direkli caddenin varlığından bahseden başka seyyah da vardır. Kırk Martirler Kilisesi de "*Ruslar embolos'unun*" ucundadır. Hipodrom'un komşusu olduğunu bildirdiği Haiga Euphemia Kilisesi ise bugün kalıntı halinde, Sultanahmet'te Adliye Sarayı'nın duvarı dibinde görülür.

İs-Pigas adını verdiği ve şehir dışında olduğu anlaşılan bir yerden ve buradaki kiliseler ile röliklerden de bahseden Anton'un, böylece Pera-Galata'yı anlattığı tahmin edilir. Çünkü İs-Pigos'un az ötesinde tepede aziz Zootikos'un gömülü olduğunu

yazdıktan sonra, onun adına burada bir kilise ile bir hastane kurulduğunu bildirir. Haliç'in karşı yakasında, Hagios Zootikos adına bir *leprozeri* (cüzzamhane) olduğu bilinir. Bunun Hasköy sırtlarında bulunduğunu tahmin ediyoruz. Yakın zamana gelinceye kadar, buradaki yamaçta Bizans dönemine ait duvar kalıntıları görülüyordu.

B. de Khitrowo, "Antoine, archeveque de Novgorod; Le Livre du pelerin", *Itinéraires Russes en Orient*, Genève 1889, s. 87-111; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 41.

Haçlı ordusunun İstanbul'a girişi

Nalçacı, *a.g.e.*, s.37.

28. Geoffroy de Villehardouin

[1203-1204]

IV. Haçlı seferi ile Konstantinopolis önlerine gelenlerden biri olan Fransız şövalyelerinden Geoffroy de Villehardouin (veya Ville Hardoin), kuzey Fransa'da Troyes dolaylarındandır. Doğum tarihi bilinmez. En geniş bir tahminle en geç 1154'e doğru dünyaya geldiği ileri sürülmüştür. 1185'den itibaren mareşal rütbesine sahiptir. 1199 yılı sonunda Haçlılar arasına katılarak en başta gelen idarecilerden olmuştur. Konstantinopolis alınıp Latin krallığı kurulduktan sonra, hizmetlerini sürdüren Villehardouin'in ne vakit öldüğü bilinmez. Herhalde 1219 yılları çevresinde olmalıdır. Bugün Fransız dilinin en eski klasiklerinden sayılan *La conquête de Constantinople*, 1208'e doğru, o çağın Fransızca'sıyla hatırat olarak kaleme alınmıştır. Aynı sefere katılarak bir hatırat bırakan Robert de Clari'nin mütevazı seviyedeki şövalyelerden olmasına karşılık, Villehardouin şeflerdendir. Pek çok yazması ve baskısı olan metin, 1872'de Natalis de Wailly ile 1938'de E. Paral tarafından modern Fransızca olarak yeniden yayınlanmıştır.

"1203'ün Haziran ayı sonlarında Konstantinopolis önlerine gelen Haçlı donanması, gemilerinden bakanlar, ...onun çepeçevre kuşatan yüksek sur duvarlarını, güçlü burçlarını, muhteşem saraylarının, kendi gözlemleriyle görmedikçe kimsenin inanmayacağı kadar çok olan heybetli

kiliselerini, bütün başka şehirlerin üzerindeki üstünlüğünü sağlayan eni ve boyunu görmedikçe bütün dünyada bu derecede güçlü bir şehir olabileceğine inanamadılar. Ve en cesurların vücudu ürpermekten kendilerini alamadılar”.

Haçlıları getiren gemiler, önce Khalkedon, bugünkü Kadıköy’ünde demir atar. Şövalyeler burada Aleksios’un “...gözlerin görebileceği en güzel, en zarif ve bir insan için yaratılabilecek bütün nimetler ile dolu...” sarayında ve çevresindeki kasabada yerleşirler, burada üç gün konaklarlar. Bu süre içinde atlar karaya çıkarılır, “...çevre verimli, her türden ürün bakımından zengin tarlalarda hasat edilmiş buğday yığınları da olduğundan...” Haçlılar bunlardan istedikleri kadarına el koyarlar.

Haçlılar 26 Haziran 1203’de buradan yola çıkarak adını Escutaire olarak yazdığı Üsküdar önünde demir atarlar, saraya yerleşirlerken, atlar ise karadan getirilir. Konakladıkları dokuz gün içinde, bir dağın (Çamlıca olmalı) eteğinde, beşyüz kadar kişiden ibaret Bizans birliği ile çok kısa süren bir çarpışma olur ve Rumlar kaçtıklarından, Haçlılar hayli ganimet ile ordugâhlarına dönerler.

Haçlılar, 6 Temmuz günü, Haliç önüne gelirler. Ancak “...la tor de Galata...”, denilen Galata hisarından karşı kıyıya girilen zincir onların girişini engellemektedir. Villehardouin’in “La tor de Galata” dediği kule, bazılarının sandığı gibi Galata Kulesi değil, Türk döneminde mahzeni Karaköy’de Yeraltı Camii olan kare planlı büyük hisardır. Haçlılar bu hisarın ele geçirilmesi ve zincirin kesilmesinin gerektiğini ileri sürerek, hisarın dibinde ve çok iyi, çok zengin bir yerleşme yeri olan, Estanor denilen Yahudi mahallesinde (veya Yahudihane’de) geceyi geçirirler. Gündüz, karşıdan Bizanslıların hisardakilere yardım etmek üzere kayıklarla gelmeleri, bu kule veya hisarın kıyıda olduğunu belli eder. Oldukça şiddetli bir çarpışma ile Haçlılar hisarı alırlar, ertesi gün de gemileri Haliç’e girer.

Villehardouin'in anlattığına göre gemiler Haliç'te surların karşısına sıralanırlar. Geride ise taştan bir köprü vardır. Ancak Bizanslılar bunu kestiklerinden, geceli gündüzlü çalışarak köprüyü tamir ederler ve 11 Temmuz günü Haçlıların kara kuvvetleri atları ile buradan geçerek, şehrin karşısına ulaşırlar.

Haçlılar ordugâhların Blakhernai Sarayı ile etrafı duvarlarla çevrili Bohemond'un şatosu arasındaki arazide kurarlar. Bohemond, I. Haçlı seferi sırasında Kosmas ve Damianos manastırında konaklamıştır. Bu dinî tesisin Türk döneminin Eyüp semtindeki Kosmidion'da olduğu bilinir. Venedikliler gemilerini yan yana Haliç tarafındaki surlara dayayıp, buradan saldırıya geçerler, kısa süre içinde buradaki burçlardan yirmi beşini ele geçirdikleri söylenir. Şehre giren Venedikliler, 15-17 Temmuz arasında karşı hücumla geçen Bizanslılar ile aralarına bir mânia koymak için yangın çıkarırlar ve bu yangının dumanından yararlanarak kıyıdaki burçlara çekilirler.

Şehre giren ve yerleşen Haçlılar kardeşi tarafından gözleri kör edilen Isakhios'u (Sursac olarak adlandırır) tahta çıkarır ve Blakhernai Sarayı'nda onun tarafından kabul edilirler. İmparator ve oğlu Aleksios, şehir halkı ile Latinler arasında bir anlaşmazlık çıkmaması için, onları karşı kıyıda Estanor taraflarında konaklamalarını tavsiye ederler. Fakat Haçlılar, şehre geçerek burada Bizanslılardan her türlü şeyi alırlar. 1203 yılı sonbaharında, şehirde yaşayan Latinler ile Bizanslılar arasında çıkan bir çatışma sonunda başlayan bir yangın o derecede şiddetli ve dehşetli olmuştur ki, "hiç kimse söndürememiş ve durduramamıştır". Karşı yakadan bu afeti seyreden Haçlılar, "...haşmetli kiliseler ile muhteşem sarayların çöküp yıkıldıklarını, alışveriş merkezi olan caddelerinin alevler içinde kaldıklarını gördükçe büyük üzüntü duymuşlardır...". Yangın limandan yukarı tırmanarak, şehrin en yoğun yerleşim bölgesini aşmış ve Ayasofya'yı sıyrarak öteki taraftaki denize ulaşmıştır. "Sekiz gün süren bu yangında" kaybolan para ve servet

gibi yanan pek çok erkek, kadın ve çocukların sayısının hesabını hiç kimse veremez diyen Villehardouin, şehirde yaşayan sayıları 150 kadar Latin'in çoluk, çocuklarıyla karşıya sığındıklarını da bildirir.

Verdiği sözü tutamadığı bahanesi ile genç IV. Aleksios ile Haçlılar arasında anlaşmazlık başlaması üzerine ileri gelen şövalyelerden altı kişilik bir heyet Blakhernai Sarayı'na gönderilir. Aralarında Villehardouin'in de bulunduğu bu heyetin başarısız konuşmasından sonra yeniden savaş başlar. Önce Bizanslılar, on yedi geminin içine parlayıcı maddeler doldurarak, bir gece bunları ateşe verilmiş olarak Haliç'ten aşağı koyuverirler. Fakat Venedikliler büyük ustalıkla kancalar takarak bu ateş gemilerini Haliç'ten kaydırıp Marmara'ya çıkarırlar. Haçlılar sadece Pisa'ya ait bir gemi kaybederler.

Bunun arkasından olaylar hızlı gelişir. Murtzuphlos lakaplı Aleksios adında bir kişi, bu kargaşada kendisini imparator ilan ederek V. Aleksios adıyla Bizans başına geçerken, genç IV. Aleksios'u 28 veya 29 Ocak 1204'te hapseder ve 8 Şubat'ta da öldürtür. Babası Isakhios da kederinden ölür. Haçlılar ile Bizanslılar arasında karada ve denizde çarpışmalar yapılır. Villehardouin dışında bir kaynağın haber verdiğine göre bu karşılaşmalardan biri, Haliç başındaki Blahernai Köprüsü dolaylarında olmuştur. (Bandouin d. Flandre'in, Papa III. Innocenkus'a VII. Mektubu, 152).

Haçlılar şehre karşı yeniden saldırıya geçmeden, yağmadan elde edecekleri ganimetlerin nasıl paylaşılacağı hususunda önceden kararlar alırlar. Seçilerek Latin imparatoruna Bouche-lion ve Blaquerne saraylarının tahsisi de kararlaştır. Bunlardan ilki, Bukoleon Sarayı olup, Büyük Saray'ın Marmara kıyısındaki bir pavyonu, diğeri ise Edirnekapısı ile Eğrikapı arasında surlara komşu Blahernai Sarayı'dır. 1204 yılı Nisan ayının ilk haftasında bir daha gemilerini Haliç tarafındaki surlara dayanarak hücumu geçen Haçlılar, ilk denemelerinde püskürtülür.

İkinci hücumda gemileri çift olarak birbirine bağlarlar. Bir kulenin ele geçirilmesi üzerine de kıyıya çıkan şövalyeler, merdivenler dayayarak duvar ve kulelere tırmanır. Şehir 12 Nisan günü işgal edilir. Bizans İmparatoru V. Aleksios, Altınkapı tarafından Haçlılar da Boniface de Montferrat'ın adamları, 12-13 Nisan gecesi, Bizanslılar ile aralarına bir engel koymak için bir yangın çıkarırlar. Bu üçüncü yangın bütün gece ve ertesi gün akşama kadar sürer ve "...Fransa krallığının en büyük üç şehirdekinden daha çok konut kül olur...". Boniface, Bukoleon Sarayı'na gider, burada II. Isakhios'un eşi, Macar asıllı Maria ile I. Andronikos'un eşi Agnes ve birçok soylu kadını ayrıca, "...ölçüye sığmayacak derecede çok hazineler..." bulur. Henri de Flandre'a tahsis olunan Blahernai Sarayı'nda da aynen ötekinde olduğu gibi, hazine elde edilir. Şehre yayılan diğer şövalyeler "...kimsenin hesabını tutamayacağı ölçüde ganimet..." toplarlar. Villehardouin "...dünya kurulduğundan beri, hiçbir şehirde bu derecede ganimet toplanmadığını..." da sözlerine ekler. Haçlılardan her biri hoşuna giden özel bir saraya el koymuş ve yirmi bin silahlı şövalye, "...bütün dünyadaki en iyi tahkim edilmiş, en büyük şehre dört yüz bin belki de daha çok insanı ile birlikte" sahip olmuştur. Üç kilisede toplanan ganimetler paylaşılacakla beraber, ağır cezaya rağmen saklayanlar da olmuştur.

Yeni Latin imparatorunun seçimi için 9 Mayıs 1204 günü, Venedik dükasının yerleştiği, "...dünyanın en güzel sarayında..." bunun içindeki muhteşem bir şapelde yapılır. Haçlılar tarafından Kasım ayı sonlarına doğru Trakya'da yakalanarak şehre getirilen ve III. Aleksios'un gözlerine mil çektirdiği, V. Aleksios Murtzuphlos, büyük bir meydanın ortasında yükselen, gövdesi kabartmalar ile süslü mermerden bir anıtın tepesine çıkarılıp, buradan aşağıya atlamağa zorlanarak ölüme mahkûm edilir. Halkın ve Villehardouin'in inandıklarına göre, anıtın gövdesini süsleyen kabartmalarda görülen yüksekte aşağıya düşen

bir insan tasviri, bu olayın ön habercisi idi. İmparator Teodosios adına dikilen bu anıt, II. Bayezid döneminde 1509'de yıkılmıştır. Bazı parçaları bugün Bayezid hamamının temellerinde görülür. Haçlıların başta gelenlerinden, uzun süredir hasta olan Hugues de Saint-Pol, 1205 yılı başlarında öldüğünde, Villehardouin'in adını Saint George de la Mange olarak yazdığı Mangana'daki Hagios Georgios Manastırı Kilisesi'ne gömülür. Bu yapı, Ahırkapı ile Sarayburnu arasında, Topkapı Sarayı eteğinde bulunuyordu. Bazı kalıntıları 1921-1923'te meydana çıkarılmıştır.

Geoffroy de Villehardouin'in uzun hatıratında İstanbul ile ilgili başka bir şey yoktu. Buradaki kiliselerin yağmalanması ile toplanan kutsal eşya ise batının çeşitli ülkelerinde kilise ve manastırlara, getirenler tarafından teslim edilmiştir. Bunların çeşitli kaynaklardan derlenen uzun listesi Comte Riant tarafından derlenmiş ve yayımlanmıştır.

G. de Villehardouin, *Histoire de la conquête de Constantinople* (yay. Natalis de Wailly) Paris 1872; *La conquête de Constantinople* (yay. E. Faral), Paris 1938-39, 2 cilt; G. de Villehardouin Henri de Valenciennes, *Konstantinopolis'te Haçlılar* (çev. Ali Berktaş), İstanbul 2001; *IV. Haçlı Seferi Kronikleri* (çev. A. Berktaş), İstanbul 2008; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 43-44.

29. Robert de Clari

[1203-1204]

IV. Haçlı seferlerine katılarak 1203'te Konstantinopolis önüne gelen Batılı şövalyelerden olan Robert de Clari'nin hayatı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Kuzeybatı Fransa'da Haçlı seferleri için Fransızları coşturan Pierre L'Ermite'in de memleketi olan Amiens dolaylarında Clari veya Clairi arazisinin sahibi olan Robert'in toprakları ona "şövalye" soyluluk unvanını sağlamış fakat altı hektarlık bu toprak onu doyurmaya yetmemişti. Robert de Clari, şehrin Latinler tarafından alınışını anlatan hatıralarını, okuryazar olmadığından 1210'da yurduna döndüğünde bir kâtime anlatarak yazdırmıştır. Bu hatıralar Ortaçağ Fransız edebiyatının ilk ürünlerinden biri olarak tanınmıştır. İstanbul'un zaptının tarihi eski Fransız dilinde konuşma üslubuyla kaleme alınmıştır. De Clari bu sefere katılanların yoksul olanlarından. İçlerinde aynı işgali anlatan Geoffroy de Villehardouin'in de bulunduğu varlıklı soyluların kendilerini ezdiğinden yakını. Robert'in rahip olan kardeşi Aliaume da kuşatma ve işgale katılarak kahramanca dövüşenlerdendir.

Robert'tan öğrendiğimize göre Haçlılar önce gemileri ile kıyıda bir yere çıkmışlar ve Bizanslılar hiç savaşımadan kaçmışlardır. Gemilerden açılan kapaklardan atları ile çıkan şövalyeler

Grekleri, yakındaki bir “köprüye” kadar kovalarlar. Bu köprü'nün bir kapısı vardır. Greklerin buradan şehre girerek kaçmaları üzerine, Venedikliler gemilerinin emniyeti için limana girmelerinin gerektiğini bildirirler. Hâlbuki limanın (yani Haliç) girişi Galata hisarından şehrin kıyısına çekilen bir zincirle engellenmişti. Haçlılar ile Bizanslılar arasındaki bu ilk karşılaşma, Haliç girişi dışında olduğuna göre, bahsi geçen “köprü”nün gerçek bir köprü değil, Marmara kıyısında veya Haliç ağzında bir yerde, herhalde bir iskele olduğu sonucuna varılır. Zincirin bir ucunun bağlandığı hisar ile Türk devrinde mahzeni Yeraltı Camii olan Kastellion tou Galatou'dur.

Haçlılar, zinciri kesip, hisarı da ele geçirdikten sonra Haliç'e girerler ve buradaki Bizans gemilerini teslim alırlar. İki fersah kadar gerideki bir köprüden, şehrin batı tarafına geçerek yükselen bir yerde olan Blakhernai Sarayı'nın karşısında karargâh kurarlar. Bu sırada Venedik dukası ise, gemilerin kuşatma donanımlarını hazırlar. Gemilerin serenlerini direklerle bağlayıp, üzerlerinden silahlı üç şövalyenin yan yana yürüyebileceği köprü yapar, bunun yanlarını kaba kumaşla kaplatarak, üstünden hücum edeceklerin atılacak oklardan korunmasını sağlar. Bir taraftan da gemilerden surlara ve şehre mancınıklar ile sürekli atış yapılmaktadır. Kara tarafındaki Haçlılar da imparatorun sarayına kadar uzanan yerleri mancınıklar ile dövmektedirler.

Haliç'ten gemilerini surlara iyice yaklaştırarak, kurdukları iskele ve köprülerle duvarların üzerlerine savaşçıları çıkarırken Venedikliler mancınıklar ile şehre atış sürdürmektedir. Sonuçta çıkan yangında, kendi benzetmesi ile “Arras şehri büyüklüğünde” bir alan yanmıştır. Şehre girebilen çok az sayıdaki savaşçı ise dağılmaktan çekinerek gemilerine geri dönmüşlerdir. Şehrin karşılaştığı büyük yangın felaketlerinin en geniş ölçülerinde olanlarından biri, Venediklilerin yol açtıkları bu yangındır.

Kara tarafından Bizans imparatoru ile savaşıyan Haçlıların, aradaki bir su kanalını geçmenin kendilerine büyük zayıflık verdireceğini düşünen Latinler geri çekilirler. Bu su kanalı, surların dışındaki hendek midir? Hâlbuki araştırmacıların görüşlerine göre bu hendekte su bulunmuyordu. Bazılarının sandıkları gibi, bu kanal herhalde şehre, Trakya yönünden su getiren su yolu değildi. Venedikliler, o günkü savaşın sonuçları görüşmesi sırasında, “...surları aşarak şehre girdiklerini ve çıkardıkları yangın sonunda şehrin büyük bir bölümünün harap olduğunu...” söylerler. Bizans tahtını meşru olmaksızın ele geçirerek, imparator kardeşi II. Isakios Komnenos ile yeğeni genç Aleksios’u hapsedtiren III. Aleksios’u kaçmağa zorlayan Haçlılar, baba-oğlu yeniden tahta çıkardıktan sonra, şehrin içine yerleşmeye çekindiklerinden Galata tarafındaki evlerde barınırılar. Bunlar karşıdaki şehre “...gitmek istediklerinde kayıklarla geçiyorlar, atlarıyla gitmek istediklerinde ise köprüyü kullanıyorlardı...”. Böylece De Clari’nin bu notundan, Haliç’in bir yerinde o dönemde bir köprünün varlığı bir defa daha desteklenmiş olmaktadır. Haçlıların 50 touse (yaklaşık 100 m. kadar) ölçüsünde alanı yıktırmaları arkasından, Bizanslılar surları eskisinden daha yüksek olarak tamir ederler. Haçlıların isteklerini yerine getiremeyen Bizanslılar yeni bir kuşatma tehlikesini sezerek, 1204 kışında, Venedik’lilerin önceki gibi Haliç surlarına iskele ve köprü uzatılmasını önlemek düşüncesiyle, bu taraftaki duvarlar ile kulelerin üstlerini, ahşap ilavelerle yükseltirler ve bu eklerin dışlarını derilerle kaplarlar. Bu ahşap yükseltmelerin beş-yedi katlı olduklarını De Clari sözlerine ekler.

Bu arada saray görevlisi başka bir Aleksios, efendisine ihanet ederek, onların baba-oğul ölümlerini sağlayarak V. Aleksios (Murtzuphlos) olarak Bizans tahtına geçmiştir. Haliç’e hâkim bir tepeye çadırını kurdurmuş, buradan savaşı idare etmektedir. Venedikliler ve Fransızlar da gemilerini mümkün olduğu

kadar surlara yaklaştırırlar. Bunlardan birinin kulelerden birine dayanması sayesinde, birkaç Haçlı kolayca kuleye atlayarak burayı ele geçirirler. Az sonra ikinci bir kule de aynı şekilde alınır ve surlar ile su kıyısı arasındaki dar toprak şeridi işgal edilir. Burada örölmüş gizli bir kapıyı (poterna) delerek şehre girerler. Bizanslılar savaşı bırakırlar. Ancak Haçlıların, *“...hayli büyük ve yüksek saraylardan üstlerine taş atılması ve kendilerini korumaları çok zor ve arkalarından ateşe verilerek yakılmaları tehlikesi olacak derecede dar sokaklara...”* dağılmamaları bildirilir. Büyük şövalyeler, zenginlerin konaklarını ve varlıklı manastırları yağmalayıp bunlara yerleşirler. Küçöklere ise fakir evleri kalır. Fakat şehirde o derecede yoğun bir iskân vardır ki, yine de birçok ev boş kalır. Montfer rat markisi Bukoleon Sarayı, Ayasofya ve patrik evlerine el koyar. Bu sarayda De Clari'nin ifadesine göre, birbirinden geçilen beş yüz salon vardır. Bunların hepsi de altın mozaikler ile bezenmişti. Otuz kadar da kilise bulunuyordu. Bunların içinde en zengini Sainte Chapelle olup, bunun demirden olması gereken menteşe, kilit gibi aksamı hep gümüşten, sütunları somaki, porfir veya başka değerli taşlardan idi. Döşemesi ise öyle beyaz ve cilalı mermerdendi ki, sanki kristal sanılırdı. De Clari, burada buldukları kutsal eşyayı da ayrıntılı olarak anlatır. Bu kilise, bazılarına göre Nea olarak adlandırılan ibadet yeridir. Fakat Pharos Meryem'i Kilisesi de olabilir. Fransız şövalye birdenbire Blakhernai Sarayı'na geçerek bunun altın mozaikler ile süslü iki yüz salonu ve yirmi kadar şapeli olduğunu ve bu saraydaki bütün güzellikleri anlatmanın mümkün olmadığını belirtir. Ancak burada önceki imparatorların zengin taşları ile altın ziynetler, altın işlemeli ipekliler, muhteşem imparatorluk giyimleri ve değerli taşlar olduğunu da sözlerine ekler.

Haçlılar, şehrin haşmeti, saraylarının, zengin manastırlarının, kiliselerinin ve şehir içindeki harikalarının karşısında

sonsuz hayranlık duymuşlardır. Fakat onları en fazla etkileyen Ayasofya Kilisesi ile içindeki zenginlikler olmuştur.

Bizans'ın en büyük kilisesinin içindekilerini tarif eden De Clari, bu arada çeşitli aksamın mucizeli tedavi edici hassalarından bahsetmeyi de ihmal etmez.

"Ayasofya'nın önünde demir çemberler ile takviye edilen gövdesi üç kulaç (yaklaşık 4.86 m.) kalınlığında mermer bir sütunun üstünde herbiri kenarı yaklaşık 15 toise (5 m. kadar) ölçüsünde bir taş bulunuyor bunun da tepesinde tunçtan atlı bir imparator heykeli vardı. Bizans halkının Heraklivos olduğunu sandıkları bu imparator bir elini pagan ülkelere doğru uzatmıştı ve üstündeki yazılarda hiçbir vakit Müslümanlarla barış yapmayacağına yemin ettiği bildiriliyordu. Diğer elinde ise üstünde bir haç olan altın bir elma tutuyordu."

Şövalye, Havariler Kilisesi denilen ve şehrin başka bir yerinde olan büyük kiliseyi pek yakından görmüş gibi değildir. Ayasofya'dan daha zengini olduğunun söylendiği, Havvarilerden yedisinin, İmparator Constantinos, Helena ve birçok başka imparatorun burada gömülü olduklarının da rivayet edildiğini bildirir.

Şehrin kapılarından birinin tepesinde altın bir küre ile üstünde, altın pelerinli tunç bir heykel bulunduğunu yazan De Clari, Altınkapı denilen kapının da tepesinde kocaman bir çift tunç fil heykelinin görüldüğünü haber verir. Boukelehion dediği Büyük Saray'ın yakınındaki Hipodrom'un etrafında otuzkırk kadar oturma kademeleri olduğundan bahseder. Ayrıca, imparator ile imparatoriçeye ve ileri gelenlere mahsus bir de loca bulunmaktadır. Ortadaki bir duvarın üstünde ise, erkek ve kadın heykelleri ile at, sığır, deve, ayı, aslan ve daha başka hayvanların tunçtan çok gerçekçi olarak yapılmış heykelleri vardır. De Clari, ayrıca her biri 6,50 metre kadar boyunda tunçtan iki kadın heykeli ile içlerinde merdiven olan ve en tepesindeki hücrelerde birer keşişin yaşadığı, çok yüksek iki anıt olduğunu bildirir. Bunların gövdelerini süsleyen kabartmalarla

şehrin kuşatılacağı ve işgal edileceğinin önceden bildirildiğine inanıldığından söz eder. Bunlar şimdiki Bayezid meydanında olduğu bilinen Teodosios, ile Cerrahpaşa'daki Arcadius anıtlarıdır. De Clari, şehirden kaçan ve sonraları batı da yakalanan V. Aleksios Murtzuphlos'un bunlardan birinin tepesine çıkarılıp aşağı atılarak öldürüldüğünü de haber verir. Konstantinopolis'in zenginlik ve ihtişamını anlatmanın mümkün olamayacağını bildiren şövalye, kısaca Blaherna'deki Merzem kilise ile adını vermeksizin Pantokrator Manastırı'ndan (Fetihten sonra Zeyrek Camii) da bahsederek, imparator Manuel'in (1143-1180) "...dünya yüzünde hiçbir aziz ve azizenin bu kadar zengin ve güzel bir mezara sahip olamadığını" işaret ederek, şehir hakkındaki anlatımını bağlar.

Robert de Clari, *La conquête de Constantinople* (yay. Ph. Lauer), Paris 1924; 1956 (2.bsk.); A. Pauphilet, "Sur Robert de Clari", *Romania*, LVII (1931), s. 289-311; E. H. Mc. Neal, *The Conquest of Constantinople*, New York 1936; *La conquête de Constantinople* (modern Fransızca, çev. P. Charlot), Paris 1939; Konstantinopolis'in Zaptı (1204) (çev. Beynun Akyavaş), Ankara tz.; Ankara 1994 (2. bsk.); R. Macrides, *a.g.m.*, s. 193-212; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 41-42.

30. Gunther von Pairis

[1203-1204]

Soylu olduğu sanılan Gunther, batı Almanya'nın Rhein bölgesindeki Mainz, Köln ve Aachen katedrallerinde din adamı olarak görev yapmıştır. IV. Haçlı seferi ile 1203 yılında Konstantinopolis önlerine gelen Başkeşiş Martin, seferden dönüşünde bu şehirden yağmalanmış pek çok röliğı de Colmar dolaylarında Orberg kasabası yakınındaki Pairis Manastırı'na getirmiştir. Aynı manastırda yaşayan Gunther, Martin'in anlattıklarını 1207 yılı Ağustos'u ile 21 Haziran 1208 arasında *Historia Constantinopolitane* başlıklı hatırat olarak kaleme almış ve tahmin edildiğine göre 1210 yılından az sonra ölmüştür. Gerçekte şehri görmüş olan kişi Başkeşiş Martin'dir, Gunther ise sadece onun hatıralarını yazan kâtiptir. Pairisli Gunther Martin'i bir bakıma I. Haçlı seferini uyandıran Foulque'a benzetir. Münih, Ingolstadt ve Colmor'da yazmaları olan bu IV. Haçlı seferi tarihinde yer yer manzum parçalar da içermektedir.

Martin'in ağzından yazdıklarına göre şehir, üçgen biçiminde olup, etrafı son derecede güçlü sur duvarları ile çevrilmiştir. Fakat kara tarafında üç kat halinde olan duvarlar onu korur. Bu güçlü duvarların yanında çok sağlam kuleler bulunmaktadır. Bunlar birbirlerine o derecede yakındırlar ki, “*yedi yaşında bir çocuk bir kuleden diğerine bir elma atabilir*”.

Martin'e göre, *“şehrin içindeki evleri, kiliseleri, kule ve büyük kişilerin özel saraylarını anlatmak mümkün değildir”*.

Bu yüksek ölçüler ve güzellikler I. Constantinus tarafından kurulan şehre aittir. Martin, keşiş Gunther'in kalemiyle şehrin tarihçesini, I. Constantinus'un gayretiyle nasıl yeniden kurulduğunu anlatır. 1204 yılında, Haçlı gemilerinin direklerine bağlanan kuşatma kuleleri ve merdivenleri ile Haliç'in girişini engelleyen zinciri aştıklarını ve Haliç kıyılarına yanaşarak buradan şehre saldırdıklarından bahseder. Şehirde 14 Nisan günü başlayan yağma 16 Nisan gecesi sona erer. Zaten bu sırada büyük bir yangın Konstantinopolis'in üçte birini harabeye döndürmüştür. Bu keşmekeş içinde Martin de Pantokrator Manastırı Kilisesi olmasına ihtimal verilen bir ibadet yerindeki rölikleri ve bunların değerli mahfazalar ile ele geçirdiklerini de anlatır. Zaten Gunther'in yazdığı kitabın son bölümünde (böl. 24), Batı Almanya'daki Pairis Manastırı'na getirilen kutsal kalıntıların tam bir listesi yer alır.

Pairis'in satırlarında dönemin Bizans'ında yaşanan diğer siyasi olaylara da yer verilmiştir. Bizans tahtını ele geçiren ve Haçlıların şehri tekrar kuşatarak işgal etmelerini zorlaştıran, gözlerine mil çekilerek kör edilmiş durumdaki V. Aleksios Murtzuphlos, kaçtığı taşrada yakalandığından bahseder. Devamında ise Latinler tarafından Konstantinopolis'e getirildiğinde ona verilecek ceza tartışıldığından; asılmasını, taş bağlanarak denize atılmasını, diri ateşte yakılmasını, canlı derisinin yüzülmesini, bütün kemiklerinin kırılmasını teklif edildiğini, fakat suçlunun soylu ve eski imparator olduğu göz önünde tutularak, durumuna uygun yüksek bir yerden atılarak öldürülmesi kararlaştırıldığını anlatır. Aleksios'un bir anıtın tepesine çıkarılıp buradan atıldığına satırlarında yer verir. Başka kaynaklardan bilindiğine göre düşük imparatorun cezasını çektiği anıt, şimdiki Bayezid Meydanı'nda (Forum Theodosiacum) Teodosios anıtıdır. Gunther bu olayı nesir olarak

anlattıktan sonra ayrıca yirmi mısra halinde de tekrarlar. Alman keşiş, bir sütun biçimindeki demirlerle bağlanmış taşlardan yapılmış anıtın tepesinde bir münzevinin yaşamakta olduğunu ve gövdenin yüzeyindeki kabartmalarda şehir kuşatması yapan askerler ile burunlarında merdivenler uzatarak kuşatmaya katılan gemiler görüldüğünü işaret eder. Bizans halkı, bunun başlarına gelen işgal felaketinin ön haberi olduğuna inandığından, bazıları taş atarak veya taş demir kazmalarla bunları kırmışlardır. 1205'te yurduna dönen Martin'in Pairis Manastırı'na getirdiği çoğu Bizans'tan bir kısmı ise belki Filistin'den toplanan sayıları 60 kadar olan röliklerden hiçbiri günümüze erişmemiştir.

Gunther von Pairis, *Guntheri alemanni, scholastici, monachi et prioris Parisiensis, De expugnatione urbis Constantinopolitane*, Genf 1875; aynı metin, *Comte Riant, Exuviae sacrae Constantinopolitanae*, I, s. 57-126; yeni almancası, *Die Geschichte der Eroberung von Konstantinopel* (yay. E. Assmann), Weimar 1956, s. 73 vd. bu çalışmamızda bu baskıyı kullandık ancak daha yakın tarihlerde aynı metnin yeni bir baskısının daha yayınlandığını öğrenmiş bulunuyoruz. Gunther von Pairis, *Hystoria Constantinopolitana*. Untersuchungen und Kritische Ausgabe (ed. Peter Orth), Zürih 1994; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 42. Ancak Meriç bu yazarı G. von Pairis olarak değil doğrudan olayı anlatan kişi yani Başkeşiş Martin olarak vermektedir.

31. Keşiş Rabban Şauma

[1287]

Nesturi Patrik Mar Jaballaha ile birlikte aslen Süryani olan keşiş Rabban Şauma on üçüncü yüzyıl sonlarına doğru Kudüs'ü ziyaret etmek üzere yakın doğuya gelmişlerdir. Bu sıralarda bu bölge Moğolların istilasına uğramaktadır. Markos olarak adlandırılan Patrik Jaballaha 1281'de ölen Denha patriğinin yerine seçilmiş, böylece bu ikili seyyah grubu birbirlerinden ayrılmışlardır. Rabban Şauma, Argun Han tarafından Müslüman Araplara karşı kuvvet toplamak üzere batı ülkelere gitmekle görevlendirilmiştir. Keşiş Şauma Bizans'ın başkentine, Napoli'ye, Roma'ya arkasından da Paris'e gönderilmiştir. Keşiş Şauma 1261'de Latinlerin elinden geri alınarak ihya edilen Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'e 1287'de gelmiş ve burası hakkında bazı bilgiler yazmıştır.

Ash Süryanice olan metin birkaç defa tercüme edilmiştir. Bunların içinde en etraflı notların zenginleştirilmiş olanı J. B. Chabot tarafından 1895'te Paris'te yayınlanandır. İngilizce tercümeleri E. A. W. Budge tarafından 1928'de Londra'da, J. A. Montgomery tarafından 1927'de New York'ta yayınlandığı gibi, Rusça tercümesi de 1958'de Moskova'da N. V. Pigulevskaya tarafından yayınlanmıştır. En son olarak da Chabot tarafından yapılan tercümeyle dayanmak suretiyle İstanbul hakkında

anlatılanlar yeni açıklamalar ile Cambridge Üniversitesi öğretim üyelerinden Sebastian P. Brock tarafından yazılmıştır. Rabban Şauma şehrin o tarihlerdeki görünümü hakkında fazla bir bilgi vermemektedir. O yıllarda Bizans imparatorluğunun idaresini ellerinde tutan II. Andronikos (1282-1328)'dur. Ancak yazar onun adını vermemekte, sadece Bazileos, yani hükümdar olarak bildirmektedir.

İmparator onu daha şehre girmeden adamlarını göndererek karşılamış ve kalması için bir konak tahsis etmiştir. Keşiş Şauma imparatorun huzuruna çıktıktan sonra ona kiliseleri ve kutsal hatıraları görmek istediğini bildirmiştir. Beraberinde tayin edilen kişilerle keşiş şehrin içindeki bazı yerleri ziyaret etmekle beraber bunlar hakkında bir açıklama yapmamaktadır.

İlk gördüğü ve üzerinde ayrıntılı olarak durduğu tek dini yapı Büyük kilise dediği Ayasofya'dır. Bu büyük eserin mimarisi hakkında fazla bir bilgi vermemekte, sadece 360 kapısı olduğunu yazmaktadır. Bu sayının abartılı olduğu bellidir. Ancak Brock, açıklamasında bu sayının içerdeki sütunları belirttiğini tahmin etmektedir. Keşiş, yapının büyüklük ve yüksekliğinin anlatılamayacak kadar muazzam olduğuna da işaret etmektedir. Keşiş burada havarilerden Lucas tarafından yapıldığına inanılan Meryem'in bir resmini gördüğünü bildirir. Ancak bunun bir ikona olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Genellikle böyle bir ikonanın Bizans'ın son döneminde Gülhane'deki Hodegetria Manastırı'nın Kilisesi'ne konulduğu ve sonra 1453'te şehrin Türk'ler tarafından kuşatılmasında kuratıcı olarak surların çok yakınındaki Khora Manastırı'nın (şimdi Kariye Camii) kilisesine taşındığı bilinmektedir. Fakat ziyaretçinin bu Meryem tasvirinden absis yarım kubbeindeki büyük Meryem tasvirini kasetmiş olması da ihtimal dışı sayılmamalıdır.

Keşiş Şauma Ayasofya içinde çok sayıda rölikler gördüğünü bildirir, ancak bunların hepsinin gerçekten Ayasofya'da

durdukları şüphe ile karşılanmalıdır. Nitekim İsa'nın kabrinin üstünü kapattığına inanılan mermer levhanın Pantokrator Manastırı Kilisesi'nde (sonraki Zeyrek Kilise Camii) olduğu bilinmektedir. Yine Ayasofya'da gördüğünü bildirdiği vaftizci İoannes'in eli de Yedikule yakınında Samatya'da Peribleptos Manastırı Kilisesi'ndedir (sonraki Surp Kevork Ermeni Kilisesi). Bu din adamının şehirdeki başka yapılar hakkında faydalı olabilecek bir bilgi vermemesi şaşırtıcıdır. Bu arada imparatorluk sarayının da hangisi olduğu anlaşılmamaktadır. Bilindiği gibi Hipodrom'dan Marmara'ya kadar uzanan ve yüz yıllar boyunca imparatorları barındıran Büyük Saray daha on ikinci yüzyıldan itibaren terkedilmiş ve son dönemde kara tarafı surlarına bitişik olarak kurulan Edirnekapı'sı ile Ayvan-saray arasındaki bölgede uzanan Blakhernai saray kompleksi tercih edilir olmuştur. Sadece Şauma kıyıda bir manastır kilisesi gördüğünü ve bunun içinde de iki röliğin muhafaza edildiklerini bildirir. Bu manastırın da hangisi olduğu kesin olarak anlaşılmamaktadır. Birçoklarının üzerinde durdukları yapı sonradan Küçük Ayasofya Camii olan Sergios ve Bakhos Kilisesi'dir. Fakat deniz kıyısında denildiğine göre Sarayburnu'na doğru olan bölgede varlığı bilinen bir manastır da olabilir. Seyyahın yine Ayasofya'da gibi gösterdiği imparator I. Constantinos'un kırmızı taştan yontulmuş lahiti de aslında sonraki Fatih Camii'nin yerinde olduğu bilinen On İki Havâri Kilisesi'nin eki olan mezar binasındadır. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan, IV. yüzyıla ait dışı çok zengin biçimde kabartmalarla süslenmiş kırmızı renkte porfir taşından yontulmuş lahit parçasının Constantinos'un lahitinin kalıntısı olduğuna ihtimal verilebilir. Bu lahit parçasının hemen aynen bir benzeri ve tamam bir halde bir örneği Roma'da İmparator I. Konstantin'in kızı Konstantina'nın mezar binasında da bulunmaktadır. Şehrin 1204-1261 yılları arasında uğradığı büyük tahribat ve yağmalanmadan sonra durumu yerinde gören bu seyyahın daha etraflı bilgi vermeyişi üzücüdür.

J. B. Chabot, Histoire du Patriarche en Occident (1287), *Revue de l'Orient latin* 2, 1894, 82-88; S. P. Brock, *Rabban Sauma à Constantinople* (1287), Mémorial Mgr Khouri-Sarkis, Louvain 1969, 246-247; E. A. W. Budge, *The Monks of Kublâi Khân Emperor of China*, London 1928, s. 168; J. A. Montgomery, *The History of Yaballaha III*, Nestorian Patriarch and of his Vicar, Bar Sauma, New York 1927; Krijnie N. Ciggaar, "Une description de Constantinople traduite par un pèlerin anglais", *Revue des Etudes Byzantines*, C. 34 (1976), s. 211-267; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 47.

32. Hacı Abdullah

[XIII. Yüzyıl Sonları]

Pek tanınmayan bir Arap seyyah olan Hacı Abdullah'ın Latin işgalinin bitiminden sonra, Palaiologoslar döneminin hükümdarı Mikhail Palaiologos zamanında, 12 yıl kadar Konstantinopolis'te yaşadığı bilinmektedir. Bu Arap, sonra Şam'a döndüğünde gördüklerini kronik yazarı, Dımışkî olarak da bilinen el-Ghazari'ye anlatmıştır. Eserin ilk tercümesi M. A. F. Mehren tarafından St. Petersburg'da 1866'da basılmış, tıpkıbasımı ise Leipzig'de 1927'de yapılmıştır.

Eserde anlatıldığı üzere: Konstantinopolis İskenderiye ile karşılaştırılabilir kadar büyük bir şehir olup, bir ucundan diğerine gitmek için sabahtan gün ortasına kadar yürümek gerekir. Şehrin içinde ancak bir kapıyla girilebilen, duvarla çevrili bir alan Müslümanlara mahsustur, bir diğer alan da Yahudiler için ayrılmıştır. Bu bölgelerin kapıları her akşamı, şehrin ana kapılarıyla birlikte aynı anda kapanmaktadır.

Arap seyyah şehrin içinde yüz bin kilise olduğunu söyler ki, bu sayının abartılı olduğu açıktır. Ancak bu, Konstantinopolis'te şehir içindeki kiliselerin çokluğunu belirten bir cümle olarak kabul edilebilir. Bunların en başta geleni ise, Büyük Kilise'dir ki burada Ayasofya kastedilmiştir. Arap seyyahın Ayasofya

için bazı hurafeler anlattığı da dikkati çeker. Hacı Abdullah, Ayasofya ile ilgili başka bir bilgiyi de ortaya koymaktadır ki, kapının yanında bulunan ve minareye benzettiği bir anıttır. Tepesinden tunçtan bir imparator heykeli vardır. Böylece bunun, başka seyyahların da anlattıkları atlı ve elinde küre tutan imparator heykeli olduğu teşhis edilmektedir. Fakat aynı yazar, burada ikinci bir anıttan daha bahseder ki, bunda dizleri üzerine çökmüş durumda olan, bir elinde küre ve murassa bir başlık tutan bir figür yer alır. Bu ikinci anıtın ne olduğu ve gerçekten Ayasofya'nın önünde olup olmadığı anlaşılamamaktadır. A. Berger, bunun Bizans İmparatorluğu'nu 1261'de ihya eden ve Palaiologos sülalesinin kurucusu olan Mikhail'in adına dikilmiş bir anıt olabileceğini ve esasında Ayasofya önünde değil, Havariyun Kilisesi'nin orada bulunduğunu bir tahmin olarak ileri sürer. Ancak yakın tarihlerde, Saray-ı Hümayun'un mutfaklar bölümünün önündeki avluda dev ölçüde korint üslubunda bir sütun başlığı ile Çemberlitaş'ın gövdesine benzer biçimde yontulmuş bir anıt gövdesi parçasının meydana çıkarılması bugünkü Topkapı Sarayı yakınlarında başka bir anıtın daha varlığına işaret etmektedir. Arap yazarının, Ayasofya'da o zamanın dünyasının başlıca merkezleri ve buradaki hazineler hakkında bilgi veren kitaplar bulunduğunu da bir efsane halinde anlatmıştır. On iki sene kadar kalmış olmasına rağmen, Hacı Abdullah'ın Latin işgalinden henüz kurtulan şehir ve başlıca yapıları hakkında bir belge değerinde bilgi vermesi şaşırtıcıdır. Bu seyyah hakkında burada verdiğimiz bütün bilgi A. Berger'in makalesine dayanmaktadır.

A. F. Mehren, *Cosmographie de Chems-ed-din Abou Abdallah Mohamed ed Dimichqui*, St. Petersburg, 1866; tıpkıbasımı Leipzig 1927, s. 227; A. Berger, *a.g.m.*, s. 179-191; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 46.

Atlı İmparator Heykeli

*M. Uğur Derman armağanı: Altmış Beşinci Yaşı Münasebetiyle
Sunulmuş Tebliğler, Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2000, s.284.*

33. Ebü'l-Fidâ

[XIV. Yüzyıl]

Selahaddin Eyyubi'nin kardeşi Şahinşah'ın oğlu Takiyyeddin'in soyundan gelen Ebü'l-Fidâ Takiyyeddin'in en önemli yardımcılarında olup, neredeyse onun savaşlarının tamamına katılmıştır. Başarılı kumandanlığının yanı sıra iyi bir ilim adamı da olan Fidâ, tefsir, fıkıh, edebiyat, şiir, gramer, coğrafya, astronomi, tıp ve birçok konuda bilgi sahibidir. Ayrıca birden fazla kitap yazdığını da bilinmektedir. Ebü'l-Fidâ tarafından yazılmış kitaplarında başında ise Takvimü'l Bül-dan adlı coğrafya kitabı gelmektedir. 'Yedi İklim' üzerinden anlattığı muhtelif bölgeler içerisinde Bizans'ın Konstantiniyye'sinden de bahsetmektedir.

"Altıncı iklimde olup, Rumların başşehridir. Resmü'l-arz'a, Kanun'a, Atval'e, İbn Said'e göre 490 50' boylamda, 450 enlemedir. El-Azizi'de 'İstanbul surunun yüksekliği 21 zirâdır, 14 a milliği vardır. Oraya giden biri bana şunları anlattı: Şehrin suru büyük, kilisesi dikdörtgen şeklindedir. Kralın sarayına Balat denir. Kiliseye yakın değildir. Sur içinde tarlalar, bostanlar vardır. Şehirde harabe çoktur. En mamur yeri kuzey doğusudur. Kilisenin yanında yüksek bir sütun vardır. Çevresi 3 kulaçtan fazladır. Üzerinde bakırdan ata binmiş bir süvari bulunur. Süvari bir elinde küre tutar, diğer elinin parmağıyla işaret eder. Bu heykelin şehrin

kurucusu Konstantin'e ait olduğu söylenir' denir. İbn Said "İstanbul'u, Hristiyanlığı resmi din edinen Constantinus kurdu. İstanbul ile Sinop arasında karadan 6 günlük mesafe vardır' der."

Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan), Tercüme: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017, s.189.

34. Brocardus

[1330-1332]

Tam adıyla Wilhelmus Adam Brocardus bir Dominiken papazıdır ve İzmir Latin Kilisesi'nin başpiskoposudur. Kendinden önceki birçok yazar gibi İstanbul'u üçgene benzeten Brocardus, sağlam duvarlarla çevrili olan şehirde çok az insanın yaşadığını belirtmektedir. Ona göre Haçlıların işgalinden bir hayli zaman geçmiş, kalabalık İstanbul'dan geriye şehrin üçte birini dolduracak kadar insan kalmıştır. Şehir hakkında da bilgi veren papaz, şehrin geri kalanının bağ, bahçe, tarla ya da metruk topraktan meydana geldiğini, ahalinin ise balıkçılık, bahçıvanlık, zanaat ve ticaretle geçindiğini ifade etmektedir. Ayrıca şehirde bulunan bazı saray ve evlerin tahtadan yapıldığı, böyle hafif bir malzemedен yapılmış olduğundan da yanmaya ve aşırı yağışlarda zarar görmeye müsait olduğuna da değinmektedir.

Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 47-48.

35. Wilhelm Von Boldensele

[1332]

Westfalyalı bir soylu olan Alman Boldensele, esasında bir Dominiken rahibi iken rahiplik kisvesini çıkarmakla birlikte Hristiyanlık için çalışmaktan da vazgeçmemiştir. 1332 yılında birkaç yakını ile Kudüs'e gitmek üzere Cenova'dan deniz yoluyla önce Atina'ya uğramış arkasından da Konstantinopolis'e gelmiştir. Şehir hakkında maalesef fazla bilgi vermemektedir. O sırada imparator olan Palaiologos sülalesinden III. Andronikos'un huzuruna çıkmış ve sarayda ağırlanmıştır. Kutsal eşya ile ilgilendiğinden onun için Hz. İsa'nın gömleği olduğu söylenen bir rölik çıkarılarak ona gösterilmiştir. Tek üzerinde açıklama yaptığı eser Ayasofya önündeki atlı imparator heykelidir. Bu heykelin bir elinde küre tuttuğunu bir eliyle de doğuyu işaret ettiğini bildiren seyyah daha başka açıklama yapmaz.

Boldensele, imparatorun Mısır sultanına hitaben yazmış olduğu mektupla beraber İstanbul'dan ayrılıp Kudüs'e gitmiş ve mektubu sahibine verdikten sonra yurduna dönmüştür. Köln yakınında bir Dominiken Manastırı'nda 1336 tarihinde ölmüştür. Yazma hatıratının o dönemde çok yaygın olduğu bilinmektedir.

C. L. Grotefend, "Die Edelherrn von Boldensele oder Boldensele", *Zeitschrift des Historischen Vereines für Niedersachsen*, Hannover 1855, s. 30-31; Michael Angold, "The decline of Byzantium seen through the eyes of western travellers", *Travel in the Byzantine World* (ed. R. Macrides), s. 213-232; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 51-54.

36. İbn Batuta

[1334]

Ortaçağ dünyasının belli başlı ülkelerini dolaşan İbn Batuta, on IV. yüzyılda Umman, Bahreyn'den Suriye'ye geçmiş buradan da deniz yoluyla Alaiyye'ye (Alanya) gitmiştir. Boydan boya Anadolu'yu gezerek, Sinop'dan deniz yoluyla Kırım'a çıkan İbn Batuta, Kıpçak hanının hamile Bizanslı eşi, doğum yapmak üzere, İstanbul'a gitmek istediğinde, bu kalabalık heyete katılmıştır. Bu yolculuğun 1334 yılı yazı içlerinde yapıldığı sanılır. Ancak bu tarihlemeye ve İbn Batuta'nın seyahat kronolojisinde aydınlanması gerekli sorunları vardır.

Beş yüz kadar atlı, iki yüz kadar çoğu Grek asıllı carie, dört yüz kadar yük arabası, iki bin at, üç yüz kadar araba çekici öküz ve iki yüz deveden meydana gelen bu çok kalabalık heyette, 'hatun' yanında onun hizmetinde on tane Grek ve Hintli içöğlen bulunmaktadır. Bizans sınırında, heyetin bir kısmı burada ayrılır, 'hatun'un ibadetlerini yaptığı özel şapeli burada bırakılır, kendisine sınırı geçtikten sonra, şarap ve domuz eti getirilir. Etrafındakilerden yalnız bir Türk, İbn Batuta ile İslami esaslara göre ibadeti sürdürmektedir. Şehre girdiklerinde de Müslümanlara karşı bir havanın esmesine karşılık, 'hatun'un emri ile Bizanslılar daha uyumlu olmaya

zorlanmıştır. Nitekim Müslümanların namazları ile alay etmeğe yeltenen bir uşak cezalandırılmıştır.

Şehrin dışında prenses muhteşem bir törenle karşılanır. İçeri girdiklerinde 'göğü inleyen' çanlar çalınır. Sarayın kapısında yüz kadar muhafız tarafından karşılanırlar. Ancak halkın, Müslümanları ifade eden 'sarakino' diye haykırması üzerine, onları içeri sokmak istemezler, bu sırada Bizans tahtında III. Andronikos Palaiologos (1328-1341) bulunmaktadır. Dört kapıdan geçtikten sonra girdiği sarayda, çok sıkı bir kontrolden geçirilen İbn Batuta, beşinci kapıdan sonra, kolları ve etekleri dört görevli tarafından tutularak, büyük bir salonda imparatorun huzuruna çıkarılır. Burası büyük bir salon olup, duvarları tabiattan alınmış resimlerle kaplı mozaiklerle bezenmiştir. Tercümesinde bu salonda etrafında ağaçlar olduğu bir akarsudan bahsedilmekte ise de bunun gerçek mi olduğu yoksa mozaikteki bir sahne mi olduğu açıkça anlaşılamamaktadır. Bu ancak Arapça aslından belki açıklığa kavuşturulabilir.

Batuta'ya göre şehir çok büyük olup, med ve cezir'in kendisini belli ettiği bir su ile ikiye ayrılmıştır. Abkomi denilen bir suyun bir tarafı 'Estambul' olarak adlandırılır. Hükümdar ile ileri gelenler ve Rum halkı burada yaşarlar. Çarşılar ile sokakları geniş ve taş levhalar ile kaldırımlanmıştır. Her meslek ve zanaatkârın ayrı bir yeri olup, burayı başkaları ile paylaşmazlar. Her çarşının geceleri kapatılan kapıları vardır. Şehrin bu bölümü, denize doğru uzanan bir yüksekliğin eteğindedir. Bu yüksekliğin zirvesinde bir tahkimat ile imparatorun sarayı bulunmaktadır. Tepenin etrafını çok güçlü bir sur çevirir; buna deniz tarafından hiç kimse tırmanamaz. İçinde on üç kadar köy ve kilise şehrin bu bölümünün ortasında bulunmaktadır.

"Şehrin ikinci parçasına ise Galata denir. Burada Frenk Hristiyanlar yaşar. Bunlar çeşitli milletlerdendir. Aralarında Cenevizler, Venedikliler, Roma'dan da gelen insanlar ile Fransa'dan gelenler vardır. Bunlar üzerinde hükümranlılık hakkı

Konstantiniyye imparatoruna aittir. Onun tarafından atanan bir görevli onları idare eder. İmparatora her yıl vergi verilir. Sık sık başkaldırırlar ve Papa arayış buluncaya kadar sa-vaşırlar. Hepsi ticaretle uğraşırlar ve limanlar dünyanın en büyük limanlarından. Burada, kalyonlar ve büyük gemi-lerden yüz kadar olduğunu gördüm. Küçükler o kadar çoktu ki, saymağa imkân bulamadım. Şehrin bu tarafındaki çar-şılar mükemmel olmakla beraber, her taraf pislik içindedir. Çok pis küçük bir akarsu içinden geçer. Buradaki milletlerin kiliseleri de tiksindirici olup, çekici tarafları yoktur.”

İbn Batuta, içini göremediğinden Ayasofya’nın sadece dı-şını tarif edeceğini bildirir. “Rumların bu en büyük kilisesinin” etrafını on üç kapılı bir duvar çevirir. Ayrıca büyük bir girişi olan avlusu vardır. “Burası bir kabul salonuna benzer” diyen Arap seyyahı, arkasından inanılması zor bazı şeyler anlatır. Bu mermer döşeli avlunun ortasından, kiliseden çıkan bir ar-şın kadar yükseklikte, hayranlık uyandıran bir sanatla işlen-miş, damarlı mermerden iki rıhtım arasından bir dere akar. Bu suyun iki tarafına düzenli biçimde ağaçlar dikilmiştir. Ki-lisenin kapısından avlunun girişine kadar çok yüksek ağaçlar-dan bir çatı oluşmuştur. Bunların üstlerine asmalar sarılmış diplerinde ise yaseminler ve güzel kokulu çiçekler dikilmiş-tir. İbn Batuta’ya göre, avlunun dışında hâkimlerin ve kâtip-lerin bulundukları ahşap yapılar ile baharatçılar çarşısı var-dır. Kiliseden çıkan akarsu iki kola ayrılarak, bunların içinden geçer. Kapının üstünde, İsa’nın çakıldığı çarmığa ait olduğu söylenen bir parçanın saklandığı bir sandık vardır. Bunun da içinde altında ikinci bir sandukça bulunur. Kapının kanatları altın ve gümüş levhalardan yapılmış olup, tokmakların her ikisi de som altındandır.

Konstantinopolis’te çok sayıda manastır bulunduğunu be-lirten İbn Batuta, bunlardan birinin imparatorun babası Cır-cis ya da Georgios tarafından yapıldığını ve Estambul dışında

olduğunu yazar. Bir bahçe içinde ve ortalarından bir derenin geçtiği, biri kadınlara diğeri erkeklere mahsus iki manastır daha vardır. Arap seyyah daha manastırlardan bahsederken ilgi çekici bir görüş açıklar: “...*bu şehrin halkının büyük çoğunluğunu, keşişler, din adamları ve papazları teşkil eder*”.

İbn Batuta, dolaşırken, şehrin dışında kıyıdaki manastırı kuran ve tahtından feragat ederek keşiş olan, şimdiki hükümdarın babası Circis’e rastladığını bildirir. Bizans tarihinde Circis yani Georgios adında bir imparator yoktur. On IV. yüzyılda, 1334 yılında tahtta bulunan III. Andronikos’un babası değil dedesi II. Andronikos (1282-1328) iktidardan uzaklaşmış ve Lips Manastırı’nı yeniden kurmuştur.

Bizans hâkimiyetinin sonlarına doğru Konstantinopolis’i ziyaret eden İbn Batuta bu dönem imparatorlarından II. Andronikos’un mezarının şehir dışında bulunduğunu yazmakta ise de şehrin topografyası hususunda yanıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu imparatorun ve Palaiologos’lar dönemi hanedandan pek çok kimsenin mezarlarının bulunduğu yapı, şehrin dışında değil içinde, yakın tarihe gelinceye kadar Vatan Caddesi’nin bulunduğu çukur arazide akan Lykos yani Bayrampaşa deresi vadisinde, o zamanlar ormanlık bir sahanın içinde kurulu olan Lips Manastırı’ndadır. Fetihden sonra II. Bayezid devrinde tekke ve mescide dönüştürülen kilise ve manastır Fenarî İsa Mescidi adıyla bugün Vatan Caddesi’nin kenarında görülebilmektedir. Ya hatıratın metnindeki bir tercüme hatası yüzünden veya seyyah şehri iyi tanımadığından bir aldanma olmuştur.

Les voyages d’Ibn Batoutah (çev. C. Defremery-B. R. Sanguinetti), Paris 1853-1858, II, s. 412 vd.; tıpkıbasımı Paris 1968; *Voyages* (çev. St. Yerasimos) Paris 1982; ing. *The travels of Ibn Battuta* (çev. H. A. R. Gibb), London 1958, daha baskıları da var. Françoise Micheau, “Ibn Battuta a Constantinople la Grande”, *Médiévales* 12 (1987), s. 55-65; *İbn Battuta Seyahatnamesi* (çev. A. Sait Aykut), 2004, 2 cilt; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 49-51. İlgili metnin dipnotunda Osmanlı devrinde yapılan çeviriler ve seçmeler hakkında bilgi verilmiştir. A. Berger, *a.g.m.*, s. 179-191.

37. Hamdullah el-Müstevfi

[1340'a doğru]

Arap asıllı bir aileye mensup olan ve Kazvin'de doğarak yine aynı yerde 1340'dan az sonra ölen Hamdullah b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Nasr el-Müstevfi el-Kazvinî, İstanbul'a gelmemiştir. Kozmografya ile coğrafyaya meraklı bir kişi olarak derlediği *Nüzhetü'l-kulûb* başlıklı Farsça eserini 740 (1339-40) yılında tamamlamıştır.

Çeşitli kaynaklardan toplanan bilgiler ile meydana getirdiği bu eserinde el-Müstevfi, bu şehrin Emevi Halifesi Abdülmelik'in oğlu ve sonraki Halife Süleyman'ın kardeşi Mesleme, tarafından kuşatıldığında, burada binalar yaptırıldığını ve bunlardan bazılarının kalıntılarının hala durduğunu bildirmektedir. Arap ordusunun İstanbul'u Mesleme (ö. 120-737 veya 123-740) idaresinde kuşatması 97-99'da (715-717) olmuştur. El-Müstevfi, bu binaların mahiyetleri ve nerede oldukları hakkında bilgi vermez. Kitabın başka bir yerinde İstanbul ile ilgili daha geniş açıklamalar yer almıştır.

"Frenkdiyarının baş şehri Byzantion, şimdi buraya Konstantiniyye denilmektedir. Burayı Romalıların Constantinos adındaki ikinci imparatoru kurmuştur. Bu şehir İstambul olarak da tanınır... İbn Hurdâzbih'e göre şehir bir yarımada üstündedir. Üç tarafından, doğu, batı ve güneyde Rum denizi ile çevrilidir. Kuzeyde ise ana toprağa bağlıdır. Doğudan

batıya yarımada diğerine kadar altı fersah uzunluğundadır. Şehrin iki kat sur duvarı vardır. Bunlardan içtekinin yüksekliği 72, genişliği ise 12 arşın olup 1225 kulesi vardır. Bunların her birinde keşişler nöbet tutar. Dış sur 42 arşın yüksekliğinde ve 8 arşın genişliğindedir (veya kalınlığındadır). Bu iki duvar arasında ise, karşıdan karşıya 60 arşın genişliğinde açık bir arazi uzanır”.

El-Müstevfî'nin IX-X. yüzyıl İran yazarlarından İbn Hur-dâzbih'ten (yaklaşık 820-912) aktardığı bu bilgi, şehrin sur duvarlarının ne derece güçlü olduğunu abartılı olarak aksettirir. Kulelerde keşişlerin nöbet tuttuklarına dair kayıt ise, eğer bir tercüme veya yanlış anlama hatası değil ise, surların kulelerindeki üst katlarda, bazen keşişlerin barındıkları şeklinde anlaşılabilir. Nitekim bazı burçların üst mekânların duvarlarında görülen dini fresko resimler bir dereceye kadar bu hususta dayanak sayılabilir. El-Müstevfî'nin yazdığına göre şehrin içinde Petros ve Pavlos adlarında bir kilise vardır. Bunun uzunluğu 300 arşın, genişliği ise 200 arşındır. Yüksekliği de 100 arşındır. Çatısı pirinç levhalar ile kaplıdır. Bunlar kilisenin içinde ön duvarları da kaplamaktadır. Şehirde kutsal ev denilen bir kilise daha vardır. Burada bir sunak masası vardır. Yakınında, zümrüt gibi yeşil taştan bir taht bulunur. Bu 24 arşın boyunda ve 6 arşın genişliğindedir ve mabedin ön duvarına bitiştirilmiştir. Aynı duvarda çepeçevre Hazret-i İsa'nın yanında annesi Meryem'in ve etraflarında on iki havariyi temsil eden tasvirleri vardır. Bütün tasvirler saf altından olup, her biri iki buçuk arşın boyundadır. Gözleri parlayan yakuttandır. Bu kilisenin 28 altın kaplı kapısı vardır. Yaklaşık bin kantar pirinç ve bakır kullanılmış, bunların yanında fildişi, abanoz, sandal ile tik ağacı ve sayısız daha başka malzemeden faydalanılmıştır. Şehrin içinde çok sayıda ev, çok sayıda hamam ve bu sayılara uygun çoklukta kiliseler vardır.

El-Müstevfî'nin bu İstanbul anlatımı daha eski yazarlardan derlenmiş olmakla beraber, şehir hakkında açık bir bilgi edinmeği sağlamaz. Bir kilise, herhalde Ayasofya'ya dair satırlar

da abartmalı sözlerden ibarettir. Eski Bizans'ın göz kamaştırıcı ihtişamını ortaya koymaktan ileri gitmez. Bizim burada aktarmağa çalıştığımız metin, Guy le Strange'ın çok yıl önce yaptığı İngilizce tercümeyle dayanır. Daha açık bilgi edinmek için farsça metinden bu bölümün çevrilmesi gerektiğine de işaret etmek isteriz.

Zeki Velidi Togan, "Hamdullah Müstevfî", *İslam Ansiklopedisi*, V/1, 186-188; Abdülkerim Özaydın, "Hamdullah el-Müstevfî", *DİA*, XV, s. 454-455; G. le Strange (çev.), *The Geographical Part of the Nuzhat-al Qulub* [E. J. W. Gibb, Memorial Series XXIII, 1 ve 2, Leiden-London 1915-1919, s. 247 ve 263; yeni tıpkıbasımı, Frankfurt 1993.

38. Ludolf von Sudheim

[1336-1341]

Westfalenli bir rahip olan Ludolf von Sudheim, Alman asillerin papazı olarak 1336-1341 tarihleri arasında kutsal topraklara seyahat etmiştir. Bu sırada Konstantinopolis'e de uğramıştır. Konstantinopolis'e dair yaptığı anlatımda, buranın çok güzel ve büyük bir şehir olduğundan, 8 millik bir çevresi ile birlikte üçgen bir şekle sahipliğinden bahseder. Ona göre iki tarafı "Aziz George" diye ifade edilen deniz, üçüncü tarafı ise karadır. Çeşitli güzelliklerle çevrili şehri Constantinos kurmuş ve adını vermiştir. Yerliler buraya Bolos (polis) demektedir.

Sudheim Ayasofya'yı da anlatır. Ona göre muazzam bir büyüklükte ve güzellikte olup dünyadaki en büyük kilisedir. İçine bir gemi bile girebilir kolaylıkla. Hagia Sophia'ya adanan bu kilisenin içinde çok kıymetli rölikler olduğunu söyler. Daha sonra Ayasofya'nın önünde bulunan Iustinianus'un sütunundan bahseder. Bu büyük mermer sütunun üzerinde ata binmiş Iustinianus'un tunçtan heykeli vardır. Sol elinde altın bir elma tutmakta, sağ eliyle ise doğudaki rakiplerini tehdit etmektedir. Bu Alman rahibi, Konstantinopolis hakkında başka bilgi vermemektedir.

G. A. Neumann, "Ludolphus de Sudheim, De Itinere Terre Sancte", Archives de L'Orient latin, 2 (1882), s. 305-377; F. Deycks, Ludolphi Rectoris ecclesiae parochialis in Suchem, De itinere Terra e Sanctae liber, Stuttgart 1851; I von Stapelmohr, Ludolfs von Sudheim Reise in Heilige land, Lund 1937; Ü. Meriç, a.g.e., s. 54.

39. Stephanof

[1349]

Ortaçağ Konstantinopolis'i hakkında "topografya bakımından en önemli kaynak" sayılan Novgorod'lu Stephanof (Stephanos)'un seyahatlerine dair eseri, büyük ihtimal ile imparator V. İoannes Palaiologos (1341-1476) ile VI. İoannes Kantakuzenos (1347-1354) arasında iktidar kavgasının başladığı sırada, 1349 yılında yaptığı ziyaretin hikâyesidir. Yazmalarından biri Petrograd'da ilimler akademisi kütüphanesinde, diğeri Moskova'da Devlet Tarih Müzesi'nde ve daha başkaları Moskova, Petrograd ve Kiev'dedir. Moskova'daki yazmalardan birine dayanılarak, Bayan B. de Khitrowo tarafından yapılan Fransızca tercüme 1889'da basılmış daha etraflı ve karşılaştırmalı metni, İngilizce tercümesi ile G. P. Majeska tarafından 1984'te yayınlanmıştır.

Sekiz arkadaşı ile Rusya'da Novgorod'dan "*kutsal yerleri ziyaret ve azizlerin röliklerini öpmek üzere*", Konstantinopolis'e gelen Stephanof'un ilk gördüğü şey, Ayasofya'nın önündeki, çok uzaklardan fark edilebilen, gerçekten harikulade, yüksek ve güzel bir anıttır. Tepesinde canlı gibi büyük İustinianus at üstünde oturmaktadır. Elinde, üstünde haç olan büyük bir altın elma tutar. Sağ eli ise cesaretle İslam toprağına, Kudüs yönüne doğru uzatılmıştır. Şehirde gövdeleri yukarıdan aşağıya

kadar derin surette yazılar işlenmiş daha birçok mermer sütunlar vardır. Taşın hiç bozulmaksızın bu kadar nasıl kalabildiğine hayran olunur ve bunun sebebi anlaşılamaz.

Iustinianus anıtından, hemen yakınında olan ilk kapıdan Ayasofya'ya geçilir. Bundan sonra, birinci, ikinci, üçüncü, beşinci ve altıncı kapıdan sonra ancak yedinci kapıdan büyük Ayasofya Kilisesi'ne girilebilir. Stephanof, arkasından buradaki rölikleri anlatır. Büyük sunaktaki bir kuyunun, Filistin'de Şeria ırmağı ile bağlantılı olduğunu ileri süren Rusların görüşünü, inanmış bir ifade ile iddia eder. Hâlbuki Bizanslılar aynı düşüncede değillerdir. Rus seyyaha göre, Ayasofya'nın altında çok sayıda tatlı su kuyusu vardır ve kilisenin 365 kapısı ile bir o kadar sunağı vardır. Fakat fakirleşmiş olduğundan kapılardan bazıları örülmüştür. Ayasofya'dan çıktıktan sonra Theodoros Kilisesi önünden geçerek yokuşlu, "imparator yolundan" yürüdüklerinde, bir ok atımından az fazla bir uzaklıkta, Roma'dan getirilmiş kırmızı renkte bir taştan, imparator Constantinos'un anıtı vardır (yani Çemberlitaş). Tepesinde bir haç bulunan bu sütunun içinde kutsal eşya muhafaza olduğunu yazan Stephanof, tekrar Ayasofya'ya dönerek, komşusunda Aya İrini Kilisesi'nin ve az uzağında da Meryem Kadınlar Manastırı'nın bulunduğunu bildirir. Buradan kıyıya doğru inen Rus seyyahı, Manganoi'deki Georgios Manastırı'nı ziyaret eder. Burada birbirine komşu, İsa kilisesi ile Meryem, Parakhrantos, Pantanassa manastırlarına uğrar, bunlarda muhafaza olunan röliklere saygısını gösterir. Sonraki Topkapı Sarayı eteğinde, Ahırkapı ile Sarayburnu arasındaki alanda o tarihlerde sıralanan dini tesislerin çokluğu şaşırtıcıdır. Bunların kalıntıları 1920-1922 yıllarında yapılan kazılarda bulunmuştur.

Stephanof, az batıda Nea denilen kiliseyi ziyaret eder. İmparator I. Basileos'un (867-886) yaptırdığı bu kilise, Büyük Saray'a aittir. Artık yeri bilinmeyen, bu önemli yapıyı bulmak için yapılan araştırmalar kesin sonuç vermemiştir. Burada "...

imparator Constantinos'un sarayı denilen bir bina vardır; duvarları, şehrin surlarından daha büyük ve daha yüksektir; büyük bir şehri andırır, deniz kıyısında ve Hipodrom'a komşudur." Sahil boyunca, sol tarafta kalan surları takip ederek batıya doğru gittiğinde ise Sergios ve Bakhos manastırını görür. Burası fetihten sonra Küçük Ayasofya Camii olmuştur. Şehrin çok büyük kafesli demir kapı kanatları olan bir girişe sahip Kondoskalion limanından geçilir. Burada deniz şehrin içine doğru girer. Deniz dalgalı olduğunda, bu limana bazıları iki yüz, bazıları üç yüz kürekli üç yüze yakın kadirge sığınabilir. Bu tekneler askeri kuvvetleri taşıması içindir. Rüzgâr ters estiğinde, dışarıya çıkamadıklarından, burada havanın durulmasını beklemek zorunda kalırlar.

Stephanof ve yanındakiler, buradan Hagios Demetrios Manastırını ziyaret ederler. Seyyah burada bir imparator Laskaris'in mezarı olduğunu bildirir. Bu İznik prenslerinden, IV. İoannes Laskaris (1258-1261) olabilir. Yeri bilinmeyen bu manastır, Yenikapı dolaylarında ve deniz kıyısında. Manastırın çevresinde, surların yakınında sahilde pek çok Yahudi yaşadığından burada denize açılan kapılara Yahudi kapıları denilir.

Hep, şehrin güney kıyısında batıya doğru giden Stephanof, Studios Manastırını da ziyaret eder. Fetihten bir süre sonra İmrahor İlyas Bey Camii olan kilise için; *"...çok büyüktür ve yüksek olup, üstü iki tarafa meyilli çatı ile örtülüdür. Buradaki ikonalar altın ile bezenmiş olduklarından güneş gibi parlarlar. Kilisenin döşemesi de, sanki inciler ile kaplanmış gibi, hiçbir ressamın yapamayacağı bir sanatla aynı derecede şaşırtıcı surette bezenmiştir"*. Şehrin köşesinden, Altın kapı yakınındaki bu manastırın, içinde keşişlerin yemeklerini yedikleri yemekhanesi, başka benzerlerinden çok üstün biçimde yapılmıştır.

Rus seyyahı, buradan kuzeye doğru çıkarak önce Meryem adına olan Peribleptos Manastırına uğrar. Şimdi yerinde Sulu

Manastır Ermeni Surp Kevork Kilisesi'nin bulunduğu bu dini tesisten sonra, az daha kuzeydeki, "çok güzel" Girit'li Hagios Andreas (Koca Mustafa Paşa Camii) Manastırı'na çıkar. Bundan sonra yerleri açık olarak anlaşılamayan birkaç manastır ve kiliseyi ziyaret ederek, bunlardaki röliklere saygılarını gösterirler. Bunlardan Hagios Daniel Kilisesi'nde rölikleri görmek için yer altına yirmi beş basamak inmek gerekir. Daha ötede ise yüksekçe bir yerde olduğu için bir merdivenden çıkılarak ulaşılabilir.

Eserde adı verilmeyen bir manastır vardır, içindeki röliklerden Kyra Martha Manastırı olduğu anlaşılan bir dini tesisin Topkapı dolaylarında, belki de Manastır mescidinin yerinde olduğu söylenebilir. Buradan tekrar yokuş yukarı tırmanarak, Havariler Kilisesi'ne varılır. Bu kilisenin yerinde fetihten sonra Fatih Camii inşa edilmiştir. Kilisenin içinde, imparator Konstantin'in çok büyük ölçüde erguvani bir taştan yontulmuş lahdi görülür. Burada daha birçok imparatorların lahitleri bulunmaktadır. Havariler Kilisesi'nden sonra, Stephanof, Pantokrator İsa Manastırı'na gittiklerini bildirir. Fetihden sonra kilisesi Zeyrek Kilise Camii olan manastırın esas kapının üstünde, İsa'nın mozaik bir resmi vardır, ikinci girişte de aynı şey görülür. "Manastır çok güzeldir. Kilisenin dışı bile mozaikler ile bezenmiş olduğundan güneş gibi ışıldar".

Bu manastırdan sonra, ziyaret edilen Hagios Konstantinos Manastırı'nı, Edirnekapi'sına yakın, Karagümrük'te Philanthropos Manastırı olabileceği sanılır. Aynı çevrede olan İoannes Prodromos Manastırı ise Petra'daki İoannes Kilisesi'ne aittir. Böylece Rus seyyahın, Karagümrük'teki açık Çukurbostan'ın kuzeyinde olan bu dini yapıları dolaştığı anlaşıyor. Petra Manastırı'nın kalıntıları belki buradaki Kasım Ağa ile son yıllarda gecekondular tarafından yok edilen Oda-lar mescitleridir.

Stephanof, buradan sonra Eğrikapı iç tarafında bulunan ve Bizanslıların çok büyük saygı gösterdikleri Blakhernai Mer-yem ile komşusu Nikolaus kiliselerini ziyaret eder, bunlardaki kutsal eşyayı tarif eder. Şehrin kuzey-batı köşesinden sur dışına çıkarak, Kosmas ve Damianos adına olan büyük manastırı gören seyyah, buradan yani Eyüp'ten geriye dönerek su kıyısında olan Hagia Teodosia Manastırı'na uğrar. Şifa bulmak için kadın ve erkek halkın ziyaret ettikleri kilise sonra Gül Camii olmuştur. Bundan sonra yerleri kesin olarak tespit edilemeyen fakat şehrin doğu ucuna doğru uzanan bölgede oldukları sanılan birkaç manastırın daha adlarını vererek seyahatnamesini sona erdirir. Bu Rus seyyahın Bizans'ın son döneminde şehir içindeki belli başlı büyük manastırların pek çoğunu topografya bakımından düzenli bir sıralama ile kaydetmiş olduğu dikkati çeker.

B. de Khitrowo, "Lepélerinage d'Etienne de Novgorod", *Itinéraires Russes...*, s. 115-125; İngilizcesi G. P. Majesko, "The 'Wanderen' of Stephan of Novgorod", *Russian Travellera to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centries*, Washington 1984, s. 15-47 (rusça metin ile); J. Sevcenko, "Notes on Stephen The Novgorodian Pilgrim to Constantinople in the XIV. Century", *Südostforschungen*, XII (München 1953), s. 165-175; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 54.

40. Jean de Mandeville

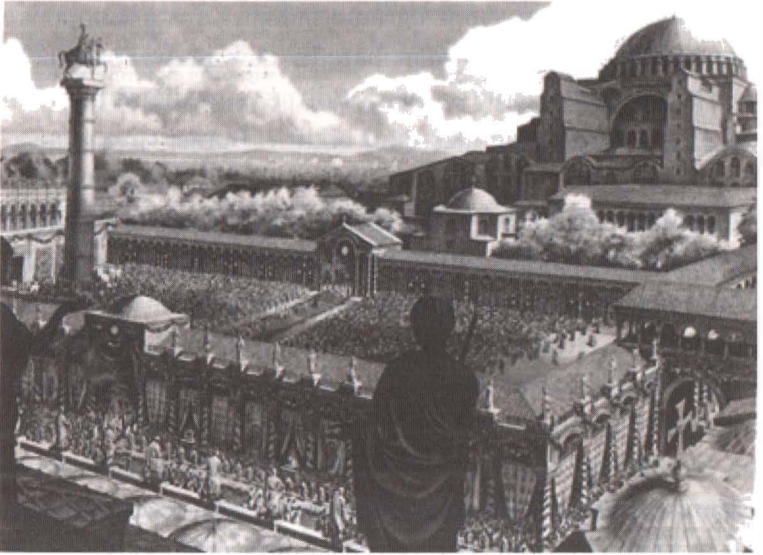
[1350]

Jean de Mandeville yakın doğuda 1322-1356 yılları arasında çok uzun bir seyahat yaparak değişik ülkelerde gördüklerini anlatmıştır. İlk yayınlandığı 1889'dan bugüne kadar İngilizce ve Almanca pek çok baskısı yapılmıştır. Mandeville'nin bu uzun seyahati sırasında uğramış olduğu Konstantinopolis'e dair verdiği bilgiler şunlardan ibarettir. Seyyah Avrupa'nın büyük bir kısmını geçtikten sonra Edirne'ye geldiğini buradan da Bizans başkentine ulaştığını bildirir. Burası Grek dünyasının en önemli şehridir. Ayasofya'nın önünde İmparator Iustinianos'un bir atlı heykelini görmüştür. İmparatorun elinde evvelce altın bir küre tuttuğunu öğrenmiş ancak o sırada bu küre uzun süredir artık mevcut değildir. Heykelin öbür elinin batıya işaret ettiğini bildirir ise de başka seyyahların ifadelerinden doğuya işaret ettiği bilinmektedir. Bu kürenin kaybolmasıyla imparatorun eski gücünü kaybetmiş olduğunu belirtir. Mandeville Konstantinopolis'te bulunduğunu iddia ettiği İsa'nın çarmıha çakıldığı haç hakkında uzun uzadıya ayrıntılı açıklamalar yapmıştır. Seyyah Konstantinopolis'te bulunan Meryem'in annesi Anna, havarilerden Lucas ve Christos Domos'un röliklerinin de burada olduklarına işaret eder.

Şehrin üçgen biçiminde olduğunu söyledikten sonra etrafının çok güçlü bir sur duvarı ile çevrildiğini hatırlatır.

Maalesef Mandeville ondördüncü yüzyıl ortalarına doğru ziyaret ettiği Konstantinopolis'in yapıları ve şehrin o tarihlerdeki görünümünü hakkında faydalı olabilecek hiçbir açıklama yapmamaktadır.

A. Bovenschen, "Untersuchungen über Johann von Mandeville und die Quellen seiner Reisebeschreibung", *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin*, 23 (1888), 177-306; G. F. Warner, *The Buke of John Moundeville, Being the Travels of Sir John Mandeville Knight, 1322-1356*, Westminster, 1889; N. A. Cramer, *De reis Van Jan Van Mandeville*, Leiden 1908; M. Letts, *Mandeville's Travels*, London 1953 (2 vols) (bu yayının C. I, s. 9-11 faydalandı); M. C. Seymour, *Mandeville's Travels*, Oxford 1967; M. Angold, a.g.m., s. 213-217. Michael Angold'ın görüşüne göre, Sir John Mandeville'nin seyahatnamesinin kaynağı *Pilgrimage of William of Boldensele*'dir (C. L. Grotefend, "Die Edelherren von Boldensele oder Boldensele", *Zeitschrift des Historischen Vereines für Niedersachsen*, Hannover 1855, s. 30-31). Ancak bu kaynağa ulaşmak mümkün olmamıştır.

Ayasofya ve Atlı Heykel

Mesut Ayar, *İstanbul'un 100 Önemli Olayı*, İstanbul 2010, s. 16

41. Philip de Mezieres

[XIV. Yüzyıl]

On dördüncü yüzyılın bir yazarı olan Philip de Mezieres'in bir Kraliçe ile beraberindekilerin güya bir haç seyahatinin anlatıldığı eserinde (*Le Songe du vieil Pelerin*) Konstantinopolis'ten de kısaca bahseder, ancak Michael Angold'un verdiği bilgiye göre, yazdıkları adeta kelimesi kelimesine Mandeville'in yazdıklarının aynısıdır. Belki şehre hiç gelmeden görüşlerini yazan Mezieres, Ayasofya'nın bakımsız bir halde olduğuna işaret eder. Onun bütün ilgi alanı, "Büyük Ayrılık" yani Katolik ile Ortodoks kiliselerinin birleşmesi konusu üzerinde toplanmıştır. İstanbul'un görüntüsü ve yapıları hakkında başka bilgiye rastlanmamaktadır.

M. Angold, *a.g.m.*, s. 217, 218, 225.

42. Peter Sparnau ile Ulrich von Tannstaedt

[1385-1386]

Kudüs'e hacca 1385-1386 yıllarında gidip dönen iki Almanın dönüşlerinde Gelibolu'dan Konstantinopolis'e geldikleri bilinir. Münih'te el yazma olarak saklanan bu seyahatnameden, Almanlardan oluşan bir hac gurubunun deniz yoluyla 1385'te Venedik'ten bir gemi ile İskenderiye'ye gidip, Kahire'ye ve Gizza şehrine uğrayarak Hebron ve Bethlehem üzerinden Kudüs'e gittikleri ve kutsal yerleri ziyaret ettikten sonra Nazariye, Sidir ve Beyrut üzerinden Khsoşos'a uğrayarak yurtlarına ulaşmak üzere Venedik'e gittikleri öğrenilir. Bu kalabalık gruptan iki kişi Sparnau ve Tannstaedt gruptan ayrılıp Konstantinopolis'e uğrarlar.

Eski Almanca ile yazılmış metnin İstanbul bölümünden yazarlar şu şekildedir:

"Gelibolu'dan Aretola'ya ve daha sonra Ereğli'ye ve daha sonra Konstantinopol ve Pera'ya geldik. Burada noelin kutsal günlerini geçirdik. Konstantinopol 20 mil genişliğindedir ve duvarla çevrilidir. Konstantinopol'de Efendimizin giysisini ve aynı yerde bulunan, kendisine içecek verilen kabı gördük. Böğrüne saplanan demiri de gördük. İsa çölde beş ekmekle beşbin kişiyi doyurduktan sonra arta kalan ekmek de buradadır. Aziz Laurentius'un üzerinde kızartıldığı ızgarayı da gördük. Aziz Hipolit de burada gömülüdür. Constantinos ve başka birçok imparator da burada gömülüdür. Meryem'in üzerinde ağladığı masayı gördük. Üzerindeki

gözyaşları hala duruyordu. Suyun şaraba çevrildiği altı testiden birini de gördük. Konstantinopol'den sonra Silivri adlı bir şehre geldik burası genç imparatorun yeridir.”

R. Röhricht, “Die Jerusalemfahrt des Peter Sparnau und Ulrich von Tannstaedt”, Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde in Berlin, 26 (1891), s. 479-491; bkz. Yerasimos, Voyageurs, s. 99.

43. Smolensk’li Ignatius

[1389]

Rusya’da Smolenskli Ignatius, 1389 yılında metropolit Pimen’in beraberindeki heyetle uzun bir kara, nehir ve deniz yolculuğu yaparak 28 Haziran günü Byzantion’a ulaşmıştır. “Tanrı’ya şükrederek” 29 Haziran günü karaya ayak bastıklarında ziyaret ettikleri ilk yer Ayasofya Kilisesi’dir. Buradaki kutsal eşya ile ikonalara saygılarını gösterdikten ve ayine katıldıktan sonra Konstantin’in sarayına geçerler. Burası o dönemde artık önemini kaybetmiş durumdaki Büyük Saray olmalıdır. Sarayın komşusunda bulunan Hipodrom’da, birbirlerine dolanmış olmakla beraber, kafaları ayırık üç yilandan meydana gelen tunçtan bir anıt ile taş sütunlar ve daha birçok harikulade şeyler vardır.

Ignatius, Temmuz’un ilk gününden itibaren şehrin ünlü manastır ve kiliselerini ziyarete başlayarak buralarda saklanan kutsal hatıralara onları öperek saygısını gösterir. Rusların idaresindeki İoannes Prodromos Manastırı’ndan sonra Blakhernai (Eğrikapı) Meryem Kilisesi’ni, arkasından da fetihten sonra yerine Fatih Camii’nin inşa edildiği Havariler Kilisesi’ni ziyaret eder. “Büyük Constantinus ile genç Teodosios’un ve daha başka birçoklarının mezarları buradadır”. Buradaki küçük bir kilisede İsa’nın büyük bir resmi ve komşu bir şapelde

azizlerden Spiridon, Polieuktos'un, Gregorios'un rölükleri saklanmaktadır. Rus keşişi şehirdeki dini binaları ziyarete sonrakı günlerde devamlı, Gülhane dolaylarındaki Hodegetria Meryem'i kilisesine arkasından da "...büyük ve muhterem..." Pantokrator Manastırı'na (Zeyrek Kilise Camii) gider, burada çok sayıdaki kutsal hatıraları görür. Ziyaret ettiğı çok sayıdaki kiliselerden biride şimdi yerinde Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin bulunduğı Peribleptos Manastırı'dır. Burada değerli bir taş olan topazdan oyulmuş bir kupa dikkatini çeker. Pantokrator'da da genç Teodosios'un bizzat altın yaldızla yazdığı bir İncil vardır. Rus keşiş, sonra adı Balıklı olan Pege Manastırı ve ayazmasına uğrar, burada su içer. Bundan sonra Ignatius uzun uzadıya Bizans'ta o sırada hüküm süren iktidar mücadelesi ile bir taç giyme töreninin ayrıntılarını anlatır.

B. de Khitrowo, "Le pélerinage d'Ignace de Smolensk", şu eserde: *Itinéraires Russes...*, s. 129-157; G. P. Majeska, *The journey of Ignatius of Smolensk to Constantinople (1389-92)*, Indiane University (Thesis) 1968; aynı yazar, *Russian Travellers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Washington 1984, 76-112 (rusça metin ile); A. Berger, *a.g.m.*, s. 184-185; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 55.

44. Anonim Rus Hacı

[XIV. Yüzyıl II. Yarısı]

“**K**onstantinopolis’in Haçlı işgalinden sonraki dönemde yazılmış en etraflı tasviri sayılan...” bu eserin yazarı bilinmez. Hatta yazılan metinlerin sonradan işlendiği ve eksiklikleri olduğu tespit edilmiştir. Majeska’nın düşüncesine göre, bu eser, Novgorod bölgesinde ve Bizans’tan getirilmiş, şehrin ‘harika’larını anlatan bir rehberle dayanılarak kaleme alınmıştır. Mango, bu eserin büyük ihtimal ile 1389-1391 yılları arasında yazılmış olabileceğini, ve V. İoannes Palaiologos (1341-1391, aralıklı olarak) döneminde geldiği bilinen Rus heyetine mensup bir kişi tarafından kaleme alınmış olabileceğini ileri sürer ise de bu sonuncu görüş pek desteklenmemiştir. Bazı araştırmacılar ise eseri 1329’da Novgorod piskoposluğuna yüksemeden önce Bizans’a bir seyahat yapan Kaleka denilen din adamı Vasil’e mal ederler. Eserin Petrograd ve Moskova’nın değişik kütüphanelerinde, on altı-on sekizinci yüzyıllara ait dört yazması bulunmaktadır; metnin Fransızca eksik bir tercümesi 1886’da Bayan B. de Khitrowo, İngilizce’si ise G. P. Majeska tarafından 1984’te yayınlanmıştır.

“Tanrı’nın imparatorluk şehri” olarak adlandırdığı Konstantinopolis’te ilk bahsi geçen yapı Ayasofya’dır. Narthex güneydeki kapılardan girilir. Burada Aziz Mikhael’e sunulmuş bir şapel vardır. Sağ taraftan patriğin

sarayına geçilir. Rus yazar, kilisede gördüğü çok sayıdaki kutsal hatırayı ayrıntılı olarak anlatır ve bunların şifa verici hassalarını vurgular. Buna karşılık bina ve iç süslemelerine dair hiçbir şey bildirmez. Fakat kilisenin güney tarafındaki kapılarından çıkarak hemen hemen bütün yabancıların tarifini yaptıkları Iustinianos anıtını görür. Sağ kolda, yüksek taş bir kaide üstünde at sırtında imparator tasvir edilmiştir. Atı ve kendisi tunçtandır. Sol elinde, üstünde haç olan bir altın küre (elma) tutar; sağ eli ise güney yönünde ileri doğru uzatılmıştır. Karşısında sütunlar üstünde yine bronzdan üç putperest imparator heykeli, diz çökmüş durumda ellerinde şehirlerini ona sunmaktadır. İmparator Iustinianos onlara, "Bütün Sarazin (islam) ülkesi elinin altındadır demektedir".

Ayasofya'nın güney kapısından çıkıldığında, sol kolda kurtarıcı (İsa) Kilisesi görülür. Kapısı üstündeki İsa ikonasının indirilmesini önlemek isteyen Teodosia adlı kadınla ilgili verilen açıklamadan, bunun Büyük Saray'ın girişindeki, Khalke kapısı üstünde yer alan Kurtarıcı (soter) İsa Kilisesi olduğu anlaşılır. 1933'te yanan ve sonra harabesi kaldırılan Adliye (aslında Darülfünun) binasının yerinde olan bu kilise uzun Osmanlı dönemi boyunca Aslanhane ve üst kısmı da Nakkaşhane olarak kullanılmıştır.

Ayasofya'nın doğu tarafında Hagios Nikolaos Kilisesi vardır. Burada taş bir havuz bulunur üstünde kurşun kaplı bir sacak vardır. Etrafında ise dört servi ile iki palmiye dikilmiştir. Rus seyyahın imparatorların bu havuzda vaftiz edildiklerini yazması ise yanlıştır. Ayasofya'nın başlı başına bir vaftizhanesi vardır. Ayasofya'dan doğuda denize doğru gidildiğinde sağ tarafta Hodegetria Manastırı görülür. Buradaki şifa verici bir Meryem ikonasından başka, kutsal bir su çıkan ayazma da vardır. Bu ayazma, 1920-1922'de bulunan altıgen biçimindeki mermer havuz olmalıdır. Hodegetria manastırı kuzeyinde Mangana'ya doğru Hagios Lazaros Manastırı'na rastlanır. Burada Meryem adına da manastır bulunmaktadır. Ayrıca aynı yerde Hagios Basileios Manastırı da vardır. Buradan Mangana'ya doğru gidildiğinde girilen manastır ve kilisesinde pek

çok rölük ile birlikte, VI. Leon tarafından yapılmış, seksen imparator ile yüz patriği tasvir eden ikonalar görülür.

Mangana'nın ilerisinde deniz kıyısında Soter Kilisesi ile karşılaşılır. Bunun altında, sur duvarı ile deniz arasında taştan bir haznenin içinde kutsal bir su çıkar. Bu sudan içen veya onunla yıkanan insanlar sağlıklarına kavuşurlar. Hastalar, burada kutsal suyun yanında kıyıda kumsalda kum ile örtülerek, bacaklarından ve gövdelerinden kurtların çıkması ile iyi olurlar. Rus seyyahın bahsettiği bu ayazma, Osmanlı döneminde, on altıncı yüzyıl sonunda Sinan Paşa tarafından yaptırılan İncili Köşk'ün altında bulunmaktadır. Bütün Osmanlı tarihi boyunca, Yunan ayaklanmasına gelinceye kadar İstanbul Rumları bu ayazmaya ziyaretlerini ve kuma gömülme geleneklerini sürdürmüşlerdir. Ayrıca, Ayasofya'nın güneydoğusunda Gülhane-Sarayburnu bölgesinde birbirine komşu durumda manastır ve kiliselerin çokluğu da dikkat çekicidir. Rus anonimi Mangana dolaylarında bir de, içinde Aziz Andreas'ın vücudunun muhafaza edildiği bir kiliseden bahseden Majeska, bir ihtimal olarak bunun Sirkeci çevresinde olabileceğini işaret eder.

Ayasofya'dan güney yönünde gidildiğinde, Konstantin'in imparatorluk sarayı ile Hagia Euphemia'nın kilisesi görülür. Saray denize manzaralıdır. Burada çok yüksek bir sütun vardır. Sütunun tepesinde, taştan dört kaide yerleştirilmiş, bu küçük kaidelerinin üstlerine de bir taş konulmuştur. Kanatlı köpekler, kartallar bu taşla işlenmiştir. Fakat bu sütunlar, Konstantinopolis'i işgal ettikleri sırada Latinler tarafından tahrip edilmiştir. Buradaki daha birçok bezemeye zarar vermişlerdir. Sahil boyunca surların önlerinde taştan ayılar ve Bizans heykelleri vardır.

"Konstantin'in hamamları çok büyüktür. Yeşil somaki sütunlar ile sarnıçları ve somaki su boruları hayli harap durumdadır. Sarayın batısında olan oyun alanına (yani Hipodrom) gidilir. Bu yer pek çok

harika ile bezenmiştir. Deniz tarafındaki ucunda otuz sütun ayakta durmaktadır. Her sütunda demir bir bilezik vardır. Taş döşeli bir dolaşım yolu, sütunların tepesinde birinden diğerine uzanır."

Rus seyyah yarış meydanında bir sütun üzerinde bir çift kadın heykeli ile yılda üç defa dönen tunç üç yılandan oluşan anıtı bildirir. Gerçeğe uymaz sözlerle Dikilitaş'ı anlatır. Devamında Kaloyannis'in (V. İoannes) hisarına geçen Rus seyyahı, burada imparatorun yaptırdığı kalenin bir tarafında Haça çakılma, öteki tarafında ise Son mahkeme sahnelerinin yapılmış olduklarını bildirir. Bu hisarın V. İoannes tarafından Altınkapı'da 1389'da yaptırılan fakat 1391'de Yıldırım Bayezid'in baskısı karşısında yıktırılmak zorunda kalınan tahkimat olmalıdır denilmektedir (C. Mango).

Rus anonimi burada deniz kıyısından giderek zarif biçimde yapılmış olan Peribleptos Manastırı'na ulaşır. Kilisesi Meryem'e sunulmuştur. Bugün yerinde on dokuzuncu yüzyılda şimdiki binası ile yapılmış olan Surp Kevork Ermeni Kilisesi bulunan bu önemli tesisin mimarisi hakkında ne yazık ki bilgi vermez. Ancak bugünkü modern kilisenin altındaki bodrumda aynı yerde Bizans devrinde imparator III. Romanos tarafından yaptırılan Peribleptos Manastırı'nın kilisesinin temelleri planını verecek biçimde bulunmuştur. Buradan (yani Samatya'dan) İoannes hisarına giderken, Rus seyyah, sol kolda olan Studios Manastırı'na uğrar. Buradaki iki röliğe dair açıklama yaptıktan sonra, yolun sağında olan Diomedes Manastırı'nı ziyaret eder. Buradan kuzey yönünde yukarı çıkarak, Andreas Manastırı'nı (şimdi Koca Mustafa Paşa Camii) görürler ve çok sayıda dini tesise uğrarlar. Bunlardan biri, başka ziyaretçilerin de bahsettikleri, yeraltında ziyaretgâhı olan Aziz Daniel'dir. Burada mezarın başında ve ayakucunda taştan işlenmiş bir çift melek heykeli bulunur. Batıda surların dışında Pege denilen, bir manastır kutsal bir su ve içinde kutsal balıklar vardır (Balıklı Ayazması). Bu yazılanlar fetihten önceye ait

olduğuna göre, Pege yani Balıklı Manastırı ile Ayazması için uydurulan hikâyenin gerçeğe ilgisi olmadığı bellidir.

Rus anonimi, şehrin içinde kuzeye çıkarak “çok büyük” olan Havariler Kilisesi’ne gider. İmparator Constantinus ile annesi Helena’nın mezarları sunağın arkasında, şapellerin arasındadır. Arkasından gördüğü dini tesis, Havariler Kilisesi’nin güneybatısında İoannes Prodromos Manastırı’dır. Bunun Edirnekapısı yakınındaki Karagümrük semtinde olan Petra Manastırı olduğu tahmin edilir. Manastırın sağ tarafından akan su Tuna’dan gelmektedir. Daha kuzeye doğru gidildiğinde, surların yakınında Blakhernai Manastırı’na rastlanır. Buradan da dışarıda, Türk döneminin Eyüp semtinde Kosmas ve Damianos Manastırı bulunmaktadır. Daha doğuya doğru gidildiğinde Hagia Teodosia Manastırı ile karşılaşılır. Bu manastırın kilisesi fetihten sonra Gül Camii olmalıdır. Şehir halkı buraya Pazar-tesi, Salı ve Cuma günleri gelerek şifa beklerler.

Rus hacısına göre daha doğuda, “Basilike Çarşısı” denilen yerde Nikolaos Kilisesi vardır. Komşu yakadaki Galata’ya geçen kayıkların iskelesi Bazilika çarşısı önündedir. Bazilika’dan kuzey-batıya giderek Pantokrator Manastırı’na gider. Bir tepenin üstünde olduğunu belirttiği bu manastırın kilisesi, fetihten sonra Zeyrek Kilise Camii olmuştur, arkasından da Pammakaristos Manastırı’nı arar ki buranın kilisesi on altıncı yüzyıl sonunda Fethiye Camii olmuştur. Bundan sonra metin açıklığını kaybetmekte ve sonra Kyra Martha ile Lips manastırları olarak teşhis edilen iki dini merkezden çok kısa olarak bahsedilir. Bunlardan ilkinin Topkapı’sı iç tarafında Manastır Mes-cidi, diğerinin ise Bayrampaşa deresi vadisinde (şimdi Vatan Caddesi), Lips Manastırı olabileceği (fetihten sonra Molla Fenarî İsa veya Kilise Camii) kabul edilir.

B. de Khitrowo, “Description de Constantinople par un anonyme”, şu eserde: Itinéraires Russes..., s. 225-239; C. Mango, “The Date of the Anonymous Russian Description of Constantinople”, Byzantinische Zeitschrift, XLV (1952), s. 380-385; Majeska, Russian Travelers, s. 114-154; Ü. Meriç, a.g.e., s. 55.

45. Kâtip Alexander

[1393-1395]

İmparator II. Manuel (1391-1425) döneminde alışveriş için Konstantinopolis'e gelen Rus Kâtip Alexander, "...ulvî büyüklük ve güzelliğini tasvir etmenin mümkün olmadığını..." vurguladığı Ayasofya ile söze başlar. "*Büyük kapıdan geçildiğinde sağda Meryem'in resmi vardır*" dedikten sonra Rus seyyahı buradaki rölikleri sıralar. Bu kişi yalnız kutsal hatıralara ilgi duyduğundan, binalar ve şehrin görünümüne dair bir açıklamada bulunmaz yazdıkları yalnız 1393 yılına doğru, belki 1394-1395'te şehirde hangi manastırların faal durumda olduklarını ve bir dereceye kadar bunların yerlerini belli eder.

Seyyah Ayasofya'dan sonra, Ahırkapı-Sarayburnu arasındaki Mangana Manastırı ile yakınındaki İsa Kilisesi ile mucizeler yaratan bir suyun çıktığı ayazmayı ve buradaki kadınlar manastırını görür. Yine komşusunda olan Hodegetria Manastırı'nda İncil yazarı Lukas tarafından yapılan ve yaklaşanlara şifa dağıtan Meryem ikonası vardır. Rus seyyahı buradan Havariler Kilisesi'ne geçer. Patrik, Aziz İoannes Khrysostomos ile İmparator Constantinus ve annesi Helena'nın mezarları buradadır.

Pantokrator Manastırı'ndan sonra adını vermediği başka bir manastıra geçen seyyah, çok zengin olan Prodromos Manastırı'nı (belki şimdiki Karagümrük'te Petra Manastırı), Blakher-nai Mahallesi'ndeki (Eğrikapı dolayları) '*Meryem'in Gömleği*' kilisesini ziyaret eder. Bunun yakınında da Kosmas ve Dami-anos manastırı vardır. Bu manastırın eski adı Kosmidion olan Türk döneminin Eyüp semtinde olduğu bilinir.

Herhalde başka bir gün Rus seyyahı, şehrin güneybatı köşesinde Peribleptos (şimdi yerinde Surp Kevork Ermeni Kili-sesi var) ve Studios Manastırı'nı (İmrahor İlyas Bey Camii) ziyaret ettikten sonra, kuzeye doğru çıkarak, herhalde Topkapı dolaylarındaki Kyra Martha manastırına uğrar. Konstan-tin'in sarayı dediği Büyük Saray yakınında Sergios ve Bakhos kilisesi ve manastırını görür. Hipodrom'da varlığına işaret et-tiği tek anıt içine yılan zehirleri doldurulmuş, tunç üç yılın-dan oluşandır. Son olarak Lazaros Manastırı'nın adını da ve-ren seyyah, gördüklerinin bunlardan ibaret olduğunu, fakat görmedikleri de olduğu, "*...çünkü her tarafa gitmenin, bütün kutsal manastırlar ile kutsal röliklerin hepsini...*" ziyaret et-menin mümkün olamayacağını yazarak çok kısa seyahatna-mesini bağlar.

B. de Khitrowo, "Voyage à Constantinople du scribe Alexandre", *Itinéraires Russes...*, s. 161-164; *Majeska, Russian Travelers*, s. 156-165; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 56.

46. Boucicaut

[1399]

Fransız soylusu Marshal Boucicaut, gelişmekte olan Osmanlı gücünün Batılılar ile yaptığı ilk büyük savaş olan Niğbolu'da Türklere esir düşmüş ise de esaretten kurtulmuş I. Bayezid ile yapılan sulh antlaşmalarında rol almıştır. Bu yaşananlardan sonra yurduna dönen Boucicaut, 1399'da Konstantinopolis'e bir heyet ile birlikte gelerek imparator II. Manuel ile bir anlaşma yapmaya çalışmıştır. Bu büyük şehirde kalışı bir yıl kadar sürmüş olmasına rağmen bu Fransız şehir hakkında hiçbir bilgi vermemektedir. Bu bakımdan düzenlemeye çalıştığımız bu küçük araştırmada eseri yer alabilecek bir kaynak teşkil etmemektedir. Bütün çalışmaları diplomatik hususlarda olan Fransız, 1415'te ingilizlerle yapılan savaşta esir düşmüş ve 1421'de İngiltere'de esarette iken ölmüştür.

M. Angold, *a.g.m.*, s. 214, 217-221; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 56.

47. Ruy Gonzales de Clavijo

[1403]

İspanya'dan Orta Asya'ya Timur'a 1403 yılında elçi olarak gönderilen Ruy Gonzales de Clavijo bu uzun yolculuktan 1406 sonunda yurduna döndükten sonra ünlü seyahatname-sini yazmağa başlamıştır. Kendisi için Madrid'de muhteşem bir mezar binası inşa ettiren Clavijo 1442'de ölünce buraya gömülmüş ve on beşinci yüzyılda bu anıt-mezar tahrip edilmiştir. Değerli malzemesi bitişik manastırda kullanılmış fakat burası da 1760'da yıktırılmıştır. Clavijo'nun eseri çok ilgi uyandırdığından çağında pek çok kopyası yapılmıştır. Bunlardan biri Madrid'de Biblioteca National'ın yazmaları arasındadır. Argüte de Molina tarafından ilk baskısı 1582'de yapılmış, 1782'de Antonio de Sancha ikinci baskısını yayınlamıştır. 1881'de ise İ. Sreznevski Rusça, 1928'de Guy Le Starge İngilizce tercümesini bastırmış, 1938'de de Ömer Rıza Doğrul, eseri İngilizce'sinden Türkçe'ye çevirmiştir. Eserin 1958'de basılmış Farsça'sı da vardır.

Clavijo, Timur'un İspanya'ya yolladığı bir elçinin karşılığı olarak, beraberinde başka kişilerle birlikte Cadiz'den 1403 yılının 23 Mayıs günü yola çıkar ve şövalyelerin idaresinde olan Rodos'a ulaşır. Ege denizindeki adaların bazalarına uğrayarak devam eden yolculuğun ilk safhası 24 Ekim 1403'te Haliç'te

Pera önünde sona erer. Elçilik heyeti, Cenova idaresinde olan bu bölgede misafir olurlar. 28 Ekim Pazar günü İmparator Manuel'in (1391-1425) daveti üzerine Clavijo ile yanındakiler, kayıkla karşıya geçerler. Burada atlarla bekleyen görevliler, heyeti saraya götürürler. Özel idaresinde imparator onları karşılar. Yüksek bir koltukta oturmaktadır. Küçük halılar örtülmüş olup, birinin üzerine kahverengi bir aslan postu serilmiştir. Arkasında ise altın sim işlemeli siyah bir yastık vardır. Bu görüşme, son dönemde Bizans imparatorlarının içinde yaşadıkları Blakhernai Sarayı'nda cereyan etmiştir. İmparatorun elçilik heyetine yeni avlanmış büyük bir geyiği hediye göndermesi, İstanbul çevresinde o yıllarda hala böyle avların mümkün olduğunu gösterir. Ekim'in 30'unda Manuel onlara şehri gezdiklerinde rehberlik yapacak olan Cenevizli, İlarbo adında damadını gönderir. Clavijo ilk olarak, Blahernai sarayının yakınında olan, Petra'daki İoannes Kilisesi'ni ziyaret eder. Avlusunun dışa açılan kapısında, mozaikle işlenmiş Aziz İoannes'in bir resmi vardır ve bu girişin üstünde dört sütuna dayanan, mozaiklerle bezenmiş bir kubbe bulunur. Etrafı revaklarla çevrili geniş avlu, serviler ve başka ağaçlarla doludur. Avlunun ortasında, mermer havuzlu ve kubbesini sekiz sütunun taşıdığı bir şadırvan görülür. Kilisenin esas binası dört köşe olup, yarım yuvarlak bir apsisi vardır, üstünde ise, dört yeşil sütunun taşıdığı bir kubbe yükselir. Girişin karşısında herbirinin ayrı sunağı olan üç küçük şapel görülür. En yüksek sunağı olan şapelin girişinde, yaldızlı gümüş ve çeşitli değerli taşlardan şeritler ile süslenmiş dört ince somaki sütun vardır. Şapellerin kapılarını ipekli dokumadan perdeler örter.

Bu kilisenin içini oldukça ayrıntılı anlatan Clavijo, kubbe ve duvarları kaplayan mozaiklerden, renkli taşlardan yapılmış taban döşemesinde, ahşaptan oymalı oturma yerlerinden ve kilisenin içinde asılı gümüş ve cam kandillerden bahseder. Kesin olmamakla beraber, Petra'daki İoannes Kilisesi

Karag m r k'te stadyum olan Bizans açık  ukurbostan'ının Haliç tarafında bulunuyordu. Burada camiye d n   t r len Kasım A a ile Odalar (veya Kemank   Mustafa Paşa) camilerinin, bu  oannes kiliselerinin kalıntıları oldukları bir tahmin olarak ileri sürülür. Kilisede Vaftizci  oannes'e ait olduğu söylenen bir kolu gören Clavijo, burada bir de manastır bulunduğundan bahsetmektedir. Manastırın büyük yemekhanesini de andıktan sonra, manastırın  evre duvarları dışındaki arazide pek yaygın bostanlar ile ba ları g rm   t r. O tarihlerde  stanbul'un yapıla masına işaret etmesi bakımından önemlidir.

Clavijo'nun aynı gün ziyaret ettiği Peribleptos Meryem Kilisesi'nin de dışında çok sayıda servi, karaa a , ceviz ve başka ağaçların dikili oldukları geniş bir avlu vardır. Burası fetihden sonra Ermeni cemaatine geçen ve  imdi Sulu Manastır Surp Kırkor Kilisesi'nin bulunduğu yerdir. Semt ise Yedikule dolaylarında eskiden Samatya adında olan  imdiki Koca Mustafa-pa a'dır. Clavijo gördüğünde kilise zengin mozaiklerle süslüdür.  ceride imparator ve imparatoriçenin portreleri ile otuz kadar kale ve şehrin resimleri görülür. S ylendi ine göre bu kale ve  ehirler Romanos adındaki imparator tarafından bu kiliseye vakfedilmi tir. Kendisi de burada gömülüdür. Gerçekten de bu kilise ve manastırın kurucusu III. Romanos Argyros'dur (1028-1034). Clavijo, be  suna ı ve somaki sütunların taşıdığı kubbesi mozaiklerle süslü kilisede, Latinler tarafından içindeki değerli şeyler soyulan Romanos'un kırmızı porfir lahdinden başka ikinci bir imparator lahdinin daha bulunduğuna işaret eder. Adını vermediği bu diğer hükümdar, tahtını kaybettikten sonra bu manastıra çekilerek burada  len III. Nikephoros Botaniates (1078-1081) olmalıdır. Clavijo kilisedeki kutsal eşyayı, ilgili efsaneler ile uzun uzadıya yazdıktan sonra, manastırın zengin mozaikler ile bezenmiş bölümleri ve yemekhanesini anlatır. Etrafında ise içinde çeşmeler olan bahçe ve ba lar vardır.

İspanyol elçisi ile yanındakiler aynı gün, çok yakında olan Studios Manastırı'nın İoannes adına olan kilisesini de ziyaret ederler. Fetihten sonra İmrahor (veya Mirahur) İlyas Bey Camii olan, esas kilisenin yarım yuvarlak apsisi vardır ve üç nefinin üstü tek çatı ile örtülüdür. Kilisenin yedi sunağı vardır, bütün örtü ve duvarları son derecede zengin mozaikler ile bezenmiştir. Clavijo bina'nın mimarisini ve galerilerini gerçeğe uygun olarak yazmakla beraber, sütun sayılarını abartmıştır. Doğu tarafındaki bir şapelde Meryem'in harikulade bir resmini, kilisenin ek binalarından manastır yemekhanesinde son akşam yemeğini tasvir eden bir mozaiği görür. Manastırın çevresinde pek çok ek binalar ile bahçe ve çeşmeler bulunmaktadır. Böylece surlar içindeki şehirde, onbeşinci yüzyıl başlarında etraflarında bağ ve bahçeler olan çok sayıda büyük manastırın varlığı anlaşılıyor.

Aynı gün Clavijo'yu Hipodrom denilen müsabaka ve yarışmaların yapıldığı büyük bir meydana götürürler. Bu meydanın ucunda beyaz mermerden kalın ve yüksek sütunlar vardır. Seyyah Hipodrom'un mimari düzenine dair ayrıntılı bilgi verdikten sonra, tabii insan büyüklüğünde beyaz mermerden dört heykelin durduğunu ve burada ayrıca imparator ile imparatoriçeye mahsus bir locanın bulunduğunu da bildirir.

Hipodrom'un ortasında, iki büyük mermer kitlesi üzerine konulmuş dört tunç küpe oturtulmuş, yekpare taştan büyük taş anıtı (Dikilitaş, Obelisk) büyük bir şaşkınlık ve hayranlıkla anlattıktan sonra, biribirine dolanmış üç yilandan oluşan bronz anıtı da tasvir eder. Bunların ayrı duran başlarında ağızları açıktır. Bu hususta da Clavijo bir efsaneye yer verir. Ayasofya'nın avlusunun bir tarafında *"bir insanın görebileceği en heybetli ve en geniş çapta, çok büyük dokuz tane beyaz sütun vardır. Her birinin tepesinde başlıkları bulunmakta olup, anlatıldığına göre, bunların üstünde evvelce patrik ve kilise adamlarının toplanıp, kararlar aldıkları büyük*

bir saray salonu varmış”. Böylece Clavijo, Ayasofya’ya komşu olduğu bilinen patrikhaneye dair bir not sağlamış olmaktadır. Seyyah Ayasofya’nın avlusuna komşu olan taş bir kaide üstünde yükselen tunç bir at heykeli ile üstünde oturan, başında tavuskuyruğu gibi külah olan yine tunç imparator heykelini de görmüştür. Türklere karşı pek çok savaş yapan, imparator Iustinianos’u tasvir ettiğini bildirdiği heykelin ve atının rüzgârdan devrilmesini önlemek için zincirler ile bağlı olduğuna da işaret eder. Heykel sağ elinde altın bir küre tutmaktadır. *“At ve üstündeki heykel o kadar muazzam ve altların-daki kaide o kadar yüksektir ki, bunları seyretmek gerçekten hayranlık uyandırır”.* Clavijo bundan sonra uzun uzadıya Ayasofya’yı anlatır. Girişte, bugün hiçbir izi olmayan, dört sütuna dayanan ve küçük bir şapele benzeyen, çok zengin ve güzel bezenmiş bir mimari unsurun varlığından bahseder. Kilisenin içindeki sütunlar, renkli mermer kaplamalar, tunç kaplamalı kapı kanatları, yukarıdaki galeriler ayrıntılı olarak tarif edilerek, dört kalın ve mermer plakalar ile kaplı ayağa oturan ana kubbe üzerinde durulur. Kubbenin yüzeyi mozaik kaplanmıştı, tam ortasında ise çeşitli renklerde mozaiklerden yapılmış bir Pantokrator tasviri vardır. Orta nef o derecede yüksektir ki, aşağıdan bakıldığında ise bu Pantokrator, normal bir insan ölçülerinde imiş gibi görülür.

Clavijo, Ayasofya’nın altında birçok mahzenler, sarnıçlar ve mekânlar olduğunu da bildirir. Çevrede ise pek çok bina gördüklerini fakat bunların çoğunun yıkılacak derecede harap durumda olduklara dikkati çeker. Ayasofya’nın dış duvarlarının hepsi harap haldedir ve kiliseye girilen kapıların birçoğu taşlarla kapatılmıştır. Ayasofya’nın altında *“muazzam bir sarnıç”* bulunduğunu bildiren ispanyol elçi, *“içinde yüz kadirganın rahatça dolaşabileceğini...”* söyler. Bu su haznesinin gerçekten Ayasofya’nın tam altında mı olduğu yoksa kilisenin çok yakınında olan Basilika Sarnıcı’nın (Türk döneminde

Yerebatan sarayı) mı olduğu anlaşılmaz. Hayranlık cümlelerinden sonra, seyyah Ayasofya'nın üstünün bütünüyle kurşun levhalar ile kaplı olduğunu yazar.

İspanyalı elçi, Ayasofya'dan sonra, Ayios Georgios Kilisesi'ni ziyaret etmiştir ki, bunun Topkapı Sarayı eteğinde, eski Gülhane'de olduğu bilinen Manganlar semtindeki kilisedir. Bunun da etrafında geniş bir avlu ile bahçe ve evler vardır. Kilisenin önünde kabartmalarla süslü beyaz mermerden sekiz sütuna dayanan bir kubbe altında büyük bir vaftiz havuzu vardır. Kilise ise mozaikler ile bezenmiştir. Mozaikleri ayrıntılı olarak anlattıktan sonra Clavijo burada ipekli bir kumaş örtülü, yeşil somakiden bir imparatoriçeye ait lahit gördüğünü söyler. Bu, kiliseyi yaptıran IX. Konstantinos Monamakhos'un (1042-1055) sevgilisi Skelerena'nın lahdi olmalıdır.

Ertesi gün Pera'dan karşıya geçmek üzere sözleşen Clavijo ve yanındakiler bu programı, Cenova'lılar ile Venedikliler arasında savaş haberi geldiğinden gerçekleştiremezler. Ancak avdan dönen imparatorun vurduğu yaban domuzunu Pera'da beraberce yerler. Bu kısa bilgi şehrin çok yakınında bu türden av hayvanlarının bulunduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Seyyah 1 Kasım günü, Kynegos kapısında karşıya geçerek Blahernai'deki Meryem Kilisesi'ne gider. Bu kilise artık bir harabe halinde olan hisarın yakınındadır. Bir vakitler yabancı elçiler burada misafir ediliyordu. Evvelce Blakhernai Sarayı'nın şapeli olan kilise üç nefli bir basilikadır. Nefler kaideli beyaz mermerden, yeşil somaki sütunlarla ayrılmıştır. Yanlarda galeriler vardır. Orta nefin ahşap tavanı saf altınla yaldızlanmıştır. Kilisenin bazı kısımları onarımı gerektirir durumda olmakla beraber, tavanın yapımı henüz bitmiş gibi taze ve mükemmel korunmuştur. Çok süslü ve zengin görünüşlü kilisenin üstü bütünüyle kurşun kaplıdır. Clavijo'nun ayrıntılı olarak anlattığı bu kilise fetihten pek az önce 29 Ocak 1434'te çocukların çıkardıkları bir yangın sonunda yanmıştır.

Seyyah aynı gün, Vaftizci İoannes Kilisesi'ndeki kutsal eşyayı görmeğe gittiklerini yazar. Eseri İngilizce'ye çeviren G. Le Strange bunun Pera'da olduğunu sanmıştır. Hâlbuki içindeki röliklerden anlaşıldığına göre bu, seyyahın daha önce de ziyaret ettiği Studios Manastırı'nın İoannes Kilisesi olmasıdır. Clavijo buradaki eşyayı uzun uzadıya anlatır. Seyyah, "soylu kadınlar manastırı" denilen bir yere de giderek, buradaki rölikleri görür. Bundan sonra şehrin içindeki başka bir Meryem Kilisesi'ni ziyaret eder. Bunun Gülhane-Sarayburnu çevresindeki Hodegetria Kilisesi olduğu tahmin edilir. Bu da çok güzel mozaiklerle süslenmiş bir yapıdır. Burada Havari Lukas'ın elleri de çıkmış bir Meryem ikonası muhafaza edilir. Bizanslıların çok saygı gösterdikleri bu resim birçok mucizeler gösteriyordu. İmparator Manuel'in ağabeyi Andronikos burada gömülüdür.

Clavijo, "Muhammed sarnıcı" denilen ve tonozları mermer sütunlar tarafından taşınan çok güzel bir sarnıç görmüştür. İçinde altı dizi halinde 490 sütunun bulunduğunu bildirir. Bunun arkasından da, bir üçgen biçiminde olan Konstantinopolis'in, yüksek ve güçlü kuleler ile korunan surları olduğunu bildirir. Haliç'e hâkim tepede ise imparatorluk sarayı vardır. Surların çevrelediği alan çok geniş olmakla beraber, şehirde çok yoğun bir yerleşme yoktur. Şehrin içinde tepeler ve vadilere buğday ekilmiş, bahçeler kurulmuş, bunların aralarında, şehrin sınırları içinde küçük yerleşim yerleri oluşmuştur. En kalabalık yer, burundan itibaren kıyıdadır. Ticaret bölgesi ise Pera'nın karşısındaki kıyıda olup, gemiler ve küçük vasıtalar yüklerini burada boşaltırlar ve Pera halkı da alış veriş ve ticaretleri için Konstantinopolis'in halkı ile burada buluşurlar.

"Şehrin içinde pek çok büyük saraylar, kiliseler ve manastırlar olmakla beraber, bunların çoğu şimdi harabe halindedir. Fakat açıkça anlaşıldığına göre, önceki dönemlerde Konstantinopolis daha iyi durumda olduğunda dünyanın en muhteşem başkenti idi".

Clavijo, bir vakitler şehrin içinde çok abartılı bir sayı vererek, küçük, büyük üç bin kilise olduğunu yazar.

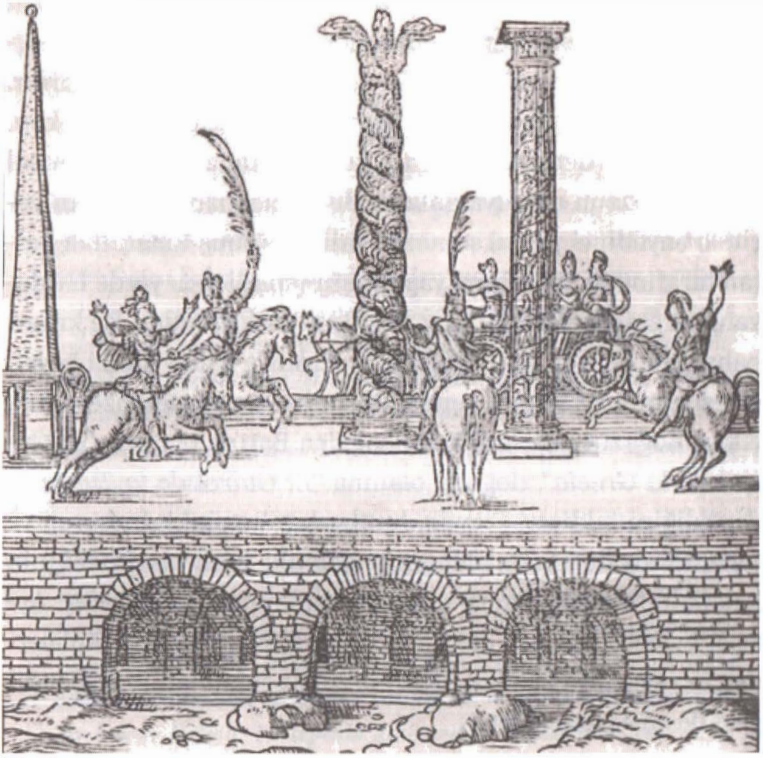
“Sur içindeki şehirde çok sayıda tatlı su çeşmesi ile sarnıcı vardır. Kutsal Havariler Kilisesi’ne komşu mahalleden itibaren tepeden tepeye, evlerin ve bahçelerin üzerlerinden geçen bir su kemeri, bu bahçelere gerekli suyu akıtır. Pera’ya geçmek için kullanılan kapıya giden yolun ucunda borsa vardır. Yolun ortasında ise sağlam yapılı teşhir kafesi bulunur. Burada işledikleri suçtan dolayı hapse mahkûm olanlar ile ekmek, et gibi şeylerde hileli tartı yaparak şehir nizamına aykırı davrananlar, gece ve gündüz yağmurun, rüzgarın altında teşhir edilirler. Kimse buradan onları kurtaramaz. Surların dışında, Pera’nın karşısında kıyıda, sayısız derecede çok mağaza ve dükkanlar sıralanır. Bunlarda her çeşit mal satılır. Bizanslılar, şehre Konstantinupoli değil Estambol derler.

“Pera ise, küçük bir şehir olmakla beraber çok kalabalıktır. Etrafını güçlü bir sur duvarı çevirir, içinde çok güzel inşa edilmiş mükemmel evler bulunmaktadır. Burada Cenevizler yaşar, evler kıyıya çok yakındır. Su ile şehir suru arasında ancak gemilerin bodoslamasının sığabileceği kadar mesafe vardır. Duvarlar kıyılar boyunca uzanır, yukarıya doğru çıkan uçları tepenin zirvesinde, çok yüksek ve içinde muhafızlar olan bir kulede birleşir. Bu tepenin arkasındaki başka daha yüksek bir tepe, Pera ve Konstantinopolis’i kuşattığında Sultan’ın karargâhını kurduğu yerdir.”

Deniz kolu (yani Haliç) Pera’yı Konstantinopolis’ten ayırır. *“Her iki şehrin de limanı olup, dünyanın en emin ve en mükemmel limanı olduğu görüşündeyim”* diyen seyyah, buranın her bakımdan güvenilir bir sığınak olduğunu söyledikten sonra, suyunun berrak ve en büyük savaş gemisinin rahatça girebileceği ve şehir surlarına kadar yaklaşabileceği derecede derin olduğunu da belirtir. Clavijo buraya geldiğinde artık karşı yaka Türklere aittir. Buraya Skutari (Üsküdar) denilir. Hergün pek çok kayık Konstantinopolis ve Pera ile Üsküdar arasında sefer yapar. İspanyol elçisi Galata’nın Ceneviz idaresine geçişi hakkında açıklama yaptıktan sonra Galata adının, süt anlamında

olan ‘gala’ teriminden aldığını bildirerek, buradaki yetiştirilen hayvanlardan elde edilen sütün karşı tarafta satıldığını söyler. Pera’da çok güzel ve zengin döşenmiş iki manastır vardır. “*Bunlardan San Francescus Manastırı muhteşem ve çok iyi bezenmiştir*” dedikten sonra, Clavijo burada gördüğü kutsal hatıraları uzun uzadıya anlatır. Bu manastır ve kilisenin yerinde onyedinci yüzyıl sonunda Valide Gülnuş Emetullah Sultan tarafından Yeni Cami yapılmıştır (şimdi aynı yerde Hırdavatçılar çarşısı vardır). Aziz Paulus Manastırı’ndan ise kısaca bahseder. Pera’da 24 Ekim’den 13 Kasım’a kadar kalan heyet, ertesi gün bir Ceneviz gemisi ile Trabzon’a gitmek üzere yola çıkar. Boğazın girişindeki iki kaleden Batı’da olanına “*El Guirol de la Grecia*”, doğuda olanına “*El Guirol de la Turquia*” denildiğini bildiren Clavijo, bunlardan batıdaki harap ve terkedilmiş durumda olduğunu, hâlbuki Türk tarafındaki kalabalık bir garnizona sahip bulunduğunu işaret eder. Ayrıca, evvelce kalenin eteğinde su kıyısında yapılmış kulelerden evvelce bir yakadan diğerine zincir çekildiğinin söylendiğini de sözlerine ekler.

Ruy Gonzales de Clavijo, Embassy to Tamerlane, 1403-1406, (çev. Guy Le Strange), New York-London 1928; Timur devrinde Kadis’ten Semerkand’a Seyahat (çev. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul, 2 cilt, tz. [1938]; M. Angold, a.g.m., s. 220, 221; Ü. Meriç, a.g.e., s. 57-59.

**Arabalı ve atlı yarışçıların
Hipodrom'daki müsabakalarının tasviri**
Hipodrom ve Atmeydanı..., s. 16.

48. Cyriacus

[1418]

Gerçek adı Ciriaco de Pizzicoli olan Cyriacus (1391-1459) Anconalı bir tüccar, tarih ve eski eser meraklısıdır. Bilhassa eski Grek ve Roma kitabelerini toplamaya önem vermiştir. Önce 1412'de çıktığı seyahatte, Ege adaları ile Akdeniz kıyılarının bir bölümünü dolaşmış, 1418'de Gelibolu ve Konstantinopolis'e gitmiş, bundan sonra da 1423, 1444, 1446 ve 1447 yıllarında birkaç defa daha burada bulunmuştur. Bu gezilerde topladığı kitabe kopyaları ile meydana getirdiği altı ciltlik büyük eseri 1514'te bir yangında yok olmuş fakat bazı parçaları ile bir takım yazıları günümüze erişmiştir. Cyriacus'un Ayasofya'dan bazı çizimler getirdiği ve buradaki bir kitabenin de kopyasını aldığı bilinir.

E. Jacobs, Cyriacus hakkında yazdığı araştırmada, onun bir süre Sultan II. Mehmed'in sarayında kâtip olarak çalıştığını söyler. Buna delil olarak gösterdiği kaynak da Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde Hıristiyan el yazmalarda iken Macaristan'ın fethinde Matthias Corvinus'un kütüphanesinden ganimet olarak alınarak saraya getirilmiş olabileceği düşünülen ve 1877'de Sultan II. Abdülhamid tarafından Macaristan'a hediye olarak gönderilerek Budapeşte üniversite kütüphanesine girmiş bir kitaptır. (Catalogus codicum bibliothecae

Universitatis R. Scientiarum Budapestinensis, Budapest 1881, s. 17, nr. 35). Prof. Agostino Pertusi, Cyriacus için bir yunanlının eserine dayanarak kâtip olmadığını ve bunun Demetrio Apocauco Kiritzis adında bir başka rum katib ile karıştırıldığını ileri sürer.

Bu yazmanın bir yaprağında şehirdeki bir anıtın üstünde bulunduğu bildirilen atlı bir imparator heykelinin basit bir çizim halinde resmi bulunmaktadır. Jacobs bazı kaynaklara dayanarak (daha çok Angiolello'ya) Fatih'in atlı heykeli anıtın üstünden indirttiğini ve çok daha sonraları 1544/45 ya da 1550/51 tarihlerine doğru eritilmek üzere dökümhaneye gönderilmiş olduğunu bildirmektedir. Jacobs'un ileri sürdüğüne göre Cyriacus fethin hemen arkasından gelen yıllarda Sultan II. Mehmed'in sarayında etkili bir kişi olarak bulunuyordu.

Cyriacus'un 1455'e doğru İtalya'ya döndüğü ve Cremona'da öldüğüne işaret edilmektedir. Jean Colin'in ileri sürdüğüne göre Cyriacus'un ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 1452-1454 yıllarında sağdır ve Fatih Sultan Mehmed'in yanında bulunmaktadır. Ancak bunu da şüpheyile karşılamaktadır.

F. Babinger'in Cyriacus hakkında yayınladığı kısa bir notta Anconalı Cyriacus ile Johannes Darius ve Lauro Guirini arasında ilmi bir bağlantı vardı.

Emil Jacobs, "Cyriacus von Ancona und Mehemmed II", *Byzantinische Zeitschrift*, 30 (1929), s. 197-202; Sh. H. Weber, *Voyages and Travels*, Princeton 1953, s. 23-24, esas metin görülemedi. Franz Babinger, "Notes on Cyriac of Ancona and some of his Friends", *Aufsätze und Abhandlungen Zur Geschichte Südosteuropas und der Levante III*, München 1976, s. 123-125; Agostino Pertusi, *La caduta di Costantinopoli*, C. 2, *L'eco nel mondo*, C. 2, Milano 1976, s. 447, not 6. Eserin tercümesi, *İstanbul'un fethi*, C. 2, *Dünyadaki yankısı* (terc. Mahmut H. Şakiroğlu), İstanbul 2006, s. 298; M. Jean Colin, *Cyriaque D'Ancone le voyageur, le marchand. l'humaniste*, Paris 1981, s. 379; M. Angold, *a.g.m.*, s. 226-230; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 71.

49. Keşiş Zosima

[1419-1422]

İstanbul'un fethinden önceki durumunu görenlerden olan Rus elçisi (diakom) 1419 yaz başı ile 1422 Mayıs ayı başlarında iki defa Konstantinopolis'tedir. Rusya'dan çıktıktan sonra ilk buraya uğrayan Zosima, 1419 yılı Kasım'ında ulaştığı İstanbul'da on hafta kaldıktan sonra 1420 yılı içinde Filistin'e gider, orada bir yıl kadar çeşitli yerleri dolaşarak tekrar Konstantinopolis'e döner ve ancak 1422 baharında yurduna döner. Yazdığı seyahatnamenin elyazma bir nüshası Kont Tolstoy Kütüphanesi'nden St. Petersburg Devlet Kütüphanesi'ne geçmiştir. Bu yazmanın St. Petersburg veya Moskova'da geç dönemlere ait tam veya eksik kopyaları bilinmektedir. Yeni Rusça baskıları dışında, B. de Khitrowo (1889) ve son yıllarda G. P. Majeska (1984) tarafından Fransızca ve İngilizce tercümeleri yayınlanmıştır.

Zosima'nın ilk ziyaret ettiği Ayasofya'daki kutsal kalıntıları belirttikten sonra, bu çevrede olan Hodegetria ve Lazaros ile komşusu bir kadınlar manastırını (adını vermeksizin) kısaca anar. Ayasofya'nın yakınında Panakhrantos Kadınlar Manastırı'nda da muhafaza edilen rölikleri görür. Yine o do-laylarda ziyaret ettiği ve altında mucizeli şıfa verici özellikleri olan bir su bulunan Philanthropos Kadınlar Manastırı'na da

uğrar. Bu ayazma, Osmanlı döneminde İncili Köşk'ün altında kaldığına ve kilisenin kalıntısı Ahırkapı sahil yolu kenarında görülebildiğine göre, Zosima hep bu bölgede dolaşmıştır. Nitekim aynı çevrede Pantanassa ve Mangana manastırlarına da rastlamıştır.

“Ayasofya'nın önündeki at üstünde Iustinianos'u tasvir eden tunç heykeli de anlatır. İmparator doğuya bakmaktadır ve ileriye uzanan sağ eli, sarrasin (Müslüman) hükümdarlarını tehdit eder. Diğer elinde ise üstünde haç olan altın bir küre tutar. Bir ok atımı uzaklıktaki Hipodrom'da, yaklaşık üç adam boyundaki mermer bir kaidenin üstünde yekpare taştan bir anıt yükselir. Yanındaki, üç yilandan oluşan anıtın içinde yılan zehiri depolanmıştır. Şehir içindeki bir kişiyi yılan sokar ise, bu anıta dokunmakla kurtulur, fakat şehir dışından olanlara böyle bir işlem geçersizdir. Hipodrom'un az ilerisindeki, imparator Constantinos'un sarayının yerini gösteren ve üzerinde bir haç olan başka bir anıt vardır (Çemberlitaş). Studios Manastırı dolaylarında da, gövdesi tasvirlerle süslü ve imparator Arcadius tarafından kendi anısına yaptırdığı anıt yükselir.”

İçinde birçok rölik gördüğü Havariler Kilisesi'nde, İmparator Konstantin, annesi Helena ve daha birçok dindar hükümdarın mezarları vardır. Kilisenin esas kapısı dışında ise üstünde, elinde Konstantinopolis'in esasını tutan korkunç ve büyük heykeli olan, heybetli bir anıt yükselir. Bunun karşısında ellerindeki şehri meleğin korumasına teslim ettiğini tasvir eden imparator Konstantin heykeli bulunmaktadır. Pantokrator, Apolikapti Philanthropos, Kekharitomene ve Blakhernai Manastırları ile bunlardaki rölikleri bildirdikten sonra Zosima, Peribleptos ve yakınındaki Prodomos manastırlarını arar. Bunlar Samatya-Yedikule çevresindeki iki önemli dini tesisdir (fetihden sonra Surp Kevork Kilisesi ile İmrahor Camii).

Türk döneminde Eyüp semti olan yerdeki Kosmos ve Damianos, Evergetes, Lips, Kyra Martha manastırları da ziyaret ettiği yerlerdendir. Evergetes, Haliç kıyısından sonra Gül Camii dolaylarındadır. Lips Manastırı Kilisesi ise Vatan Caddesi'ndeki

Molla Fenarî Camii'dir. Kyra Martha Manastırı da Topkapı çevresinde belki buradaki Manastır Mescidi yerinde idi.

Zosima, Studios, sur dışındaki Pege manastırları ile peygamber Daniel Kilisesi'ndeki rölikleri anlattıktan sonra üçgen biçimindeki şehrin bir köşesinde Stúdios, diğer köşesinde Türkler, Bizanslılar ve Cenovalıların aralarında ticaret yaptıkları Üsküdar'ın karşısında Manganoi Hagios Georgios, üçüncü köşede ise Blahernai manastırları vardır. Bu sonuncunun az yukarısında Haliç'e hâkim yerde imparatorluk sarayı bulunmaktadır. Karşı yakada ise çok güzel ve zarif olan Frenk şehri Galata yer alır.

Zosima, ilk olarak Üsküdar'da Türklerin yaşadıklarını ve ticaretle uğraştıklarını belirtir. Nitekim bu seyyahın geldiği tarihe yakın bir tarihte yine Konstantinopolis'e gelen Bertrandon de la Broquiere de Anadolu yakasında Osmanlıların yaşadıklarını açıkca ifade etmiştir.

B. de Khitrowo, "Vie et pélerinage du moine pêcheur Zosime", *Itinéraires Russes...*, s. 199-221; Majeska, *Russian Travelers.*, s. 166-195 (rusça metin ile); Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 89.

50. Cristoforo Buondelmonti

[1415-1420 arası]

Kardinal Giordano Orsini'ye 1420 yılına doğru Cristoforo Buondelmonti adlı Florasanlı yazar tarafından bir eser takdim edilmiştir. Doğum ve ölüm tarihleri kesinlikle bilinmeyen, yaklaşık 1385-1430 tarihleri arasında yaşadığı sanılan bu keşiş, Rodos adasına giderek burada sekiz yıl kalmış, sonra Ege denizi adalarını altı yıl boyunca dolaşarak, bunlar hakkında *Liber insularum archipelagi* başlıklı Latince kitabını yazmıştır. Gezisinin sonunda da Konstantinopolis'e uğramış, Bizans'ın son günlerinde şehrin görünümünü anlattıktan başka, bir de kuşbakışı resmini çizmiştir. İstanbul'un Bizans dönemindeki belli başlı yapılarını gösteren bu resmin ait olduğu seyahatnamenin elyazması ile birlikte dünyanın çeşitli kütüphanelerinde birbirinden oldukça farklı nüshaları bulunmaktadır. İstanbul'da Topkapı Sarayı'nda olan grekçe nüsha ise, Fransızca tercümesi ile 1897'de yayınlanmıştır.

Buondelmonti, Marmara adasında çıkarılan mermerlerin Konstantin, Iustinianos ve diğer imparatorlar tarafından İstanbul'un binalarının yapımında kullanılacağını bildirdikten sonra Konstantinopolis'in tarifine geçer.

Bir ada olmadığı halde bahsetmeyi uygun gördüğü ve “... çok talihsiz bir şehir...” olarak tanıttığı, Konstantinopolis’in biçimi ve surlarını anlatan Buondelmonti, iki katlı olan kara tarafı surlarının önlerindeki hendeğin su dolu olduğunu haber verir. “Çok yüksek olan duvarın, doksan altı kulesi vardır. Haliç tarafı duvarları yüz on kule, Marmara tarafında-kiler ise yüz doksan kuleye sahiptir.”

Surların önündeki düzlük evvelce Vlanga denilen limanın yeridir. Geç Roma çağında Elevation veya Teodosios limanı olan bu tesisin daha Bizans döneminde dolmuş olduğu böylece öğrenilir. Bunun az ilerisinde Condoscali olarak adlandırıldığı başka bir limanda gemi tezgâhı gören Buondelmonti, surların üzerinde “Justinianos’un meşhur sarayı ile altın yaldızlı mozaiklerden duvar resimleri ve hayranlık uyandıran bir sanatla yaratılmış döşemesi ile ünlü, harikulade mimarili melekler ordusu kilisesi”nin bulunduğunu bildirir. Kilsenin yakınında, denize uzanan bir burun üzerinde ise çok uzaklardan görülebilen, tamamen mermerden yapılmış fakat bakımsızlıktan denize devrilmiş “dev ölçüde”, bir gözetleme kulesinin harabesi dikkatini çekmiştir. Yine burada “imparator limanı” denilen çok küçük bir liman (veya iskele) daha vardır. Bunun Büyük Saray’ın iskelesi Bukoleon olması kuvvetle muhtemeldir.

Şehrin içinde, çevresindeki ek yapıları tamamen yıkılmış veya harabe halinde olan Ayasofya’ya kadar saraydan iki tarafı direkli bir yol uzandığını ifade eden Buondelmonti, artık sadece kubbeli ana mekânının kaldığını söyleyip Ayasofya’nın çeşitli ölçülerini yazdıktan sonra “...içindeki porfirlerini ve mermerlerin çeşitliliğini, altın yaldızlı mozaiklerinin renk ve desen zenginliğini acaba saymak mümkün mü?” diye sorar.

Buondelmonti’ye göre Ayasofya’nın dışında ve güney tarafında, tepesinde sol elinde altın bir elma tutan ve doğuya doğru bakarak sağ eliyle tehdit eder vaziyette Justinianos’un

at üstünde tunç heykeli olan bir anıt vardır. Bunun yüksekliğini yetmiş kulaç (35 m.) olarak verir ki abartılı olmalıdır. Bunun komşusunda güneye doğru Hipodrom uzanır. Ölçülerini beşyüz doksan kulaç uzunluk (295 m.) ve yüz yirmi dört kulaç genişlik (62 m.) olarak gösterdiği Hipodrom'un bütünüyle sütunlar üzerine yapıldığını ve altında aynı ölçülerde, mükemmel suyu olan bir sarnıç bulunduğunu da bildirir ki, bunun gerçek olması mümkün değildir. Buondelmonti, belki meydanın deniz tarafındaki yarım yuvarlak ucundaki ve geç Bizans döneminde sarnıca dönüştürülen (1927'de içinde hala su vardı) Sphendone'yi kastetmiş ve onun bütün Hipodrom'un altında uzandığını sanmış olabilir. Burada Hipodrom'un başında bir vakitler imparator ve ileri gelenlerin yer aldıkları loca, yirmi dört sütun üzerine oturur. İki yanlarda ise halkın üzerlerine oturarak oyunları seyrettikleri mermer kademeler vardır. Hipodrom'un ortasında boydan boya alçak bir duvar uzanır. Buondelmonti'ye göre bu duvarın Ayasofya tarafındaki ucunda, içeriden kadınların oyunları seyrettikleri çok sayıda pencere açılmıştı. Yazılış veya tercüme yanlışlığı yoksa Floransalı seyahatçi bu iddiasına anlam vermek zordur. Yine aynı taraftaki uçta, *"yaralıların konulduğu Büyük hamam"* bulunur.

"Bu hamam geçildiğinde dört tunç küb üzerine oturan yekpare taştan kırkdört kulaç yüksekliğinde (22 m.) bir anıt yükselir. Kaidesindeki grekçe manzum kitabenin kopyası verildiğine göre, bu hala yerinde duran Roma dönemi sonlarında Mısır'dan getirilmiş olan obeliskdir (Dikilitaş). Az ötede birbirlerine dolanmış tunç üç yılan vardır. Söylendiğine göre bunların ağızlarından sadece yarışma günleri, su, şarap ve süt akıyordu. Yine ortadaki ayırma duvarının üstünde taşlardan örülmüş elli sekiz kulaç boyunda (29 m.) bir anıt daha vardır. Aynı duvarın ucunda alçak dört sütun üzerindeki loca ise, tören günleri imparatoriçe'ye mahsus idi."

Buondelmonti'ye göre şehirdeki çok sayıdaki anıtlardan beş tanesi bilhassa yükseklikleri bakımından dikkate değer. Bunlardan biri Iustinianos anıtı, diğeri üzerinde haç olan, ne olduğu anlaşılamayan bir anıttır. Bunun yanında dört porferi

sütun üzerinde evvelce Venediklilerin yerlerinden kaldırıp yurtlarına götürerek San Marco Kilisesi'ne yerleştirdikleri altın yaldızlı dört at heykeli duruyordu. Artık sadece sütunlar kalmıştır. Buondelmonti, III. ve IV. anıtların ise hemen hemen şehrin ortasında olduklarını ve bunların dış yüzlerinde imparatorun zaferlerinin tasvir edildiklerini yazar. Bunlar şimdiki Bayezid Meydanı'nda olduğu bilinen ve sadece bazı parçaları kalan Teodosios anıtı ile Cerrahpaşa'da günümüze yalnız kaidesi gelen Arcadius anıtıdır. Havariler Kilisesi yakınında olan beşinci anıtın tepesinde diz çökmüş Constantinus ile tunç bir melek vardır. Bunun onaltıncı yüzyılda yerinden alınarak Süleymaniye'nin yapımında kullanılan büyük sütunlardan biri olduğu sanılır.

Floransalı seyyahın gördüğü Havariler Kilisesi, zamanla harap bir duruma gelmiş ise de burada başta I. Konstantinos'un görkemli lahdi olmak üzere erguvan renkli (porfir'den) taşlardan yontulmuş muhteşem imparator lahitleri bulunmaktadır. Buondelmonti Pantokrator Petra'da İoannes manastırlarında saklanan kutsal hatıralardan (rölik) bahsettikten sonra şehirde pek çok su haznesi ve sarnıç olduğunu fakat zamanla bunlar harap olduklarından içlerinde üzüm bağlarının yetiştirildiğini bildirir.

On beş yılda inşa edildiğini yazdığı Ayasofya'dan başka "büyüklük ve güzellikle" biribirinden farklı, Mangana, Hagia Eirene, Hagion Lazanos, Theotokos, Melekler, Petios ve Pavlos ile Kırk Martirler kiliselerinin adlarını verdikten sonra, bu sonuncunun "mükemmel suyu olan ve derinliği anlaşılmayan" bir sarnıcı olduğunu haber verir. Hagia Anastasia, Peribleptos, Studios, Andreas ve Blakhernai kiliselerini de anar.

Buondelmonti artık şehrin nüfusunun son derecede azalmış olduğuna işaret ederek, halkının Latinlere düşman olduklarını, kaba davranmalarından başka, yalnız oburca yemeği düşündüklerini, ölçsüz derecede et ve balık yediklerini

bildirir. Şehrin kuzeyinde Haliç ile ayrılan Galata'nın Cenovahlara ait olduğuna işaret etmekle beraber, burası hakkında bir açıklama yapmaz. Hâlbuki İstanbul'u gösteren deseninde Galata'nın surları ve içindeki başlıca kiliseleri, yapıları ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Buondelmonti'nin işaret ettiği başka bir husus da, Cenova'lıların bu şehrinin yakınında kuzeyinde, yola çıkmağa hazırlanan gemilerin dibinde bağlandıkları iki sütunun bulunduğuudur.

Buondelmonti'nin çizdiği kabul edilen Konstantinopolis resminin orijinali günümüze kadar gelmemiştir. Bu eserin Vatikan, Ravenna, Paris ve Alman kütüphanelerindeki çeşitli el yazma nüshalarında, hepsinde de birbirinden farklı resimleri ile karşılaşılır. Bunlar arasında sur içini tamamen yapılarla dolu olarak gösteren olduğu gibi yer yer büyük boşluklara sahip olduğunu gösteren nüshalar da vardır. Tabii bu ikinci grup resimler daha gerçeğe uygun olanlardır. Burada işaretlenen yapılarda Yedikule'deki Studios Manastırı'nın Kilisesi gerçeğe uygun biçimde işaretlenmiş bir yapı olarak dikkati çeker.

L. de Sinner, *Liber Insularum Archipelagi*, Bern-Leipzig-Berlin 1824; S. Reinach, "La description de Constantinople par Bondelmonte", *Hellenikos Philologikos Syllogos*, Parartema XVIII (İstanbul 1888), s. 181-187; E. Legrand, *Description des iles de l'Archipel par Christophe Buondelmonti*, Paris 1897, s. 239-246; tıpbasımı Amsterdam 1974; G. Gerola, "Le vedute di Constantinopoli di Cristoforo Buondelmonti", *Studi Bizantini e Neollenici*, III (Napoli 1931), s. 247-280; S. Eyice, *Cristoforo Buondelmonti ve İstanbul'un En Eski Resmi*, İstanbul 1964; M. Angold, a.g.m., s. 227-230; Ü. Meriç, a.g.e., s. 61-64; Asnu Bilban Yalçın, "XV. yy.'da Bir İtalyan Gezgin: Cristoforo Buondelmonti ve Konstantinopolis", *İstanbul Üniversitesi 550. Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu (XV. Yüzyıl)*, İstanbul 2004, s.371-380.

51. Ghillebert de Lannoy

[1403-1408 arası ve 1421]

Fransız asıllı seyyah 1386'da doğmuş. İlk olarak 1403-1408 yılları arasında, yakın doğuya bir hac seyahati yapan Ghillebert de Lannoy, Genova'dan 1403'te yola çıkarak, Kudüs'ü ziyaret etmiş, buradan da II. Manuel (1391-1425) döneminde, Konstantinopolis'e uğrayarak, burada imparator ile tanışmıştır.

De Lannoy, İngiltere Kralı V. Henry'nin temsilcileri olarak 1421'de tekrar doğu Avrupa yönünde yola çıkmıştır. Bu seyahati sırasında ikinci defa yeniden Konstantinopolis'e gelmiştir. Bizans tahtında hala Manuel Palaiologos bulunmaktadır. Ona burada, 1422 yılında kutsal röliklerden başka, “*şehir harikalarını*”, tarihi şeylerini ve kiliselerini gösterirler. İmparatorun oğlu ile ava çıkarlar ve ona açık havada bir yemek verilir. Bizans'tan ayrılırken, ihtiyar imparator 32 arşın (38 m. kadar) beyaz kadife ile içinde beş rölik olan bir inci ile süslü büyük bir altın haç hediye eder.

Seyahat ve elçilik hatıralarında güçlü bir müşahedecilik ve açıklık kalitesine sahip olduğunu belli eden, Ghillebert de Lannoy'nun gördüklerini daha ayrıntılı yazmayışı, Ebersolt'a göre büyük bir kayıptır. Seyahatnamesini elde etmek mümkün olmadığından daha geniş bilgi edinilememiştir.

De Lannoy gördüklerini değil o yıllardaki gelişmekte olan Osmanlı Beyliğinin durumunu ve çevresindeki başka devletlerin siyasi güçlerini anlatmayı tercih etmiştir.

C. P. Serrure, *Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy*, 1399-1450, Mons 1840; bkz. İorga, *Voyageurs...*, s. 15-16; Yerasimos, *Voyageurs*, s. 102; J. De Saint-Génois, *Les voyageurs belges du XIII au XVIII siècle*, Bruxelles tz. [1846], s. 127-153; Ch. Potvin, *Oeuvres de Ghillebert de Lannoy, voyageurs, diplomate et moraliste*, Louvain 1878; bkz. Ebersolt, *Voyageurs*, s. 58 (esas seyahatnamenin hiçbir baskısı görülememiştir); M. Angold, *a.g.m.*, s. 213-235; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 61.

52. Adı Bilinmeyen Rus Seyyahı

[1425]

Hakkında hiçbir bilgi edinemediğimiz bir Rus seyyahın da Konstantinopolis'e 1425 tarihlerine doğru geldiği Ümit Meriç'in kitabında bildirilmiştir. Kaynağı belirtilmeyen bu hatırat hakkında bu bakımdan fazla bilgimiz yok. Yalnız bu hususa kısa bilgi veren Meriç'ten öğrendiğimiz kadarıyla bu Rus şehirde Andreas Manastırı'nda misafir kalmıştır ve son Bizans döneminde canlılığını koruyabilmiş çok az sayıdaki manastırlardan biri olan Hagias Andreas in Krisei Manastırı bilinmektedir. Bu dini merkezin kilisesi fetihten az sonra Sultan II. Bayezid döneminde sadrazam olan Koca Mustafa Paşa tarafından camiye ve ek binaları tekkeye dönüştürülmüştür.

Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 64.

53. Johannes Schiltberger

[1426]

Münih yakınında Freisingli bir Bavyeralı olan Johannes Schiltberger, Osmanlı Türklerine karşı 28 Eylül 1396'da yapılan Niğbolu Savaşında, onaltı yaşında iken esir düşmüş ve I. Bayezid'in kölesi olarak Bursa'ya götürülmüştür. 1402 tarihine kadar Sultan Bayezid'in yanında kalmış Ankara Savaşı'ndaki yenilgi üzerine Timur'un tutsakları arasına katılmıştır. Asya'da çeşitli ülkelerde yirmi yıl kadar dolaştıktan sonra Kafkasya üzerinden Batum'a, buradan da Konstantinopolis'e gelmiştir. Schiltberger ancak 1427'de ana yurdu Bavyera'ya dönebilmiştir. 1438'de yaşlı bir insan olarak sağ olduğu bilinir. Meriç'in bildirdiğine göre Schiltberger'in yurduna döndükten sonra Dük III. Albrecht'in himayesinde yazdığı hayat hikâyesi batıda büyük ilgi uyandırmış ve 1460'ta Ausbourg'ta yapılan ilk baskısının arkasından çok kısa bir süre içinde daha birçok baskılarının yapılmış olması bu çok uzak ülkelerin ne kadar ilgi uyandırdığının başlıca delilidir.

Schiltberger pek çok ülkede dolaştıktan sonra, zahmetli ve tehlikeli bir yolculuğun ardından ulaştığı Konstantinopolis hakkında pek az bilgi verir. Etrafı sur duvarları ile çevrili olan şehrin 85 kapısı vardır. Üçgen şeklinde olan İstanbul'da iki taraf denizle sınırlanmıştır. Bavyeralı eski esire göre, *“Yunanlıların*

istimboli dedikleri şehrin Türkler tarafından Stambul olarak adlandırıldığını..." yazması son derecede dikkat çekicidir.

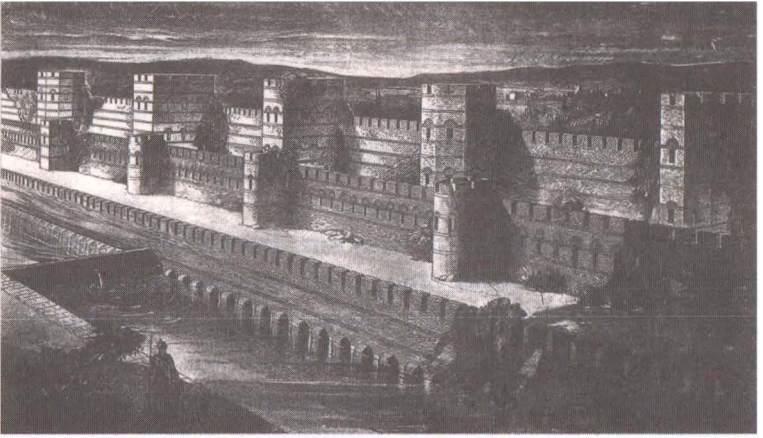
"Şehrin karşısındaki Pera'ya ise Yunanlılar Kalathan derler. İstanbul'un karşısındaki Schuter adlı yerde ise Türkler vardır. Buranın Üsküdar olduğu kolayca anlaşılır."

Kayzer'in şehirde iki sarayı vardır, diyen Schiltberger bunlardan birinin çok güzel, altın, nefes ve mermerler ile bezenmiş olduğunu bildirir. Bunun önünde güzel bir meydan bulunmaktadır. Ona göre sarayın karşısında Kayzer Iustinian'ı at üstünde tasvir eden ve yüksek bir mermer kaide üzerine yerleştirilmiş bir anıt vardır. Schiltberger, şehrin halkından birine bu anıtın neden yapıldığını sorduğunda, kendisine at ve süvarinin yekpare olarak tunçtan döküldüğünü söylemiş, fakat aynı yerde başkaları deriden olduğunu bildirmişlerdir. Fakat Bavyeralı buna inanmadığını, heykel eğer deriden olsa, bunca yıldan beri sağlam kalamayacağını, bu süre içinde çürüyeceğine işaret eder.

"Heykelin elinde uzun süredir bir altın elma varmış. Bu onun Hristiyanlar ve putperestler üzerinde güçlü bir hükümdar olduğunun işaretiymiş... Bu şehirde dünyada rastlanabilecek kiliselerin en güzeli olan bir kilise vardır. Buna Saint Sophia denir. Üstü bütünüyle kurşun örtülmüştür. İçeride ise duvarları sanki ayna gibi parlak mermerler ile kaplıdır. Ayasofya'nın hepsi de, tunç kaplı yüz kapısı vardır."

Schiltberger İstanbul'da üç ay patriğin evinde misafir kalmış fakat imparator kendi başına dışarı çıkmasına izin vermediğinden şehri iyice tanıyamamıştır.

J. Schiltberger, *Reisebuch* (yay. V. Langmantel), Tübingen 1885, s. 45-47; tıpkıbasımı Amsterdam 1976; *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger in Europa, Asia and Africa*, London 1879; U. Schlemmer, *Johannes Schiltberger, als Sklave in Osmanischen Reich und bei den Tataren, 1394-1427*, Stuttgart 1983; Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)* (çev. Turgut Akpınar), İstanbul 1995; Yerasimos, *Voyageurs*, s. 100-101; Ü. Meriç, a.g.e., s. 66.

İstanbul kara surları

*Kuş Bakışı Kent Betimlemeleri İle Birlikte Kentin Anlam Haritaları:
Gravürlerde İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2008, s.30.*

54. Bertrandon de La Broquière

[1432]

Bertrandon, Fransa'da Toulouse yakınında La Brogière arazisinin sahibi, Guyenne'li bir soyludur. Topraklarının adı La Brequère, La Broquère, La Brocquière ve La Blouquerie olarak yazılmaktadır. Bourgogne dükası Philippe le Bon'un (1396-1497) yakın adamlarından olan Bertrandon, 1433'den itibaren çeşitli hükümdarların elçisi olarak gönderildikten sonra, 1432'de yakın doğuya gizli ajan olarak yollanmıştır.

Bertrandon 1432 yılında deniz yoluyla Venedik'ten Yafa'ya yola çıkar, Kudüs ve çevresindeki kutsal yerleri ziyaret ettikten sonra Suriye'ye oradan Anadolu'ya geçer. Boydan boya Ramazanoğulları, Karamanoğulları ve Osmanoğulları beyliklerinin topraklarından geçtikten sonra, Cenevizlere ait olan Galata'ya uğrar. Buradan henüz Bizans Devleti'nin elinde olan Konstantinopolis'e geçerek, fethe yirmi yıl kala bu şehrin görüntüsünü seyahatnamesinde dile getirir. Bertrandon buradan 23 Ocak 1433'te ayrılarak, Edirne ve çevresinde hayli dolaşıp, Filibe, Belgrad, Budin ve Viyana üzerinden yurduna döner. Bertrandon çeşitli ülkelere elçi olarak gönderilerek, 1457'de seyahatinin hikâyesini dukaya takdim etmiştir. Seyahatnamesinin Paris'te Bibliothèque Nationale'de muhafaza edilen 3593 sayılı yazmadaki bir nottan öğrenildiğine göre, Lille şehrinde 9

Mayıs 1459'da ölmüştür. *Le Voyage D'outremer* olarak adlandırılan seyahatnamenin kütüphanelerde, çeşitli yazmaları vardır.

Bertrandon'un Anadolu içindeki uzun yolculuğundan sonra ulaştığı Üsküdar, Türklerin elindedir. Karşı yakaya geçecek olanlardan Türkler vergi almaktadır. Fakat geçiş Rumlara ait kayıklarla yapılır. Pera olarak adlandırılan Galata, bu sırada Cenova, Milano dukası Visconti'nin işgalinde olduğundan burası da onun idaresindedir. Bertrandon'a göre, Galata'nın kara tarafındaki surları ona pek güçlü görünmemiştir.

Philippe le Bon'un ajanı, Galata'ya geldiğinin ikinci günü, "fazla geniş olmayan ve oldukça derin Haliç'i geçerek evvelce Byzance la grant denilen Konstantinopolis şehrine çıkar. Bu çok büyük ve muhteşem bir belde olup, üçgen biçimindedir. Etrafı çepeçevre mükemmel, bilhassa kara tarafında güçlü sur duvarları ile kuşatılmıştır. Önlerinde Blahernai Sarayı'na kadar uzanan derin bir hendek vardır. Bertrandon, yanlış bir söylentiye bildirerek, iki saray ile Ayasofya önündeki meydanın Türklerin baskısıyla tahrip edildiklerini yazar. Gerçekte Büyük Saray ile Hipodrom kendiliklerinden harap olmuş, fakat imparator bazı kiliselerin malzemeleri ile surları tamir ettirdiğinden, Yıldırım Bayezid'in baskısı sonunda bunları yıktırmaya zorlanmıştı. Şehrin güneyinde içine 3 veya 4 geminin girebileceği küçük bir liman vardır. *"Şehir köylerden meydana gelmiştir, içinde boşluklar yerleşim olan yerlerden daha çoktur"*.

Çok güzel kiliseler vardır. Bunların en büyüğü doğuda uca yakın yerde olan Ayasofya'dır. Evvelce çok geniş bir alanı kaplayan bu kilise artık o kadar büyük değildir. Müştemilâtından üçü hala durur. Bunlar geniş mermerler ile döşenmiştir ve duvarları kaplamalıdır. Tunçtan yüksek ve geniş kapıları vardır. Kilise, biri toprak altında olmak üzere üç kat halindedir. Bertrandon buradaki kutsal eşyayı da anlatır. Trabzon prensi Aleksios Komnenos'un kızı olan, İoannes Palaiologos'un 1427'de evlendiği üçüncü eşi Maria'yı görür. Onun çok genç ve

çok güzel olduğunu belirtir. Kulaklarında üzerlerinde değerli taşlar olan geniş ve yassı küpeler görülür. İmparatoriçe kilise önünde ata binerek iki nedimesi ile Blahernai sarayına gider. Ayasofya'nın karşısında, etrafı bir saray gibi duvarlar ile sınırlandırılmış ve söylendiğine göre bir vakitler eğlencelerin yapıldığı güzel bir meydan vardır. Tarife göre Hipodrom olan bu meydana, mora despotu olan imparatorun kardeşinin Türklerden öğrendikleri çevgan oynadığına da işaret eden Bertrandon, "Saint George" burnu olarak adlandırıldığı Sarayburnu dolaylarında güzel bir kilise görmüştür. Bu eski Gülhane Hastanesi yakınında ve saray mutfaklarının eteğinde mahzenleri bulunan Mangana'daki Hagios Georgios Kilisesi'dir.

Bertrandon, çok yüksek ve yüzeyinde yazılar olan taştan bir kaide üstünde, tunçtan bir atlı imparator heykeli görür. Sağ eli doğuya Türk ülkesine doğru uzatılmış olan bu heykelin Konstantinos'u tasvir ettiğini sanır. Yakın çevresinde ise, sonra Venedik'e götürülen altın yaldızlı atların kaidesi olan taş sütunları görülür. Ajan olarak, yakın doğuyu dolaşan Fransız seyyah, adını Pantheaorator olarak yazdığı Pantokrator Manastırı Kilisesi'ni de ziyaret eder. Bu "güzel" kilisede saklanan kutsal eşyayı saydıktan sonra, Konstantinos ile annesi Helena'nın, sekiz ayak yüksekliğinde ve herbiri yuvarlak bir sütun üstünde duran mezarlarının burada olduğunu bildirir. Ancak bu kilisede (şimdi Zeyrek Kilise Camii) Bizans imparator ve imparatoriçelerinin mezarları olmakla beraber, Konstantinos ile annesinin burada yatmadıkları bilinir.

Bertrandon, Saint Apostok dediği Apostoloi (Havvariler) ile imparatorun sarayı ile kara tarafı surlarına komşu Blahernai kilisesindeki kutsal eşyayı da anlatır. *"Büyük olmamakla beraber bu kilise birçoklarından daha güzeldir; çünkü tabanı mükemmel döşenmiş, resimlerle bezenmiş ve duvarları kaplanmış. Hiçbir eksiği yoktur. Tek kusuru üst örtüsünün kötü oluşudur"* diyen seyyahın verdiği bu bilgi gerçeği

tamamen aksettirir, çünkü güvercin avlayan çocukların çıkarıldıkları bir yangında kilisenin üst örtüsü yanmıştır.

Ajan, burada evvelden tanıdığı ve evinde misafir kaldığı bir Katalan'ın aracılığı ile imparatorun sarayında bazı tören ve eğlenceleri seyreder. Maalesef sarayın mimarisine dair hiçbir açıklama yapmaz. Bu sırada Bizans Türklere vergi vermemektedir. Ellerinde ise Salubrie dediği Silivri ile kuzeye doğru üç saat uzakta bir kaleden başka bir şey kalmamıştır. Yurduna kara yolundan dönmek, önce II. Murad'ı görmek üzere 1433 yılının 23 Ocak günü İstanbul'dan ayrılır. Önce Rigor (Rhegion) denilen ve köprü ile Türkler tarafından yıktırılmış bir kulesi olan yerden (Küçükçekmece), arkasından da Athyra adı verilen, yine bir köprüsü olan ve halkı hep Rumdan ibaret harap bir köyden de (Büyükçekmece) geçerek Salubrie'ye (Silivri) varırlar.

Bertrandon'un seyahatnamesinin İstanbul'un Türkler tarafından fethinden iki yıl sonra yazılan bir el yazma nüshasının içinde iki tane de minyatür bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi yeni doğan Osmanlı beyliğinin gücü ve idaresi hakkında çok değerli bilgiler veren bu kitabın yazar tarafından Fransa kralına takdimini tasvir etmektedir. Fakat ikinci minyatür şehrin tarihi bakımından büyük önem taşır çünkü bu minyatürde Konstantinopolis'in Türkler tarafından Osmanlı Bey'i II. Mehmed'in ordusu tarafından kuşatılması tasvir edilmiştir. Şehir bir batı Avrupa beldesi gibi gösterilmiştir. En hâkim yapı büyük bir kitle halinde tasvir edilen Ayasofya'dır. Ancak surlar dışında Osmanlı ordusunun çadırları belirtildikten başka 1453'te fetih olayında çok önemli bir rol alan Galata'nın kuzeyinden Osmanlı kadırgalarının karadan yürütülerek Haliç'e indirilmesi açık bir şekilde gösterilmiş olmasıdır. Fetih olayının hemen arkasından iki sene dolmadan meydana getirilen bu minyatür resim herhalde bu olaya şahit olmuş bir Batılı tarafından çizilmiş veya böyle bir Batılı'nın anlatımına göre

meydana getirilmiştir. Bu duruma göre arada bazı tarihçilerin Türk kadirgalarının Galata'nın arkasından Haliç'e kaydırıldıklarının aslının olup olmadığı tartışmasının gereksiz olduğu ortaya çıkmaktadır. İkinci bir husus da II. Mehmed'in Haliç'in kuzey yakasından Eyüp tarafındaki yakasına kayıklar-dan oluşan geçici bir köprü yaptırmış olduğu da dikkati çeker.

Bertrandon de La Broquière Le voyage d'Outremer, (yay. Ch. Schefer), Paris 1892; M. İzzeddin, "Deux voyageurs au XV siècle Turquie, B. de la Broquière et P. Tafur", *Journal Asiatique*, 239 (1951), s. 159-174; S. Eyice, "Bertrandon de La Broquière ve Seyahatnamesi (1432-33)", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VI (1975), s. 85-126; Bertrandon de la Broquiere, *Denizasıırı Seyahati* (çev. İlhan Arda), İstanbul 2000, s. 208; J. Ebersolt, *Orient et Occident*, C. II, Paris 1928 (2.bsk. 1954), Pl. XXXIV; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 68-69.

55. Anonim Ermeni Hacı

[1434]

İngiltere’de Birmingham’da Selly Oak College Kütüphanesi’nde bulunan ve Mingana koleksiyonundan gelen Ermenice bir elyazmasının içinde başı ve sonu eksik bir metin bulunmuştur. Bu yazının 1275’ten sonraya on dört veya on beşinci yüzyılın ilk yarısında kaleme alındığı sanılmaktadır. “*Azizlerin gövdelerinin saklandığı, Konstantinopolis’in mabetleri*” anlamına gelen bir başlık ile ayrılan bu yazma, şehri hacı olarak ziyaret ederek, kiliseleri ve bunlardaki rölikleri gören bir Ermeni’nin kaleminden çıkmıştır. Metnin esasının fetihten önceye, şehrin 1261’den sonra latin işgaline son vererek Bizans Devleti’ni ihya etmeleri sırasında 1434’ten az önce sanılır. Ancak bu hususta da bazı karanlık noktalar vardır. Ermeni hacının şehri tarifinde ilk üzerinde durduğu eser Ayasofya’dır. Burada içinde 12 yeşil sütun bulunduğunu, üst galeride ise 64 yeşil, 8 porfir sütun görüldüğünü bildirir. Buna ilaveten 8 kare ve 12 beyaz sütun daha vardı. Kaideleri bronzlarla çemberlenmiştir. Adlarını bildirdiği, sayıları ondokuzu bulan kilise ve manastırları Ermenice yazdığı için hangisi olduklarını teşhis de çok zordur. Hatta birçok hususta mümkün olmamaktadır. Seyyah bu dini tesislerin içlerindeki kutsal hatıralar yani rölikler ile ilgilendiğinden başka hiçbir hususta açıklama yapmaz.

Bundan sonra Ermeni hacı adını Kinamos olarak verdiği bir kiliseden bahseder. Ancak içinde havari Lukas tarafından (incil yazarı) yapıldığına inanılan Meryem'in bir ikonasının bulunduğuna işaret eder ki kollarında İsa'yı tutmaktadır. Sağ tarafta da ayrıca bir de İsa ikonası vardır. Her Salı halkın bir prosesiyon halinde ziyaret ettikleri bu dini yapının şimdiki Sarayburnu ile Ahırkapı arasında bulunduğu bilinen Hodegetria Meryem Kilisesi olduğu tahmin edilir. Rölikler dışında birkaç kelime ile kısaca tanıttığı iki, üç eserden biri Ayasofya yakınında olan imparator Iustinianos'un tunç heykeli ile Havariler Kilisesi yakınında olduğunu yazdığı yüksek bir sütundur. Bunun tepesinde Başmelek Cebrail ile imparator Constantinos'un tunç heykelleri vardır. Fakat bu, sanılacağı gibi sonra Çemberlitaş adıyla bilinen anıt değildir. Ermeni seyyah, *“şehrin ortasında olan yüksek ve tepesinde büyük bir demir haç bulunan”* başka bir anıttan bahseder ki, işte bu 1105'te üstündeki heykel bir kasırgada devrilen ve yerine bir haç konulan Çemberlitaş'dır.

Bu anonim seyyah ayrıca Havariler Kilisesi'nde, *“kırmızı bir lahit içinde”* büyük Constantinos'un, Teodosios'un ve yeşil bir lahitte Iustinianos'un yattıklarını bildirir. Pridifan olarak yazdığı manastırın gerçek adının Peribleptos olabileceği, bu Ermenice metni yayınlayan S. Brock tarafından tahmin edilir. Eğer bu teşhis gerçek ise, burası şimdi şehrin güney-batısındaki Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin olduğu yerdir. Seyyah manastırın altında bir tatlı su kaynağı olduğunu yazar. Türkler sonraları nitekim burayı Sulu Manastır olarak adlandırırlar.

S. Brock, “A Medieval Armenian pilgrim's description of Constantinople”, *Revue de études Arméniennes*, 4 (1967), s. 81-103; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 57.

56. Pero Tafur

[1437]

İspanya'da Kurtuba'da (Cordova), 1410 yılına doğru dünyaya gelen Pero Tafur, yaklaşık 25 yaşlarındayken ilk seyahatine çıkar. İkinci seyahatine 1435'te başlar. 1437'de Konstantinopolis'tedir. Osmanlı Bey'i II. Murad'ı ziyaret ettikten sonra Trabzon'a oradan da Kırım'a gider. Oradan döndüğünde bir süre daha Bizans'ta kalır. 1438'te Venedik'e döner. Buradan çeşitli Avrupa ülkelerinde dolaşmaya başlar. Almanya, Avusturya, Macaristan'a uğradıktan sonra tekrar İtalya'ya geçer, buradan da 1439'da İspanya'ya gelir ve evlenir. Orada 1484'e doğru öldüğü tahmin edilir.

Pero Tafur'un seyahatleri ilk olarak 1874'te Madrid'de Marcos Jiménez de la Espada tarafından yayınlanmıştır. Eserin bilinen tek yazması Salamanca'da Colegio mayor de S. Bartolomé de Cuenca'da bulunarak Biblioteco Patrimonial'de muhafaza altına alınmıştır. M. Letts'in yaptığı İngilizce tercümesinden faydalanılmıştır.

Ege denizindeki bazı adalara uğrayarak, Çanakkale boğazından geçen Pero Tafur Marmara kıyılarında Gelibolu, Ereğli ve Silivri'den sonra, “...dünyanın en mükemmel rıhtımlarından birine sahip” Pera'ya yanaşan gemisinden karaya çıkar,

“ne büyüklükte olursa olsun bir gemi burada berrak ve derin suda demirleyebilir”. Şehre denizden uzaktan baktığında Ayasofya’yı bir dağ gibi gördüğünü belirtir. İspanyol seyyah iki gün sonra, Bizans imparatorunu ziyarete gider. Sarayda taht salonunda, hükümdar ayakları dibine serilmiş bir aslan postu üzerinde tahtında oturmaktadır. Çeşitli konularda yaptıkları konuşmalarından sonra ertesi gün imparator ona atlar göndererek ava davet eder. Bu tarihte imparator VIII. İoannes’dır (1421-1448) ve Bizans Devleti’nin kesin çöküşüne sadece onbeş yıl kalmıştır. Aralarındaki konuşmalarda İmparator IV. Haçlı seferi arkasındaki işgalde, şehirdeki kutsal hatıraların yağma edildiğini, çok sayıda harika binanın ve üzerlerinde azizlerin heykelleri ile çok büyük iki sütunun götürüldüğünü söyler. Hâlbuki bunlar o kadar yüksekti ki taşınabileceğine inanılmazdı. San Marco Kilisesi’nin girişi üstünde görülen kalın bir saf altın tabakası ile kaplanmış büyük dört tunç at heykeli, yeşil somaki ve mermerler ve daha başka şeyler, onların işgali sırasında hepsi Konstantinopolis’ten götürülmüştür.

Pero Tafur, imparator ve imparatoriçe ile birlikte atlara binerek birçok defa ava çıkarlar, pek çok tavşan, keklik, atmaca ve sülün avlarlar. İspanyol seyyahın bu satırları ilgi çekicidir. Çünkü artık bu yıllarda, surların dışında Bizans’ın sahip olduğu topraklar pek fazla değildir. İmparator ve eşinin şehrin yakınında bu kadar çeşitli av hayvanına neredeki ormanda rastlandığı düşündürücüdür. Avla geçen onbeş günden sonra VIII. İoannes, batı Avrupadan yardım istemek için ve Venedik gemisi ile gitmek üzere, parlak bir selamet töreni yapılarak uğurlanır (24 Kasım 1437).

II. Murad’ı görmek için Edirne’ye giden Pero Tafur, Türkler hakkında olumlu görüşler edinir. Buradan döndüğünde Kırım’a gitmek üzere bir gemiyle Karadeniz’e açılır. Sinop ve Trabzon’a uğrayarak Kefe’ye ulaşır.

Pera Tafur, Kırım'dan Trabzon üzerinden tekrar Konstantinopolis'e geldiğinde, veba salgını olduğundan geminin yanaşmasına izin verilmez ve altmış gün karantinaya alınır. Avrupa'da olan VIII. İoannes'e vekâlet eden kardeşi Konstantinos Dragazes'e (sonra son imparator IX. Konstantinos, 1448-1453) yaptığı başvuru üzerine, İspanyol seyyahın şehre çıkmasına izin verilir. Burada altı bin rahibin görev yaptığını söylediği "...çok büyük..." diye nitelendirdiği Ayasofya'da ayine katılır.

"Çevresinin kötü durumda bulunmasına karşılık kilise henüz yapımı bitmiş gibi mükemmel haldedir... Zeminden bir mızrak boyundan itibaren içi mozaikler ile kaplanmış, taban itina ile biçilmiş harikulade büyük taşlar ile döşenmiştir... Çok büyük ve yüksek olan orta bölümün ortasında mozaik ile işlenmiş bir Baba Tanrı (yani Pantokrator) tasviri vardır, aşağıdan bakıldığında bu tabii ölçülerde gibi görünür, fakat söylendiğine göre bir ayağı bir mızrak boyudur, bir gözünden diğeri arasındaki açıklık pek çok karış uzunluğundadır".

Pero Tafur'a göre, bu orta bölümün altında çok büyük bir sarnıç vardır. Bugüne kadar hala incelenemeyen bu sarnıcın ölçüleri hususunda İspanyol seyyah abartılı olmakla beraber ilgi çekici bilgiler verir. Bunun arkasından da gördüğü kutsal eşyayı (rölikleri) ayrı ayrı anlatır.

Pero Tafur, kiliseden çıktıklarında, Ayasofya'nın orta nefi kadar büyük bir anıt gördüğünü yazar.

"Bunun üstünde altın kaplamalı tunç bir ata binmiş imparator vardır. Bu bir eliyle Türkiye'ye işaret eder, diğer avucunda ise, bütünü dünyanın elinde olduğunu belirtmek üzere bir küre tutar. Ancak bir kargaşada bu yuvarlak yere düşmüştür... Bu atın zincirler ile kaideye bağlanması ve kürenin emniyete alınması, sekiz bin duka altınına mal olmaktadır. Söylendiğine göre, buradaki imparator Constantinos'tur. Eliyle işaret ettiği yönden gelen bir tehlike, Grek ülkesinin yok olacağını haber vermektedir."

Pero Tafur, kilisenin dışında büyük caddeler ile şarap, ekmek ve balık ile greklerin tercih ettikleri kabuklu deniz

ürünlerinin satıldığı dükkânların bulunduğunu belirtir. Yılın belirli günlerinde perhiz yapmak gerektiğinden yalnız balıkla yetinmemek için içinde kan olmadığından kabuklu deniz ürünlerini tercih ederler. Taştan büyük masalar üzerinde idareciler ve basit halk beraberce bunları yerler.

Pero Tafur, Meryem adına olan bir kiliseyi ziyaret eder. İçinde havari Lukas tarafından yapıldığı söylenen Meryem ile İsa'nın ikonaları vardır. Seyyah bu resimler ile ilgili bazı inanç ve hurafeleri de anlatır. Ancak I. Constantinos'un mezarının da burada olduğunu yazması şaşırtıcıdır. Bu mezar Havariler Kilisesi'nde bulunuyordu. Pero Tafur, Ayasofya kadar büyük olmayan fakat daha zengin ve söylendiğine göre Helena tarafından yapılmış Blakhernia Kilisesi'nden bahseder. Ancak o sırada burası yanmış ve tamir edilmemiş durumdadır. Burası 29 Ocak 1434 tarihinde kuş avlayan çocukların çıkardıkları yangında harap olan Blahernai Meryem Kilisesi'dir. Gerçekten zengin surette altın mozaikler ile süslü olan Pentecatro Manastırı ise kilisesi fetihten sonra Zeyrek Camii olan Pantokrator Manastırı olmalıdır. Şehrin Türklerin karşısında olan ucunda deniz kıyısında, Aziz Demetrios adına bir kadınlar manastırı vardır. Burada Boğaz karşı kıyıda dolaşan bir insanın görülebileceği kadar dardır. İspanyol seyyaha göre, bu burun ile karşı kıyıdaki bir kule arasında, gemilerden geçiş vergisi alınmasını sağlamak üzere bir zincir gerilirdi. Türk tarafında denizin sığ olmasına karşılık, Grek tarafında o derecede derindir ki, her büyüklük ve genişlikteki gemi, Konstantinopolis surları dibine, duvarların üstünden atlayacak bir kişinin geminin üstüne düşecek kadar yanaşabilir.

Konstantinopolis'te, halkın eski günlerde oyunları seyretmeğe kullandıkları, revakları, kapıları ve kemerleri olan büyük bir meydan vardır. Bunun ortasında, biribirine dolanmış altın kaplamalı tunçtan iki yılan halinde bir anıt bulunmaktadır. Söylendiğine göre, bunların birinin ağzından şarap

diğerlerinden süt akıyormuş. Ancak Pero Tafur, böyle bir şeyin olduğunu görmüş hiçbir kişiye rastlamadığını, dolayısıyla bu söylentiye fazla inanmamak gerektiğini de vurgular. Meydanın ortasında yine altın kaplamalı tunçtan bir insan heykeli vardır diyen seyyah bunun ile de ilgili bir söylentiye tekarrarlar. Fakat böyle bir heykelin varlığına dair hiçbir kaynakta bilgiye rastlanmaz.

Pero Tafur'un yazdığına göre, meydanın başka bir tarafında, karşılıklı iki kapısı olan bir hamam vardır. Bunun bir kapısından giren bir kadın namuslu ise, utanılacak bir duruma geçmeden karşı kapıdan çıkabilir, hâlbuki aksine olanların eteklik ve gömlekleri kadın farkına varmaksızın kendiliğinden yukarı katlanmaktadır. Hipodrom denilen bu meydanda olan, Roma'dakine benzeyen Dikilitaş'tan da, yine gerçekle ilgisi olmayan bir söylenti katarak birkaç cümle ile bahseder.

“İki kenarı deniz, bir kenarı kara olan üçgen biçimindeki Konstantinopolis, harika görünümde çok sağlam surlar ile çevrilidir”, diyen Pero Tafur yine bir efsane anlatır. Duvarların çok yüksek ve birbirlerine kenetlerle bağlı büyük mermerlerden inşa edildiklerini yazması da gerçeğe uymaz. İmparatorun sarayı bir vakitler muhteşem olmakla beraber şehir ile birlikte kötü durumdadır. Sarayın girişinde, mermerden açık bir loca vardır. Bunun içinde çepeçevre taş sıralar, önlerinde taş ayaküstünde duran yine taş masalar görülür. *“Burada pek çok kitaplar, eski yazılar ve tarihler vardır”.* Seyyaha göre sarayın içi, yalnız imparator ile imparatoriçenin ve hizmetlerine bakanların daireleri dışında kötü durumdadır. Fakat imparatorun törenleri önceki ihtişamını sürdürmektedir. Atlı olarak dışarıya çıktığında bütün hükümdarlık töreleri inceden inceye yerine getirilir. İmparatoriçe'nin ata biniş usulünü de anlattıktan sonra Pero Tafur, Bizanslıların doğan, şahin ve köpeklerle avcılığı çok sevdiklerini, çevrede sülün, françolins, keklik

ve tavşanın çok bol olduğunu ve arazi düzlük olduğundan atla dolaşmağa uygunluğunu da vurgular.

Şehir, seyrek olarak iskân edilmiştir. Bölgelere ayrılmıştır. Bunlardan kıyıdaki en yoğun yerleşimi olanıdır. Halk mutlu değildir, bezgin ve fakirdir. Seyyah, halkın durumunu anlatıktan sonra, şehrin bir tarafında gemi tezgâhı bulunduğunu bildirir. Bir vakitler mükemmel olan burası şimdi gemileri barındırmaya yetmektedir. Karşı yakadaki Pera'da ise gemilerin bağlandığı rıhtım vardır. Cenevizler ile ticaret için Pera'ya gelen gemiler önce Konstantinopolis'i selamlarlar ve harç öderler, ceza hukuku ise Pera ve bütün topraklar için buradan idare edilir. Liman daima gemilerle doludur.

Pero Tafur, Bursa'ya da gitmekle beraber, burası hakkında fazla bir açıklama yapmaz. Seyahatnamenin son bölümünde, evvelce adının Galata olduğunu söylediği Pera'ya dair kısa bilgi verir. Buranın iki bin kadar nüfusu olup, kilise ve manastırları mükemmeldir. Binaları Cenova'dakiler gibi gösterişli ve yüksektir. Basit halk Bizanslıdır, fakat Cenovalılar tarafından idare edilirler, bütün mevkiler de onların elindedir. Burada Karadeniz gibi batıdan, Suriye ve Mısır'dan getirilen pek çok mal alış-verişi olur ve tüccarlarının hepsi de varlıklıdır. Pero Tafur iki ay kaldıktan sonra deniz yoluyla ayrılır.

Pero Tafur, *Travels and Adventures 1435-1439* (yay. Malcolm Letts), London 1926; M. İzzeddin, "Deux voyageurs au XV siècle en Turquie, B. de la Broquière et P. Tafur", *Journal Asiatique*, 239 (1951) s. 159-174; A. A. Vasiliev, "Pero Tafur, a Spanish traveller of the fifteenth century and his visit to Constantinople", *Byzantion*, VII (Bruxelles 1932) s. 75-122; ayrıca bkz. Yerasimos, *Voyageurs*, s. 108-109; M. Angold, *a.g.m.*, s. 223-226; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 69.

Pantokrator Manastırı – Zeyrek Kilise Camii

Bizans Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar, Editör: Annie Pralong,
Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s.120.

57. Gilles de Bouvier

[XV. Yüzyılın II. Yarısı]

Konstantinuopolis'in 1453'te fethinden çok kısa süre önce Berry olarak da tanınan Fransız, Gilles de Bouvier de şehri görenler arasındadır. De Bouvier'in kesin ölüm tarihi bilinmez. Ancak bir belgeden öğrenildiğine göre 1455 Eylül'ünde hala hayatta bulunuyordu ve o sırada 69 yaşında idi. Hatıratı bu yıllara eriştiğine göre bu tarihten az sonra ölmüş olmalıdır. Fransa kralı VII. Charles'in (1422-1461) temsilcilerin (héralt) başı olan Gilles de Bouvier, fethi birkaç yıl kala buraya gelmiş ve Ebersolt'a göre şehre dair çok kısa bilgi vermiştir. Ebersolt onun görüşlerini aktardığı satırları aynen tekrarlamıştır: *"Konstantinopolis deniz üzerindedir. Buraya bütün ülkelerin tüccarları mal yüklemek veya boşaltmak için gelirler. Bu şehirde Ayasofya denilen bütünüyle mermerden çok güzel bir kilise vardır"*.

Bütün İslamlar Sarraginler arasında Türklerin en güvenilir insanlar olduklarını belirten Gillet de Bouvier, Avrupa, yakın doğu, Balkanlar ile Karadeniz çevresi coğrafyası ve burarlarda yaşayan insanlar hakkında bilgiler vererek, İstanbul'a da birkaç satır ayırmıştır. Türk ülkelerinden de batıya sim işlemeli kadife kumaşlar, üzüm ve incir gönderildiğini yazmaktadır. Ve mermerden olduğunu söylediği Ayasofya'dan bahseder.

Konstantinopolis’de ona göre yalnız Hıristiyanlar yaşamaktadır, herkes grekçe konuşmaktadır ve İslamlar gibi giyinmekte ve serpuş takmaktadırlar.

Seyyah buraya geldiğinde son Bizans imparatoru Constantinos’un aslında imparator olmadan evvel Mora despotu olduğunu söyler. İstanbul’un etrafının denizle ve şehrin surlarla çevrili olduğuna işaret etmektedir.

De Bouvier şehir hakkında fazla bir bilgi vermemekle beraber Osmanlı beyliği ve Rumeli topraklarına dair görüşlerini anlatmakta, bu arada Karadeniz kıyılarının hegemonyasını elinde tutan Cenova’dan da bahsetmektedir. Onların en önemli kolonisi olan, Pera adıyla gösterdiği Galata’yı da anar. Fakat o sıralarda tam bir Cenova (Ceneviz) şehri durumundaki bu beldenin bir tarifini ne yazık ki yapmamıştır.

E. T. Hamy, *Le Livre de la Description des Pays de Gilles le Bouvier dit Berry* (1386-1457), Paris 1908, 10-11 mtz (I), 93-95 text; Ebersolt, *Voyageurs*, s. 60.

58. İbnü'l-Verdî, Sirâceddin Ebû Hafs Ömer

[XV. Yüzyılın II. Yarısı]

Sirâceddin İbnü'l-Verdî, anlaşıldığına göre İstanbul'a gelmemiş, coğrafya ve kozmografya (heyet ilmi) eserini, daha önceki yazarlar olan İbn Hurdâzbih, Mes'ûdî, İdrîsî, Herevî, Yakut, Kazvinî, Ebü'l-Fidâ, Firûzâbâdî'nin kitaplarından derlemek suretiyle, on beşinci yüzyılın ortalarına doğru ve fetih yıllarında kaleme almıştır. *Harîdetü'l-acâ'ib ve ferîdetü'l-garâ'ib* adındaki bu kitap F. Taeschner'in bildirdiğine göre birkaç defa Türkçeye çevrilmiştir. Bunlardan Ali b. Abdurrahman tarafından yapılanı esas metinden farklılıklar göstermesi bakımından daha dikkate değer. Ali b. Abdurrahman'ın *Acâibü'l-mahlûkat* başlıklı bu tercümesi, Kazvinî'nin aynı adlı eseri ile benzerlik gösterir. Bu tercümenin 1099'da (1687-88) istinsah edilen bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki el yazmalar arasında (no. 2397) bulunmaktadır. Taeschner tercümesinin İstanbul'un fethinden önceki yıllarda hatta Bursa'da yapıldığı görüşündedir.

"Romalı'ların en ünlü şehri" olarak takdim ettiği Konstantiniyye'nin bir üçgen biçiminde olduğunu, bunun iki tarafının deniz, bir tarafının ise karaya bağlı olduğunu belirttikten sonra, bu tarafta *Bab az-Zeheb* denilen Altınkapı'nın bulunduğunu bildirir. İbnü'l-Verdî'ye göre şehrin çevresindeki surlar dokuz

mil uzunluğundadır. Sur duvarları yirmibir arşın yüksekliğindedir. Ancak bunun önünde on arşın yüksekliğinde bir ön sur uzanır. Bu surların yüzü aşkın kapıları vardır. Bunlardan en ünlüsü, Bab'ül-musanemat'dır. Şehrin içinde ise dünyanın başta gelen harikalarından biri olan Saray vardır. Bunun bitişiğinde *Badidün* denilen bir yer vardır. Sonraki tarifinden biz bunun Hipodrom olduğunu sanıyoruz. Büyük Saray'a bir bakıma ön avlu teşkil eden burada, iki sıra halinde benzersiz bir sanatla dökülmüş olan tunçtan insan, at, fil ve çeşitli yırtıcı hayvan figürleri görülür. Bunlar normal insan ölçülerinden büyüktür. İbnü'l-Verdî, bundan sonra gerçek ile ilgisi anlaşılamayan bazı bilgiler verir. Sarayın çevresinde daha böyle başka şaşılacak şeyler olduğunu bildirdikten sonra, şehrin içinde demir ve kurşun ile güçlendirilmiş bir anıt olduğunu ve manara (yani minare) dediği bu anıtın, rüzgârın estiği yöne göre eğildiğini ve halkın bunun kaidesine tuğla parçaları koyarak bunların ezilerek toz haline geldiğini gördüklerini yazar.

İbnü'l-Verdî'ye göre şehirde bir anıt daha vardır ki, bu bütününüle tunçtandır ve tek parçadan yapılmıştır. Şehrin içindeki başka bir "manara"nın, bunun altın gibi sarı renkte tunç kaplı olduğuna da işaret eder. Bunun üstünde Konstantiniye'yi kuran Constantinos'un mezarı vardır. Mezarın üstünde, Constantinos'u tasvir eden bir tunç tasvir at üzerindedir. Atın ayakları kaideye kurşun ile sağlamca perçinlenmiştir, yalnız atın ön sağ ayağı baştadır. İslamcıların yönüne işaret eden sağ elinin avucu açıktır. Sol avucunda ise bir küre tutar. Denizden bir günlük, karadan ise yarım günlük yoldan bu anıtı görmek mümkündür. Söylendiğine göre, imparatorun sağ elindeki küre, burayı düşmandan koruyan bir tılsımdır. Kürenin üzerinde Rum yazısı ile "elimdeki bu küre olduğu süre boyunca dünyaya hâkim oldum, ancak şimdi ondan hiçbir şeye sahip olmaksızın dünyadan ayrıldım" yazılıdır.

İbnü'l-Verdî'ye göre, şehrin içinde bir meydanda bütünüyle beyaz mermerden bir “minare” daha vardır. Bunun gövdesi aşağıdan yukarıya kadar kabartma tasvirler ile kaplıdır. Üstteki korkuluğu ise yekpare tunçtan dökülmüştür. Bu da bir tılsımdır. Bunun tepesine kadar çıkan kişi şehrin bütününe seyredebilir. İstanbul hakkındaki kısa tasvirin sonunda, Arap yazarı bir “gantara” dan bahseder. Onun görüşüne göre dünyanın harikalarından biri olan bu “köprü” o derece uzundur ki, onu mübağlağlar olmaksızın anlatmak mümkün değildir. “Bu şehirde daha birçok tarifi mümkün olmayan harikalar vardır” diyerek İbnü'l-Verdî bu tasvirini bağlar.

İbnü'l-Verdî'nin eseri, Kahire'de 1206'da ve 1324, 1328 yıllarında yayınlanmıştır. İstanbul hakkında anlattıkları için bkz. F. Taeschner, “Der Bericht des arabischen Geographen Ibn al-Wardî über Konstantinopel”, *Beitraege zur historischen Geographie, Kulturgeographie, Ethnographie*, Leipzig 1929, s. 84 vd; a.g.y., “Ein altosmanischer Bericht über das vorosmanische Konstantinopel” *Annali del R. Istituto Superiore Orientale di Napoli*, yeni dizi I (Roma 1940) s. 181-189; ayrıca bkz. Van der Vin, *Travellers*, II, s. 708-710; A. Berger, *a.g.m.*, s. 179-191.

59. Nestor-Iskander

[1452/53]

İstanbul'un Türkler tarafından kuşatılması ile fethini yaşadığı iddia edilen Nestor-Iskander (veya Iskender), büyük ihtimal ile Pskov bölgesinden bir Beyaz Rus'dur. Hatıralarını 1481-85 yılları arasında yazdığı tahmin edilmekle beraber, Bizans dönemi bitimindeki son yabancı olarak kabul edilir. Nestor, bir takım efsane ve hurafelere büyük önem verdiği yazdıklarından anlaşılmaktadır. Bunların çoğunu da Bizans kaynaklarından derlemiştir. Bu hurafelerden birine göre, Hristiyanları bir kartal, Müslümanları bir yılan sembolize eder. Bunlar arasındaki mücadelede Hristiyanlar yılanı öldürüp kartalı yakalarlar ve işte o vakit "yedi tepe" dediği İstanbul tekrar Hristiyan olacaktır. Iskander'e göre şehir 32 yıl Müslümanların elinde kaldıktan sonra, III. İvan'ın idaresinde Moskovalılar tarafından alınacaktır.

Bu metnin almanca tercümesinde Ebersolt'un bahsettiği hususların hiçbiri yoktur. Schneider ve Braun yayınladıkları almanca tercümenin kısa açıklamasında bunu halk grekçesiyle yazan ve Konstantinopel's'in içinden değil, dışardan bir Bizanslı olduğunu ve bunun rusçaya çevrilerek ana rusça metne eklendiği görüşündedirler. Yazarın Bizans asıllı olduğunu, kullandığı birçok ad ve terimle gösterdiği gibi Konstantinopolis'in

içinden olmadığını da Fatih'in donanmasının, karadan Haliç'e indirilişinden hiç bahsetmeyişi ispatlamaktadır.

Rusya tarihinin ilk kaynağı olan başka bir Nestor kroniğinden ayırt edilmek için adına Iskander adı da eklenen bu kaynağın onbeşinci yüzyıl sonu onaltıncı yüzyıl başında iki el yazması bulunduğu ve Rusya'ya getirildiği belirtilmektedir. Bunlardan bir tanesi Troitse-Sergieva Lavra (773 nolu el yazması) olarak kayıtlıdır. Bu tam metinli ve en güvenilir yazma olarak kabul edilir. İkinci yazma ise birincinin kısaltılmış kötü bir metninden ibarettir. Bu hatıratı yaşamının son günlerinde onbeşinci yüzyıl bitimine doğru yazdığı tahmin edilmektedir. Bu yazmayı bizzat kendisinin Rusya'ya getirdiği iddia edilmekte ise de bu pek inandırıcı gelmemektedir. Bu yazma bir Rus elçisiyle Moskova'ya gönderilmiş olabilir. Bu kaynak, batı ilim âlemine İstanbul Arkeoloji Müzelerinin ilk kurucularından olan Dr. A. Dethier tarafından tanıtılmıştır. Ayrıca ilk yayınlarından derlenmek suretiyle Pertuzi tarafından da İtalyanca olarak yayınlanmıştır. Macar tarihinin kaynakları başlığı ile yayınlanan büyük dizinin 21-22. ciltlerinde yer alan ve İstanbul'un fethine dair kaynakların toplandığı bu kitaplar 1856-72 yılları arasında basılmış ise de basım tamamlanmadan birden bire bitirilmeden durdurularak, bir söylentiye göre satışa çıkarılmadan imha edilmiştir. Kurtulabilen çok az sayıdaki nüshası bugün birkaç kütüphanede bulunabilmektedir. Nestor Iskander'in eseri, Rusça olarak, Léonid tarafından 1886 St. Petersburg'da basılmıştır. Daha geç tarihlerde Ebersolt, bu baskıyı kullanarak bazı notlar aktarmıştır. II. Dünya Savaşı başlarında tahminimize göre yine bu Rusça baskı esas olmak üzere, Almanca özet halinde bir tercüme, M. Braun ile A.-M. Schneider tarafından almanca olarak yayınlanmıştır. Bunun, nerede ve hangi tarihte basıldığı üzerinde belirtilmediğinden sadece önsözünde rastlanan Göttingen 1940 tarihinden, özetin bu sıralarda özel olarak bastırıldığı anlaşılmaktadır. Bu

vesile ile şu noktayı bilhassa belirtmek isteriz ki Ebersolt'un verdiği bazı bilgiler ile Schneider'in baskısında yazılanlar birbirlerine uymamaktadır. Daha yakın tarihlerde W. K. Hanak ile M. Philippides 1992'de ABD'de New Rochelle'de Rusça'sı ile birlikte İngilizce olarak tekrar yayınlamışlardır. Çok sayıda açıklama dipnotları ile zenginleştirilen bu metinde de Ebersolt, Braun-Schneider'in verdikleri bilgilere rastlanmamaktadır. Yeni İngilizce tercümeyi hazırlayanlar, rusça en tam ve en iyi metni kullandıklarını bildirirler.

Nestor-İskander, Konstantinopolis'in Türkler tarafından kuşatılması ve fethini uzun uzadıya anlatmakta ve bu sırada, şehrin içinde olduğunu ve olayları bizzat gördüğünü vurgulamaktadır. Hâlbuki Schneider'e göre yazar şehirde yaşamamış ancak duyduklarını derleyerek hatıralarını kaleme almıştır. Bu hususta başlıca dayanağı da, 1453 kuşatmasının en şaşırtıcı olaylarından biri olan, Türk kadırgalarının Galata sırtlarından bir gecede yürütölerek Haliç'e indirilmesidir. Nestor'un kroniğinde bu olayların tek kelime ile de olsa bahsi geçmemektedir.

Hanak ile Philippides'e göre, Nestor Iskander'in hayatı hakkındaki bilgiler eksik ve karmaşıktır. Nestor 12. yaşında Türkler tarafından esir edilerek Müslüman yapılmıştır. Türk tarafındadır ve İstanbul önüne ilk olarak Türk ordusuyla 4 Nisan'da gelmiştir. Ancak kuşatma sırasında birkaç arkadaşıyla kaçarak Bizans'a sığınmıştır.

Nestor'un kitabında İstanbul'un fetih olayı hakkında anlattıklarını da buraya özetliyoruz.

Şehirde Rus keşişlerin arasına giren Nestor, Türk hücumu başladığında şehrin sokaklarında dolaştığını ve surların iç taraflarına geçtiğini belirtmektedir. Özellikle Romanos kapısı yani Topkapı tarafında bir taraftan da Bizanslılara Türkler hakkında casusluk yaptığını da saklamamaktadır. Nestor iki tarafın ölü sayıları hakkında bilgiler vermektedir. Ancak bu bilgilerde, Bizanslıların daha az zevat verdiğini Türklerin ise

binlerce ölüleri olduğunu ve bu cesetlerin hendeklere doldurulduğunu belirtir. Nestor surların zayıf kısmında Osmanlı topraklarının yaptığı büyük tahribatı anlatır. Türklerin savaş kuleleri ile surlara yaklaştıklarını ise yıkılan kısımların geceleri Bizanslılar tarafından toprakla doldurulduğunu veya acele yeniden örüldüklerini anlatmaktadır. Nestor'un sonunun kesin olarak nasıl olduğu bilinmemekle birlikte bir görüşe göre keşişler arasına karışarak hayatını tamamlamış olabilir. Bu hatıratı yaşamının son günlerinde onbeşinci yüzyıl bitimine doğru yazdığı tahmin edilmektedir. Nestor'un gerçekten şehrin içinde bulunduğunu, her ne kadar hergün atla dolaşan imparator hareketlerini anlatmakta ise de şüphe ile karşılaşılır. Çünkü sık sık imparator yanında eşinin varlığından da bahsetmektedir. Hâlbuki tarihi kaynaklardan bilindiğine göre XI. Konstantinos'un eşi yoktur. Bizansın son günlerini anlatan bu yazar, o günlerdeki görünüm hakkında hiçbir bilgi vermemektedir. Sadece bazı geceler Ayasofya'da yapılan ayinleri bildirmekte bir de Konstantinopolis'in koruyucusu olduğuna inanılan Hodegetria Meryem ikonasının, surların yakınına getirildiğini belirtmektedir. Nestor, şehrin İmparator I. Constantinos, tarafından vaktiyle nasıl kurulduğunu, imarını ve parçaları Roma'dan taşınarak dikilen Çemberlitaş'ı kısaca anlatır.

Nestor hikâyesinin başlangıcı olarak Hristiyanlık tarihi ve şehrin kuruluş efsanesine dair bilgiler vermektedir. Konstantinopolis'in kuruluşu ile ilgili bilgileri, dokuzuncu yüzyılda Bizanslı yazar Georgios Hamartolos'un Slavca'ya çevrilmiş metninden aktarmıştır. Nestor'un metninde bazı ufak farklar vardır. Bu arada şehrin Büyük Constantinos tarafından kuruluşu ile birlikte bir sarayın yapıldığını ve Hipodrom'un da inşa edildiğini söyler. Nestor şehrin Türkler tarafından fethinin gerçek sebebinin halkın günahkârlığına ve bilhassa Katoliklerle birleşmeye taraftar çoğunluğuna bağlamaktadır ve

bir gün gelecekte Hristiyanların buraya yeniden hâkim olacaklarına inanmaktadır.

Şehri yedi tepeli ve bir takım koyuları olan bir topografik yapıya sahip olduğunu bildirir. Nestor ayrıntılı olarak efsanelerle süsleyerek Constantinos tarafından şehrin kuruluşunu, surların yapılışını, caddelerin düzenlenip sarayın inşa edildiğini ve nüfusu artırmak için Roma'dan ileri gelenlerin buraya yerleşmelerini sağladığını anlatır. Bu arada Hipodrom da yapılmıştır. Nestor, Constantinos'un birçok kiliseler yaptırdığını bildirerek bunların arasında Ayasofya, On İki Havâri, Aya İrini, Aziz Mokios ve Başmelek kiliselerini saymaktadır. Parçalarını Roma'dan getirttiği bugün Çemberlitaş olarak adlandırılan anıtı diktirdiğini haber verir. Çemberlitaş'a Hristiyanlığın bazı kutsal eşyalarını, anıtın tepesine de Frigya'dan getirdiği bir idolü koyduğunu belirtir. Bunun arkasından şehre "imparatorun şehri" anlamına gelen Tsargrad adını verdiğini bildirir. Bu nokta şu bakımdan ilgi çekicidir ki ancak slav ülkesinde Konstantinopolis'e Tsargrad dendiği bilinir. Şehri Constantinos'un Hodegetria Meryem'in koruyuculuğuna teslim ettiğini haber verir [Hodigitria=Yol gösterici]. Nestor şehrin bu kutsal yerlerini kendi yaşadığı çağa göre açıklamaktadır. Bu Hodegetria Meryem'in çok değerli ikonası Sarayburnu'nda kendi adına olan bir kilisede saklanıyordu. Bu kilisenin yanında olan kutsal bir ayazma havuzu 1921-23 yılları arasında Fransızlar tarafından bulunmuştur. Constantinos zamanında Büyük Saray'ın inşasına başlanmış ve arkasından gelen imparator zamanında da içlerinde çok sayıda kutsal kalıntının muhafaza edildiği kiliseler yapılmıştır dedikten sonra arkasından hükümdarların adlarını vererek hangi dini yapıları yaptırdıklarını bildirir. Bu büyük ve eşsiz ihtişama sahip beldenin insanların günahları yüzünden Tanrı'nın koruyuculuğundan uzak kaldıklarını ve böylece fethin olduğunu her fırsatta olduğu gibi bir defa daha vurgular.

Bunun arkasından Nestor II. Mehmed'in sebepsiz olarak birdenbire barışı bozarak şehri kuşattığını, kuleler yaparak surlara yaklaştığını, Bizanslıların ve latinlerin dışarı çıkarak bunları önlemeye çalıştıklarını fakat Türklerin çokluğu karşısında içeri çekilmek zorunda kaldıklarını ve savunmayı surların arka tarafından sürdürdüklerini bildirir. İmparator, ileri gelenler, kilise adamları ve patrikle birlikte halkın da katılımıyla kiliselere dolarak Tanrı'nın yardımı isteğinin arkasından imparatorun surların arkasında devamlı dolaşarak savaşçılara destek verdiğini halkın da moralini yükseltmeye çalıştığını kaydeder. Türkler 14 günde Kösler vurulurken çeşitli silahlar ve toplanan surları dövmeye başlarlar. Türkler surlara yürüyen kulelerle yaklaşırken imparator da surların gerisinde atla dolaşıyordu. Nestor iki tarafın atışları çan ve kös sesleri insanların haykırıışları ve çığlıkları arasında büyük bir kargaşa yaşandığını anlatır. Ertesi gün Bizanslıların sayılarının 1700 olarak gösterdiği Ermeni ve latin 700 olarak gösterdiği ölülerinin gömülmelerini emrettikten sonra sur dış hendekte de binlerce Türk ölüsü bulunduğunu işaret eder. Bunun üzerine imparator yanındaki kilise adamlarıyla Ayasofya'ya gelir burada dua ederdi. İmparatorun Mora, Venedik ve Cenova'dan yardım isteklerine olumlu cevap alamadan sadece Giustiniani idaresinde 600 savaşçı bindirilmiş iki tane kadırga Türk gemileri arasından sıyrılarak Konstantinopolis'e ulaştı. Surların en tehlikeli bölümüne yerleştirilen bu savaşçılar büyük bir gayretle çarpışırken komutanları Giustiniani de surların her tarafını teftiş etmiştir. Nestor yeniden hücumla geçen Türk kuvvetleriyle birlikte top ateşinin de yeniden başladığını bu arada büyük toplardan birinin patladığını bildirir. Devamlı top ateşi sonunda surların zayıf olan bir kısmında geniş bir gedik açılmışken gecenin bastırmasıyla burası Rumlar ve Cenovalılar tarafından acele örülmüştür. Ancak ertesi gün aynı yer yeniden yoğun top ateşiyle tekrar yıkılmıştır. Nestor'un ifadesine göre Bizanslılar da ellerindeki bazı toplanan dışarıya atış

yapıyorlardı. Türk güllerinden biri yüksekten uçarak surların 7 dandanını yıkıp şehir içindeki bir kilisenin duvarını yıkmıştır. O kadar çok ölü vardır ki akan kanlardan sur duvarları kızıla boyanmıştı ve Türkler ölülerin cesetleri üzerinden saldırıyorlardı. Hendek ceset ve kanla dolmuştu. Nestor Bizans tarafında ertesi gün gömülen ölülerin sayılarını 5700 olarak verir. Ona göre Türklerin ise 35 bin ölüsü vardır. Bunu nasıl saydığı anlaşılamaz. Nestor din adamları ile birlikte imparator ve imparatoriçenin büyük bir kalabalıkla birlikte Ayasofya'ya gittiğini bildirir. Fakat son imparatorun bir eşi olmadığına göre bu bilgi yanıltıcı olmaktadır. Ayasofya'da gündüz ve gece dua edilerek ayin yapıldı. Giustiniani ve yanındakiler imparatora onun gemisine binerek şehri terketmesini ve Arnavutların da yardımını sağlayarak surların önünden ayrılmayıp Türkleri arkadan kuşatmasını teklif ederler. İmparator bu teklifi reddetti. Fakat gece Türkler gediklerden içeriye sızmaya başlamışlardır. Bizanslılar onların üzerlerine yanıcı bir madde (sülfür ve katran) atarak önlemeye çalışıyorlardı. Sultanın getirttiği büyük top parçalandı. Diğer toplanlarla surların dövülmesine devam edilirken kuşatma kuleleri ile saldırıya geçildi. Kuşatma kuleleri gediklerin olduğu yerlere yerleştirildiğinde bir taraftan da lağım kazıldı. Bizanslılar da ellerindeki ufak toplanlarla kuleleri tahribe çalıştılar. Gedikleri tıkamakta da bir başarı elde edemediler. Bizanslılar öldürdükleri Türklerin cesetlerini yaktılar. Sultan'a anlaşma teklif edildi. İmparator, Mora'ya gitmesine izin verilmesi karşısında şehir teslim edilecekti. Sultan da bunu kabul ediyor ve şehirde kalanların Osmanlı tebası olacağını bildiriyordu. Bu durumu öğrenince halk büyük tepki gösterdi ve imparator ile birlikte şehirde ölmeyi istediler. Ancak 3 gün sonra büyük Türk toplanları surları döverken tekrar saldırıya geçildi. Gediklerin birinden içeriye Türkler girdiler ve içerde göğüs göğüse çarpışmalar oldu. Devamlı olarak imparatora şehri terk etmesini söylüyorlardı. Şehir içindeki çarpışmalarda Türkler bir ara

gediğe doğru geri çekildiler. Bu sırada Nestor'a göre Türkler bu saldırıda 16.000 şehit vermişler. Cesetlerin gediklerden dışarı atılması emri verildi. 21 Mayıs gecesi Ayasofya'nın kubbesinde göz kamaştırıcı bir ışık belirmiş ve bu şehrin teslim edilmesi gerektiğini bildiren bir işaret sayılmıştı. Halkta paniğin çıkması üzerine patrik onlara moral vermeye çalıştı ve ikonaları surlar boyunca dolaştırdılar. Son büyük saldırı için II. Mehmed komutanlarına iş bölümü yaparken Karach-Beg dediği Karaca beyi imparatorluk sarayı ile Kalicharea yani Kaligaria kapısı karşısında görevlendirmişti. Beylerbeyi de Pigia yani Silivrikapısı ile Altınkapı arasındaki bölgenin karşısına koymuştu. Kendisi de Romanos kapısı [Topkapı] karşısında kendi komutası altındaki birlikleri mevzilendirdi. Deniz tarafı Baltaoğlu ve Zağnos paşalara bırakılmıştı. Plan gereğince aynı anda karadan ve denizden saldırıya geçilecekti. 26 Mayıs'ta büyük saldırı başladı, kuleler ağaç merdivenlere dayandı. Kanlı bir çarpışmaya girişildi. Patrik Ayasofya'da dualara devam ediyor, dışarıya çıkıp ikonalarla halkın başına geçip halkı cesaretlendirmeye uğraşıyorlardı. Dualar bilhassa Maryem Ana'ya hitap ediyordu. Şiddetli çarpışmalar büyük gedik çevresinde cereyan ediyordu. Nestor karşılıklı ateş arasında Iustinian'ın karnına bir şarapnel parçasıyla yaralanıp adamları tarafından oradan götürülmüştü. Bunun arkasından da Batılı savaşçılar hemen dağıldılar.

Iustinian'ın adamları bir kule yapmaya giriştilerse de Türk ateşiyle bu kule bir işe yaramadı. Nestor imparatorun at üzerinde kahramanca çarpıştığını anlatır. Patrik ve ileri gelenler imparatora bir kere daha şehirden ayrılmasını önerdiler. Şehrin üzerine bir karanlık çökmüştü ve bu şehrin düşeceği nin işareti olarak görüldü. Bir gedikten Türkler girerken başlarındaki beylerbeyi yaralanınca geri çekilmiş fakat Karaca Bey destek vererek tekrar ileri hamle yapmışlardır. Fatih gedik olan yere Baltaoğlu [Süleyman] Bey'i sürdü. Burada çok

kanlı bir çarpışma cereyan etti. Nestor imparatorun imparatoriçe ile beraber gene dua etmek üzere Ayasofya'ya gittiğini söyler. İmparator topladığı kuvvetlerle altın kapıya gitti. Mayıs 29'da orada Türklerle çarpışarak öldü. Nestor bu felaketi tanrının bir gazabı olarak görür.

İmparatoriçenin rahibe olduğunu bildirir. İmparatoriçe ve bazı kadınlar Iustinian'ın gemileriyle Mora'ya gittiler. Sokaklarda çarpışmalar sürüp gitti. Evlerin damlarından kadınlar ve çocuklar Türklere taşlar atıyorlardı. Şehrin teslim olması üzerine caddelerin temizlenmesini istedi ve kendisi de Romanos Kapısı'ndan girerek Ayasofya'ya gitti. Orada yere kapanarak toprağa yüz sürerek tanrıya şükretti. Atların önünde toplanmış olan din adamları ve [patrikte var] halkın önünde II. Mehmed herkesi susmaya mecbur ettikten sonra askerlerine ve kumandanlarına halktan hiç kimseye zarar verilmemesini aksine davrananları çok şiddetle cezalandıracağını beyan etti. Mehmed imparatorluk sarayına gitti burada onu karşılayan üç sırpılı ona imparatorun kesik başını getirdiler. Padişah patriğe bir hazine bağışlamış o da bunu gümüş bir sandukçeye koyup kilisenin altarının altına saklamıştı. Nestor bundan sonra şehrin düşmesini Pataralı Methodiosun Kehaneti'ne ve Tevrat'ta Daniel'in bir vizyonunu belirten sözlerine bağlamaktadır. Kitabın sonunda kısaca kendisini anlatarak sünnet edilmiş olduğunu ve bütün bu felaketlerden ustalığı ve kabiliyeti sayesinde kurtulduğunu bildirerek eserini bağlar.

Nestor'un bütün bu anlattıklarında şehrin 1453'deki görünümünü hakkında bilgi çıkarılamamaktadır. Eski bir Bizans kaynağından aynen aktarma suretiyle verdiği bilgiler ise 1452-53'deki durumla ilgili değildir. Kuşatma sırasındaki çarpışmalar için yazılanlar ise birçok hususlarda pek inandırıcı görülmemektedir. Özellikle Türk şehitlerinin sayıları hakkındaki bilgiler oldukça abartılıdır. Sur dışındaki hendeklerde

su bulunmadığı da bu metinden anlaşılmaktadır. Türk şehitlerinin hendeklerde yatmaları bunun bir belirtisi sayılabilir.

Leonid, *Povest'o Tsar'grade Ego Osnovanii I Vzyatii Tuzkami V 1453 Godu* (ego osnovanın vziatü Turkami v 1453 goda), *Nestora-Iskandera XVI veka*, Petersburg 1886 (görülemedi); Ebersolt, *Voyageurs*, s. 60; a.g.y., *Bizans İstanbul'u ve Doğu Seyyahları* (çev. İlhan Arda), İstanbul 1996, s. 21, 51; W.K. Hanak, "Some historiographical observations on the Sources of Nestor-iskander's: The Tale of Constantinople", *The Making of Byzantine History-Studies dedicated to D. M. Nicol*, London 1993, s. 34-45; aynı yazar, bu metnin bütünü M. Philippides ile yayınladığını bildirmekte ise de bu baskı elde edilememiştir. Nestor-Iskander, *The Tale of Constantinople of its Origin and Capture by the Turks in the year 1453*, New Rochelle 1992; A. Dethier, *Monumenta Hungariae Historica*, XXI/1, Budapeşte 1875, s. 1047-1122; M. Braun-A. M. Schneider, *Bericht über die Eroberung Konstantinopels nach der Nikon-Chronik übersetzt und erläutert* (Leipzig 1943); Agostino Pertusi, *İstanbul'un Fethi: Çağdaşların Tanıklığı* (çev. Mahmut H. Şakiroğlu), C. 1, İstanbul 2004, s. 235-240.

**İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethini
tasvir eden bir duvar resmi**

Nalçacı, a.g.e., s.56.

60. Nicolo Barbaro

[1453]

İstanbul'un II. Mehmed tarafından 1453'de kuşatılması ve fethi sırasında burada bulunan ve bu olayın cereyan tarzını anlatan bir kitap yazan Venedikli Nicolo Barbaro'nun bu küçük kitabında Konstantinopolis'in Bizans idaresindeki son günlerindeki görünümü hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Barbaro'nun eserinin el yazma orijinali Venedik'te National Marciana Library'de bulunmaktadır.

Yazarın orijinal nüshası sonraları istinsah edilmiş ve bazı gözden geçirmelerinden sonra ilk defa olarak 1855 yılında E. Cicogra tarafından Viyana'da İtalyanca olarak yayınlanmıştır. Eserin Türk dilinde bir tercümesi de Ş. T. Diler tarafından çevrilerek 1953'de basılmıştır.

Türklerin 1452 ilkbaharında boğaz geçişini kontrol edecek olan Rumelihisarı'nı yaptırdıklarını anlatan Barbaro bu kale-nin kulelerinin kurşun kaplı külahlı olduklarını ve sayılarının 11 olduğunu belirtir. Bu kulelerden 5 tanesi büyüktür. Bizans-lılar ile şehir önüne gelebilmiş olan Venedikliler arasındaki görüşmeleri uzun uzadıya anlatan Barbaro şehir hakkında ayrıntılı bir bilgi vermemekte sadece aralarda bazı hususlara işaret etmektedir. Nitekim kuşatma sırasında şehrin kara tarafında

bir tepeye yerleřtirilen topların Edirnekapı ile Eđrikapı arasında olan imparator sarayına atıř yaptıklarını ancak buraya bir zarar veremediklerini belirterek buraya dűřen gűlle sayısının 212 olduđunu haber verir. Burada bir bařarı elde edilememesi yűzűnden Tűrkler topları Ayios Romanos yani Topkapı karřısına tařıtarak bu bűlgeyi dűvmeye giriřmiřlerdir.

Nicolo Barbaro, *Diary of the siege of Constantinople 1453* (çev. J. R. Jones), Amsterdam; a.g.y., *Kostantiniye Muhasarası Ruznamesi: 1453* (çev. ř. T. Diler), İstanbul 1953; 1976; a.g.y., *1453 Konstantinopl Kuřatma Gűnçesi* (çev. Yurdakul Fincancıođlu), İstanbul 2001; Ü. Meriç, *a.g.e.*, s. 72.

61. Tursun Bey

[1453]

Fâtih Sultan Mehmed dönemine ait *Târîh-i Ebü'l-Feth* adlı eseriyle tanınan Osmanlı tarihçisi Tursun bey'in asıl adı Tûr-ı Sînâ olup bundan bozma Tursun Bey veya Dursun Bey şeklinde anılır. Hayatı hakkında sadece kendi eserindeki bilgilerden faydalandığımız Tursun Bey muhtemelen 1426 civarında doğmuş ve iyi bir eğitim almıştır. İstanbul'un Fethinde Fatih'in yanında idi ve onunla birlikte Ayasofya'ya girmişti. Fetihten sonra İstanbul'daki emlakın sayımı ve vergi yazma işi kendisine verilmiştir. Bu görevi başarıyla ifadan sonra padişahın yakınlarından olan Tursun Bey bazı seferlere, özellikle de divan kâtibi olarak bulunduğu veziriazam Mahmud Paşa döneminin bütün seferlerine katılmıştır.

II. Bayezid devrinde emeklilik hayatı yaşamış olan Tursun Bey ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1491'den sonra uzun süre yaşamadığı söylenebilir.

Tursun Bey'in bugün elde mevcut olan tek eseri *Târîh-i Ebü'l-Feth*, adından da anlaşıldığı üzere Fatih Sultan Mehmed'in ilk cülusu ile başlayıp Hadım Ali Paşa'nın Memlûk seferiyle sona ermekte ve 1444 ila 1488 yılları arasında 44 yıllık olayları kapsamaktadır. Eserin bugün beş nüshası bilinmektedir.

Bunlardan Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya nüshası II. Bayezid'in mührünü taşıdığından o devirde yazıldığı bilinen nüshadır. Diğer nüshalardan üçü Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir. Eserin beşinci nüshası ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan çok dikkatsizce yazılmış bir istinsah nüshadır.

İstanbul'un fethi sırasında Fatih'in yanında bulunan Tursun Bey şehir hakkında fazla bilgi vermemekle birlikte Fatih'le birlikte teftiş ettiği Ayasofya'ya dair görüşlerini bildirir. Ağır-lık kulelerinden birine çıkıp şehre bakıp meşhur beyti söylemişlerdir.

*Perde-dâri mi-küned der tâk-ı kisrâ ankebût
Bûm nevbet mî-zened der kal'a-i Efrâsiyâb*

Örümcek Kisra'nın penceresinden perdedarlık yapıyor,
Baykuş Efrâsiyâb'in kalesinde nevbet vuruyor.

Tursun Bey, yarı yarıya yıkık olan Hipodrom ve İmparatorluk Sarayı'ndan bahsetmektedir. Onun bu betimlemesine şaşırmmak lazım zira saray zaten 400-500 yıldır yıkıntı halindedir. Ayrıca Ayasofya içinde altın zemin üzerine yapılan mozaiklerdeki insan figürünün canlı gibi baktıklarını söyler.

"...ve anun rahnesine taş kor mi'mar, dâyire-i pergâr-ı imkânda vücdı kalmamış; hemân andan bir kubbe kalmış. Ne kubbe ki, nüh kubbe-i âsümân ile da'vi-i tesâvi kılur. Bir üstâd-ı kâmil ilm-i hendese-yi tamâm bu amelinde göstermiş; "ba'zuhâ fevka ba'z" nîm kubbeler ile ve zevâyâ-yı hâdde vü münferice ile ve tâk-ı ebrûyân-ı dilberân gibi cüfti bulunmaz kemerler ile ve mukarnes san'atler ile içini bir vech ile tevsî' itmiş ki elli bin kişiye vâsi'dür. Ve şive-i sıva için, âbgine-i zerrinden, eczâ-yı lâ-yetecezzâ gibi rengâreng hurde zücâc ile -ki hîred-i hurde-dân sanâyî'in idrâk itmez- bezeyüp gönleklemişler ve ferşini ruhâm-ı hâm-ı reng-âmez ile mümehhed itmişler; şöyle ki, ferşinden arşına baksa, felek-i pürencüm görünür ve arşından ferşine baksa deryâ-yı mütelâtım muâyene olunur. Ve divâr-ı üstüvârınun ferşine yakın yufka, yufkalığınca tenûk reng-âmez mermerlerden zar itmişler; bir hey'ette ki, temâşâ idenleri

ol sanâyi'-i acib hayrân u zâr ider. Ol üstâdlar yonmasın bir haysiyyet ile ri'âyet itmişler ki, ikisi birbirine yakışmaktan bir sûret-i âdemi yâ sûret-i gayr-ı cânver peydâ olur. Ve merkezine mukâbil kubbede, bir musavvir-i mâhir, âbgine-i zerrin ve rengin hurdeler ile bir mehib âdem sûretin tasvir itmiş ki, her ne taraftan gözlense ol tarafa müteveccih sûretin gösterürdi”.

Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-feth* (haz. Mertol Tulum), İstanbul 1977; F. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der osmanen und ihre werke*, Leipzig 1927, s. 26; a.mlf., *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri* (çev. Coşkun Üçok), Ankara 1982, s. 29; Mertol Tulum, “Dursun Bey”, *DİA*, C. 10, s. 6-7; “Dursun Bey”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 9 (1968), 4773-4774; Abdülkadir Özcan, “Fatih dönemi tarih yazıcılığı ve literatürü”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 14 (2003/1), s. 55-62; Şehabeddin Tekindağ, “Tursun Bey”, *İslam Ansiklopedisi* (MEB), C. 12, s. 122-123; Kenan İnan, “Fatih'in Tarihçisi Tursun Bey ve Tarih-i Ebü'l-Feth Üzerine Bazı Notlar”, *İstanbul Üniversitesi 550. yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu* (XV. Yüzyıl), İstanbul 2004, s. 145-156.

DEĞERLENDİRME

A. BİZANS'IN SON GÜNLERİNDE KONSTANTİNOPOLİS'İN İKİ RESMİ

Konstantinopolis'in fetihten önceki görünümünü gösteren sağlıklı resimler günümüze kadar gelmemiştir. Sadece biri tahta gravür diğeri ise minyatür tekniğinde olmak üzere Bizans'ın son günlerinde İstanbul'u gösteren iki resme sahip bulunuyoruz. Bunlar dışında her ne kadar Cristoforo Buondelmonti'nin yukarıda kendi bahsinde de belirttiğimiz gibi Ege adalarına dair el yazma kitabının sonunda Konstantinopolis'in bir resmi bulunmakta ise de bu eserin esas orijinal nüshası bugüne kadar bulunamadığından batının değişik kütüphanelerinde saklanan Buondelmonti'nin eserinin farklı tarihlerde yapılmış istinsah nüshalarında hepsinde birbirinden değişik şehrin resimleri ile karşılaşılır. Bu bakımdan Buondelmonti'deki resimlerin bu eserin yazılışındaki şehri tasvir ettiği kabul edilemez. Bunların arasında şehrin içini hemen hemen boş olarak gösteren resimler olduğu gibi surlarına kadar içindeki araziye yapılarla tıklım tıklım dolu olarak gösterenler de vardır. Bu bakımdan Buondelmonti'nin kitabındaki resmi şehrin Bizans'ın son dönemindeki görünümü olarak şehri tasvir ettiğini kabul etmek mümkün değildir. Buna karşılık fetihten sonra ilk matbaada yayınlanmış ve tahta üzerine klişesi yapılarak basılmış bir resim vardır ki bunun fetihten önceki İstanbul'u kaba bir şekilde tasvir ettiğine inanmak mümkündür. Diğer resim yine yukardaki metin kısmında bahsi geçen Bertrandon de La Broquière'nin *Bertrandon de la Broquiere, Denizaşırı Seyahati* başlıklı kitabının fetihten pek az sonra

yazar tarafından bir nüshasının krala takdim edilifini tasvir eder ve bir Batılı tarafından yapıldığı anlaşılan minyatürdür. Kitap 25 yıl kadar önce yazılmıştır. Ancak içinde bu resmin bulunduğı el yazma nüsha Paris'te Arsenal Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ve bu nüsha fetih olayından bir iki yıl sonraya aittir. İçindeki iki minyatürden bir tanesi yazarı eserini krala takdim ederken tasvir eder. Diğer i ise fetih olayını yakından görmüş olan bir yabancının anlattığına göre Batılı bir sanat-kâr tarafından yapılmış bir minyatürdür.

1. Hartmann Schedel Gravürü

Ortaçağ kapanırken, on beşinci yüzyıl ortalarına doğru, Batı Almanya'da Johannes Gutenberg (1400'de doğdu-1468) matbaanın ilk örneklerini vermeğe başlamıştı. Johannes Fust'un para yardımı ile Gutenberg 1455'e doğru Mainz'da kurduğu basımevinde Kutsal Kitap'ı dizmiş ve basmıştı. Bunun arkasından 1500 yılına kadar basılan ilk kitaplara Latince incunabula teriminden inkunabl'lar denildi. Her bir eser 150 veya 300'den 1800 nüshaya kadar basıldığından, bunlar son derece nadir kitaplardandı. Kitap meraklıları tarafından aranıldıklarından çok yüksek fiyatlara satılırdı. İlk kitapların ağaç oyma gravürlerle de süslenmesi düşünülmüş, ilk olarak Bamberg'de 1461'de yayınlanan Edelstein başlıklı masallar kitabında bu yolda bir uygulama yapılmıştı. Ulrich Böhner'in bu kitabı, editör Albert Pfister tarafından içinde yüz kadar gravürle basılmıştı.

Josse Bade, idare ettiği ve yüzden fazla işçi çalıştırdığı Nürnberg'teki basımevi Anton Koburger'i davet etmiş ve ona bazı eserler bastırtmıştı. Aynı yıllarda ressam Michael Wolgemuth'da (veya Wohlgemuth) bu basımevinin personeli arasına girmişti. Wolgemuth (1434-1519) Nürnberg'li idi. Ağaç üzerine gravür klişe işlediği gibi bakır üzerine de çalışıyordu. Ayrıca panolara resim de yapıyordu. Zwickau (1479), Feutwugen (1484), Nürnberg'de Heiligenkreuz (1486), Swabach'da Stadthpfarr (1506/08) kiliselerinin altar resimleri onundur. Ünlü sanatçı Albrecht Dürer'de gençliğinde (1471-1528) onun

atölyesinde yetişmişti. Koburger'in ilk kitabı, dağınık konulu bir din kitabı olan Schatzbehalter idi. Wolgemuth bunu resimlemiş, büyük ihtimalle de Wilhelm Pleydenwuff bunları ağaca hak etmişti. Çift sütunlu 352 yaprak halindeki eser, 1491 yılında satışa çıktı. Wilhelm Pleydenwurf (veya Pleidenwurf) babasının ölümü üzerine annesi Barbara'nın Wolgemuth ile evlenmesi ile onun üvey oğlu olmuş, bu arada babasının atölyesi de üvey babasına geçmişti. Oğul Pleydenwurff'un sanat tarihinde adına ilk olarak 1482/83'te rastlanır.

Aynı yıllarda editör Koburger başka büyük bir kitabın baskı hazırlığına girmişti. Bu Hartmann Schedel adında, esas mesleği hekimlik olan bir aydının hazırladığı Weltchronik başlıklı bir Dünya Tarihi idi. Bunun resimlerini çizme işini Wolgemuth üstlenmiş, resimlerini ağaç gravür olarak işlenmesi de üvey oğlu Wilhelm Pleydenwurff'a havale edilmişti. Kitabın baskı giderlerinin karşılanmasında Nürnberg'in zenginlerinden tüccar Sebald Sehreyer yardımcı oluyordu. Unter der Veste Sokağı 9 numarada yaşayan Schreyer'in 3 numarada komşusu editör Koburger idi. Aynı sokakta 19 numarada hekim Hartmann Schedel ve 21 numaralı evde ressam Wolgemuth yaşıyorlardı. Önce kuyumculukla ticarete atılan Koburger, henüz otuzundayken matbaacılığa geçmiş ve yüzyılın sonlarına kadar, yüzü aşkın personelin yardımıyla 250 kadar değişik konulu eser basmıştır.

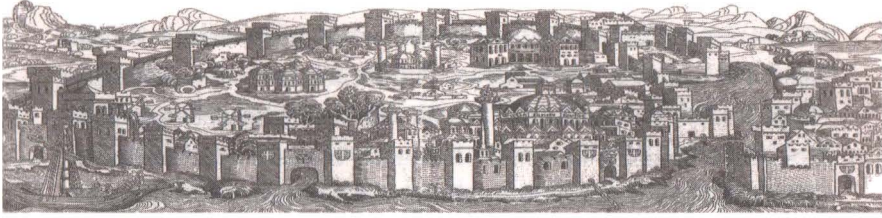
Hartmann Schedel (13.2.1440-28.11.1514) Leipzig'de tıp tahsili yaparken bir taraftan da eski grek ve latin yazarlarının eserlerini dikkatle okumuş, arkasından da Batı'nın en ünlü tıp öğrenim merkezi olan, kuzey İtalya'da Padova'da 1462'den itibaren öğrenimini sürdürmüştü. Bu yıllarda İtalya'da dolaşarak, büyük bir hırsla eski el yazmaları toplamış ve 1466'da tıp doktoru olarak Almanya'ya dönmüştür. Schedel çeşitli yerlerde hekim olarak çalıştıktan sonra 1484'te Nürnberg'e yerleşmiştir.

Onun yetişmesine yardımcı olan bir yakınının son derecede zengin kütüphanesi ile elyazmalar koleksiyonuna burada sahip olan Schedel kendi topladıklarını da bunlara kattığında, eşsiz denilebilecek zenginlikte bir kütüphane meydana getirmiştir. Ona, “doymak bilmeyen kitap yiyici” anlamında bibliophagus denilmiştir. Schedel’in kitapları sonra Bavyera Devlet Kütüphanesi’nin malı olmuştur.

Tüccar Sebald Schreyer, 29 Aralık 1491’de Michael Wolgemuth ve onun üvey oğlu Wilhelm Pleydenwurff ile bir protokol imzalayarak, büyük bir eser basma hususunda anlaştılar. Parayı Schreyer ile kayını Sebastian Kammermeister sağlayacak, baskı işini ise 16 Mart 1492’de imzalanan bir anlaşma ile editör Koberger üstlenecekti. Anlaşmalarda Schedel’in adı geçmez. Fakat Weetkronik (Dünya Tarihi)’nin metni herhalde daha önceden onun tarafından hazırlanmış ve Wolgemuth da resimlerini hazırlamağa başlamış olmalıydı. Editör Koberger ile imzalanan anlaşmanın üstünden bir yıl dört ay sonra, 12 Temmuz 1493’te Schedel’in Dünya Tarihi’nin Latince baskısının ilk nüshaları satışa çıkmıştı. S. Alt tarafından yapılan çeviri ile Almanca baskı ise, aynı yıl içinde, beş ay sonra 23 Aralık’ta piyasaya sunuldu. O yılların en mükemmel kâğıdına, büyük boyda olarak, 47x32,5 cm. ölçüsünde basılan eserin Latincesi 326, Almanca’sı 297 sahife idi. Arka yüzlerinde sayı olmadığından bunlar yaprak sayısıdır. Her ikisinde de 1809 ağaç oyma gravür vardı. Bunlardan bir kısmı tarihi kişileri, bir kısmı ise şehirleri tasvir ediyordu. Fakat şu var ki bunların hepsi değişik değildi. Bir yer veya kişi için oyulan klişe değişik ad altında başka yerde de kullanılmıştı. Nitekim sahife CX (110)’nun arka yüzünde basılan Metz şehrinin gravürü, sahife CXCV (194)’ün arka yüzünde İznik (Nicea) olarak tekrarlanmıştı. Açıkça bellidir ki, bu İznik gravürünün gerçekte hiçbir ilgisi yoktur. Hâlbuki Münih, Viyana, Regensburg, Nürnberg,

Augsburg, Prag vs. gibi Orta Avrupa şehirlerinin görüntüleri gerçeğe uygundur. Başta Roma olmak üzere, bazı İtalyan şehirlerinin resimleri de oldukça doğrudur. Kişi resimleri ise uydurulmuş, hemen hemen hepsi birbirine benzeyen ve hangi çağda yaşamış olursa olsun resimlerin yapıldığı yılların giyimi ve alametleri ile tasvir edilmişti. Bugün son derecede nadir olan ve dolayısıyla orijinal nüshası antika piyasasında astronomik değere yükselen Weltchronik, Dortmund'da Harenberg Kommunikation tarafından Die Bibliophilen Taschenbücher dizisinin 64.cildi olarak 1978 yılında tıpkıbasım tekniğinde yeniden yayınlanmıştır. Küçük boyda, 12,5x17,5 cm. ölçülerinde olan bu yeni baskının içinde R. Pörtner tarafından yazılmış kısa bir tanıtma yazısı yer alır.

Dünya Tarihi'nde, İstanbul gravürü Constantinopel başlığı ile kitabın CXXIX-CXXX (129-190) sayfelerinde iki yaprağın yarısını kaplar. Burada İstanbul, önünde Marmara denizi ile belirtilmiştir. Haliç'in ayırdığı Galata ise, resmin sağ tarafında ön planda yer alır. Sol tarafta denizde bir kalyon görülür. Gravür 1493'te basıldığına ve bundan hiç değilse bir yıl önce çizildiğine göre, İstanbul'un fethinden tam kırk yıl sonra meydana getirilmiş olmasına rağmen, şehrin fetihden önceki durumuna göre tasvir edildiği dikkati çeker. Bu gravüre esas olan çizim veya taslağı, İstanbul'u henüz Bizans idaresindeyken gören bir kişinin yaptığı ve bu belgenin Wolgemuth tarafından kullanıldığı anlaşıyor. Yüzyılın başlarında, Schedel'in Kütüphanesine dair R. Stauber tarafından yapılan çalışma elimizin altında olsa belki İstanbul gravürünün kaynağı hakkında bir ipucu elde edilebilirdi. Şu husus açıkça bellidir ki, Schedel'in zengin kütüphanesindeki bir desen, bu gravürün esası olmuştur.

Shedel'in İstanbul gravürü

*Kuş Bakışı Kent Betimlemeleri İle Birlikte Kentin Anlam Haritaları:
Gravürlerde İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2008, s. 48*

İstanbul'un henüz Bizans egemenliğindeyken ki durumunun bu gravürde aksettirildiğinin en belirgin işareti, surların burçlarındaki haçlı Bizans armaları ile sur kapılarının kemerleri üstündeki çift başlı kartallı armalardır. Resmen Bizans hükümdarlığı altında bulunmakla beraber, bir Cenova kolonisi olan Galata sur kapısı üstünde ise Bizans arması bulunmakla beraber, çift başlı kartal yoktur. Galata her bakımdan Cenova idaresi altında olmakla beraber, bu şehrin görünüşte Bizans Devleti'ne ait olduğunun işareti, Palaiologos'ların haçlı arması surların birkaç yerinde bulunuyordu. Galata surları 1870'li yıllarda yıktırıldığında bu armalardan biri İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır.

Bu gravür, ayrıntılarda pek çok fanteziye yer vermekle beraber, İstanbul'un topografya özelliklerinin bazılarını aksettirir. Eskiden Lykos denilen Bayrampaşa deresinin Marmara'ya döküldüğü gösterilmiştir. Bizans'ın son döneminde buraya gelen ve gördüklerini yazan seyyahların da belirttikleri gibi, şehrin içinde birçok boş alanlar vardır. Bu arada Cerrahpaşa-Çapa bölgesinde yel değirmenlerinin varlığı da dikkati çeker. Tarihi bir belge olarak önemli bir işaret, Haliç'in girişini kapatan zincirin varlığıdır. Sarayburnu havalisinde bir burca bağlı olan zincirin ucu denize sarmaktadır. Fakat ilgi çekici olan başka bir nokta, Haliç'in daha yukarı kesiminde ikinci

bir zincirin daha olmasıdır. Yoğun yerleşme İstanbul'un doğu ve kuzey kesimlerindedir. Şehrin başka bölgelerinde hâkim olan kır boşluğu içinde birkaç büyük manastır ile ufak ağaç toplulukları belirtilmiştir. Büyük kubbesi ile işaretlenen Aya-sofya'nın önünde, üstünde bir heykel olan bir anıt-sütun yer almıştır. Bunun önceleri Justinianos'un atlı heykeli olduğu sanılan, sonra Theodosius heykeli olarak kabul edilen anıt olduğu tahmin edilebilir. Gravürde, İstanbul'un Haliç'e hâkim yukarı köşesinde Bizans İmparatorlarının son dönemde kullandıkları Blahkhernai (Vlaherne) Sarayı ayrıntılı olarak gösterilmiş, hatta bu yapılar topluluğunun en yüksek yerinde sivri çatılı bir pavyon gösterilmiştir ki, bunun Türk döneminde Tekfur sarayı olarak adlandırılan yapı olduğu tahmin edilebilir. Sarayın önünde ise büyük bir bina yer alır. Orta kısmı kubbeli olan, iki yanında birer kanat halinde çıkıntılara sahip bulunan bu yapının On İki Havari Kilisesi olduğu sanılır. Resimde açıkça belirtildiğine göre, yan kanatların çifte meyilli çatıları çökmüş ve bu kanatların üstleri açılmıştır. Havariler Kilisesi'nin fetih sıralarında harapça durumda olduğu ve fethin hemen arkasından Fatih Sultan Mehmed tarafından Rum patrikhanesine tahsis edildiği bilinir. Fakat iki yıl kadar sonra, patrik Gennadios burayı bırakarak, sonra Fethiye camii olan Pammakaristos Manastırı'na geçmeği uygun görmüş, az sonra da harap kilise yıktırılarak yerine ilk Fatih Camii yaptırılmıştır. Böylece bu gravürde, Bizans'ın Ayasofya'dan sonra ikinci büyük kilisesi olan Havariler Kilisesi, yıkılmasından az önceki hali ile görülmektedir. Şehrin içindeki diğer yapıları teşhis etmek ve bunları adlandırmak mümkün değildir.

Schedel'in Dünya Tarihi'nde, İstanbul ile ilgili bir gravür daha vardı. Kitabın CCLVII (257), yaprağında yer alan, kare bir çerçeve içindeki bu resim, aynı sahifedeki metinden öğrenildiğine göre bir tabiat afetini tasvir eder. 1490 yılının 12 Temmuz günü, o vakte kadar görülmemiş şiddette bir kasırga

şehrin üstüne çökmüş, yağın yıldırımlar büyük zararlar vermiş, bu arada imparator Konstantin'in heykeli devrilmiş ve "sözlerine inanılır Venedikli ve diğer tüccarların anlattıklarına göre" sekiz yüz kadar ev yanmış, üç bin kadar insan ölmüştür. Türk kaynaklarında da anlatılan bu felaket sırasında, düşen yıldırımlardan biri, Sultanahmet dolaylarında, o sıralarda barut mahzeni olarak kullanılan eski bir kiliseye isabet ederek bunun patlamasına yol açmıştır. Hatta söylendiğine göre patlamanın şiddetinden kilisenin kubbesi havalanarak Kabataş önlerinde denize düşmüştür. Bir kısmı su yüzeyi üstünde kalan bu kitle dolayısıyla buraya Kabataş denilmiştir. Gravürde gökten bir yıldırımın kubbeli bir yapıya inişi belirtilmiştir. Hemen yakınında Ayasofya ile önündeki imparator heykeli görülür.

Bizans'ın son döneminde harap olarak büyük kısmı yıkılan Hipodrom, ortasındaki anıtları ile gravürde tasvir edilmiştir. Hipodromun, Marmara'ya bakan kavisli ucu, üstündeki sütunlu galerisi ile işaretlenmiştir. On altıncı yüzyılın ilk yarısına ait başka gravürlerde de Hipodrom'un bu durumda olduğu görülür. Bu sütunların buradan alınarak Süleymaniye Camii'nin yapımında kullanıldıkları bilinir. Gravürde, Ayasofya ile Marmara tarafı surları arasında ise büyük ahırlar bulunmaktadır. Nitekim günümüze kadar gelen Ahırkapı semt adı, bunların son hatırasıdır. Sağ kenarda ise, Sarayı şehirden ayıran Sur-ı Sultani işaretlenmiştir. Bu surdaki esas giriş olan Bab-ı Hümayun, bugün artık mevcut olmamakla beraber yakın tarihlere kadar durduğu bilinen üstündeki kasır ile görülür. Hemen arkasındaki kubbeli yapı Hagia Eirene (Aya İrini) Kilisesi olmalıdır. Az ilerisindeki üstleri külahlı çifte kuleli giriş de, Saray'ın ikinci avlusuna geçişi sağlayan Babü's-saade olarak teşhis edilebilir. Gravürün sol alt köşesinde sıralanan sivri çatılı dizi halindeki sundurmaları, on altıncı yüzyılın başlarına kadar kullanılan tersanenin gözleridir. Eski bir Bizans

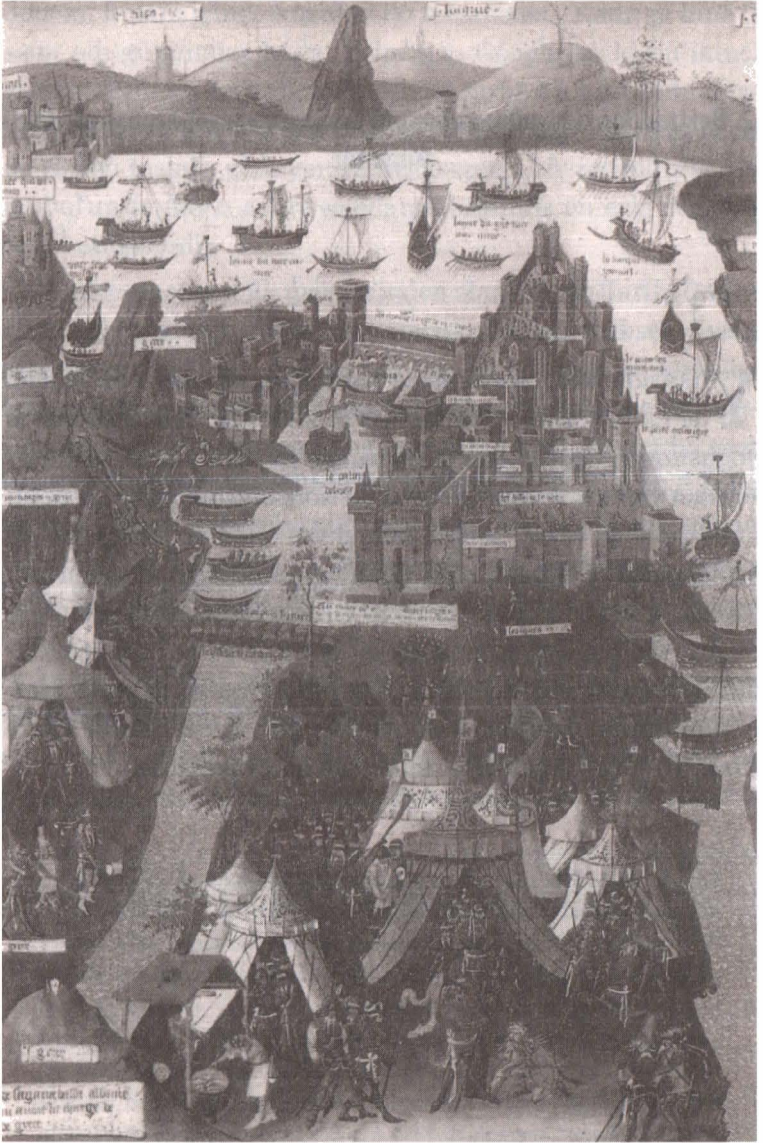
dönemi limanı içinde kurulan bu tersaneden, Kadirga limanı semt adı günümüze kadar gelmiştir. Görülüyor ki bu ikinci gravür, fetihten sonra İstanbul'da yaşayan ve 1490'daki felaketten yakından görmüş bir kişinin verdiği bilgi ve hatta belki de çizdiği taslağa göre yaratılmış gerçekçi bir resimdir ve İstanbul'un fetihden sonra yapılarak basılmış en eski resmini teşkil etmektedir.

Baskı sanatının ilk ürünlerinden olan Dünya Tarihi (Weltchronik), basıldığı daha ilk yıllarda oldukça yüksek fiyata satılmasına rağmen, çok aranan bir eser olmuştur. Gravürleri tane tane renklendirilmiş nüshalar ise daha pahalı olarak piyasaya çıkarılmıştır. İngiltere Kralı VIII. Henry bu eserin renkli olmayan ve ciltsiz bir nüshasına 66 şilin ve 8 pens vermişti. Yapılan hesaba göre o yıllarda bu, beş buçuk sığırın değeri idi. H. Schedel'in kitabının çok aranılır olması, o sıralarda henüz telif hakkı bilinmediğinden, daha 1495'te, Augsburg'lu editör Johann Schönsperg bir "korsan baskı" yaparak bu eserin, içinden bazı bölümler çıkarmış sahtesini piyasaya sürmüştü. Şunun bilinmesinde fayda vardır ki, antika pazarına arada sırada düşen gravürler, genellikle Schönsperg'in yayınladığı, kalite bakımından daha aşağı olan nüshadandır.

Jahrbuch der preussischen Kunstsammlungen, I, 1888, s. 93 vd., 184 vd.; A. Gümbel, "Die Verträge über die Illustrationen der Schedelschen Weltchronik", *Repertorium für Kunstwissenschaft* XXV (1902), s. 430-437; G. Spengler, *H. Schedel's Weltchronik*, München 1904 (doktora tezi); R. Stauber, *Die Schedelsche Bibliothek*, Freiburg 1908 (Tıpkı basım 1969); Z. Takacs, *Dürer und Schedel's Weltchronik*, *manatshefte für Kunstwissenschaft*, VI (1913), s. 32 vd.; Fr. J. Stadler, *M. Wolgemut und der Nürnberger Holzschnitt*, Strassburg 1913; F. Bachmann, *Die alten Städtebilder*, Leipzig 1939, s. 3-4, 88; Holzinger, "Peyden Wurff", *Thieme-Becker, Künstlerlexikon*, XXVII (1933), s. 153-154; F. T. Schulz "Wolgemuth", *Thieme-Becker, Künstlerlexikon*, XXXVI (1947), s. 175-181; H. D. Vervliet, *Liber Librorum, Cinquante ans d'art du livre*, Brüksel 1973, s. 353 vd.; Semavi Eyice, "İstanbul'un en eski iki gravürü", *Antik Dekor dergisi*, S. 21 (1993), s. 34-39.

2. Bertrandon de La Broquière'nin Denizaşırı Seyahatnamesindeki Minyatür

Yukarıda esas metnimizde bahsi geçmiş olan Bertranden de La Broquière fetihten 25-30 yıl kadar önce Akdeniz'in doğusunda çeşitli İslam ülkelerinde bir ajan olarak uzun bir seyahat yapmış ve bunun sonunda Konstantinopolis'e de uğramıştır. Bu ilgi çekici kitabın tam metni ondokuzuncu yüzyılın sonlarında Ch. Schefer tarafından yayınlanmış ve bu yayından yapılan Türkçe tercüme de 2000 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Kitabın esasının batıda birkaç el yazması bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi 1455 tarihinde yazılarak yazar tarafından Fransa kralına sunulmuştur. Bu yazma şimdi Paris'te Arsenal Kütüphanesi'nde muhafaza olunmaktadır.

**Bertrandon de La Broquière'nin Denizaşırı
Seyahatnamesi'ndeki Minyatür**

Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, Yapı Kredi Yayınları, s.12.

Bu nüshanın diğer yazmalardan farkı içinde ayrıca iki Avrupa minyatürünün de bulunmasıdır. Bunlardan bir tanesi kitabın Fransa kralına yazar tarafından takdimini tasvir etmektedir. Bizim için önemli olan ikinci minyatürdür. Çünkü bunda henüz çok taze olan önemli bir olay yani İstanbul'un fethi tasvir edilmiştir. Batılı bir minyatür ustası tarafından meydana getirilen bu resim bütünüyle bir batı minyatürüdür. Ressam Konstantinopolis'i hiç görmemiş fakat orada bulunmuş ve hatta şehrin kuşatılmasına şahit olmuş bir yabancı'nın anlattıklarından minyatürünü meydana getirmiştir. Bu kitabın Fransızcasını yayınlayan Schefer bu iki minyatüre dair ayrıca bir de makale yazmış ise de bu makaleyi maalesef elde etmemiz ve görebilmemiz mümkün olmamıştır.

Minyatürde İstanbul topografya bakımından ana hatlarıyla doğru olarak belirtilmiştir. Karadeniz boğazının yeri, Marmara kıyıları, Anadolu yakası ve Haliç doğru olarak çizilmiştir. Üçgen biçimindeki sur içi Konstantinopolis'i bir Avrupa şehri gibi gösterilmiştir. Ve burada en hâkim yapı batı şehirlerinin ana binası durumunda olan bir katedral görünümünde Ayasofya'nın yer almasıdır. Böylece minyatürcü ressamın şehri hiç görmediği anlaşılmaktadır. Fakat kendisine anlatılanlara göre Osmanlı ordusunun nasıl bir kuşatma yaptığı açıkça ve ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Şehrin kara tarafında surların dışındaki tepelerde çadırlar halinde ordugâhın kurulmuş olduğu görülür. Ayrıca çok önemli bir husus Galata surlarının hemen arkasından Türk kadırgalarının boğaz kıyılarından tepeye aşırılarak aşağıya kaydırılıp Haliç'te denize indirilmeleri olayıdır. Bu gayet açık ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Seyircinin üzerinde bu olayın çok büyük bir tesir yaratmış olduğu anlaşılmaktadır. Son yıllarda bazı tarihçiler bu olayın gerçekten olmadığı yolunda iddialar ortaya atmaktadırlar. Evliya Çelebi de onyedinci yüzyılda Haliç'e indirilen gemilerin Kâğıthane Deresi içinde yapıldıklarını bildirmektedir. Ancak

1455 yıllarında yapılan bir minyatürde bir Fransız minyatür ustasının böyle bir olayı kafasından uydurduğu da pek söylenemez. Ayrıca Türklerin Haliç'i geçmek için yan yana bitirilmiş kayıklardan oluşan bir köprü yaptıkları da bu resimde açıkça belirlidir. Böylece bu batı üslubundaki minyatürün bu kuşatma olayına şahit olmuş bir yabancının anlattıklarına göre meydana getirilmiş olduğunu kuvvetle tahmin ediyoruz. Bu minyatür bu bakımdan Konstantinopolis'in Fatih II. Mehmed tarafından kuşatılması ve fethinin bir belgesi olmaktadır.

Ch. Schefer, "Notes sur les miniatures ornant un manuscrit de la relation du voyage d'outre-mer", *Gazette des Beaux-Arts*, VI, Paris 1891, s. 8-12; *Le Voyage d'outremer de Bertrandon de la Broquière* (yay. Ch. Schefer), Paris 1892; Bertrandon de la Broquiere, *Denizaşırı seyahati* (çev. İlhan Arda), İstanbul 2000.

B. BİZANS DÖNEMİNDEKİ İSTANBUL’U ANLATANLARIN YAZDIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu başlık altında şehri anlatan yazarları beş ayrı grup halinde toplayacak bir genel değerlendirme yapmayı uygun gördük. Bu yazarlardan birçoğu yalnız kiliselerdeki kutsal kalıntılara yani röliklere ilgi duymuşlardır. Bu konu üzerinde fazla durmadık. Ancak şehrin topografyası ve bazı önemli yapıları hakkında verdikleri açıklamaları aktarmaya çalıştık. Bilhassa ilgi çekici olan şehrin iç düzeni hakkında verilen bilgilerdir. Bu son bölümü, şehri gezgin olarak görenler, İslam yazarlarına göre şehir, Haçlı seferleri ile buraya gelenler, elçiler ve Kudüs’e hacca giderken buraya uğrayanlar olmak üzere ayrı bölümler halinde topladık.

Fetihten önceki şehri anlatanların hepsinin büyük bir hayranlıkla bahsettikleri Ayasofya bulunmaktadır. Ancak bu hususta verdikleri bilgiler genellikle çok abartılı sözlerden ibarettir. Binanın mimarisi ve sanatı hakkında doyurucu herhangi bir bilgi elde edilememektedir. Yine bu yazarların şehri anlatırken üzerinde durdukları bir eser de Ayasofya’nın önünde uzanan ve bir yanı ile komşu olduğu hipodromdur. Türk devrinde ‘meydan-ı esb’ yani At Meydanı olarak adlandırılan Hipodrom Bizans döneminde önceleri quadriga adı verilen dört at koşulu yarış arabalarının koşu yaptıkları bir meydandır. Bu arabaları idare eden yarışçılar yeşiller, maviler, kırmızılar ve beyazlar olmak üzere dört ayrı gruba ayrılırlar. Bunlardan ilk ikisi yeşiller ve maviler günümüzün en başta gelen iki

futbol klübü gibi ünlüdür. Bunlarda araba idare eden en tanınmış yarışçı da Porphğyos adındadır. Bu yarışı o kadar ünlüdür ki bazen bir tarafa bazen başka bir tarafa transfer edilmektedir. Hipodrom'a onun adına iki heykel dikilmiş olduğu bilinir. Bu heykellerin mermer kaidelerinden bir tanesi XIX. yüzyılda bulunmuş ve arkeoloji müzesine kaldırılmıştır. İkinci ise yakın tarihlerde meydana çıkarılmış o da müzeye konulmuştur. Bu mermer anıtların yüzeylerinde yarışçılara özel giyimi ile kabartma olarak porfirios tasvir edildikten başka yarışlarda başarı elde ettiği yarış arabalarını süren atların da adları işlenmiştir. Hipodrom yarışlardan başka çalgılı eğlencelere de sahne olmuştur. Dikili taşın mermer kaidesinin bir yüzünde burada yapılan oyunların tasvir edildikleri de görülür. Bunlara refakat eden çalgılar da gösterilmiştir. İmparator Iustinianus'un büyük bir aşkla sevdiği eşi Theodora her ne kadar iktidara geçtiğinde soylu bir ailenin kızı olarak gösterilmiş ise de gerçekte Hipodrom'da ayı oynatan basit bir oyuncunun yine Hipodrom'da tüller içinde raks eden kızlarından biridir. Hipodromda Bizans tarihi boyunca oyunlar dışında bazı politik oyunlar da cereyan etmiştir. Şehri bazen yoklayan depresimler burada izler bırakmıştır. Ve bunların bıraktığı tahribat sonunda hipodromun yer yer yıkıldığı anlaşılmaktadır. Fethin arkasından Ayasofya'nın yarım kubbelerinden birine kadar çıkan genç padişah II. Mehmed'in gördüğü manzarada tasvir ettiği harabe hipodrom'un ve yanındaki İmparator Sarayı'nın halidir. XVI. yüzyılın başlarında ve Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında İstanbul'a gelmiş olan Flaman ressam Pieter Coeck van Alst, İstanbul'u tasvir eden iki resminde birinde arka planda olarak gösterdiği hipodromun yalnız Marmara tarafındaki ucunun ayakta olduğunu tasvir etmiştir. Bu husus yine Kanuni Sultan Süleyman zamanında İstanbul'un bir minyatürünü yapmış olan Matrakçı Nasuh'un İrakeyn Seferi minyatürlerinde şehri gösteren minyatürde açık

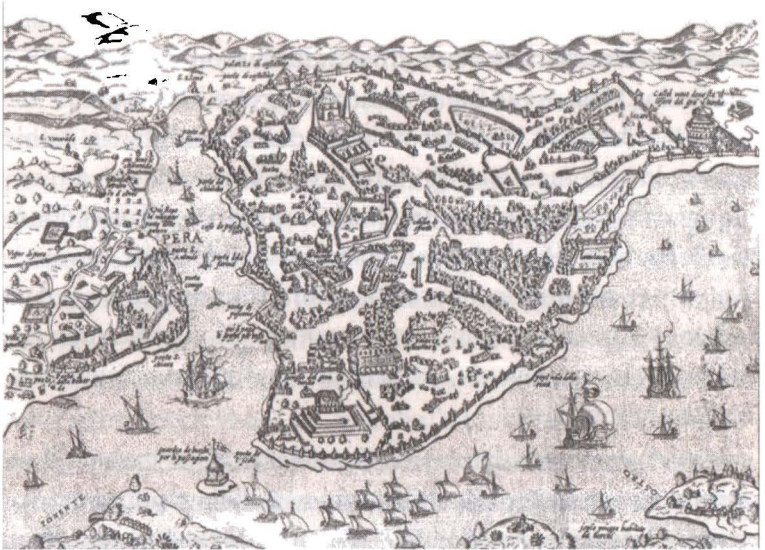
olarak görülür. XVII. yüzyılda yaşamış olmakla beraber hipodromlar hakkında Latince bir eser yazan Veronalı Onefrio Panvini İstanbul'daki hipodromun da XVI. yüzyıldaki durumunu gösteren bir gravürü kitabına koymuştur. Bu resimde hipodromun iki uzun yan bölümlerinin tamamen yıkılmış olduğu gösterilmiştir. Buna karşılık Marmara tarafındaki yarım yuvarlak ucu en üstteki sütunlu galerisi ile ayaktaadır. Bu sütunlu galerinin sütunlarının Mimar Sinan tarafından Süleymaniye Camii'nin avlusunda kullanılmak üzere kaldırıldıkları bilinmektedir.

Hipodrom ve anıtları hakkında XIX. yüzyılın sonlarına doğru E. Grosvenor tarafından küçük bir kitap yayınlanmış bir süre sonra da kolağası Mehmet Raif Bey küçük bir kitap yayınlamıştır. Daha yakın tarihlerde ise Ali Muslubaş tarafından bir tez yapıldığı gibi ayrıca da bu bir kitap halinde basılmıştır. Son olarak da G. Dagron tarafından yine Hipodrom'un tarih boyunca yaşadığı olaylarla ilgili olarak Fransızca bir kitap yayımlandıktan başka bu eserin Türkçe tercümesi de yayınlanmıştır. 1927-28 yıllarında Casson ve Talbot Rice tarafından oluşan bir İngiliz arkeoloji grubu hipodromun kalıntılarını bulmak düşüncesi ile sondajlar yapmış ise de bir netice elde edememişlerdir. Yalnız uçtaki sphendone adı verilen yarım yuvarlak kısmın içinde bulunan ve Bizans döneminde sarnıca dönüştürülen kısmı incelemişlerdir. Yeni adliye sarayı yapılırken temel kazısında hipodromun oturma kademelerinden bir kısmı ortaya çıktığı gibi üst bölüme geçişi sağlayan merdivenin kalıntısı da ortaya çıkmış fakat bunlar korunmamıştır.

Şehri gören ve anlatmaya çalışan değişik ülkelerden gelme insanların yazdıklarında anlaştıkları bir husus şehrin biçimi ve topografyası hususudur. Birkaç cümle ile tarifini yaptıkları şehrin bir üçgen biçiminde olduğunu bir tarafında Karadeniz boğazının bir bakıma uzantısı durumundaki Haliç'in boydan

boya yer aldığını güneyinde ise Marmara denizine komşu olduğunu ve bu iki su ile sınırlanan üçgen biçimindeki yarım adanın peş peşe sıralanan tepelerden oluşan engebeli bir araziye sahip olduğunu anlatırlar. Güneyde Marmara kıyısında arazi daha düzdür. Burada limanlar olmakla beraber bunlar zaman içinde devamlı dolmaktadır. Şehrin tam ortasında batıda Trakya topraklarından bir derenin akmakta olduğunu ve bunun şehri adeta ikiye böldükten sonra doksan derece bir dönüşle Marmara'ya aktığına pek işaret etmezler.

Gelen yabancıların büyük bir ekseriyetinin önemle üzerinde durdukları unsurlardan biri şehri batıdan koruyan surlardır. Biri derin bir hendek arkasından gelen burçlarla güçlendirilmiş duvarlardan oluşan sur böylece üç kademeli olup o çağın en kuvvetli askeri tahkimatıdır. Dışarı ile bağlantı bir takım kapılar aracılığı ile sağlanmıştır.

Üçgene benzetilen İstanbul ve surları

Gravürlerle Türkiye..., s.6.

Konstantinopolis'i bu bin yıllık süre içinde ziyaret edenlerin üzerinde durdukları yapıların başında hiç şüphe yok ki Ayasofya gelmektedir. Hepsi de bu binanın heybeti ve süslemesinin zenginliği hususunda hayranlıklarını gizlemezler. Ancak Hıristiyanlığın bu büyük mabedini anlatırken bir takım inanılması zor ayrıntılar bildirmelerine de bir anlam vermek zordur. Nitekim Ayasofya'nın kapılarının çokluğu yolunda verdikleri sayı hiçbir ciddi esasa dayanmaz. Belki de bu abartılı sayı kendilerine rehberlik eden Bizanslının uydurduğu bir ölçüdür.

J. von Hammer'in yayınladığı Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin birinci cildinin İngilizce tercümesinde başka hiçbir yerde rastlanmayan bir bilgi de verilmektedir. On IV. yüzyılda Ayasofya'da önemli bir onarım lüzumu görülmüş ve bunun için Türklerden bir mimar davet edilmesi gerekmiştir. Bu istek üzerine gelen Ali Neccar adındaki bir mimar yurduna döndükten sonra yukarı kattaki bir hücrede Ayasofya'da ilk namazı kılmış olduğunu beyan etmiştir. Başka hiçbir kaynakta bahsi geçmeyen bu olayın doğruluk derecesi bilinemez. Türk mimar olduğu söylenen Ali Neccar hakkında da başka hiçbir bilgi yoktur. Ancak son Bizans döneminde on IV. yüzyılda Bizanslıların başları sıkıştıkça Türklerden bazı yardım istğinde bulundukları da bilinmektedir. Nitekim hastalanan bir imparatorun tedavisi için Türklerden bir hekim çağrıldığı hususunda da adı verilmeksizin bir Bizans kaynağında kısa bir kayda rastlanmıştır.

Yabancıların gördükleri diğer bir tesis de Roma çağından beri beldenin en hareketli bölümünü teşkil eden Hipodrom'dur. Buradaki anıtları gördükleri gibi İlkçağ'dan kalan altın kaplamalı dört at heykeli de hayranlıklarını çekmiş ve neticede IV. Haçlı seferi ile buraya gelen Batılı haçlılardan Venedikliler bu atları kaldırıp memleketlerine götürmüşler. Ve burada en büyük kiliseleri olan San Marco Kilisesi'nin cephesinin en üstüne yerleştirmişlerdir. Ayasofya başta olmak üzere birçok

kiliseden beğendikleri parçaları toplayıp memleketlerine götürdükleri de anlaşılmaktadır. Zira Aziz Bolyouktos Kilisesi'nin mermerden yapılmış bir söve taşı bugün İspanya'dadır. Bu taşın bir eşi Şehzadebaşı'nda, Atatürk Bulvarı kenarında yapılan kazıda yerin altından çıkarılmıştır. Diğeri ise kilisenin içerisinde yer almaktadır.

Hipodrom şehrin fethine kadar bütünlüğünü koruyabilmiş değildir. Bu büyük tesisin herhalde depremler yüzünden büyük ölçüde zararlar gördüğü tahmin edilebilir. Zararların bir kısmı da insan eliyle yapılmış olmalıdır. İşlenmiş bazı mimari parçalar Hipodrom'un çeşitli yerlerinden çıkarılarak başka inşaatlarda kullanılmıştır. Bir İtalyan araştırmacı on yedinci yüzyılda Veronalı Onephrio Panvini Hipodromlar hakkında Latince olarak yazdığı eserinde İstanbul'dakinin de bir gravürünü koymuştur. Kitap on yedinci yüzyıla ait olmakla beraber gravürün esası onaltıncı yüzyılın ilk yarısına aittir. Çünkü bu resimde Hipodrom'un Marmara tarafındaki ucunda en üst kademeyi taçlandıran sütunlu galerinin henüz yerinde durduğu görülür. Aynı sütunlu galeri yine on altıncı yüzyıla ait Nasuh es-Silahi'nin "İrakeyn seferi" el yazması kitabındaki minyatürde de görüldüğü gibi on altıncı yüzyıl başlarında İstanbul'a geldiği bilinen flaman ressam Pieter Coeck van Aalst'ın çizmiş olduğu ve ön planda at üstünde Kanuni Sultan Süleyman'ı tasvir eden gravürde de görülür. Bir kaynaktan öğrenildiğine göre Mimar Sinan 1550-57 yılları arasında Süleymaniye Camii ve külliyesini yaptığı sıralarda bu galerinin sütunlarını kaldırarak bunları caminin avlu revakında kullanmıştır. Panvini'nin yayınladığı resimde Hipodrom'un Marmara tarafındaki uzun kenarı bütünüyle yok olduktan başka burada olması gereken ve katisma adı verilen imparator locası da yok olmuştur. Zaten on yedinci yüzyıl başlarında da buraya Sedefkâr Mehmed Ağa Sultan I. Ahmed'in büyük camiini inşa etmiştir. Kısacası

Hipodrom şehrin fethinden çok önce harap olmaya başlamış ve mimarisinin büyük bir kısmını kaybetmiş bulunuyordu.

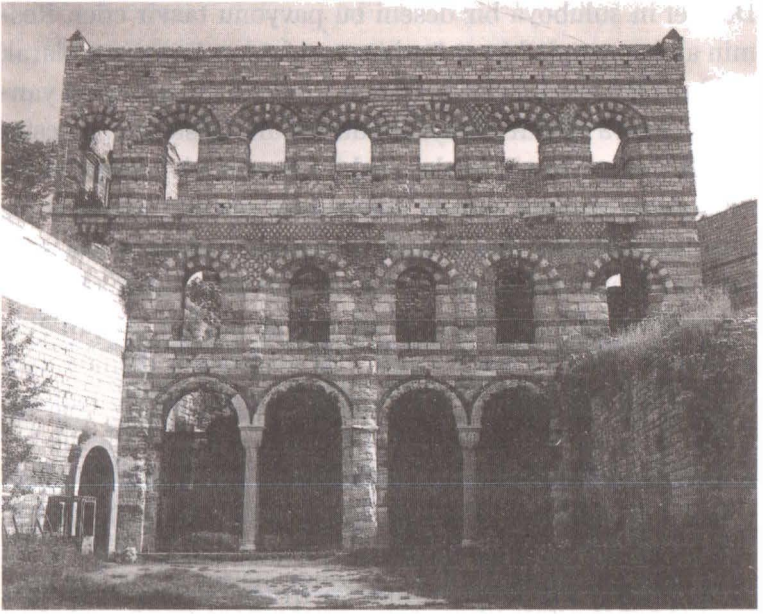
İmparatorluğun Büyük Saray adı verilen esas mekânı hakkında buranın genişliği, içindeki pavyonların çokluğu, ihtişamı ve zenginliği hakkında pek çok şeyler söylenmekle beraber seyyahlardan burası hakkında fazla bir bilgi edinilmez. Çünkü ancak elçi olarak gelmiş olanlar taht salonunu görmüşler ve burada ziyaretçileri şaşırtan birkaç hususa işaret etmişlerdir. Büyük Saray'ın içindeki Magnaura, Daphne, Porphyra, Katisma gibi pavyonları başta Nea adı verilen kilise olmak üzere diğer kiliseleri hakkında Bizans kaynaklarında bilgiler olmakla beraber bunlara dair yeteri kadar bilgi edinilememektedir. Hatta yerleri bile belli değildir.

1. Gezgin Olarak Gelenlerin Değerlendirmesi

Konstantinopolis'i Ortaçağ içinde "gezgin" gözüyle görenlerin başında İspanyol Bünyamin gelmektedir. Musevi seyyah her şeyden önce şehrin ticaret zenginliğine işaret eder. Ayasofya'nın ihtişam ve zenginliğini ise olağanüstü göstermek suretiyle abartmaktadır. Bu sıralarda henüz bütünlüğünü korumuş olan Hipodrom canlı bir gösteri merkezidir. Bünyamin buradaki araba yarışlarından hiç bahsetmediğine göre o sıralarda bu gelenek herhalde unutulmuş olmalıdır. Fakat Hipodrom'da başka türden eğlence ve gösterilerin yapılmakta olduğu da onun cümlelerinden anlaşılmaktadır.

İspanyol Odon de Deuil gibi bazı gezginler artık Bizans imparatorlarının on ikinci yüzyılda şehrin kuzeybatı köşesinde kurulmuş olan Blakhernai Sarayı kompleksini tercih ettiklerini bildirir. Fethe kadar kullanılan bu saraydan ayakta Türk devrinde Tekfur Sarayı olarak adlandırılan bir zemin katından başka iki katı daha olan bir pavyon kalmıştır. Fetihten sonra bu pavyonun çeşitli işlerde kullanıldığı görülür. Hatta on sekizinci yüzyılda yapılan bazı çinilerin burada imal edildikleri söylenir ise de bu yapıım yerinin pavyonun içinde olduğunu sanmıyoruz. On dokuzuncu yüzyılda da önündeki avlu kısmında bir cam atölyesi kurulmuş ve burada şişeler yapılmıştır. Nitekim bu saray kalıntısının az ilerisinde Sultan III. Selim döneminde inşa edilmiş olan Adilşah Kadın Camii'nin bir diğer adı Şişehane Camii'dir. Bir süre İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin müdürlüğünü yapan ve 1881'de ölen Alman Uzm. Dr.

Dethier'in suluboya bir deseni bu pavyonu tasvir eder. Resmin alt kenarında bizzat Dethier tarafından Fransızca olarak yazılmış iki satırlık yazıda bunun içindeki Yahudi evleri yandıktan sonra Tekfur Sarayı'nın durumunu gösteren bir resim olduğu belirtilmiştir. Böylece Tekfur Sarayı adı verilen bu Bizans-saray pavyonunun on dokuzuncu yüzyılın içlerinde bir süre "Yahudihane" yani Yahudi cemaatinin topluca sosyal mesken olarak barındıkları bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde eski gravürlerden anlaşıldığına göre çatısını hala muhafaza eden ve Haliç'e nazır dar cephesinin dışında üstü öne meyilli bir sundurma ile kapalı bulunan bir de balkonu vardı. İki ana cephesi taş ve tuğla malzemenin geometrik bezemeler meydana getirecek şekilde örülmesi suretiyle bu pavyonun dış cepheleri renklendirilmiş ve hareketlendirilmişti. Yanlış olarak bazı sanat tarihçilerinin dokuzuncu yüzyılda yaşadığı bilinen VII. Konstantinos Porfirogennetos'a izafe ettirdikleri tamamen yanlış görüş bir tarafa bırakılacak olursa bu değerli Bizans mimari eseri Manuel Komnenos'un "*şehir, dışarıdaki araziye, denize de hâkim bir noktada yaptırdığı bilinen*" saray pavyonundan başka bir yer değildir. Böylece bu yapının tarihlenmesi hususu Bünyamin'in ifadesi ile de desteklenmiş olmaktadır. Ancak bu sarayın ihtişamı için anlatıkları büyük ölçüde abartılı olmalıdır. Seyyah şehrin Bizanslı halkın çok zengin olduğunu belirtirken bunların pek savaştan hoşlanmadıklarını ve dolayısıyla da Bizans'ın yabancılardan asker topladıklarını bildirir ki bu bir tarihi gerçektir. Bizans'ta varak denilen İskandinav ülkelerinden gelme insanların hatta Peçenek Türklerinden devşirilmiş asker birliklerinin varlığı bilinir.

Tekfur Sarayı'ndan görünüm

Stefanos Yerasimos, *İstanbul İmparatorluklar Başkenti*,
Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 134.

Konstantinopolis'in ticaret bakımından zenginliğine işaret ederken kendi dindaşı olan Musevilerin Konstantinopolis'in içinde değil Haliç'in karşı yakasında Pera denilen Galata tarafında yaşadıklarını ve bunlara halkın aşağılatıcı davranışlarda bulunduklarına işaret etmektedir. Galata tarafındaki bu Musevileri Bünyamin iki topluluğa ayırmaktadır. Bunlardan en kalabalık olanı esas Yahudilerdir. Daha az olan diğer grup ise Karaylardır ki bunlar bilindiği kadarı ile Museviliğe girmiş olan Hazar Türklerinin kalıntılarıdır. Hatta Türk devrinde hala kullanılan Galata'daki Karaköy adının esasının Karay köyünden geldiği de söylenir.

1426 tarihlerinde Konstantinopolis'ten geçen Alman Johannes Shiltberger ise ne bir hacı, ne bir elçi, ne de bir gezgindir. Osmanlılara Niğbolu'da esir düşerek çok uzun yıllar köle olarak Türklerin arasında yaşamış ve sonra kaçarak Karadeniz yoluyla Konstantinopolis'e gelmiştir. Shiltberger Konstantinopolis'e bu yıllarda artık gerek Bizanslılar gerek Türkler tarafından İstanbul adının verildiğini bildirir. O yıllarda Üsküdar'da Türkler yaşamaktadır. Birçok seyyahın gördükleri atlı imparator heykelini o da görmüştür. Ayasofya'nın ise üstünün kurşun örtülü olduğunu içinde ise duvarların parlak mermer ile kaplanmış olduğunu bildirir. Bavyeralı kaçak Bizans idaresinin artık son günlerini yaşamakta olan Konstantinopolis'ten daha fazla bir açıklama yapmaz.

Aynı tarihlerde Konstantinopolis'e gelen İtalyan Cristoforo Buondelmonti şehrin topografyasını ve bazı özelliklerini daha ayrıntılı tanımış ve onları aksettirmeye çalışmıştır. Hatta bu dönemdeki Konstantinopolis'i tasvir eden bir de resim yapmıştır ki bu onbeşinci yüzyılda Bizans dönemindeki şehri gösteren en eski belge olarak kabul edilir. Fakat Buondelmonti'nin esas çizdiği resim günümüze kadar gelmemiş ancak 25'i aşkın çeşitlemesi, çeşitli batı kütüphanelerinde bulunmaktadır ve bunların hepsi de birbirlerinden çok farklıdır. Şehrin içini çeşitli yapılarla dolu olarak gösteren resimler olduğu gibi bütünüyle bomboş gösteren de vardır. Buondelmonti şehrin etrafını çeviren surlar hakkında oldukça geniş bilgi verirken, hendeklerde su bulunduğunu söyler ki bu pek inandırıcı değildir. Belki sadece Marmara'ya yakın ve arazinin düz olduğu kesimde bir noktaya kadar denizden geçen bir miktar su vardı fakat Topkapı, Edirnekapısı gibi yüksek kesimlerde su bulunabileceğine pek ihtimal verilemez. Marmara kıyısındaki Elevterios veya Teodosios limanının artık bu yıllarda

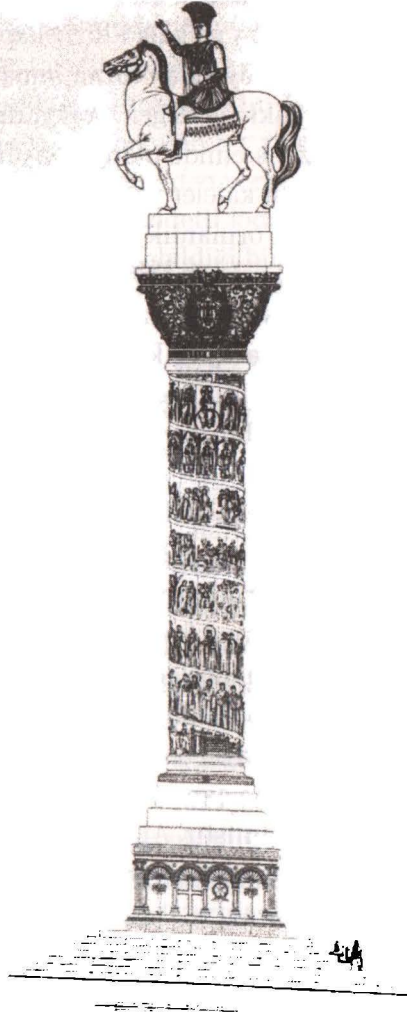
dolmuş ve bir toprak düzlük halini almış olduğu görülmektedir. Nitekim fetihten sonra Türk devrinde bu düzlük Vlanga adıyla bostanların bulunduğu ekili sebze bahçeleri haline dönüşmüştür. İtalyan seyyah Marmara kıyısındaki imparator iskelesinden bahseder. Bundan sonra Ayasofya önlerindeki iki tarafı direkli bir yolun varlığına işaret etmektedir. Seyyahların birçoğu gibi Buondelmonti de Ayasofya yakınındaki atlı imparator heykelini görmüştür. Buondelmonti Hipodrom'un Marmara tarafındaki ucunda bulunan sütunlu galeriyi görmüş bu meydanın altının da bütünüyle sarnıç olduğunu sanmıştır ki, burada büyük bir yanlışlığa kapılmıştır. Fakat Hipodrom'un sadece Marmara tarafındaki kavisli ucunun yani sfendonenin geç dönemlerde sarnıç haline getirildiği bilinir. Buondelmonti'nin bahsettiği Kırk Martirler Kilisesi'nin altındaki büyük sarnıç ise Osmanlı döneminin Çarşıkapı adı verilen semtindeki ve bugün Eminönü belediyesi olan tarihi konağın altındaki sarnıç olmalıdır. Seyyah Hipodrom'daki ve şehrin içindeki anıtlardan ayrıntılı sayılabilecek bir biçimde bahsetmekle beraber gördüğü bazı ünlü manastırların sadece adlarını vermektedir. Hipodrom'daki anıtlardan başka Çemberlitaş olan Constantinos anıtını, Bayezid meydanında bulunan Teodosios'un mermer anıtını ve Cerrahpaşa'daki Arcadius anıtını kısaca belirttikten sonra üzerinde bir melek heykeli olan bir anıttan da bahseder ki bu halk tarafından Kıztaşı veya hut Kızlıktaş olarak adlandırılan anıttır. Bu sütunun gövdesi Kanuni Sultan Süleyman'ın külliyesi yapılırken yerinden alınarak Mimar Sinan tarafından Süleymaniye Camii'nin içinde kullanılmıştır. Bu anıtın adı halk tarafından kaydırılarak yine Fatih'te bulunan ve imparator Marcianus adına beşinci yüzyılda dikilen anıta yakıştırılmıştır ve bugün hala daha böylece tanınmaktadır.

Seyyahlardan bazıları ve bu arada Buondelmonti, Havariler Kilisesi'nde imparatorların bazılarının erguvan rengindeki taşlardan yontulmuş lahitlerini gördüğünü bildirir. Bu lahitlerden bir kaç bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin cephesi önünde açıkta tamam veya parçalar halinde teşhir edilmektedir. Ancak imparator I. Constantinos'un yine porfir taşından yontulma lahdinin de bahsi geçer. Bu mezarın üzerinde herhangi bir işleme bulunup bulunmadığına dair bir bilgi verilmemektedir. Ancak bu vesileyle şunu hatırlatmak isteriz. Roma'da bu imparatorun kızı Constantina'nın bir mezar binası bulunmaktadır. Sonraları kiliseye dönüştürülen bu yuvarlak planlı yapının içinde Constantina'nın porfirden yapılmış lahdi yer almaktadır. Bu lahdin teknesinin dış yüzü kabartma olarak dal kıvrımlı bir motifle süslüdür. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin Hıristiyan eserleri bölümünde aynen bu süslemenin benzerine sahip yine kırmızı porfir taşından bir lahit parçası bulunmaktadır. Sanat bakımından ve dönem itibariyle birbirine çok yakın olan bu eserler, İstanbul'daki parçanın imparator I. Constantinos'un evvelce Havariler Kilisesi'nde bulunan lahdinin bir kalıntısı olabileceğini akla getirmektedir.

Hacı ve elçi olmaksızın Müslüman ülkelerine herhalde gizli bir ajan olarak gönderilen Bertrandon de la Broquiere ise fetihten yaklaşık 20 yıl önce buraya gelerek artık Türklerin yerleşmiş oldukları Üsküdar'dan Rum kayıkçıların taşımacılığı ile Cenova kolonisi olan Galata'ya geçmiştir. Bu yıllarda Cenova, Milano dukası Visconti'nin işgalinde olduğundan seyyahın Pera olarak adlandırdığı bu bölge onun idaresindedir. Seyyahın iddiasına göre Galata'nın etrafını çeviren kara tarafı surları pek fazla güçlü değildir. Bu surlardan Galata surları İstanbul'da 1870'lere doğru ilk Şehremâneti (Belediye) İdaresi kurulduğunda Altıncı Daire (bölge) olmuş ve bu idarede

görevli Fransız mühendis M. De Launay tarafından bir düzenleme yapılarak surların büyük bir kısmı bilhassa kara tarafında olanları yıktırılarak enkazı hendeklere doldurulmuştur. Ve böylece Galata'nın yeni yapılaşması için yer açılmıştır. Bugün bu surlardan pek az kalıntı görülebilmektedir. Bu seyahin şehrin güneyinde Marmara kıyısında varlığını bildirdiği küçük liman ise on altıncı yüzyılda Kadirga limanı olarak bilinen eski liman olmalıdır. Bu limanın Türk devrinde yani en azından on beşinci yüzyıl sonunda varlığı ilk baskısı 1515 tarihlerine doğru Venedikli Vavassore tarafından yayınlanan ve daha sonraları 30'a yakın ağaç gravür olarak çeşitlemesi basılan İstanbul resminde içinde tezgâhta bir kadirgayla birlikte fark edilmektedir. Bu liman yeri bugün hala kadirga limanı veya sadece kadirga adıyla semt adı olarak yaşamaktadır. Bertandon'un üzerinde durduğu çok önemli bir konu Bizans'ın bu son yıllarında Konstantinopolis'in surlar içinde adeta küçük köyler veya yerleşim yerleri halinde olduğuna işaret etmesidir. Bu yerleşim yerlerinin dışında kalan büyük boşluklar dikkati çekmektedir. Nitekim aynı yıllarda orijinallerinin yapıldığı anlaşılan Buondelmonti resimlerinde Schedel'in *Dünya Tarihi*'nde yayınlanan gravüründe de bu boşluklar ve hatta burarlarda yer alan yeldeğirmenleri işaretlenmiştir.

Ayasofya önünde gördüğü atlı imparator heykelini ise I. Constantinos olarak bildirir. Birçoklarının Iustinianos olduğunu bildirdikleri bu heykelin gerçekte imparator Teodosios olduğu çok yıl önce Phyllis Williams Lehmann tarafından geniş bir makale halinde ileri sürülmüştür.

C.Gurlitt'in Çizdiği Restitüsyona Göre Atlı Heykel ve Anıt

Eyice, a.g.e., s. 302

Pero Tafur da 1437'de önce Pera adını verdiği Galata'da konaklamıştır. Bu sırada Haliç'in suyu derin ve berraktır. İspanyol seyyahın hatıratında kısaca andığı dikkate değer bir

nokta imparator VIII. İoannes'in bir av partisine davet edişidir. Şehrin fethine sadece 15 yıl kala Edirnekapısı ve Eğrikapı arasındaki Blakhernai Sarayı'nda oturan imparatorun surlar dışında avlanabilmesi dikkate değer. Trakya'da ancak Silivri ve Vize kalelerinin Bizans elinde olduğu düşünülecek olursa bu av partisinin ancak bu kaleler yakınlarında veya Kâğıthane'nin daha kuzeyindeki ormanlık bölgede yapılmış olabileceği düşünülür. İspanyol seyyah ikinci defa Kırım'dan Konstantinopolis'e geldiğinde veba salgını ile karşılaşmış ve ancak imparatorun özel izniyle karaya çıkabilmiştir. Bu sırada ayine katıldığı Ayasofya'nın etrafının oldukça harapça durumda olduğunu görmüştür. Fakat binanın kendisi daha iyi bir görünümündedir. Kilisenin içindeki mozaiklerden bahsettikten sonra altında da büyük bir sarnıcın varlığına işaret etmiştir. Günümüze kadar biçimi ve ölçüleri bilimsel olarak incelenmeyen bu sarnıcın içindeki su derinliği 1910'lu yıllarda H. Prost'un verdiği bilgiye göre 12 metreyi buluyordu. 1998 yılında balık adamlar tarafından yapılan incelemenin ne gibi bir sonuç verdiği henüz yazılı olarak yayınlanmamıştır. Bir televizyon programından öğrenildiği kadarıyla bazı ufak buluntular elde edilmekle beraber dipteki kalın çamur tabakası yüzünden başka nelerin olduğu anlaşılamamıştır. Ancak şu bir gerçektir ki bu tabakanın içi araştırılabilindiği takdirde çok önemli bazı buluntular gün ışığına çıkacaktır. Pera Tafur da Constantinos olduğunu sandığı atlı imparator heykelini görmüştür. Yakın çevrede ise çok sayıda yiyeceklerin satıldığı dükkânlar bulunmaktadır. Burada dikkatini çeken bir nokta Bizanslıların çok sayıda kabuklu deniz ürünleri yemeleridir. Bu husus İstanbul içinde yapılan kazılarda karşılaşılan Bizans tabakalarında binlerce midye ve istiridye kabuğuna rastlanması olayı ile de desteklenir. O çağlarda Marmara kıyılarında ve Haliç'te bilhassa bol miktarda istiridye ve midye çıkarılması da mümkün olmuştur.

İspanyol seyyahın bundan sonra bahsettiği Meryem Kilisesi Blakhernai semtindeki olmalıdır. Gerçekten de bu dini eserin çocuklar tarafından kuş avlanırken çıkarılan bir yangında yanmış olduğu bilinmektedir. İspanyol seyyahın boğazın girişini kontrol altına alan bir zincirden bahsetmesi dikkat çekicidir. Geçen gemilerden vergi alınması için gerilen bu mânianın Marmara'nın şiddetli lodoslarına ve boğazın akıntılarına karşı nasıl dayanabildiği bir soru olarak akla takılır. O dönemde kullanılan kürekli ve yelkenli gemilerin akıntı ve rüzgârı hesaba katarak belirli bir rota takip etmek zorunda oldukları da düşünülmelidir. Belki bu güçlükler yüzünden gemiler belirli bir yoldan geçmek zorunda olduklarından sadece bu kesimde bir mânianın bulunacağına da ihtimal verilebilir. Hipodrom'un ortasındaki spenada bulunan ve Yunanistan'da Delphi'deki Apollon mabedi önünden getirilen tunç yılanlı direğin iki değil birbirine dolanmış üç yilandan oluştuğu bilinir. Bu sayının henüz o sırada yılanların kafaları durduğu halde niçin iki olarak belirttiği anlamsızdır. Bu kafalar Osmanlı devrinde de on sekizinci yüzyıla kadar durmuş ve görülmüştür. Ancak bu tarihlerde bunların koparıldığı ve ortadan kayboldukları bilinmektedir. On dokuzuncu yüzyılda İsviçreli mimar Fossati tarafından Ayasofya yakınında Darülfünun (üniversite) olmak üzere büyük bir bina yapılırken bu yılanlardan bir tanesinin üst çenesi toprak altından çıkarılmıştır. Şimdi Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır. Tafur'un gördüğü altın kaplamalı bronz insan heykeli hakkında bir bilgi olmamakla beraber evvelce Hipodrom'da duran ve iki kaidesinden bir tanesi çok önceleri bulunarak müzeye getirilen ikincisi ise 25-30 yıl kadar önce Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda meydana çıkarılarak Arkeoloji Müzesi'ne taşınan araba yarışçısı Porphyrios'un heykeli olabileceği akla gelmektedir. Ancak şu var ki IV. Haçlı seferi sonundaki yağmadan böyle bir heykelin kurtulmuş olabileceğine de ihtimal vermek oldukça zordur. İspanyolun Büyük Saray'ın geniş ölçüde harap durumda olduğunu ve sadece

bazı mekânlarının hala kullanılabilir durumda olduğunu yazması da imparator sarayının tarihçesi bakımından önemli bir işarettir. Pero Tafur da çevrede çok av hayvanı bulunduğuna işaret eder. Bertrandon gibi o da şehrin içinde yoğun bir yerleşim olmadığını sadece büyük boşluklar arasında mahalleler halinde bazı yerlerin bulunduklarını da belirtir. Şehrin bir tarafında olduğunu söylediği gemi tezgâhı ve limanın Marmara kıyısında mı yoksa Haliç'te mi olduğuna dair açık bir bilgi vermemektedir. Fakat bunun Türk döneminin başlarında da kullanıldığı anlaşılan eski Sophia yani Kadirga limanı olması mümkündür. Mükemmel bir rıhtımı olduğunu haber verdiği Pera yani Galata'nın halkı Bizanslı olmakla beraber idaresi bütünüyle Cenovalıların elindedir. Burada muhteşem manastırlar ve gösterişli binalar bulunmaktadır. Nitekim on dokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar eski fotoğraflarda görülen tamamen Gotik üsluptaki Palazzo Communale bu hususta bir örnek teşkil eder. Elimizde eski bir deseni ve bir panorama fotoğrafından çıkarılan ayrıntısında bu binanın cephe mimarisini öğrenmek mümkün olmaktadır. Fakat ne yazık ki bu çok önemli eserin ön yüzü tramvay yolu Bankalar Caddesi'nden geçirilirken yolu genişletmek için yıktırılmıştır. Aynı binanın ön cephesi kadar ilginç olmayan arka tarafı bugün Bankalar Caddesi'nde (Eski Voyvoda Caddesi) hemen hemen Osmanlı ve Merkez Bankalarının karşısında hala görülebilmektedir.

2. İslam Yazarlarının Değerlendirilmesi

Bu yazımızda İstanbul hakkında birkaç İslam seyyah ve coğrafyacısının gördükleri, duydukları veya daha önceki yazarlardan derledikleri bilgileri, bunlara dair yayınlardan çok kısaltarak toplamaya çalıştık. Bu konu, Ortaçağ'da en büyük iki varlığı olan İslam ve Bizans medeniyetlerinde, İslam ülkelerinden, Hristiyanlığın en başta gelen merkezinin nasıl görüldüğünü 'bulanık' biçimde de olsa bir dereceye kadar göstermektedir. Şüphesiz böyle bir çalışmayı, daha uzman bir ele bırakmayı uygun gördük. Zaten bu konudaki bir araştırmada belli başlı bütün coğrafya yazarlarının günümüze kadar gelebilen eski metinleri de ihmal edilmemelidir. Bu ölçülerdeki bir çalışmanın mükemmel olması için, esas metinlerin tercümeleri ile birlikte karşılıklı olarak basılmaları da uygun olacaktır. Bu da başlı başına bir kitap hacmine ulaşır.

Çok yıl önce rahmetli Dr. A. Süheyl Ünver, bugün artık bulunması çok zor olan bir makalesinde böyle bir duruma işaret etmiştir. İstanbul'da Köprülü Kütüphanesi'nde Sipahizâde Mehmed bin Ali'nin *Evzahu'l-Mesâlik fî Marifeti'l-Büldân ve'l-Memâlik* adlı Arapça eserinde Konstantiniyye bölümünün üzerinde duran Süheyl Ünver, burada Ayasofya önündeki atlı heykele dair satırların, Hazmi Tura tarafından yapılan metnin anlaşılmasını sağlayacak (mealen) tercümeyi tekrarlar: "... *Şehrîn en mamur yeri şark-ı şimali cihetidir. Kilise canibinde yüksek bir amud vardır. Dolamı üç kulaçtan fazladır. O amudun başında bakırdan bir ut üstünde bir süvari ve süvarinin*

elinde bir küre vardır. Diğer elinin parmaklarını açık olarak işaret etmektedir. Bu atlının, bu şehrin banisi Konstantin olduğu söylenmektedir...". Arap coğrafyacılarından alındığı açıkça belli (S. Ünver'e göre Takvimü'l-Büldan'dan) olan bu metne Sipahizâde şöyle bir ekleme yapmıştır: "...müellifin zikrettiği amud bizim zamanımızdan evvel yıkılmıştır ki onu hiç görmedik." Haridetü'l-Acâyib'de bu amud hakkında başka bir rivayet vardır: Bu minare denizden bir günlük yoldan görünürmüş ve elinde bir tılsım varmış ki düşmanı men eder-miş ve deniliyor ki kürede Rumca şöyle yazılı imiş: "Dünya elimde bu küre gibi kaldı, şimdi ise hiçbir şeye malik olmayarak dünyadan çıktım".

Bu kısıtlı not bilinenlere bir şey katmamakla beraber, İstanbul kütüphanelerindeki el yazmaları arasında burada üzerinde durulan konu ile ilgili metinlere rastlanabileceğini gösterir. Ne yazık ki S. Ünver yazmadaki metnin tamamını vermemiş, sadece Ayasofya önünde duran atlı imparator heykeli hakkında olan satırları tekrarlamıştır. El yazmaları arasında yapılacak dikkatli bir taramanın İstanbul'un eski tasvirlerine dair daha bazı bilgileri sağlayacağına ihtimal verilir.

Bu denememizde İstanbul'a dair yazdıklarını özetleyerek takdim ettiğimiz İslam yazarlarının verdikleri bilgileri veya andıkları yapıları tek tek ayrıntılı olarak açıklamak yerine, bunlardan başlıcalarına dair bazı aydınlatıcı bilgiler vermeyi uygun bulduk.

İslam yazarlarının hepsinin üzerinde durdukları konu, şehrin surlarıdır. Bunların kudretini abartılı ölçüler vererek gösterirler. Böylece Arap ordu ve donanmasının birçok defa denemesine rağmen bunların önünde başarısızlığa uğramasının özrünü ortaya koyarlar. Surların en göze çarpan unsuru olarak da üzerinde açıklama yaptıkları yer, bu tahkimatın sadece törenlere mahsus olan ve Via Egnatia şehirler arası yolun dışarıya açıldığı Porta Aurea yani Altınkapı'dır. Fetihden sonra bu kapı ile yanındaki iki mermer kaplı kule, iç taraftan bir duvar

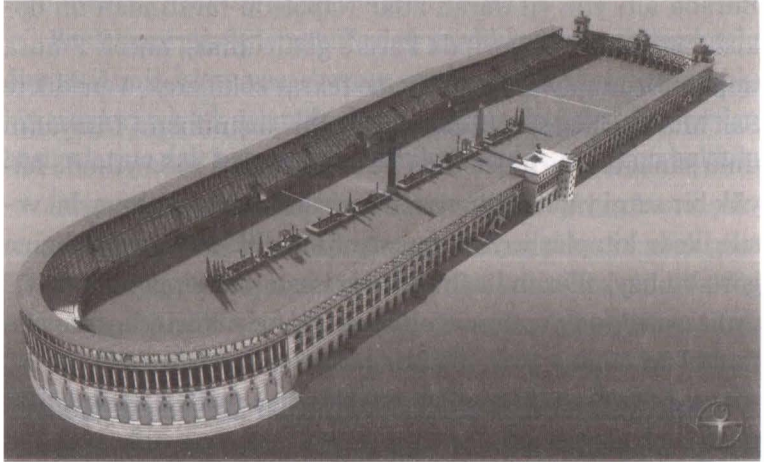
ve burçlar eklenmesi ile Yedikule hisarı olmuştur. Bu kapının üstünde bazı heykeller olduğu bilinir ise de, fil heykelleri olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir kayıt yoktur.

Şimdiki Sultanahmet meydanının olduğu yerde bulunan ve araba yarışlarının yapıldığı Hipodrom ise ortasında ara seti teşkil eden spina denilen ve çeşitli anıtlarla belirlenen bir belkemiğine sahipti. Bunun ortasında hala duran Mısır'dan getirilen, her yüzüne hiyeroglif işlenmiş yekpare taştan obelisk, Yunanistan'dan Delphi'den getirilmiş, birbirine dolanmış üç yılından meydana gelen tunçtan Burmalı direk ve evvelce yüzeyleri tunç levhalar ile kaplı örme obelisk vardır. Bunlar dışında Hipodrom'da yarışan dört at koşulu yarış arabalarının (Quadriga) atlarını temsil eden altın yaldız ile kaplanmış tunçtan dört at heykeli vardı. Bu atlar 1203-1204 yılları arasında IV. Haçlı seferi ile İstanbul önlerine gelerek şehri kuşatan ve sonunda işgal eden Batılıların yağmaları sırasında Venedikliler tarafından yerinden indirilerek, yurtlarına götürülmüştür. Burada şehrin en büyük ibadet yeri olan San Marco Kilisesi'nin kapısı üstüne ve cephesinin ortasına konulmuştur. Burada altı yüz yıl duran atlar Napoleon tarafından on dokuzuncu yüzyıl başlarında Paris'e götürülmüş, ancak Fransa imparatorunun yenilgisi üzerine tekrar sökülerek, Venedik'te San Marco Kilisesi cephesindeki yerine taşınmıştır. Dünyanın ünlü sanat eserlerinden olan bu at heykelleri 1982 yılında büyük bir sergi yapılarak seyircilere yakından tanıtılmış, bu vesile ile de kitaplar yayınlanmıştır. Genellikle kabul edildiğine göre bu heykeller ünlü Grek heykel ustası Lysippos (M.Ö. IV. yy.) tarafından yapılmış ve Roma çağında Korinthos'dan İstanbul'un Hipodrom'unu süslemek üzere getirilmişti.

Hipodrom'da dört at koşulu arabalar ile yarışan arabacılar, günümüzün futbol yıldızları gibi halk arasında ünlü duruma sahiptiler. Ait oldukları, Maviler, Yeşiller, Kırmızılar ve Beyazlar adı verilen gruplar modern çağların politik partilerini

andırıyordu. Bunlardan son ikisinin silik kalmalarına karşılık Maviler ve Yeşiller, Bizans'ın tarihinde önemli rol oynamışlardır. Bu partiler için araba koşturan yarışçılar da birer kahraman gibi görülmüşler, bunlardan bilhassa Porphyrios adındaki biri için Hipodrom'da heykeller dikilmiştir. Bu heykellerden birinin mermerden kaidesi on dokuzuncu yüzyılda bulunmuş, ikincisi ise daha yakın yıllarda ortaya çıkarılmıştır. Bugün her iki kaide de İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir. Bu kaidelerin yüzeylerinde yarışçı Porphyrios, özel kıyafeti ve alametleri ile tasvir olunduktan başka, başarılı yarışlarda arabasına koşulan atların adları da yazılmıştır.

Hipodrom, Bizans'ın son yüz yıllarında harabe halinde ve büyük ölçüde yıkılmıştı. Yalnız Marmara tarafındaki yarım yuvarlak ucu, üstündeki sütunlu galerisi ile duruyordu. Bu sütunlar Süleymaniye Camii yapılırken kaldırılmış olup alttaki mahzen ise hala durur. Yarış alanının ortasındaki anıtlardan üç tanesi de bugün görülür. Hipodrom'un oturma kademeleri ile üst katlara çıkış merdiveni kalıntısı, Adliye Sarayı yapılırken 1950'li yıllarda bulunmuş fakat korunmamıştır.

Tüm unsurlarıyla Hipodrom'un tasarlanmış hali

Hipodrom/Atmeydanı..., s.100.

Hipodrom'un hemen yanında Marmara kıyısına kadar uzanan ve çok geniş bir alanı kaplayan Büyük Saray denilen imparatorluk sarayının ilk binalarının yapımına daha Roma çağında başlanmış, devamlı eklemeler ile birçok pavyonlardan, bahçelerden, kilise ve şapeller ile tören dairelerinden oluşan saray topluluğu bazı mekânlarının ihtişamı ile her taraftan gelen yabancıların gözlerini kamaştıran zenginlikte idi. On birinci yüzyıla kadar kullanılan bu saray hakkında kaynaklardan toplanan bilgiler ile imparator VII. Konstantinos Porfirogenetos'un yazdığı *Törenler Kitabı*'ndan bazı bilgiler elde edilebilmiştir. İmparatora mahsus katisma denilen locanın önceleri, yarış alanının Ayasofya tarafındaki dar kenarında olduğu sanılıyordu. Fakat daha yeni görüşlere göre bu loca, uzun yan kenarlardan Sultan Ahmed Camii hizasında idi. Sarayı teşkil eden pavyonlardan birine Mahroutas deniliyordu. Bu Selçuklu kümbetleri gibi üstü sivri külahlı (mahrut=koni) bir yapı idi. Hatta Türkler Anadolu'ya İran yani Pers ülkesinden geçerek girdiklerinden, onları Pers sanan Bizanslılar bu binaya "Persikos domos" (Pers evi) demişlerdi ki, bu aslında Türk evi anlamında idi. Ayrıca geniş arazinin içinde Türk medeniyetinden Bizans'a geçtiği anlaşılan, atlı bir oyun olan çevgan oyununun yapılması için Tzyganesterion (tzygan=çevgan) denilen, at koşturmağa mahsus bir alan vardı. Fakat yeri bilinmemektedir.

Saray kiliselerinden, imparator I. Basileios'un (867-886) yaptırdığı Nea Basilike'nin yeri bilinmez. Ayasofya tarafındaki büyük girişin üstünde olan ve İoannes Tzimiskes (969-976) tarafından inşa ettirilen İsa Kilisesi ise, Osmanlı dönemi boyunca Nakkaşhane olarak kullanılmış, altındaki bodrumu ise Aslanhane olmuştur. Eski İstanbul resimlerinde kubbesi görülen bu kilise, on dokuzuncu yüzyıl başlarında Sultan Abdülmecid döneminde Darülfünun binası inşa edilirken ortadan kaldırılmıştır. Bir iş hanı yapımı sırasında da Fener Sokakı'nda 1980'li yıllarda demiryolu kenarında Fener Meryem'i

(Theotokos) Kilisesi denilen bir saray kilisesinin kalıntıları bulunmuştur. Hemen önünde surlara bitişik burç ise, doğudan ateş yakılarak ulaştırılan haberlerin alındığı son “fener” kulesi idi.

Büyük Saray’ın önemli ve zengin surette bezenmiş mekânları olarak, damı veya kapı kanatları altın yaldızlı bakır kaplı olan Khalke, büyük bir kabul salonu olan on dokuz sedirli Triklinos, yılda bir defa senato üyelerinin içinde toplandıkları ve bütün kompleksin ilk yapılarından olan Daphne, imparator Theophilos’un (829-842) yaptırdığı üç yapraklı yonca biçiminde, kubbe ve yarım kubbeleri altın yaldızlı mozaiklerle süslü Trikonkhos başlıca önemli mekanlardı.

Evvelce sarayın merkezi Daphne iken, İmparator II. Iustiniaos’un (565-578) “Altın triklinos” (Khrysotriklinos)’u yaptırması ile merkez burası olmuştur. Sekizgen biçimindeki bu salonda, altın kaplı iki org ile bir mekanizma ile dallarında yapma kuşların çırpındığı altın ağaç, bilhassa yabancıları şaşırtıyordu. II. Iustinianos’un 694’te inşa ettirdiği Iustinianou denilen pavyon ise hayli yıl sonra yana yatmış ve on dördüncü yüzyıl başlarında şiddetli bir lodos kasırgasında yıkılmıştır. Esası IV. yüzyılda yapılan ilk binalardan olan ve büyük kabullerde, bayram ve yortularda ziyafet salonu olarak kullanılan Magnaura veya Manaura elçilerin imparator tarafından kabul edildikleri mekân idi. Elçileri şaşkına çevirmek için, gizli bir mekanizma ile tören sırasında taht tavana kadar yükselirken, tahtın iki yanındaki altın kaplamalı aslan heykelleri kükremeğe benzer sesler çıkarırlardı. Büyük Saray’ın daha pek çok sayıdaki mekân ve pavyonları arasında, kırmızı porfir taşı ile döşendiğinden Porphyra olarak adlandırılan salonu, imparatoriçelerin loğusalığına mahsustu. Bundan dolayı, babasının hükümdarlığı sırasında dünyaya gelen prenslere verilen porphyrogennetos yani “porfir içinde doğmuş” anlamına gelen unvan bir çeşit soyluluk işareti sayılırdı. Kıyıda da önünde bir boğayı parçalayan bir aslan heykelinden dolayı Bukoleon adı

verilen büyük bir pavyon vardı. Bu aslanlar on dokuzuncu yüzyıla kadar durmuş ancak Arkeoloji Müzesi kurulduktan sonra müzeye taşınmıştır. Hormisdas Sarayı ile aynı olup olmadığı kesin bilinemeyen bu yapıya ait, bir dizi pencere ve tonozlu bir kalıntı, surların üstünde bugün görülür. Demiryolu geçilirken bu binanın büyük kısmı tahrip edilmiştir. Bu kalıntının yanında evvelce temelleri denizde olan büyük çıkıntı ise evvelce “imparator iskelesi” idi. Bunun içi örülmüş olan iki cepheye açılan geniş kemerleri görülmektedir. Sultanahmet Camii ile kıyı arasındaki alanda Büyük Saray’ın çeşitli yapılarına ait alt yapılar bulunmaktadır. Toprak üstünde eski Karacehennem İbrahim Ağa şimdi Kutlugün Sokağı yanında bir merdiven kulesi ile Arasta’nın yanında Torun Sokağı’nda büyük bir avlunun mozaik döşemesi bulunmuştur.

Büyük Saray’ın birçok kısımlarının hiçbir iz bırakmadan kayboluşunun bir sebebi de burası daha Bizans döneminde artık terkedilmeye başladıktan itibaren gerekli görüldüğünde bazı işlenmiş parçaların sökülüp götürülmesinden ve başka yerlerde kullanılmasından dolayıdır. Daha Bizans imparatorluğu mevcutken Boğaziçi’nin Rumeli yakasında İstinye sırtlarındaki kutsal bir ziyaret yerini imar etmek için Büyük Saray’ın bir kısmından sütunların götürüldüğü bilinir.

Büyük saray kompleksinin kaynakların verdiği bilgilere dayanmak suretiyle değişik araştırmacılar tarafından tahminlere dayanan rölövesi çizilmeye uğraşmıştır. Daha on dokuzuncu yüzyılda Jules Labarte tarafından yapılan böyle bir deneme sonraları başkaları tarafından da denenmiştir. Bunlar arasında en yaygını J. Ebersolt ile daha sonraları A. Thiers’in çizimleridir. Daha yakın tarihlerde Salvador Miranda adında amatör bir Meksikalı yeni bir deneme yaparak daha farklı bir plan meydana getirmiştir.

İslam ve batı ülkelerinden gelenlerin ve İstanbul hakkında bilgi aktaranların hemen hepsinin önemle tasvirini yaptıkları

bir anıt, Ayasofya'nın deniz tarafındaki bir köşesinde, yüksek bir kaide üstündeki tunçtan atlı imparator heykelidir. Bu heykel bazılarına göre on dördüncü yüzyıl içinde yok olmuş, kaidesi de Kanuni Sultan Süleyman çağında 1540'a doğru kaldırılmıştır. Genellikle bu atlı heykelin Iustinianos'u tasvir ettiği sanılmış, fakat gerçekte I. Teodosios olduğu anlaşılmıştır. Birçok efsanelere konu olan bu atlı heykelin basit çizgi halinde bir resmi günümüze kadar gelmiştir. Bunun dışında *Tercüme-i Miftah-ı Cifrü'l-Cami* başlıklı iki ayrı İslami yazmada da minyatür tekniğinde resimleri ile karşılaşılır. Bu yazmalardan biri İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde (No. 6624) diğeri ise Topkapı Sarayı Müzesi'ndedir. Bu atlı heykel bu minyatürler yapıldığı tarihlerde çoktan yıkılmış olmakla beraber hatırasının hala yaşamakta olduğu anlaşılmaktadır. Bütün Ortaçağ tarihi boyunca seyirciler üzerinde büyük ilgi toplayan bu anıt ile ilgili olarak bir hususa da dikkati çekmekte fayda vardır. Topkapı Sarayı'nda mutfakların avlusunda yapılan kazıda, dev ölçüde kare biçimli bir anıt başlığı bulunmuştur. Şimdi durduğu yerde yükseğe kaldırılmış olarak görülen bu başlık, yüzeylerindeki bezemeler bakımından Teodosios dönemine de uygun bir üsluba sahiptir. Herhalde bu başlığın bilinmeyen bir sebepten çok uzak olmayan bir yerden saray avlusuna getirildiği, fakat sonra nedense öylece bırakıldığı veya zamanla gömüldüğüne ihtimal vermek inandırıcılığa aykırı değildir sanırız. İslami iki minyatürde, imparatorun bir Sasani hükümdarı başlığı ile tasvir edilmiş olması dikkate değer.

Bazı yortu günlerinde içine şarap doldurulan sarnıç olayı inandırıcı değildir. Bizans sarayında muhafız olarak Hazar Türklerinin bulunduğu ise gerçektir. Bizans uzun süre çeşitli ırklardan yabancılar arasında Türkleri de kullanmıştır. Bunların 1071'de Malazgirt Savaşı sırasında kendi ırkdaşlarına karşı çarpıştıklarını anlayınca geçirdikleri şaşkınlık tarihe geçmiş bir olaydır. Harun İbn Yahya'nın kısaca bahsettiği su kemeri

ise, bugün hala şehrin ortasında görülen eski adıyla Valens, Türk döneminde ise Bozdoğan Kemeri olarak bilinen yapıdır. İstanbul'un suyunu sağlayan tesislerin "Bulgaristan" denilen Trakya'da oldukları bilinir. Bunlara işaret eden su yapıları Feridun Dirimtekin ve son olarak da çok daha etraflı bir ilmi biçimde Kazım Çeçen tarafından tespit edilmiştir.

El-Herevî'nin rüzgârla eğildiğinden bahsettiği "amud" yani sütunun hangisi olduğu anlaşılmaz. Bu belki de Hipodrom'un ortasını süsleyen obelisk yani sonraki adıyla Dikilitaş veya bir başkasıdır. Fakat "istoborin" olarak belirtilen, gerçekte herhalde Forum Tauri'de olan, gövdesi kabartmalar ile süslü olan mermer anıt, içindeki merdiven ile tepesine kadar çıkılabildiğine göre hiç şüphe yok ki, Türk döneminin Bayezid meydanında imparator Teodosios için dikilen boyu kırk metreyi aşan anıt idi. Roma'daki Traianus ve Marcus Aurelius anıtlarının bir benzeri olan bu eserin gövdesindeki kabartmalarda İmparator I. Teodosios'un savaşları tasvir edilmişti. Hâlbuki bütün Bizans tarihi boyunca halk bunun bir tılsım olduğuna inanmış ve bu kabartmalarda şehrin geleceğinin anlatıldığına inanmıştı. Bizans'ın son döneminde, anıtın tepesindeki hücrede bir keşiş yaşıyordu. Latin istilasları sırasında, 1204'te şehri ele geçiren Haçlılar hınçları olan Bizans imparatorunu, "yüksek unvanına layık surette" öldürebilmek için bu anıtın tepesine çıkararak aşağıya atmışlardı. Fatih döneminde İstanbul'a gelen G. Bellini tarafından basit bir resmi çizilen bu anıt Sultan II. Bayezid yıllarında şehri harap eden ve "küçük kıyamet" denilen 1509 depreminde yıkılmış, bazı parçaları, Bayezid hamamının temellerinde kullanılmıştır. Şehirde, sonraki adıyla Cerrahpaşa semtinde imparator Arcadius adına, 50 metreye yakın yükseklikte bunun benzeri ikinci bir anıt daha vardı. O da 1711'de tehlikeli durumda olduğundan yıktırılmıştır. Bugün evler arasında 8-9 m. kadar yüksekliğindeki kaidesi durmaktadır.

El-Herevî'nin Kazvinî ve Yakut'un verdikleri bilgiyi tekrarladığı görülür. Bu da Ayasofya'nın yan tarafındaki (güney) girişinin üstünde olan ve Horologion denilen saattir. Kaynakların bildirdiğine göre bu, içinde belirli zamanlara göre ayarlanmış çarklar olan bir vakit gösterme aracı idi. Her saat başında, cephesindeki kapaklardan biri açılarak buradan bir kukla çıkıyordu. Ortaçağ İslam âleminde daha eski ilkçağ yazarlarının eserlerinden ilham alınarak yeniden yazılan ve resimlendirilen bu türden makinelere (automate) büyük ilgi duyulmuştu.

El-Herevî'nin bahsettiği ve Arapların İstanbul'u kuşattıkları sırada yapıldığı söylenen cami hakkında şimdiye kadar çeşitli fikirler ileri sürülmüş olmakla beraber, bu İslam ibadet yeri hakkında açık bir sonuca ulaşılmamıştır. Galata'daki Arap Camii denilen ve evvelce bir Dominiken Katolik Kilisesi olan binanın İslamla ile hiçbir ilgisi olmadığı çok yıl önce anlaşılmıştır. Aynı şekilde Bizans'ın son döneminde Türklerin de şehir içinde bir mescitleri olduğunu kaynaklar bildirmekle beraber, bunun da kalıcı bir mimaride olmadığı tahmin edilir. Aksi takdirde Fetih'ten sonra, ayrı bir ruhaniyete sahip olması gereken bu mescit ihya edilir ve bu gelenek sürdürülürdü.

İbn Batuta on dördüncü yüzyılda İstanbul'a geldiğine göre, bu sıralarda artık Marmara'ya hâkim yamaçtaki Büyük Saray terk edilerek yıkılmağa bırakılmış hatta bazı parçaları sökülerek, başka yerlerde kullanılmaya başlamıştı. Bizans imparatorları son yüzyıllarda Edirnekapısı ile Ayvansaray arasında ve surlara bitişik olan Blahernai Sarayı'nda yaşıyorlardı. Arap seyyahın kabul edildiği saray burası olmalıdır. Surlara komşu ve Tekfur Sarayı olarak Türk döneminde adlandırılan büyük yapı bu kompleksin ayakta kalabilmiş bir pavyonudur. Haliç'e doğru inen meyilli arazide, Eğrikapı dolaylarında bu kompleksin kalıntıları oldukları sanılan hayli çok sayıda alt yapılar ve mahzenler vardır. Ayrıca İvaz Efendi Camii avlusundan itibaren görülen burç içindeki mekânlar ile surlara bitişik

olarak aşağıya doğru uzanan ve “Anemas zindanları” olarak tanınan, kemerli ve tonozlu alt yapı kalıntıları da bu saraya ait izlerdendir.

Yine İbn Batuta Haliç’in yukarı kesiminde iki yakayı bağlayan, fakat onun geldiği yıllarda yıkılmış bir köprüden de bahseder. Bu köprünün çeşitli kaynaklarda anıldığı görülür. Hatta IV. Haçlı seferi sırasında gelen Batılı şövalyelerin yazdıklarından da bahseden makalemizde işaret edildiği gibi, bu taş köprü onlar tarafından da, 1203-1204 yıllarında henüz kullanılır halde görülmüştür. İbn Batuta’nın 1334’e doğru yıkık durumda rastladığı bu köprünün sadece bazı ayak kalıntıları 1540’lı yıllarda Albi’li Pierre Gylli’nin dikkatini çekmiştir.

Ayrıca son dönemde bir Cenova kolonisi durumuna girmiş olan, Haliç’in karşı yakasındaki Galata’dan da bahseden İbn Batuta’nın bu yerleşme yerinin hukuki durumuna dair açıklamaları da gerçeğe uygundur. Burada İtalyan Cenova idaresi yerleşmiş olmakla beraber, görünüşte Galata hala Bizans İmparatorluğu’na ait idi. Bunun için de surların bazı yerlerine Bizans Devleti’nin arması konulmuştur. Bu sadece bir şekilden ibaretti. Böyle bir armanın resmi ve bu hususta açıklama *Galata ve Kulesi* başlıklı kitabımızda bulunabilir.

Bizans hâkimiyetinin sonlarına doğru Konstantinopolis’i ziyaret eden İbn Batuta bu dönem imparatorlarından II. Andronikos’un mezarının şehir dışında bulunduğunu yazmakta ise de şehrin topografyası hususunda yanlışlığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu imparatorun ve Palaiologos’lar dönemi hanedanından pek çok kimsenin mezarlarının bulunduğu yapı, şehrin dışında değil içinde, yakın tarihe gelinceye kadar Vatan Caddesinin bulunduğu çukur arazide akan Lykos yani Bayrampaşa deresi vadisinde, o zamanlar ormanlık bir sahanın içinde kurulu olan Lips Manastırı’ndadır. Fetihten sonra II. Bayezid devrinde tekke ve mescide dönüştürülen kilise ve manastır Fenarî İsa Mescidi adıyla bugün Vatan Caddesi’nin kenarında

görülebilmektedir. Ya hatıratın metnindeki bir tercüme hatası yüzünden veya seyyah şehri iyi tanımadığından bir aldanma olmuştur. Esası onuncu yüzyılın ilk yıllarında Konstantinos Lips tarafından kurulmuş olmakla beraber son Bizans döneminde Palaiologos'lar tarafından kilisesi ek yapılarla genişletilen bu manastırda 1928 yılında yapılan bir araştırmada 22 kadar lahit ve mezar bulunmuştur. Ne yazık ki bu araştırmanın raporu yayınlanmamıştır. Bu ibadet yeri 1918'deki çok büyük yangından sonra harap olmuş ve 1960 yılına kadar bir harabe halinde kaldığından ve bu sırada da içi küçük tenekeden evlerden oluşan bir mahalle halini aldığından bu mezarların hepsi ortadan kalkmıştır. O kadar ki 1960 yıllarında restorasyonu yapanların bunlardan haberi bile olmamıştır. Böylece bu yabancı seyyahın şehrin dışında, bir manastırda gömülü olduğunu söylediği Andronikos'un mezarı da bunların arasında olmalıdır. Bu bölgenin de Osmanlı döneminin ilk yıllarında Yenibahçe adıyla anıldığına bakılacak olursa dere kıyısının ağaçlıklı ve koruluk bir bölge olduğunu ve şehrin dışı tesirini bıraktığı düşünülebilir. Nitekim fetihten sonra bu koruluğun içinde ve Lips Manastırı'na yakın bir yerde hatta belki de aynı yerde Halıcılar adıyla bir de köşk yapılmıştı. Aynı zamanda bu yeşillik ve ağaçlı yeri Yavuz Sultan Selim çok sevdiğinden oğlu Kanuni Sultan Süleyman babasının hoşlandığı bu bölgede Mimar Sinan'a Sultan Selim adına bir cami ile bir medrese yaptırmıştır. Bugün bu hayrat Vatan Caddesi'nin karşı tarafında hala görülebilir. Bu akarsuyun çevresinde tabiatın yarattığı koruluk ve yeşillik herhalde yüzlerce yıl kalmış ve ancak bu bölge Osmanlı devrinin içlerinde şehirleşmeye açıldıktan sonra Haliç kıyılarından başlayıp İstanbul'un meşhur poyraz rüzgârlarıyla günlerce süren yangınların Marmara'ya ulaşması ile birlikte yanıp ortadan kalkmıştır. Bu kilise fetihten sonra II. Bayezid yıllarında ulema soyundan Molla Fenarîzade Alaeddin Ali Efendi tarafından tekke ve camiye dönüştürülmüştür.

Bu camiye verilen Fenarî İsa adı ise bu tekkenin ilk şeyhi İsa Efendi'den dolayıdır.

Bizans idaresinde olduğu sıralarda Konstantiniyye yani İstanbul hakkında bilgi veren birkaç İslam yazarından yapılan bu iddiasız derleme, Ortaçağ içinde Hıristiyan aleminin en büyük merkezinin, karşı tarafın insanlarınca nasıl görüldüğüne dair bir fikir vermektedir sanırım. Çok kısaltarak burada sunduğumuz bu metinler, bu büyük şehrin güzellik, ihtişam ve zenginliğini yabancı bir gözle aktarmaları bakımından dikkat çekicidir.

Ortaçağ dünyasının en başta gelen Hıristiyan merkezi olan İstanbul her ülkeden gelenlerin genellikle hayranlığını çekmişti. Batılı yazarlar gibi, İslam yazarları da aynı görüşleri paylaşmışlardır. Yalnız şu farkla ki Hıristiyanların bu şehirde en fazla ilgilerini çeken, saray, kilise ve manastırlar yanında bu dini binalarda saklanan çok sayıdaki kutsal kalıntılarıdır (reliques). Nitekim IV. Haçlı Seferi ile gelip şehri işgal eden ve yağmalayan Batılı şövalyeler bunların pek çoğunu toplayıp yurtlarına götürmüşlerdir. İslam yazarları tabiatıyla bunlara ilgisizdi. Onlar Büyük Saray'ın ihtişamı, Hipodrom, yükseklikleri kırk metreyi aşan anıtlar ve Ayasofya'nın zenginliğinden bahsetmeyi tercih ediyorlar, bilhassa şehrin topografya bakımından konumu ile burayı koruyan surlarının gücünü yazıyorlardı.

İstanbul'un geç Roma çağından kalmış eski eserleri, Bizans'ın basit halkı tarafından hurafeler ile bezenmiş, hatta bunlar daha o vakitlerde yazıya da dökülmüştü. Yabancı bir medeniyetin insanları olarak Müslüman ziyaretçi ve yazarları da, bu hurafelerin tesiri altında kalmışlar, kendilerine bunları anlatanların da kattıkları abartılar ile bu hikâyeleri tekrarlamışlardır.

Ne yazık ki, İstanbul'un şehir olarak iç görünümüne dair İslam yazarları pek doyurucu bilgi vermezler. Bu hususta birkaç

Batılı seyyahın bıraktıkları notlar geniş ölçüde aydınlatıcı olmaktadır. Fakat ne olursa olsun, sayıları elliyi aşkın İslam ve Hıristiyan yazarların bıraktıkları satırların bütünü, büyük bir medeniyet merkezi olan şehrin Ortaçağ içindeki görünümünü tanımaya yardımcı olmaktadır.

Hiç değilse 1071’de Alparslan ile yapılan Malazgirt Savaşı’ndan itibaren Türkler ile yakın temasa giren Bizans, fetih tarihi olan 1453’e kadar geçen süre içinde Türkler tarafından da ziyaret edilmiştir. Bunlar arasında tüccarlar da vardır. Hatta bunlar için şehrin içinde küçük bir cami de yapılmış olduğu bilinmektedir. Orhan Gazi’nin Nilüfer Hatun olarak bilinen ilk hanımının Bizanslı bir kale muhafızının kızı olduğu bilinir. Ayrıca ikinci ve üçüncü hanımı da on dördüncü yüzyılın ilk yarısındaki Bizans imparatorlarından III. Andronikos ile Yuhannes Kantakuzenos’un kızlarıdır. Bunlarla Osmanlı beyinin evlenmesi münasebetiyle Türkler de Bizans’a gelmişlerdir. Ancak ne yazık ki bu şehir hakkında Türk kaynaklarında bir bilgi verildiğine biz rastlayamadık. Belki göremediğimiz, kıyıda kalmış kaynaklarda bilgiler olabilir. Bu hususta gözü-müzden kaçmış bilgiler bulunabilir ise zaten başlığında da belirttiğimiz gibi denemeden ibaret olan bu çalışmamızı daha tamam bir hale getirmek mümkün olacaktır.

3. Haçlı Seferi ile Gelenlerin Değerlendirmeleri

Bizans imparatoru II. Isakhios Angelos (1185-1195) kardeşi tarafından gözleri kör edilerek hapsedilmiş ve kardeşi III. Aleksios olarak iktidara geçmişti. Konstantinopolis'ten kaçan oğlu Aleksios, Batı'ya giderek, orada bir büyük soylu ile evli olan kız kardeşinin de desteğiyle o sırada Yakındoğu'ya yeni bir sefer hazırlığı içinde olan Batı Avrupalıları önce Bizans'a gelmeye ikna etti. Babası ve kendisi yeniden tahta sahip oldukları takdirde, yapacakları seferde haçlılara yardımcı olmaya söz verdi. İşte Hristiyanlığın kutsal yerlerini Müslümanların elinden almak gayesiyle yola çıkan IV. Haçlı seferi kuvvetleri programlarını değiştirerek 1203 yılında İstanbul önüne geldiler. Geoffroy de Villehardouin, Robert de Clari ile Başrahip Martin'in anlattıklarını kaleme alan Gunther von Pairis bu seferin hikâyesini böylece yazdılar ve bu arada Konstantinopolis'i de bir dereceye kadar tarif ettiler. Günümüze kadar gelen bu yazılardan, şehrin on üçüncü yüzyıl başlarındaki görünümü hakkında fazla bilgi edinilmemekle beraber yine de bazı şeyler öğrenilmektedir.

Haçlı seferlerini tasvir eden bir resim

Yerasimos, a.g.e., s.128.

Dışarıdan ilk gördüklerinde şehrin ihtişamı, zenginliği, kiliselerinin çokluğu ile güçlü surları Haçlılar üzerinde büyük tesir bırakmıştır. Khalkedon'da (Kadıköy) bir imparatorluk sarayı bulunmaktadır; çevrede ekili ve biçili araziler yer almaktadır. İkinci bir yazlık sarayın da, şimdiki Üsküdar'da, herhalde Salacak'ta veya Sultantepeşi'nde olduğu anlaşılıyor. Galata'da, şimdiki Karaköy'de, mahzen kısmı on sekizinci yüzyıldan beri Yeraltı Camii olarak kullanılan Galata Hisarını görürler. Haliç'e girişi engelleyen zincirin bir ucu buraya bağlandığı için, Haçlılar önce bu hisarı ele geçirirler. Bazılarınca sanıldığı gibi bu zincir, Galata Kulesi'ne tutturulmuş değildi. Ayrıca bu yazılardan, Galata'da önemli bir Yahudi yerleşimi bulunduğu da öğrenilir. Haçlı seferi sırasında, Haliç'in

yukarı bölgesinde hala kullanılır durumda bir köprü vardır. Sonraları bu köprü yok olmuş, on altıncı yüzyılda son kalıntılarını görenler olmuştur.

Türk döneminin Eyüp semtinin bir yerinde, azizlerden Kosmas ile Damianos adlarına, duvarla çevrili bir manastır vardır. I. Haçlı seferinin başkanı 1096'da burada konakladığı için, haçlılar buraya onun şatosu demişlerdir. Blahernai Sarayı'nın karşısında olduğuna göre, manastırın Eyüp'e hâkim Tokmak-tepe dolaylarında bulunduğuna ihtimal verilir.

Venedik donanması, şehrin Haliç tarafındaki surlarına burunlarından yanaştığına ve güvertelerinden uzatılan köprülerin bu taraftaki surlara ve burçlara dayandığına göre, kıyıda duvarın eteğinde dar bir kara şeridi vardı. Şehrin içindeki imparatorluk sarayı bu dönemde artık Ayvansaray yukarısında, Eğrikapı dolaylarında Blakhernai semtinde olandır. Bu saray, surlara bitişik bir kompleks halindedir ve içi çok zengin mozaiklerle bezenmiştir. Esası IV. yüzyılda I. Constantinos tarafından yapılan ve Hipodrom ile Marmara kıyısı arasında adeta "şehir içinde şehir" teşkil edecek kadar büyük ve ihtişamlı olan Büyük Saray, artık ihmal edilmiş olmakla beraber, deniz kıyısında bulunan ve Bukoleon denilen pavyonu hala kullanılır durumdadır. Nitekim Haçlılar, düşük İmparator II. Isakhi-os'un eşi Maria ile 1185'te öldürülen I. Andronikos'un Fransız asıllı bir prenses olan eşi Anna'yı burada bulurlar.

Bir ihanetle Bizans tahtının sahibi olan ve kayınbabası III. Aleksios tarafından gözlerine mil çektilen, Murtzuphlos lakablı V. Aleksios, şehirden kaçtıktan sonra Trakya'da Latinler'in eline geçtiğinde, herhalde Teodosios forumundaki gövdesi kabartmalarla süslü, içi merdivenli anıtın tepesinden aşağıya atılarak öldürülmüştür. Sultan II. Bayezid döneminde 1509'daki şiddetli depreme kadar duran bu anıt, bu tarihte yıkılmıştır. Kabartmalı bazı parçaları bugün hala Bayezid Hamamı'nın temellerinde görülür. Şehirde aynı tipte ikinci bir anıt da Arcadius adınaydı. Onun da 1711'de yıkıldıktan sonra kalan kaidesi

bugün Cerrahpaşa'da Sokak içinde durur. De Clari bu anıtların ikisini de görmüştür.

Haçlılar başta Ayasofya olmak üzere birkaç manastır ve kiliseden de bahsederler. Haçlılardan 1205'te ölen Hugues de Saint-Pol, IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055) tarafından, sonraki Topkapı Sarayı mutfaklarından Marmara kıyısına inen yamaçta, Manganoi adındaki semtte kurulan Hagios Georgios Manastırı'nın kilisesine gömüldüğüne göre, buraya Katolik Latinler tarafından el konulmuş olmalıydı. Bu kilise ve manastıra ait oldukları sanılan bazı mahzen ve sarnıçlar İstanbul'un I. Dünya Savaşı'ndan sonra işgali sırasında Fransızlar tarafından yapılan R. Demangel idaresindeki araştırmalarda 1920-22 yılları arasında ortaya çıkarılmış ve rölöveleri uzun yıllardır İstanbul'da yaşayan İsviçreli E. Mamboury tarafından yapılmış ve bu bölge hakkında büyük bir eser her ikisinin imzasıyla II. Dünya Savaşı'nın başlaması sırasında Paris'te yayınlanmıştır. Robert de Clari'nin zenginlik ve ihtişamını anlattığı kilise, Büyük Saray'ın sınırları içinde olduğu ve I. Basileios'un (867-886) yaptırdığı bilinen Nea Basileike denilen kilise olmalıdır. Bugün görünür hiçbir izi bulunmayan bu kilisenin yerinin ve mimari tipinin tespit edilmesi konularında çeşitli ve değişik tahminler ileri sürülmüştür. Bir zamanlar içinde dört at koşulu araba yarışları yapılan Hipodrom'u da çeşitli mimari elemanları ve süsleyen heykelleriyle birlikte görürler. Burada Bizanslıların katisma adını verdikleri imparator locası bu sıralarda hala durmaktadır. Bütün yabancı seyahatçılar gibi haçlıların da dikkatini çeken bir anıt Ayasofya'nın önünde duran ve imparator Iustinianos'u tasvir ettiği söylenen atlı tunç heykeldir. Yüksek mermer bir kaide üstündeki bu heykel, bir elinde üstünde bir haç olan bir küre tutar; diğer kolu ise ileriye uzatılmıştır. Haçlılar, Bizans halkının büyük önem verdiği ve mucizeler olduğuna inandığı Blakherna'daki Meryem Kilisesi'nden bahsederler. Bu kilise Fetih'ten az önce 29 Ocak 1434'te kuş avlayan çocukların çıkardıkları bir yangın sonunda yok olmuştur. Diğer bir kilise ise, on ikinci yüzyıl

içinde Komnenos sülalesinden II. İoannes (1118-1143) ile Macar asıllı ilk eşinin kurdukları Pantokrator Manastırı ile Kilisesi'dir. Bu dini tesis I. Manuel Komnenos (1143-1180) tarafından genişletilmiştir. Buradaki mezar şapeline bu sülaleden pek çok kişi gömülmüştür. Pantokrator Manastırı'nın Kilisesi, fetihten sonra Zeyrek Kilise Camii olmuştur.

Başka Hıristiyan ziyaretçiler gibi haçlılar da, şehrin kilise ve manastırlarında saklanan kutsal kalıntılar (rölik) ile ilgilenirler; bunları yağmalayarak yurtlarına götürürler ve oradaki kiliselerine teslim ederler. Bu dini eşya dışında Haçlılar zevklerine göre çeşitli değerli eşyayı da toplamaktan kaçınmaz. Paylaşmanın adaletsiz oluşundan De Clari çok acı biçimde şikâyet eder. 1203-1204'teki iki ayrı kuşatma ve saldırı sırasında, Bizanslılar ile aralarına bir mânia yaratmak için çıkarılan yangınların da şehrin büyük alanlarının harap olmasına sebep olduğu da bizzat Haçlılar'ın yazdıkları hatıralarda belirtilmiştir. Ancak, yarım yüzyıldan biraz fazla süren latin işgali sırasında şehirde hiçbir imar çalışması yapılmadığı, bir taraftan da güzel ve değerli olan her şeyin batı Avrupa'ya taşındığı hatırlanacak olursa, 1261'de Konstantinopolis'i geri alarak Bizans İmparatorluğu'nu ihya eden VIII. Mikhail Palaiologos'un (1261-1282) şehri ne durumda bulduğunu tahmin etmek zor değildir. Zaten artık Bizans, Ortaçağ içindeki "dünya devleti" durumunu da kaybetmiş bulunuyordu.

Batıdan gelmiş Haçlıların şehrin içerisinde bir bölgede bilhassa yoğun olarak yerleştikleri bazı izlerden anlaşılmaktadır. Nitekim Şehzadebaşı'nda Bozdoğan Kemerinin hemen yanında bulunan Türk devrinde Fatih Sultan Mehmed vakfı olarak camiye dönüştürülerek Kalenderhane Camii adını alan yapının mihrabının sağ tarafındaki hücrede kemerine Gotik harfler ve siyah boya ile Assızlı Aziz Franceskus adının yazmaktadır. Bu da Hıristiyan mezhepler arasında bulunan bu kişinin adından türeyen Fransiscenlerin Haçlılar arasında bulunduğu delalet eder. Ayrıca yine bu bölgede Şehzade Camiinin

ek binaları arasında medreselerde görülen bir lahitin üzerine de işlenmiş Latince bir kitabe bulunması bu bölgede Haçlıların bulunduğuna delildir. Buradaki büyük kilise-manastırlarından Pantokrator'un etrafına da Haçlıların kurduğu bazı tesisler tespit edilmiştir.

Haçlıların şehirdeki kilise ve manastırları yağmaladıklarında bilhassa kutsal kalıntılara önem verdikleri bu eşyayı yurtlarındaki dini yapılara koydurdukları biliniyor. Bütün araştırma ve çalışmaların, bu çeşit eşyanın batı ülkelerine getirilmesine ondokuzuncu yüzyılda tespiti uğraşan Comte Riant adlı araştırmacı bu konuda yazdığı ve bir Fransız antikiteker dergisinde basılan makalesinde buradan toplanan kutsal eşyanın hangi şövalye tarafından hangi binadan alındığı ve batıda hangi dini binaya yerleştirildiğine dair düzenlediği listenin on yedi sayfa tuttuğunu belirtecek olursak bu yağmanın genişliği hakkında bir fikir verilmiş olur. Ayrıca sanat eserlerine meraklı bazı batı ülkelerine de beğenilen veya değerli eserler götürülmüştür. Hipodrom'daki altın yaldızlı dört bronz heykel Venedik'te San Marco Kilisesi hazinesine konulan altın-mine işi herhalde bir ikonostasisdan çıkarılmış parçalar veya şehrin tam ortasında bulunan altıncı yüzyıl başlarında yapıldığı bilinen Aziz Poliektus Kilisesi'nin işlemeli mermer payelerinin bir kısmı, birbirini kucaklayan porfir taşından dört imparator heykeli gibi taş eserlerden başka uzun yüzyıllardır güney İtalya'da bir kilisenin avlusunda duran askeri kıyafetli bronzdan bir imparator heykeli de Konstantinopolis'in yağmasından batıya götürülmüş eserlerdendir. Barletta heykeli denilen bu eserin I. Constantinos'u veya Marcianus'u tasvir ettiği iddia edilir ise de bu tahmin kesin olarak aydınlığa kavuşmamıştır. Constantinus'un heykeli bugün Çemberlitaş adını verdiğimiz, gövdesi kırmızı porfir taşından yapılmış bir sütunun tepesinde idi. Ancak bu heykelin yerinde uzun süre kalamadığı ve daha erken Bizans döneminde bir yıldırımın isabeti neticesinde devrilip ortadan kalktığı bilinir. Ayrıca anıtın gövdesinin üstündeki orijinal başlığı da çok önceleri ortadan kalkmıştır. Burada

orta Bizans döneminde belirli bir şekli olmayan, mermerden bir tepelik yapılarak üstüne de bu restorasyonu yaptıran imparator Manuel'in adı olan bir kitabe çepeçevre işlenmiştir. Böylece Çemberlitaş ile Constantin heykelinin bir ilişkisi olduğu kabul edilemez. Asker kökenli olduğu bilinen geç roma imparatorlarından Marcianus ise evlilik yoluyla tahta geçmiş bir komutandır ve onun adına da bugün hala Fatih semtinde bir meydanın ortasında dikili duran, halkın Kıztaşı adını verdikleri bir anıt bulunmaktadır. Dört köşe mermer kaidenin üst kenarında imparatorun adını belirten bir kitabe açık olarak hala görülür. Kaidenin bir yüzünde de kabartma olarak bir çift melek tasviri vardır ki bu da anıtın Kıztaşı olarak adlandırılmasına yol açmıştır. Gövdenin üzerinde korint üslubunda bir başlıktan başka ayrıca hayli büyük mermerden bir kaide de bulunmaktadır. Bunun üzerine de yine oldukça büyük bronz heykelin yerleştirilmesine pek imkan görülemez. Bu derecede bir ağırlığı, oldukça ince o gövdenin yüzyıllarca taşıyabilmesine pek imkan yoktur. Fakat bu sert yüz ifadeli ve asker giyimli bronz heykelin şehrin yağmasında götürülürken güney İtalya kıyılarına düştüğü açıkça bellidir. Topkapı Sarayı mutfaklar bölümünde toprak altında Çemberlitaş anıtının bir benzerine ait mermerden bir devasa başlık ile gövdesinden bir parça bulunmuştur. Bu da şehrin bilinmeyen bir başka anıtının kalıntıları olmalıdır. Bir ihtimal olarak bu Barletta heykelinin de bu anıtın üstünden düşmüş bir parça olduğu ve belki de haçlıların bunu yerde bularak götürdüğüne ihtimal verilmektedir. Ayrıca bir arkeologun tespit ettiğine göre İspanya'da bulunan mermerden işlenmiş bir parça da yine bu yağmada elde edilmiş sütunlardandır.

Yine San Marco Kilisesi'nin hazire kısmında çok değerli bir Bizans eserinin parçaları vardır. Bunlar Bizans sanatında başlı başına önemli bir dal teşkil eden altın mine işi olarak yapılmış bir takım plakalardır. Pala de'oro adı verilen bu plakaların bütünüünün bir Bizans kilisesinin ikonostasis'den çıkarılmış oldukları anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi ikonostasis,

kilisenin doğu kısmını mihrap yani apsis yarım dairesinden ayıran bir çeşit paravanadır. Bu kadar yüksek bir sanat değere sahip bir ikonostasisin gelişi güzel küçük bir kiliseye ait olamayacağı açıkça bellidir. Güzel ve değeri sanat eserlerine büyük ilgi duyan Venediklilerin bu altın-mine işi plakaları da büyük ve önemli bir yerden belki de Ayasofya'dan söküp götördüklerine ihtimal verilebilir. Herhangi bir surette bu hususta bir kayıt olmamakla beraber bu plakaların tamamı olmasa bile büyük bir kısmının yağma edilen şehrin başta gelen kiliselerinin birinden çıkarıldığı da muhakkaktır.

Yine San Marco'da muhafaza edilen üzeri kabartma bezemelerle kaplı dörtköşe mermer payenin de şehrin merkezinde Şehzadebaşı'nda kalıntıları yakın tarihlerde meydana çıkarılan Aziz Poliektus Kilisesi'nden olduğu düşünülecek olursa böyle bir tahmin hatalı olamaz. Çünkü aynı payenin eşleri Poliektus kilisesinin kazısında bulunduğu gibi bir tanesi de kara yoluyla bir yerlere götürülürken bilinmeyen bir sebeple Edirnekapısı yolu üzerinde bırakılmış ve toprakla örtülen bu parça birkaç yıl önce yol tesviyesi sırasında meydana çıkmıştır.

Clari'nin verdiği bilgilerden şehrin Ayasofya'dan sonra ikinci büyük dini yapısı olan Havariler Kilisesi'nin biçimi bir dereceye kadar öğrenilebilmektedir. Bizans döneminde imparatoriçe Evdoksia'nın gazabına uğradığı için iç Anadolu'nun bir şehrine sürgün gönderilen ve orada ölen patrik İoannes Khrysostomos'un kemiklerinin dokuzuncu yüzyılda Konstantinopolis'e getirilerek bu kiliseye gömülmesini gösteren bir Bizans minyatüründe de mimarisi bir dereceye kadar öğrenilebilmektedir. Alman Prof. K. Wulzinger 1930'lu yıllarda yayınladığı bir makalede Fatih Camii'nin tamamen bu kilisenin temel kalıntıları üzerine oturtulduğunu iddia etmiş bu hususu desteklemek üzere de bir plan çizmiştir. Bu görüşün tamamen yanlış olduğu A. Saim Ülgen tarafından yazılarak 1938'de *Vakıflar Dergisi*'nin birinci sayısında yayınlanmıştır.

Iustinianos anıtının gerçekte Teodosios anıtı olduğu hakkında da bir görüş vardır. Bu atlı heykel fetihten sonraya kadar yerinde duruyor idi. Tahmine göre II. Bayezid yıllarında onbeşinci yüzyıl sonlarına doğru 1492/93 tarihlerinde olan korkunç kasırgada veya 1509 yılında 42 gün süren şiddetli depremde yıkılmıştır. Deniz kıyısındaki bazı mermer parçaların onun kaidesine ait olduğu sanılır. Belki 40 yıl önce Topkapı Sarayı mutfakları önünde bulunan mermer kaide de ona ait olabilir. Yine bu anıtın kaidesindeki mermerlerden olduğu sanılan parçalar arasında, üstünde imparator Iustinianos'un monogramı olan bir parça İstanbul'un 1919-1923 yılları arasında işgali yıllarında fransız işgal ordusu komutanı General Charpi tarafından bulunarak Marmara surlarında imparator iskelesi denilen kulenin duvarına konulmuştur. Maalesef bu monogramın birkaç yıl önce bir münasebetsiz tarafından tahrip edildiği görülmüştür. Bu heykelin bir deseni, II. Abdülhamid tarafından Macaristan'a hediye edilen ve Matthias Corvinus'un kütüphanesinden geldiği sanılan bir yazmada mevcuttur. Bu hususta ABD'de basılan *Art Bulletin* dergisinde bir makale yayınlandığı gibi tarafımızdan da Uğur Derman için basılan *M. Uğur Derman 65. Yaş Armağanı*'nda etraflı bir çalışma yayınlanmış ayrıca sihirler hakkındaki el yazma iki İslami kitapta da onaltıncı yüzyıl sonlarına doğru yapılan bu anıtı tasvir eden iki minyatür de yayınlanmıştır.

Haçlı seferleri sırasında Konstantinopolis'te gördüklerini anlatanların başında Odon de Deuil gelmektedir. Bu kişi 1147 yılında II. Haçlı seferi ile birlikte bu şehre uğrayanlardandır. Verdiği topografik bilgi şehrin gerçek biçimine uymaktadır. Odon da en başta Ayasofya ve imparatorların Büyük Saray'ı ile ilgilenmiştir. Ortaçağ ziyaretçilerini, saray kompleksinin büyüklük, yaygınlık ve ihtişamı hayranlıklarını çekiyordu. Ayrıca sarayda başka ziyaretçilerin de bahsettikleri içinde değerli kutsal hatıralar olan şapeli de anmaktadır. Fakat artık bu sıralarda Bizans imparatorları şehrin kuzeybatı köşesinde, sonraki adları ile Edirnekapısı, Eğrikapı arasında sur

duvarlarına bitişik olarak kurulan Blahernai saray kompleksini tercih eder olmuşlardı. Haliç'e hâkim bir yerde kurulan bu kompleksten Türk döneminde Tekfur Sarayı olarak adlandırılan güzel bir yapı bugün hala ayaktadır. Burada ilgi çekici bir nokta sarayın şehre, denize ve batıdaki araziye hâkim bir yerde bulunduğudır. Gerçekten de Tekfur Sarayı denilen pavyonun bulunduğu yerden şehrin büyük bir kesimine, Odon'un deniz dediği Haliç'e ve surlar dışındaki topraklara uzanan geniş bir görüntüsü vardır. Şehrin bu dönemdeki sebze ihtiyaçlarının da surlar dışındaki geniş arazide ekili bostanlardan sağlandığı da öğrenilir. Tarım arazilerinin sulanması için de Trakya yönünden gelen su kanallarından faydalandığı da bu vesile ile öğrenilir. Şehirdeki suyu biriktiren sarnıçların suyunu ise Odon tuzlu ve pis kokulu olarak bulmuştur. Gerçekten de şehrin içinde pek çok sayıda irili ufaklı su sarnıçları vardır. Yüzyıl kadar önce yapılan bir araştırmada bunların sayıları yaklaşık 50 kadarı tespit edilmiş ise de aradan geçen süre içinde şehrin çeşitli yerlerinde bu ilk araştırmada bilinmeyen daha pek çok sayıda su sarnıcının varlığı ortaya çıkarılmıştır. Odon'un ifadesinden anlaşıldığına göre bunların pek bakımlı olmadıkları tahmin edilmektedir. Kara tarafı surlarının iki kat ve güçlü oluşunu bu Batılı seyyah doğru olarak müşahade etmiştir. Fakat Odon'un çok ilgi çekici bir görüşünü de bu arada vurgulamak gerekir. O da bu kalabalık şehrin içinin o sıralarda pis ve bakımsız bir durumda olduğudur. Böylece bu hususa ilk işaret eden kişi Odon olmaktadır. Şehrin içinin pisliği ile birlikte asayişsiz durumu da olduğu öğreniliyor. Haliç'in o dönemdeki balık zenginliği de dikkat çekicidir. Boğazdan geçen çeşitli balıkların bu sulara akmaları uzun yüzyıllar boyunca şehrin beslenmesine büyük ölçüde yardımcı olmasını sağlamıştır. Bu özelliğini Haliç çok yakın tarihlere gelinceye kadar sürdürebilmiştir. Odon de Deuil, II. Haçlı seferleri sırasındaki görüşleri yarım yüzyıl sonra Konstantinopolis'i kuşatmaya gelen IV. Haçlı seferi yazarlarının verdikleri bilgiler ile daha da zenginleşmektedir.

4. Elçiler

Bir elçilik heyeti ile Konstantinopolis'e geldiği anlaşılan Çinli kendi kültürüne çok yabancı olan Bizans'ın özelliklerini abartılı olarak anlatmaya çalışmıştır. Duvarların yeşime benzetilmesi ya cilalı taş levhaların varlığından ve altın kaplamalar da Bizans'ta çok kullanılan mozaiklerden dolayı olmalıdır.

Genellikle yabancı elçilerin göz kamaştırıcı olarak tarif ettikleri Büyük Saray'daki imparator tahtı başkalarının da görülmüştür. Fakat Çinli, şehrin içi ve diğer yapılarıyla fazla ilgilenmemiş sadece bir tanesini sonraki Çemberlitaş olarak teşhis ettiğimiz iki anıttan kısaca bahsetmiştir. Buna karşılık imparatorun kıyafeti ile halkın giyimleri ve bazı töreler onu daha çok ilgilendirmiştir. Şehrin ana girişi olan Altıncapı için altından olduğunu söylemesi de bu kapının kanatlarının altın yaldızla kaplanmış olmasındandır.

İslamlar arasında bulunan elçiler ayrıca İslam seyyahları bölümünde değerlendirilmiştir. Şu kadarını belirtelim ki bunlar daha çok şehrin ve bilhassa Büyük Saray'ın ihtişamı ve zenginliği üzerinde dururlar.

Batıdan gelen elçilerden Liudprand da Büyük Saray ile ilgilenmiştir. Fakat bu arada henüz o sıralarda yeni yapılmış olan saray kilisesi Nea ile ilgili bilgi verir. Liudprand ikinci elçiliğinde çok kötü günler yaşamıştır. Heyetin barındığı, Marmara'ya açılan manzarası olan mermer saray Büyük Saray'ın uzağında oldukça bakımsız ve harapça bir binadır. Bu sarayın önünden geçen yol ise aynı derecede haraptır. Bu elçinin misafir edildiği saray veya konak herhalde şehrin çeşitli yerlerinde

yapılmış olan özel saraylardan biridir. Ancak bunun kime ait olduğu anlaşılmamaktadır. Elçinin imparatorun beraberinde bulunduğu ikinci saray ise şehrin Anadolu yakasında bugünkü Bostancı ile Maltepe arasında Küçükalyalı'daki Bryas Sarayı'dır. İmparator Theophilos tarafından İslam sarayının bir benzeri olarak 840 tarihlerine doğru yaptırılan bu sayfiye ve av sarayının alt yapı kalıntısı bugün hala Küçükalyalı yakınında görülebilir. Liudprand'ın bu çevrede imparatorun ava çıktığını bildirmesi şimdiki Küçükalyalı'dan arkada Kayış dağına uzanan arazinin o yıllarda avlanmaya uygun bir ormanlık bölgesi olduğunu gösterir. Liudprand'ın Bizans sarayı sofrasındaki yiyeceklere dair bilgiler ise başkaları tarafından ayrıca değerlendirilmiştir. Bryas Sarayı hakkında bugün görülen kalıntılarla münasebeti çok yıl önce Fransa'da ve Türkiye'de Tarih Kurumu *Belleten*'de yazdığımız makalelerde belirtilmiştir.

Son yıllarda akademik bir ünvanı olmayan fakat özel üniversitelerimizde Bizans sanat tarihi uzmanı olarak değerlendirilen Alessandra Ricci adındaki bir İtalyan Hanım Dünya Kiliseler Birliği adına İstanbul'da tarihte adları geçen bazı kilise ve manastırların kalıntılarını veya izlerini bulmak gayretiyle çeşitli yerlerde araştırmalar yaparken bizim Bryas Sarayı olarak teşhis ettiğimiz kalıntıyı da dokuzuncu yüzyılda varlığı bilinen ünlü Satyros Manastırı olduğunu iddia etmiş hatta burada birkaç yıl kazılar da yapmıştır. Bu konuda inandırıcı bir yayını olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak biz bu kalıntıyı yayınlarken imparator Theophilos'un örnek olarak aldığı o çağın İslam saraylarından birkaçının da karşılaştırma yapmak üzere planlarını koymuştuk. Diğer taraftan bir noktaya daha işaret etmek isterim. Bryas adı su mimarisiyle ilgilidir. Küçükalyalı yakınındaki kalıntı da bir vakitler üstü kapalı muazzam bir sarnıç ile buna arkalardan Kayışdağı yönünden su getiren bir kanal ile bağlantılıdır. Bizim hipotezimizde dayanaklarımız bunlardır. Ricci Hanım buraya manastır adını yakıştırırken her manastırda olması gereken ana kilisenin ki Bizans'ta buna katalikon derler. Katalikonu da bulması,

ortaya koyması gerekirdi. Hâlbuki ortada katalikona işaret eden böyle bir şey yoktur.

Konstantinopolis'e gelen yabancılar arasında esasında Bizans imparatoruna değil Orta Asya'da Semerkant şehrine Timur'a elçi olarak giden İspanyol Ruy Gonzales de Clavijo, yol üstünde uğradığı Konstantinopolis'e dair oldukça ayrıntılı ve değerli bilgiler verir. Bu sırada artık Bizans İmparatorluğu son günlerine yaklaşmaktadır. Eski kudretini ve dolayısı ile ihtişamını da hayli kaybetmiştir. Bu sırada Clavijo Cenovalıların idaresinde olan Galata'da konaklamıştır. İmparatoru ziyaret ettiği saray ile tahtı hakkında kısa bilgi verdikten sonra elçilik heyetine yeni avlanmış bir geyik hediye edildiğini bildirir. Bu sırada Anadolu yakası Türklerin elinde olduğundan Bizanslılar herhalde şehrin yakın çevresindeki ve Trakya bölgesinde olan ormanlarda avlanıyordu. Blakhernai'deki İoannes Kilisesi'nin mimarisine dair ayrıntılı bilgi veren Clavijo çevrede geniş bağ ve bostanların olduğuna işaret eder. Böylece şehrin kuzeybatı köşesinin o sıralarda yoğun bir yerleşme yeri değil daha çok ekili arazi olduğu öğrenilir. İspanyol elçi Samatya semtindeki Peribleptos Manastır ve Kilisesi'nin biçimi ve çevresini de anlatır. O sıralarda burada çok sayıda ağaçlar vardır. Clavijo Kilisesi'nin iç süslemesi ve mimarisi hakkında bilgiler vererek burada iki imparatorun lahitlerinin de bulunduğunu haber verir. Peribleptos Kilisesi'nin temel kalıntıları bugün aynı yerdeki Ermeni kilisesinin bodrumunda tespit edilerek yayımlanmıştır. Çevredeki evlerin altlarında da Peribleptos Manastırı'na ait bodrumlar ve alt yapılar bulunmuştur. Ancak bunlar yayınlanmamıştır. Aynı çevrede daha kuzeyde olan Studios Manastırı'nı ve Kilisesi'ni de görmüştür. Elçi Hipodrom'u buradaki imparator locasını ve at meydanında sıralanan anıtlardan büyük obelisk ile birbirine dolanmış üç yılanın oluştuğu tunç anıtı da (burmalı direk) anlatır. Elçi Ayasofya'nın bitişiğinde olan patriklik sarayını görmüş ve bütün seyyahların gözlerinden kaçmayan atlı imparator heykelini de ayrıntıları ile tasvir etmiştir. Ayasofya'nın mimarisi ve mozaikleri hakkında verdiği bilgiler de onbeşinci yüzyıl

başlarında bu büyük kiliseye dair önemli notlardır. Ayasofya'nın altındaki veya yakınındaki bir büyük su sarnıcı da ilgisini çekmiştir. Elçinin daha sonra ziyaret ettiği ve Ahırkapı dolaylarındaki Georgios Kilisesi yakınında gördüğü mermer vaftiz havuzu 1920-22 yıllarında meydana çıkarılan altıgen biçimli kutsal su havuzu olmalıdır. Clavijo şehrin kuzey batısında Blahernai Sarayı'nın komşusu olan ünlü Meryem Kilisesi'nin mimarisi ve zengin mozaik süslemesini oldukça ayrıntılı anlatır. Bu ziyaretten az sonra ve fetihten pek az önce yanarak harap olmuştur. Elçinin tarifinden Sarayburnu dolaylarındaki Hodegetria Meryem Kilisesi'ni de ziyaret ettiği anlaşılıyor. Havvari ve aziz Lucas'ın çıktığına inanılan, daha önce anonim Ermeni hacının da bahsettiği ikonayı görmüştür. Şehrin koruyucusu olduğuna inanılan bu ikona 1453'te şehrin Türkler tarafından kuşatılması sırasında, surlara yakın bir yere sonra kilisesi Kariye Camii olan Khora Manastırı'na getirilmiştir. Fethin ilk günlerindeki kargaşa içinde Bizanslıların çok değer verdikleri bu ikona ortadan yok olmuştur.

Clavijo'nun kapalı su sarnıcı ile ilgili verdiği bilgi ilgi çekici olmakla beraber sütunlar hakkındaki sayı oldukça abartılıdır. Çünkü İstanbul'daki eski su sarnıçlarının hiçbirisi 490 sütunlu değildir. Bunların içinde en büyüğü Türk devrinde Yerebatan Sarayı adını alan Basilika Sarnıcı bile 336 sütunludur. Bütün ziyaretçilerin ihmal etmeden gördükleri Ayasofya'nın hemen yakınında olan bu muazzam ölçülerdeki sarnıç, içindeki tonozları taşıyan sütunların bazı özellikleri dikkate alındığında, Roma devrinden kalan bazı işlenmiş parçaların kullanılması suretiyle yapılmıştır. Şehrin içindeki sarnıçlara dair ilmi ilk büyük araştırma şimdi İstanbul Teknik Üniversitesi olan Mühendis-hane Mektebi'nin öğretim üyelerinden Ph. Forchheimer ile Graz Üniversitesi profesörlerinden J. Strzygowski tarafından ince-lenerek Viyana'da 1893 yılında yayınlanmıştır. Ancak içi her zaman su dolu olan bu haznenin en ucuna kadar gidip ölçülerini eksiksiz alma imkanına sahip olmadıklarından, planını tahmini olarak çizmişler ve içerdeki sütun sayısını da sadece tahmini

olarak yazmışlardır. Bu sarnıcın gerçek ölçülerinin tam olarak alınması I. Dünya harbi yıllarında almanların müttefiki olan Osmanlılara sığınan bir alman denizaltısının portatif botunun alman denizcileri ile birlikte bu haznenin içinde yüzdürerek sonuna kadar gitmek suretiyle olmuş ve yeni planı 1934'te başka bir almanca kitapta yayınlanmıştır. Son yıllarda belediye tarafından bu çok büyük ölçüdeki sarnıcın temizlenmesi ve restorasyonu yapıldığında içerdeki bütün su boşaltıldı ve tabana kadar kurutuldu. O zaman tabanın da muntazam bir tuğla döşeme ile kaplı olduğu görüldü. Ayrıca çok ilgi çekici bir buluntu da en uç kısımda kullanılan bir sütun gövdesi kısa geldiğinden altına kaide olarak mermerden işlenmiş bir Medusa başının konulmuş olmasıdır. Bu da bu sarnıcın yapımında devşirme malzemenin bolca kullanıldığının delilidir. Bu mermer heykel başı da roma sanatının son dönemlerinde moda olan dev ölçüdeki heykellerden görülen bir özelliktir.

İspanyol elçinin çok önemli bir görüşü de artık bu yıllarda yoğun bir yerleşmenin olmadığıdır. Pek çok kilise ve saray harabe halindedir ve etraflarında geniş ekili arazi uzanmaktadır. O yıllarda artık Türklerin Anadolu yakasına hatta Boğaz kıyıları ile Trakya'ya yerleşmiş oldukları düşünülecek olursa Bizans halkının yiyecek ihtiyacını bu surette sağladığı kolayca anlaşılır. Zaten aynı yıllarda İstanbul'a gelen başka seyyahlar da aynı hususu vurgulamışlardır. Clavijo şehrin içindeki sarnıçların çok sayıda olduklarını belirtir ki bu gerçeğe uygundur. Elçinin bahsettiği borsa ve hile yapan esnafın cezalandırıldıkları yerin neresi olduğu kesinlikle anlayılamamakla beraber bunun Galata'ya kayıklarla geçişin sağlandığı iskele yakınında Eminönü dolaylarında Zindankapısı-Tahtakale bölgesinde olduğu tahmin edilir. Tamamen bir Cenova kolonisi durumunda olan Galata hakkında verdiği bilgi ile birlikte bu adın süt anlamına gelen Galaktos'tan geldiği görüş ise tartışmalıdır. Fetihten pek az yıl önce Konstantinopolis'in görünümü hakkında verdiği bilgiler oldukça ayrıntılı ve şehrin tarihi için son yıllardaki halini göstermesi bakımından çok değerlidir.

5. Hacılar

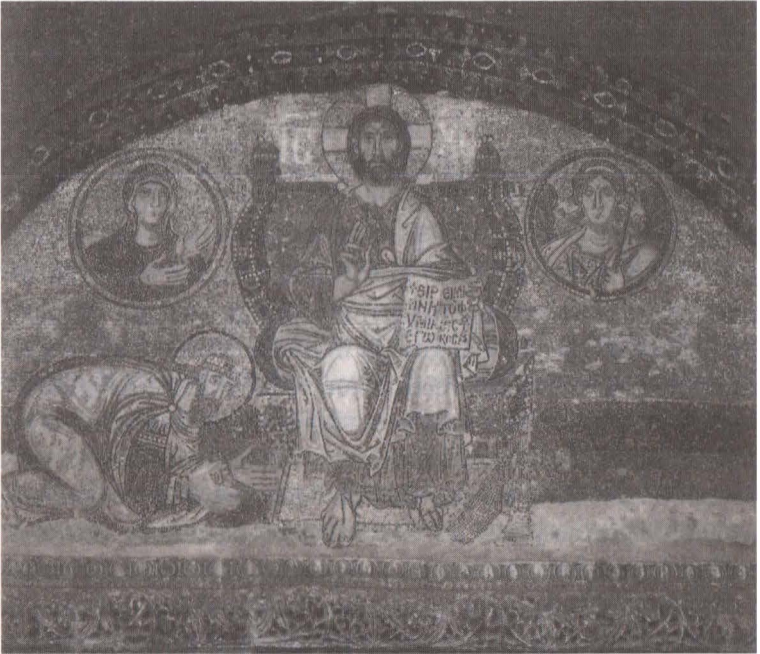
Konstantinopolis'i Bizans döneminde ziyaret eden yabancıların içinde hacca Kudüs'e giderken bu şehre uğramış olanları hayli çok sayıdadır. Bunların arasında bilhassa Rusya'dan gelenler çoğunluğu teşkil ederler. Fakat bu araştırmamızın en başında yer alan ve bir numaralı olarak kaydettiğimiz Egeria adındaki genç kız ise apayrı karakterde bir hacıdır. Hristiyanlığın meşru bir inanç olarak artık resmen kabul edildiği IV. yüzyılın sonlarında yaşadığı ileri sürülen bu genç kız Hristiyanlığın kutsal merkezi olan Kudüs'ü ziyarete gitmiş, oralarda gördüklerini pek çok dile çevrilmiş olan seyahatnamesinde anlatmış ve yolculuğunun sonlarında dönüş yolundan çok kısa olarak birkaç cümle ile gördüklerini belirtmiştir. Bu dönüşü Kudüs'ten Anadolu'nun güney kıyısındaki Sleuvkia'ya (bugünkü Silifke) olmuş. Burada onu ilgilendiren Hristiyanlığın kadın azizelerinden Hagia Thekla'nın ziyaretgâhı olmuştur. Bu Hristiyanlık tarihinin ilk günlerinde havvarilerden Paulus'un vaazlarını dinleyerek ona büyük hayranlıkla bağlılık duyan İkonionlu yani bugünkü Konya'lı bir genç kızdır. Thekla havarinin peşinden giderek sonunda Silifke'ye ulaşmış ve burada şehrin az dışında bulunan tabii bir mağarada yaşamaya başlamıştır. Ancak bir gün iki kişi saldırmak isterler ve genç kız mağaradaki bir yarıktan içeriye girerek kaybolur. Hristiyan aziz ve azizeleri arasında inancı yüzünden öldürülmeden tabiatın içinde kaybolarak yok olan nadir veya tek azizedir. Bu mağara o tarihten sonra kutsal bir ziyaret yeri durumuna girmiş, önce tam üstüne basilika tipinde büyük bir

kilise inşa edildikten başka çevresine daha başka ek tesisler kurulmuş az sonra da bu kilisenin kuzeyine yine çok büyük ölçüde bu defa kubbeli ikinci bir kilise daha inşa edilmiştir. Her iki kilisenin kalıntıları yüzyıl kadar önce iki alman arkeologu tarafından kazılarak meydana çıkarılmıştır. Ünlü bir ziyaret yeri olan bu mağara ve üstündeki kiliseler kayadan oyma bir prosesyon yolu vasıtasıyla da yakınındaki şehre bağlanmıştı. Son zamanlarda Silifke'ye gelen yabancı turistler tarafından ziyaret edilen bu kiliselerin kalıntıları üstünde otopark yapıldığından esas kilisenin bugün sadece mihrab duvarının bir parçası ayakta durmaktadır. Alttaki mağara ise tamamen temizlenmiş ve ışıklandırılmıştır. Böylece bu Romalı genç Hıristiyan kızının Kudüs'ten sonra ziyarete layık gördüğü birinci yer olmuştur. Egeria bundan sonra Anadolu'yu güneyden kuzeye boydan boya geçmiş fakat hiçbir şeyi anlatmamış yalnız bir yerde durmaktadır ki o da İstanbul'un hemen karşısında olan bugünkü Kadıköy'ündeki Khalkedon'dur. Burada da bu hacı bir kadın azize adına inşa edilmiş büyük kiliseyi ziyaret eder. Khalkedon'un kutsal azizesi azize Euphemia'dır. Burada onun mezarı ve adına yapılmış olan çok büyük ölçüde bir kilise bulunmaktadır. Sonraları büyük dini toplantı (consil) burada yapılmıştır. Yeri kesin olarak tespit edilemeyen Euphemia'nın makamı ve kilisesinin yeri hususunda İstanbul'un tarihi topografyası hususunda araştırma yapanlar değişik görüşler ileri sürerler. Bazılarına göre bu Kadıköy koyuna hâkim sonraları Yeldeğirmeni adı verilen semttedir. Bazılarına göre aradaki düz arazidedir. Bazılarına göre ise Euphemia'nın ziyaretgâhı Haydarpaşa Garı'nın bulunduğu burun üzerinde idi. Ancak bu ikinci hipotez pek inandırıcı değildir. Sasanilerin Anadolu içlerine yaptıkları akınlarda bu basilikayı tahrip etmeleri karşısında Bizanslılar Hagia Euphemia'nın kalıntılarını Konstantinopolis'in içine getirerek Hipodrom'un yanında bulunan bir martyrion'a koymuşlardır. Bu dini bina fethe kadar durmuş ve fetihten sonra bir süre barut mahseni olarak kullanılırken Sultan II. Bayezid döneminde 1491 yılında vuku bulan dehşetli bir kasırgada düşen bir yıldırımla patlamıştır.

Bu martyryon'un mimari kalıntıları 1938-39 yıllarında İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından meydana çıkarılmıştır. Evvelce içi de korunan, Euphemia'ya ait olduğu kabul edilen bazı kutsal eşyalar da İstanbul Patrikhanesi'ndedir.

Dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru Konstantinopolis'e gelen gürcü asıllı Gregorius ise şehir hakkında fazla bir bilgi vermemekte, sadece Bizans sarayındaki Hıristiyanlığın kutsal hatıralarını yazmaktadır.

Aynı şekilde 1090 yılına doğru Kudüs'e yaptığı hac ziyaretinden dönen Canterbury'li bir İngiliz keşişi de Konstantinopolis'te yalnız kutsal kalıntılar ile ilgilenmiş ve bunlardan Büyük Saray'ın bir şapelinde saklananları görebilmiştir. Bu Hıristiyan hacısının da verdiği bilgiler şehrin o dönemdeki görüntüsünün tanınmasına yardımcı olmamaktadır.

**Ayasofya'da bulunan VI. Leon'un İsa önünde
secde ettiğini gösteren mozaik**

Yerasimos, *a.g.e.*, s.100.

Hacılar arasında şehir hakkında oldukça doyurucu bilgi veren ilk yazar Latin işgalinden pek az önce 1200 yılına doğru Konstantinopolis'e uğrayan Rus hacısı Novgorod'lu Anton'dur. Rus hacısı Ayasofya hakkında ve buradaki kutsal izlere dair oldukça ilgi çekici bilgiler verir. Nitekim girişin yakınında olduğunu söylediği aziz Gregorios'un şifa dağıttığına inanılan yeri hakkındaki efsane Türk dönemi içlerine kadar yaşamını sürdürmüştür. Zaten aziz Gregorios ile İslami Hızır (a.s.) arasındaki bağlantının çeşitli örnekleri başka vesilelerle de bilinir. Hıristiyanlıktan çok önceki dönemlerin inançlarına kadar inen bu efsaneler Anadolu'nun insanları tarafından her inanca göre yeni biçimlere bürünerek canlı tutulmuştur. Anton'un şehir içindeki kiliselere dair verdiği bilgiler pek açık değildir. Bunlardan yalnız Fatih Camii yerinde bulunduğu bilinen On İki Havâri yanındaki imparator Constantin'in mezarına dair verdiği bilgi ilgi çekicidir. I. Constantinos'un burada erguvani renkteki porfir taşından yontulmuş bir lahiti bulunuyordu. Bu gün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde görülen kırmızı porfirden dış yüzü zengin biçimde kabartmalarla bezenmiş bir lahit parçasının bu imparatorun mezarının kalıntısı olabileceğine ihtimal verebiliriz çünkü Roma'da aynı imparatorun kızı için yapılan ve sonra Santa Costanza Kilisesi'ne dönüştürülen mezar binasındaki lahit ile İstanbul'da bulunan bu parça arasında bezeme bakımından çok büyük bir benzerlik vardır. Rus hacısının şehrin karşı tarafında yüksek bir yerde bulunduğunu söylediği aziz Zootikos'un makamı ve onun adına kurulan leprozeri (cüzzamhane) öyle anlaşılıyor ki Haliç'e hâkim bir yükseklikte kurulmuştu. Bazıları bunun Galata'ya yakın sonraki Tepebaşı semtinde olabileceğini düşünürler. Ancak biz bazı verileri göz önünde tutarak bunun daha batıya doğru bir yerde, büyük ihtimal ile Hasköy sırtlarında olabileceğini düşünmekteyiz. Nitekim yakın bir tarihte Hasköy üzerindeki köprü yapılırken açılan arazide, karşılaşılan Bizans dönemine ait duvar kalıntıları belki de Zootikos cüzzamhanesinin son

izleri idi. Köprünün yapımı bittikten kısa bir süre sonra bu yamaçtaki hızlı yapılaşma sonunda bu kalıntılar bütünüyle kaybolmuştur. Şehir içinde bulunduğunu söylediği Evengetis Kilisesi'nin yeri hususunda pek açık bir bilgi vermemekle beraber bunun şehrin Haliç kıyısında olduğu sanılır. Eskiden Euphemia adına olan daha sonraları da Teodosia adına dönüştürülen kilise ile aynı yapı idi. Teodosia Kilisesi fetihten bir süre sonra Gül Camii adıyla, İslam ibadet yerine dönüştürülmüştür. İçinde bulunan kutsal bir yerin bir Hristiyan makamı olduğu inancı Türk döneminde de yaşamını sürdürmüştür.

Konstantinopolis'i ziyaret eden Ortaçağ ikinci yarısındaki Ortodoks rus hacılarından Novgorod'lu Stephanof da kutsal hatıralar ile ilgilidir. Bu hacının ilgisini çeken şeylerin başında Ayasofya dolaylarında hemen hemen bütün ziyaretçilerin anlattıkları atlı imparator heykeli gelir. Bazıları bu heykelin Iustinianos'a ait olduğunu kabul ederler, bazıları ise burada şehrin kurucusu I. Constantinos'un tasvir edildiği görüşündedirler. Ancak daha yeni bir araştırmada atlı İmparator I. Teodosios olarak tespit edilmiştir. Fakat sonra heykel Iustinianos'unki ile değiştirilmiştir. Rus hacının Ayasofya kapıları hakkında verdiği bilgi anlaşıldığı kadarıyla abartılıdır. Fakat altında bulunan sarnıç hakkında yazdıkları dikkate değer. Ayasofya'nın orta nefinin altında içi su dolu bir sarnıcın bulunduğu öteden beri bilinmekle beraber bu husus yeteri kadar incelenmemiştir. Sadece 1998 yılı içinde balık adam teçhizatı ile bu çok derin sarnıca inilmiş ise de su haznesinin biçimi ve içinde görülenler hakkında ilmi bir rapor bugüne kadar yayınlanmamıştır. Ayasofya'dan sonra hacı batı yönünde imparator yolu dediği Mese Caddesi'nden ki burası Türk devrinde Divanyolu caddesidir. İmparator Constantinos'un anıtına ulaşıldığını haber verir. Bu Türk döneminde Çemberlitaş olarak adlandırılan anıttır. Bu anıtın ilk yapıldığında tepesinde imparatorun bir heykeli bulunuyordu. Heykel

yıldırım isabetiyle devrilmiş ve tekrar yerine konulmamıştır. İmparator Manuel tarafından anıtın tepesi beyaz mermerden yapılan bir ekleme ile restore edilerek buraya bir kitabe işlenmiş ve altın yaldızlı bir haç konulmuştur. Bugün hala bu mermer ekleme ile çepeçevre dolaşan kitabe görülebilir. Çemberlitaş Türk devrinde, yıkılmasını önlemek için örme bir kaide ile desteklenmiştir. Bu kaplamanın içinde kare planlı, mermer esas kaide bulunmaktadır. Bir oda halindeki bu kaidenin içinde saklandığı sanılan Hristiyanlığın bazı önemli kutsal hatıralarını bulmak için araştırma yapanlar çıkmıştır. Röliklerin hala orada durduğuna inanan Danimarkalı Vett adında bir teozof uzun yıllardır İstanbul'da yaşayan İsviçreli E. Mamboury'nin yardımıyla 1925 ile 1930 yılları arasında yeraltından dehliz açarak gizlice ulaşmaya çalışmıştır. Fakat hiçbir sonuç elde edememiştir, ancak kendilerinden önce kişilerin büyük ihtimal ile I. Dünya Savaşı'ndan sonraki mütareke yıllarında aynı düşünce ile bir dehliz kazdıklarına dair belirtilere rastlamışlardır. Rus hacının bahsettiği kısaca Nea Basilika denilen önemli saray kilisesi herhalde önceki hacıların içinde değerli rölikler bulunduğunu söyledikleri kilise olmalıdır. Bunun haç biçiminde planlı kubbeli bir yapı olduğuna dair bilgiler olmakla beraber yeri tespit edilememektedir. Çok yıl önce K. Wulzinger tarafından ortaya atılan hipoteze göre Sur-ı Sultani içinde devlet basımevinin doğu tarafındaki büyük bir Bizans su sarnıcı bu Nea Kilisesi'nin alt yapısıdır. Ancak bu görüş hiçbir bakımdan inandırıcı değildir. Çünkü burası Bizans'ın Büyük Saray'ının sınırlarının çok dışında kalmaktadır. Daha yakın tarihlerde Sultan Ahmed Camii'nin deniz tarafında eski arasta dolaylarında araştırmalar ve kazılar yapan İngiliz arkeologları Nea'yı buradan geçen Torun Sokağı'nın deniz tarafındaki arazide olabileceğini düşünmüşler ise de bu görüşü de doğrulayacak bir ize rastlanamamıştır. Ancak burada Büyük Saray'a ait bazı kalıntılar ve mahzenler bulunmaktadır. Rus hacının bahsettiği Studios Kilisesi, eski adıyla

Samatya semtinde Yedikule'nin iç tarafında bulunmaktadır. 461 tarihinde Studios adında bir Patris tarafından kurulan bu manastır Bizans'ın en büyük ve en önemli dini merkezlerinden biridir. Çok sayıda keşişin barındığı manastırın personeli geceli gündüzlü vardiya halinde sürekli ayin yaptıklarından bunlara "uykusuzlar" (Akemetoi) denilirdi. Bu manastırın önemli bir özelliği de sığınma hakkına sahip oluşuydu. Kaçak bir suçlu bu manastıra sığındığı takdirde keşiş olarak yaşamak şartıyla kendisine ilişilemezdi. Fakat on birinci yüzyılda kendisini imparator yapan imparatoriçeye karşı bir ayaklanmaya girişen fakat halkın tepkisi ile karşılaştığında saraydan kaçmak zorunda kalan genç imparator V. Mikhael akıl hocası amcası ile birlikte saraydan deniz yoluyla kaçarak bu manastırın kilisesine sığınmış fakat galeyana gelen Bizans halkı onları buradan zorla sürükleyerek kilisenin önündeki meydanda ikisinin de gözlerine kızgın demirle mil çekmişlerdir. İçinde önemli bazı Hristiyan rölikleri bulunan kilise fetihten bir süre sonra İmrahor (Mirahur) İlyas Bey tarafından camiye dönüştürülmüştür. 1909 yılına doğru büyük ahşap çatısı çöktükten sonra bu bina harap bir halde hala durmaktadır. Bu manastır bütün Bizans çağı boyunca önemli bir din ve kültür merkezi olmuş hatta burada keşişler el yazma kitaplar yazmışlar ve birde kütüphane kurulmuştur. Bu kütüphanenin kaydı olan bazı el yazmalar batının çeşitli kütüphanelerine dağılmış bulunmaktadır. Hatta Yunanlı bir araştırmacı bu el yazması eserlerinin bir kataloğunu meydana getirmiştir. Studios manastırının kalıntısı olarak bugün büyük bir su sarnıcı ile ilgi çekici bir mimarisi olan sarnıca bitişik ayazma ile kilise kalmıştır. Atölye olarak kullanılan sarnıç ise bir patlama sonunda yıkılmıştır. Esas kilise binası ise üç nefli klasik tipte ve üstü çift meyilli ahşap çatı ile örtülü bir basilikadır. Rus hacının bahsettiği Peribleptos Manastırı ise Samatya semtinin içinde ve Aksaray'dan Yedikule'ye uzanan ana caddenin sağ tarafında bulunuyordu. İmparator III. Romanos Argyros tarafından

kurulan bu dini tesisin başka seyyahlar tarafından da muhteşem görünüşü anlatılan kilisesi fetihten sonra bir ferman ile Ermeni cemaatine bağışlanmış ancak birkaç defa harap olduktan sonra yerinde on dokuzuncu yüzyılda bugün görülen bütünüyle değişik bir mimarideki yeni Ermeni kilisesi inşa edilmiştir. Bu yapının altındaki bodrumda eski kilisenin eksiksiz olarak tam planını veren temel kalıntıları bugün hala durmaktadır. Kilisenin yakınındaki konutların altlarında da manastıra ait pek çok kalıntılar bulunmaktadır. İstanbul topografyası hakkında bir makale yazan V. Laurent, Kyra Martha Manastırı'nın Atatürk Bulvarı'ndan Bozdoğan Kemerine çıkarken sağda Gazanfer Ağa Medresesi'nin komşusundaki eski bir Bizans kilisesi ile ilgili olduğunu ileri sürmüştür. Bu kilise fetihten sonra Sekbanbaşı İbrahim Ağa adına mescide dönüştürülmüştü. On dokuzuncu yüzyılda Pertevniyal Sultan tarafından restore ettirilen bu mescid, 1918'deki büyük yangında yanmış ve kalıntısı 1940'lı yıllarda Atatürk bulvarı açılırken yıktırılarak yerine işçi sigortalarının blok binası inşa edilmiştir, fakat biz bu görüşe katılmıyoruz. Rus hacının manastırları anlatırken izlediği topografik sıra Kyra Martha Manastırı'nın Samatya'nın kuzeyinde bir yerde olması gerektiğine işaret eder. Nitekim Topkapı'nın iç tarafında otobüs garajının yanında fetihten sonra Mustafa Çavuş adına mescide dönüştürülen küçük bir Bizans şapeli vardır ki Manastır Mescidi olarak bilinen bu binanın Kyra Martha Manastırı'nın kalıntısı olduğuna ihtimal vermekteyiz. Rus hacı buradan sonra bir yokuş tırmanarak On İki Havâri Kilisesi'ne ulaştığını bildirir. Bu da bizim görüşümüzü desteklemektedir. Topkapı Çapa bölgesinden sonra arazi şimdi Vatan Caddesi olan Bayrampaşa vadisine inmekte ve buradan sonra Fatih'teki On İki Havâri Kilisesi'ne ulaşılmaktadır. Fetihden sonra yerine Fatih Sultan II. Mehmet tarafından büyük cami ile birlikte külliyesinin inşa ettirildiği On İki Havâri Kilisesi, Ayasofya'dan sonra şehrin ikinci en büyük dini yapısı idi. Bazı tasvirlerden ve günümüze

kadar gelen iki ayrı Bizans minyatüründen altıncı yüzyılda imparator Iustinianos tarafından yenilenen biçimi ile beş kubbeli serbest haç biçiminde planlı bir yapı idi. Orijinal biçimi hakkında etraflı ve büyük bir araştırma çok yıl önce alman araştırmacılardan prof. A. Heisenberg tarafından yapılarak yayınlanmıştır. Bu yapı plan bakımından batı Anadolu'da Ephesos'taki İoannes Kilisesi'nin bir benzeri idi. Aynı plan batıdaki Hristiyan mimarisini de etkilemiş ve Venedik'teki San Marco Kilisesi'nde uygulandığı gibi Güney Fransa'da Perigord'daki Saint Front de Perigueux katedralinde de görülmektedir. Bu büyük kilise Bizans'ın son yüzyılında iyice harap bir halde olmasına ve hatta bazı kubbelerinin çökmesine rağmen hala kullanılıyordu. 1453'de Fatih İstanbul'u aldığında On İki Havâri Kilisesi'ni Ortodoks patriğine ihsan etmiş ve burası kısa bir süre patrikhane olarak kullanılmıştır. Ancak, çevrede Müslüman evlerinin yoğunlaşması, bu büyük binanın çok harap durumda oluşu ve nihayet bir sabah avlusunda bir yeniçerinin ölüsü bulunması üzerine patrik Gennadios kendisine başka bir kilisenin verilmesini isteyerek patrikhaneyi buradan Fener sırtlarındaki Pammakaristos Manastırı'na taşımıştır. Bu sonuncu manastırın kilisesi de bir buçuk yüzyıl sonra Fethiye Camii olmuştur.

Kudüs'te yaptıkları hacdan dönerken uğradıkları Konstantinopolis'te Peter Sparnau ile Ulrich von Tannstaedt'in anlattıklarında ise fazla açıklayıcı bir bilgi yoktur. Yine Rus hacılarından Ignatius bütün yabancılar gibi Ayasofya'yı ziyaret edip, artık terk edilmiş olan Büyük Saray'ı gördükten sonra ünlü Hipodrom'u anlatır. Yukarda bahsi geçen Meryem Kilisesi'ni görür, On İki Havâri Kilisesi ve çevresindeki mezarlardan bahseder, bundan sonra ziyaret ettiği Hodegetria Manastırı Sarayburnu'nda Topkapı Sarayı'nın mutfakları hizasında kıyıya yakın bir yerde demiryolunun geçtiği bölgededir. Burada Fransız işgal kuvvetleri tarafından 1920-22 yılları arasında

yapılan araştırma ve kazılarda bu manastırın alt yapı kalıntılarına ve mahzenlerine rastlanmıştır. Manastırın çok ünlü bir ayazması ve havuzu da vardı. Buradaki askeri depoların sırasında olduğuna inanılan, içine merdivenle inilen altıgen biçimindeki bu mermer şifalı havuzun kalıntıları hemen hemen eksiksiz olarak gün ışığına çıkarılmıştır. Rus hacının Sarayburnu'ndan sonra birdenbire şehrin iç kısımlarına geçtiği ve Bizans'ın on ikinci yüzyıldan itibaren çok büyük dini tesisi olan Pantokrator manastırını ziyaret ettiği anlaşıyor. Çeşitli binaları bir de hastanesi olan ve on ikinci yüzyılda imparator II. İoannes Komnenos ile eşi Macar asıllı İrene tarafından kurulan bu manastırın bitişik üç yapıdan oluşan büyük kilisesi fetihten sonra Zeyrek Kilise Camii olmuştur. Bu üç kiliseden ortadakinin Komnenos sülalesinin mezarlarının bulunduğu bir mezar şapeli olduğu anlaşılmaktadır. Sonraları son dönemde yine imparator sülalesinden birçok kişiler buraya gömülmüştür. İmparator sülalesinden birilerine ait olduğu tahmin edilen yeşil somakiden bir lahit bütün Türk dönemi boyunca binanın önündeki meydanda durmuş ve yakın yıllarda Ayasofya Müzesi Müdürlüğü tarafından yerinden alınarak Ayasofya'nın içine yanlış bir uygulama ile getirilmiştir. Rus hacının son olarak anlattığı sur dışındaki Pege Manastırı'dır. Burada da kut-sal bir su bulunmaktadır ve hala Türk Ortodokslarının idaresindedir. Rus hacılarının ismi bilinmeyen bir tanesi ise şehri tanıtımına Ayasofya ile başlar. İşaret ettiği önemli hususlardan birinin Ayasofya'nın batıdaki girişine komşu olduğu anlaşılan Patrikhane binasıdır. Bu hususta son yıllarda Yük. Mim. A. Passedeos, bu patrikhanenin yeri hakkında kaynaklara dayanan bir araştırma yayınlamıştır. Anonim de diğer seyyahlar gibi Ayasofya yakınındaki atlı imparator heykelinden bahseder. Ayasofya'nın yakınında bulunan Büyük Saray'ın Khalkea kapısı denilen girişi ve bunun üstündeki kilise ise ana metinde açıklandığı gibi nakkaşhane, altındaki mahzeni de aslanhane olmuştur. Bu bina Osmanlı dönemi boyunca durmuş ve çeşitli

gravürlerde kubbeli bir yapı olarak işaretlenmiştir. Hatta on altıncı yüzyılda çizilen Nasuh es-Silahi'nin İstanbul minyatüründe de bu kubbeli binayı teşhis etmek mümkündür. Ancak on sekizinci yüzyılın ortalarına kadar duran bu yapı burada Darülfünun binası inşa edilirken ortadan kaldırılmıştır. Anonim Rus hacısı Ayasofya'nın doğusundan deniz kıyısına dönerek Ahırkapı feneri dolaylarında bazı yerleri ziyaret etmiştir. Bunlardan birincisi İsa'ya sunulmuş olan Soter Filantropos Manastırı olup bunun alt kısmının sahil surları ile bir bütün teşkil ettiği görülmektedir. Nitekim bugün sahil yolu kenarında görülen tuğla işlemler ile süslü cephe kalıntısı Soter Kilisesi'nin cephesine aittir. Bu kilise ve manastırın izleri buradan demiryolu geçirildiğinde tamamen yok olmuştur. Fakat hacının bahsettiği ayazma, tuğla süslemeli duvarın hemen yanında ileriye bir çıkıntı teşkil eden ve on altıncı yüzyılın sonlarında sadrazam Koca Sinanpaşa'nın Mimar Davut Ağa'ya inşa ettirdiği İncili Köşk'ün altında bulunmaktadır. Şifa verici olarak rumların ziyaret ettikleri bu ayazma 1827 yılındaki Yunan ayaklanmasına gelinceye kadar Rumların ziyaretine açık idi. İncili Köşk'ün esas binası on dokuzuncu yüzyıla kadar bakımsız olmakla beraber Sultan Abdülaziz döneminde demiryolu geçirilirken 1865 yıllarına doğru ortadan kaldırılmış fakat ileri taşkın kemerli alt yapısı içindeki ayazma ile birlikte hala durmaktadır. Aynı bölgede Anadolu yakasından Trakya yakasına su geçirmek için kanal yapımı sırasındaki kazılarda bu bölgede herhalde ilkçağda Bizantion şehrinin Topkapı Sarayı'nın bulunduğu tepenin yamacına yaslanmış antik tiyatronun taştan yontulmuş oturma yerlerinden bazı parçalar da meydana çıkmıştı. Yine aynı bölgede amatör Bizans arkeolojisi uzmanlarından A.G. Paspatis 1870 yıllarında çok kalın taşların yontulmasından yapılmış bir duvar kalıntısı da gördüğünü yazmıştır.

Rus hacının gördüğü Hagia Euphemia Kilisesi ise Firuz Ağa Camii ile Adliye binası arasında 1940 yıllarına doğru kalıntıları meydana çıkarılan ve bazı duvarlarında hala fresko resimler olan altıgen planlı yapıdır. Hipodrom'un Marmara'ya bakan ucunda hala ayakta duran sütunları görmüş ve bunların üzerlerinde birbirine bağlantı sağlayan bir kornişin varlığına da işaret etmiştir. Eski Ticaret Mektebi sonra Rektörlük olan binanın yerinde olan bu sütunlar on altıncı yüzyılda Mimar Sinan tarafından Süleymaniye Camii yapılırken kaldırılmış ve orada kullanılmıştır. Hipodrom'un yarım yuvarlak bitimi ise bugün hala görülebilir. Bu tarihlerde artık büyük ölçüde harap durumdaki Hipodrom'un bu durumunu gösteren birkaç eski gravür vardır. Bu tarihi yarış meydanının ortasındaki anıtlardan birbirine dolanmış üç yilandan oluşan tunç anıt da Rus hacının dikkatini çekmiştir. Arkasından da Mısır'dan getirilmiş obeliski (dikilitaş) anlatır. Her seyyah gibi bunun yüzeylerindeki eski mısır hiyeroglifleri onu da şaşırtmıştır. Hipodrom'dan sonra herhalde Rus hacı surlara geçmektedir. Burada yapılmış olan inşaat surlar ile bağlantılıdır. Surlardan sonra kıyının iç tarafında olan ve başka seyyahların da ziyaret ettikleri Peribleptos Manastır ve Kilisesi'ni görür. Bu kilise hakkında ispanyol elçisi Clavijo biraz daha ayrıntılı bilgi vermektedir. Rus hacı aynı çevrede olan iki önemli yapıyı da anmaktadır. Bunlardan birincisi pek çok seyyahın gördükleri ve fetihten az sonra kilisesi İmrahor İlyas Bey Camii olan Studios Manastırı ve Kilisesi'dir. O sırada burada iki röliğin bulunduğu da anlaşılmaktadır. Aynı çevrede ikinci dini yapı ise Diomedes Manastırı'dır ki herhalde Yedikule'ye daha yakın olan bu tesisin yeri bilinmemektedir. Rus hacı, kilisesi on altıncı yüzyıl başlarında Koca Mustafa Paşa Camii olan Hagios Andreas Manastırı'nı ziyaret eder. Surlar dışında olan Pege ayazmasındaki kutsal su ve içindeki balıklar o yıllarda da bilinmektedir. Rus hacının şehrin daha kuzeyinde ziyaret ettiği On İki Havâri Kilisesi'nde İmparator I. Constantinos ile

annesi Helena'nın mezarlarının bulunduğuna da işaret etmektedir. Seyyah Edirnekapısı yönüne doğru gittikten ve buradaki manastır ve kiliseleri andıktan sonra doğuya dönerek Haliç kıyısındaki Hagia Teodosia kilise ve ziyaretgâhını anmaktadır ki burası başka vesilelerle de belirtildiği gibi sonraki Gül Camii'dir. Türk döneminde de uzun yüzyıllar boyunca bunun içinde bir mekân Müslümanlarca da kutsal bir makam olarak kabul edilegelmiştir. Seyyah bundan sonra topografya bakımından değişik bir yol izlemekte ve Haliç'e hâkim bir yerde yükselen Pantokrator Manastırı'na (Zeyrek Kilise Cami) çıkmaktadır. Bu manastır Teodosia kilisesinin yukarısında olduğuna göre Rus hacının bahsettiği çarşı ve önündeki iskele Cibali-Unkapanı dolaylarında olmalıdır. Keşiş Zosima ise açık bir topografik sıra takip etmeksizin hemen hemen önceki anonim Rus'un gördüklerini aynen tekrarlamaktadır.

Ermeni anonim ise topografya bakımından önemli bir bilgi vermemekle beraber bütün hacılar gibi Hıristiyanlığın kutsal kalıntıları ile rölikleri üzerinde durmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- *IV. Haçlı Seferi Kronikleri* (çev. A. Berktaş), İstanbul 2008; Ü. Meriç, a.g.e., s. 43-44.
- AEBİSCHER, P., *Le Voyage de Charlemagne à Jérusalem et à Constantinople*, Genève Paris 1965.
- AHMAD, Sayyid Maqbul, "İbn Hurdazbih", *DİA*, cilt:20, s.78-79 .
- ANDERSON Glair D., "Islamic Spaces and Diplomacy in Constantinople (Tenth to Thirteenth Centuries C.E.)", *Medieval Encounters* 15, 2009.
- ANGOLD, Michael, "The decline of Byzantium seen through the eyes of western travellers", *Travel in the Byzantine World* (ed. R. Macrides).
- AVCI, Casim, "Müslüman Arap Kaynaklarında İstanbul", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, cilt:1, sayı:47-48, Kasım, İstanbul 2010.
- AYAR Mesut, *İstanbul'un 100 Önemli Olayı*, İstanbul 2010.
- BABİNGER Franz, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und Ihre Werke*, Leipzig 1927.
- _____, "Notes on Cyriac of Ancona and some of his Friends", *Aufsätze und Abhandlungen Zur Geschichte Südosteuropas und der Levante III*, München 1976.
- _____, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (çev. Coşkun Üçok), Ankara 1982.
- BERGER, A., "Sightseeing in Constantinople: Arab travellers, c. 900-1300", *Travel in the Byzantine World* (ed. Ruth Macrides), 2002 Aldershot, s. 179-191.

- *Bertrandon de la Broquiere, Denizaşırı Seyahati* (çev. İlhan Arda), İstanbul 2000.
- *Bertrandon de La Broquière Le voyage d'Outremer*, (yay. Ch. Schefer), Paris 1892.
- BİLBAN YALÇIN Asnu, "XV. yy.'da Bir İtalyan Gezgin: Cristoforo Buondelmonti ve Konstantinopolis", *İstanbul Üniversitesi 550. Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu (XV. Yüzyıl)*, İstanbul 2004, s.371-380.
- *Bizans İstanbul'u ve Doğu Seyyahları*, çev. İlhan Arda, İstanbul 1996.
- *Bizans Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar*, Editör: Annie Pralong, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.
- BOVENSCHEN A., "Untersuchungen über Johann von Mandeville und die Quellen seiner Reisebeschreibung", *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin*, 23, 1888.
- BRANIŞTE M., "Însemnarile de Călătorie ale; Paul Devos, 'La date du voyage d' Égérie'", *Analecta Bollandiana*, 85, Bruxelles 1967.
- BRAUN, M. -A. M. Schneider, *Bericht über die Eroberung Konstantinopels nach der Nikon-Chronik übersetzt und erläutert*, Leipzig 1943.
- BROCK, S. P., "A Medieval Armenian pilgrim's description of Constantinople", *Revue de études Arméniennes*, 4, 1967.
- _____, *Rabban Sauma à Constantinople (1287), Mémorial Mgr Khouri-Sarkis*, Louvain 1969.
- BUDGE, E. A. W., *The Monks of Kublâi Khân Emperor of China*, London 1928.
- CECO, Sinan, *İstanbul'un 100 Gravürü*, İ.B.B. Yayınları, İstanbul 2010.
- CHABOT J. B., *Histoire du Patriarche en Occident (1287)*, *Revue de l'Orient Latin* 2, 1894.
- CİGGAAR, K. N. "Une Description de Constantinople dans le Tarragonensis 55", *Revue des Études Byzantines* 53, 1995.
- CRAMER N. A., *De reis Van Jan Van Mandeville*, Leiden 1908.
- COLIN, M. Jean, *Cyriaque D'Ancone le voyageur, le marchand, l'humaniste*, Paris 1981.

- COOPER Anna J., *Le pèlerinage de Charlemagne*, Paris 1925.
- DETHIER A., *Monumenta Hungariae Historica*, XXI/1, Buda-peşte 1875.
- DEYCKS, F., *Ludolphi Rectoris ecclesiae parochialis in Sucehem, De itinere Terra e Sanctae liber*, Stuttgart 1851.
- DİKİCİ Radi, *The history of the Byzantine Empire: (Byzantium 330-1453)*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2016.
- EBERSOLT, Jean, *Constantinople Byzantine et les Voyageurs du Levant*, Paris 1918.
- _____, *Orient et Occident, Recherches sur les influences Byzantines et orientales en France avant et pendant les Croisades*, Paris 1954.
- Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan), Tercüme: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.
- *Egeria'nın Hac Yolculuğu*, çev. Aytuğ Arslan, Ankara 2012.
- EL-CHEİKH Nadia Maria, *Arapların Gözüyle Bizans*, Alfa, İstanbul 2012.
- EYİCE, S., "Bazı İslam Yazarlarına Göre Fetih'ten Önce İstanbul", *İstanbul Araştırmaları*, II, 1996.
- _____, "Bertrandon de La Broquière ve Seyahatnamesi (1432-33)", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VI, 1975.
- _____, *Cristoforo Buondelmonti ve İstanbul'un En Eski Resmi*, İstanbul 1964.
- _____, "İstanbul'da, Abbasi Saraylarının Benzeri Olarak Yapılan Bizans Sarayı: Byras Sarayı" *Belleten*, Ankara, 1959, XXIII. cilt, 89. sayı, sayfa 79-111.
- *Fulcheri Carnotensis Historia Hierosolymitana (1095-1127)* (ed. H. Hagenmeyer), Heidelberg 1913.
- *Fulcher of Chartres: A History of the Expedition to Jerusalem 1095-1127* (çev. F. R. Ryan), New York 1973.
- *Géographie d'Edrisi* (çev. P. A. Jaubert) Paris 1836-1840, II, s. 298-299; tıpkıbasım *Islamic Geography*, III, Frankfurt 1992.
- GEROLA G., "Le vedute di Constantinopoli di Cristoforo Buondelmonti", *Studi Bizantini e Neollenici*, III, Napoli 1931.
- G. de Villehardouin, *Histoire de la conquête de Constantinople* (yay. Natalis de Wailly) Paris 1872.

- G. de Villehardouin - Henri de Valenciennes, *Konstantinopolis'te Haçlılar* (çev. Ali Berktaş), İstanbul 2001.
- GİNGRAS, G. E., *Egeria, Diary of a Pilgrimage*, Westminster 1970.
- *Gravürlerle Türkiye – İstanbul 1*, Yayına hazırlayan: Mustafa Sevim, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002.
- GROTEFEND, C. L., “Die Edelherren von Boldensele oder Boldensele”, *Zeitschrift des Historischen Vereines für Niedersachsen*, Hannover 1855.
- Gunther von Pairis, *Guntheri alemanni, scholastici, monachi et prioris Parisiensis, De expugnatione urbis Constantinopolitane*, Genf 1875.
- HASKİNS Ch. H., “A Canterbury monk at Constantinople”, *The English Historical Review*, XXV (1910), s. 293-294.
- HAMY E. T., *Le Livre de la Description des Pays de Gilles le Bouvier dit Berry* (1386-1457), Paris 1908.
- HANAK W.K., “Some historiographical observations on the Sources of Nestor-iskander's: The Tale of Constantinople”, *The Making of Byzantine History-Studies dedicated to D. M. Nicol*, London 1993.
- *Hipodrom / Atmeydanı, İstanbul'un Tarih Sahnesi*, Yayına Hazırlayan: Birigitte Pitarakis, Pera Müzesi Yayınları
- HOWARD, Clare, *English Travellers of the Renaissance*, London-Newyork 1914.
- *İbn Battuta Seyahatnamesi* (çev. A. Sait Aykut) Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, Tercüme: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014.
- İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı, Kitabevi, İstanbul 2008.
- İNAN, Kenan, “Fatih'in Tarihçisi Tursun Bey ve Tarih-i Ebü'l-Feth Üzerine Bazı Notlar”, *İstanbul Üniversitesi 550. yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu (XV. Yüzyıl)*, İstanbul 2004.
- İZEDDİN, M., “Un Prisonnier Arabe à Byzance au IXe siècle: Hâroun -ibn- Yahya”, *Revue des Etudes Islamiques*, 1941-1942 (baskı 1947), s. 41-62.

- _____, “Deux voyageurs au XV siècle en Turquie, B. de la Broquière et P. Tafur”, *Journal Asiatique*, 239, 1951.
- JACOBS Emil, “Cyriacus von Ancona und Mehemed II”, *Byzantinische Zeitschrift*, 30, 1929, s. 197-202.
- JAMSARİ Ezad Azraai, “The History of the Muslim Naval Army During the ‘Abbasid Era”, *Advances in Natural and Applied Sciences*, 7(1) 2013.
- JORGA, Nicolas, *Les Voyageurs Francais Dans l’orient Europeen*, Paris, 1928.
- KAPLAN, Michel, *Bizans’ın Altınları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- KHİTROWO, B., *Itinéraires Russes en Orient*, Genève 1889.
- KODER J. -Th. Weber, *Liutprand von Cremona in Constantinople*, Wien 1980.
- *Konstantinopolis’in Zaptı* (1204) (çev. Beynun Akyavaş), Ankara 1994.
- KUELZER, A. “Byzantine and early post-Byzantine pilgrimage to the Holy Land and to Mount Sinai”, Ed. Ruth Macrides, Aldershot, 2002.
- *Kuş Bakışı Kent Betimlemeleri İle Birlikte Kentin Anlam Haritaları: Gravürlerde İstanbul*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2008.
- *La conquête de Constantinople* (modern fransızca, çev. P. Charlot), Paris 1939.
- *Les voyages d’Ibn Batoutah* (çev. C. Defremery-B. R. Sanguinetti), Paris 1853-1858.
- LEGRAND, E., *Description des îles de l’Archipel par Christophe Buondelmonti*, Paris 1897.
- LETTS, M., *Mandeville’s Travels*, London 1953.
- *Liutprand of Cremona, The Embassy to Constantinople*, yay. J. J. Norwich, çev. F. A. Wright, London 1993.
- M. Uğur Derman armağanı: *Altmış Beşinci Yaşı Münasebetiyle Sunulmuş Tebliğler*, Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2000.
- MACRIDES, Ruth “Constantinople: The Crusaders’ gaze”, *Travel in the Byzantine World* ed. Ruth Macrides.

- MAGNUSSON Moris, *The Stories of the Kings of Norway, Called the Round World*, by. S. Sturluson, III, London 1985.
- MAJESKA, G. P., *Russian Travelers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Washington 1984.
- _____, *The journey of Ignatius of Smolensk to Constantinople (1389-92)*, Indiana University (Thesis) 1968.
- MANGO C., "The Date of the Anonymous Russian Description of Constantinople", *Byzantinische Zeitschrift*, XLV, 1952, s. 380-385.
- MANSOURİ, Mohamed Tahar, "L'œil du grand rival: la ville vue par les musulman", *Constantinople 1054-1261* (eds. A. Ducellier-M. Balard), Paris 1996.
- MEEHAN D., *Addamnan's de locis sanctis*, Dublin 1958.
- MEHREN, A. F., *Cosmographie de Chems-ed-din Abou Abdallah Mohamed ed Dimichqui*, St. Petersburg, 1866.
- MERCATİ S.G., "Sontuari e reliquie Constantinopolitane secondo il codice Ottoboniano Latino 169, prima della Conquista latina (1204)", *Rendiconti della pontificia Accademia Romana di Archeologia* 12, 1936.
- MERÇUL, G., *Khandzith'li Aziz Gregorius'un hayatı* (yay. H. Marra), Petersburg 1911.
- MERİÇ Ümit, *Seyyahların Aynasında Şehirlerin Sultanı İstanbul*, İstanbul 2010.
- MİCHEAU Françoise, "Ibn Battuta a Constantinople la Grande", *Médiévales* 12, 1987.
- MİCKLEY, P., *Arculf. Eines Pilgers Reise nach dem heiligen Lande (um 670)*, Leipzig 1917.
- MONTGOMERY, J. A., *The History of Yaballaha III, Nestorian Patriarch and of his Vicar, Bar Sauma*, New York 1927.
- NALÇACI, Nida Nebahat– Nazmiye Çetinkaya, *İstanbul'un 100 Seyyahı*, İ.B.B. Kültür A.Ş., 2010.
- NEAL, E. H. Mc., *The Conquest of Constantinople*, New York 1936.
- Nestor-Iskander, *The Tale of Constantinople of its Origin and Capture by the Turks in the year 1453*, New Rochelle 1992.

- NEUMANN, G. A., "Ludolphus de Sudheim, De Itinere Terre Sancte", *Archives de L'Orient latin*, 2, 1882.
- NEWTON, Arthur Percival, *Travel and Travellers of the Middle Ages*, London-Newyork 1930.
- Odon de Deuil, *De profectione Ludovici VII in Orientem* (ed. V. G. Berry), New York 1948.
- OSTROGORSKY, G., "Zum Reisebericht des Haroun -ibn-Yahya", *Seminarium Kontakovianum V*, 1932.
- ÖZAYDIN Abdülkerim, "Hamdullah el-Müstevfi", *DİA*, XV, s. 454-455.
- ÖZCAN Abdülkadir, "Fatih dönemi tarih yazıcılığı ve literatürü", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 14, 2003/1, s. 55-62.
- PAUPHÏLET A., "Sur Robert de Clari", *Romania*, LVII, 1931.
- PERTUSİ Agostino, *İstanbul'un Fethi: Çağdaşların Tanıklığı* (çev. Mahmut H. Şakiroğlu), C. 1, İstanbul 2004, s. 235-240.
- _____, *La caduta di Costantinopoli*, C. 2, *L'eco nel mondo*, C. 2, Milano 1976
- PETRÉ Hélène, *Ethérie, Journal de Voyage*, Paris 1948.
- POTVIN, Ch., *Oeuvres de Ghillebert de Lannoy, voyageurs, diplomate et moraliste*, Louvain 1878.
- REINACH S., "La description de Constantinople par Bondelmonte", *Hellenikos Philologikos Syllogos, Parartema XVIII*, İstanbul 1888.
- Robert de Clari, *La conquête de Constantinople* (yay. Ph. La-uer), Paris 1924.
- RÖHRİCHT, R., "Die Jerusalemfahrt des Peter Sparnau und Ulrich von Tannstaedt", *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde in Berlin*, 26, 1891.
- RUNCİMAN S., "The Visit of King Amalric I to Constantinople in 1171", *Outremer: Studies in the History of the Crusading Kingdom of Jerusalem* (ed. B.Z. Kedar, H.E. Mayer, R.C. Smail), Jerusalem: Yad Izhak Ben-Zvi Institute, 1982.
- Ruy Gonzales de Clavijo, *Embassy to Tamerlane, 1403-1406*, (çev. Guy Le Strange), New York-London 1928.
- SAINT-GÉNOÏS, J., *Les voyageurs belges du XIII au XVIII siècle*, Bruxelles tz. 1846.

- SCHLUMBERGER, G., Un empereur byzantin au dixième siècle: Nicéphore Phocas, Paris 1890, s. 604 vd.
- SCHEFER Ch., "Indications sur les lieux de Pèlerinage", *Archives de l'Orient Latin*, I (1881), s. 587-609.
- SCHREÏNER, P., "Eine chinesische Beschreibung Konstantinopels aus dem 7. Jahrhundert", *Islambuler Mitteilungen*, 39 (1989), s. 493-505.
- SERRURE, C. P., *Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy*, 1399-1450, Mons 1840.
- SEVCENKO, J., "Notes on Stephen The Novgorodian Pilgrim to Constantinople in the XIV. Century", *Südostforschungen*, XII, München 1953.
- SEYMOUR, M. C., *Mandeville's Travels*, Oxford 1967.
- SINNER, L., *Liber Insularum Archipelagi*, Bern-Leipzig-Berlin 1824.
- STAPELMOHR, Ivon, *Ludolfs von Sudheim Reise in Heilige land*, Lund 1937
- TAESCHNER F., "Der Bericht des arabischen Geographen Ibn al-Wardī über Konstantinopel", *Beitraege zur historischen Geographie, Kulturgeographie, Ethnographie*, Leipzig 1929.
- TAFUR, Pero, *Travels and Adventures 1435-1439* (yay. Malcolm Letts), London 1926.
- TEKİNDAĞ Şehabeddin, "Tursun Bey", *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, C. 12, s. 122-123.
- "The Geographical Part of the Nuzhat-al Qulub", *Memorial Series XXIII*, Leiden-London 1915-1919.
- "The Travels of Benjamin of Tudela", *Contemporaries of Marco Polo* (yay. M. Komroff), New York 1937.
- *Timur devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat* (çev. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul, 2 cilt, tz. 1938.
- *Travel in the Byzantine World*, Ed. Ruth Macrides, Aldershot 2002.
- TOBLER T. -A. Molinier, *Itinera Hierosolimitana, I*, Geneva, 1879.
- TOGAN Zeki Velidi, "Hamdullah Müstevfi", *İslam Ansiklopedisi*, V/1, 186-188

- TULUM Mertol, "Dursun Bey", *DİA*, C. 10, s. 6-7.
- Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-feth* (haz. Mertol Tulum), İstanbul 1977.
- TYRENSIS Willermi, *Historia rerum in partibus Transmarinis Gestarum, Recueil Des Historiens Des Croisades*, I, Paris 1884.
- VASİLIEV, A. A., "Hâroûn-ibn Yahya and Description of Constantinople", *Seminarium Kontakovianum*, V, Prag 1932, s. 154-162.
- _____, "Pero Tafur, a Spanish traveller of the fifteenth century and his visit to Constantinople", *Byzantion*, VII, Bruxelles 1932.
- _____, "Quelques remarques sur les voyageurs du Moyen Age à Constantinople", *Mélanges Charles Diehl*, Paris 1930, I, 293-294.
- J. P. A. Van der Vin, *Travellers to Greece and Constantinople, Ancient Monuments and Old Traditions in Medieval Travellers Tales*, İstanbul 1980.
- VRETSKA K., *Die Pilger-reise de Attheria, Klosterneuburg b. Wien*, 1958
- WARNER G. F., *The Buke of John Moundeville, Being the Travels of Sir John Mandeville Knight, 1322-1356*, Westminster, 1889.
- WEBER, Sh. H., *Voyages and Travels in Greece, the Near East and Adjacent Regions Made Previous To The Year 1801*, Princeton-New Jersey 1953.
- WILKINSON J., *Egeria's Travels*, London 1971.
- _____, *Jerusalem Pilgrims*, Warminster 1977.
- YERASIMOS, Stephan, *İstanbul İmparatorluklar Başkenti*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2000.
- _____, *Les Voyageurs Dans l'Empire Ottoman (XIVe-XVIe siècles), Bibliographie Et Eiventaure Des Lieux Habites*, Ankara 1991.
- YILDIRIM, Sercan Özgencil, *Kentin Anlam Haritaları: Gravürlerde İstanbul*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2008, s.34.

DİZİN

A

Adomnan 23
Ahırkapı 76, 85, 117, 133, 150,
169, 209, 261, 274
Ahmed İbn Rosteh 39
Alfred, Büyük Britanya Kralı 23
Altın kapı 40, 118
Altınkapı 51, 61, 62, 84, 90, 131,
179, 189, 234, 258
Amalric 72, 73, 74, 284
Amiens 86
Anastasis Kilisesi 78
Andreas Manastırı 131, 159, 275
Andronikos Palaiologos 108
Anton Koburger 203
Anton, Novgorod başpiskoposu
77, 78, 203, 267
Arculf 23, 24, 28, 283
Argüte de Molina 137
Arras 87
Aşkelon, Askalon 39
Atina 105
At Meydanı 215
Aya İrini Kilisesi 117
Ayasofya 24, 26, 40, 41, 42, 58,
63, 67, 68, 69, 70, 76, 77,
78, 82, 89, 90, 96, 97, 99,
100, 105, 109, 112, 114,
116, 117, 118, 121, 122,
123, 126, 128, 129, 130,

133, 140, 141, 142, 147,
149, 150, 153, 154, 155,
161, 164, 165, 166, 168,
169, 171, 172, 173, 177,
185, 186, 187, 188, 189,
190, 195, 196, 208, 209,
213, 215, 216, 219, 222,
225, 226, 228, 230, 231,
233, 234, 237, 240, 242,
245, 250, 254, 256, 261,
266, 267, 268, 271, 272,
273, 274

Ayios Georgios Kilisesi 142
Aziz Andreas 28, 130
Aziz Bolyouktos Kilisesi 220
Aziz Creus Manastırı 57
Aziz Demetrios 173
Azize Thekla 21
Aziz Hrisostomos 28
Aziz İoannes 133, 138
Aziz Mokios 186
Aziz Paulus Manastırı 145
Aziz Thimoteus 28

B

Bağdat 44, 49, 51, 69
Bamberg 203
Bardas 35
Bartolf 54
Başmelek 169, 186

Bertrandon de La Broquière 163,
167, 201, 211, 212, 278,
279

Bethlehem 124

Beyrut 124

Bezrûm 37

Bigas 40

Bizans İmparatorluğu 14, 19, 95,
100, 243, 251, 260

Blahernai Köprüsü 83

Blakhernai Sarayı 63, 73, 82, 83,
87, 89, 138, 142, 222, 230

Boğaziçi 5, 73, 239

British Museum 29

Bryas Sarayı 47, 259

Bukoleon Sarayı 83, 84, 89

Bulgaristan 42, 54, 241

Bulklar, Bucellair 44

Bünyamin, Musevi hahamı 69,
70, 71, 222, 223, 224

Büyük Ayrılık 65, 123

Büyük Saray 40, 45, 47, 62, 68,
72, 73, 83, 90, 97, 117, 126,
129, 134, 153, 164, 180,
186, 221, 231, 237, 238,
239, 242, 245, 249, 250,
256, 258, 266, 269, 272,
273

Byzantion 33, 66, 111, 126, 175,
285

C, Ç

Çemberlitaş 76, 100, 117, 150,
169, 185, 186, 226, 253,
258, 268, 269

Cenova 105, 138, 142, 156, 164,
175, 178, 187, 207, 227,
243, 263

Charlemagne 14, 29, 30, 277, 279

Ciggaar 57, 75, 76, 98

Çin 25, 69

Ciriaco de Pizzicoli , Cyriacus
147

Clermont 60

Cremonalı 46, 48

Cristoforo Buondelmonti 152,
156, 201, 225, 278, 279,
280

D

Daniel Kilisesi 119, 151

Dobrinja Jadrejkovic 77

Doğu Roma 13, 19

Dominiken Manastırı 105

E

Ebü'l-Fidâ Takiyyeddin 102

Edirne 121, 163, 171

Edirnekapısı 64, 83, 132, 225,
230, 242, 254, 256, 276

Egeria 21, 22, 264, 265, 279, 280,
286

Eğrikapı 64, 83, 120, 126, 134,
194, 230, 242, 249, 256

Ermeni Hacı 168

Escutaire, Üsküdar 81

Euphemia Kilisesi 76, 78, 275

Evliya Çelebi 213, 219

Eyüp 82, 120, 132, 134, 150, 167,
249

F

Fatih Camii 97, 119, 126, 208,
255, 267

Fatih Sultan Mehmed 148, 195,
208, 251

Fenari İsa Mescidi 110, 243

Filistin 21, 53, 55, 69, 72, 94, 117,
149

G

- Galata Kulesi 81, 248
Galya 23
Geoffroy de Villehardouin 86
Germen İmparatoru 49
Ghillebert de Lannoy 157, 158, 283
Gilles de Bouvier 177
Giovanni Fransesco Gamurrini 21
Gizza 124
G. P. Majeska 16, 116, 127, 128, 149
Grigoriy 33
Guibert 60
Guillaume, William 72, 73
Gül Camii 78, 120, 132, 150, 268, 276
Güney Anadolu 21
Gunther von Pairis 15, 92, 94, 247, 280

H

- Hacı Abdullah 99, 100
Hagia Euphemia 21, 130, 265, 275
Hagia Euphemia Kilisesi 275
Hagia Sophia 114
Hagia Thekla 21, 264
Hagios Demetrios Manastırı 118
Hagios Nikolaos Kilisesi 129
Hamdullah b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Nasr el-Müstevfi el-Kazvinî 111
Hartmann Schedel 203, 204
Harun İbn Yahya 39, 40, 240
Hasköy 79, 267
Havariyun Kilisesi 28, 100
Haydarpaşa 22, 265
Hebron 124

- Heidenheim 28
Heraclea 73
Hipodrom 22, 35, 40, 42, 46, 58, 62, 67, 70, 73, 76, 78, 90, 97, 118, 126, 130, 134, 135, 140, 146, 150, 154, 164, 165, 174, 180, 185, 186, 196, 209, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 226, 231, 235, 236, 237, 241, 245, 249, 250, 252, 261, 265, 272, 275, 280
Hodegetria Manastırı 96, 129, 133, 272
Hodegetria Meryem ikonası 23
Hormisdas Sarayı 239
Horologion 26, 42, 68, 242
Hugues de Saint-Pol 85, 250

I, İ

- Iustinianos anıtı 154
Iustinianus 114, 116, 117, 216
I. Haçlı seferi 54, 55, 57, 60, 82, 92, 249
II. Haçlı seferi 63, 256
IV. Haçlı seferi 14, 15, 77, 80, 92, 171, 219, 231, 235, 243, 247, 257
IX. Konstantinos Monamakhos 142
İbn Batuta 107, 108, 109, 110, 242, 243
İbn Havkal 44, 280
İbn Hurdâzbih 37, 111, 112, 179
İdrisî, Ebu Abdullah Muhammed 61, 62
İmparator II. Manuel 133
İncili Köşk 130, 150, 274
İngiliz Hacı 75
İoannes Khrysostomos 133, 254
İoannes Kilisesi 119, 138, 143, 260, 272

İoannes Tzimiskes 237
İskenderiye 23, 67, 99, 124
İspanya 69, 137, 142, 170, 220, 253
İs-Pigas 78
İsrail 39
İstanbul 4, 5, 13, 14-17, 19, 24, 28, 31, 32, 35-39, 41-45, 47-50, 53, 54, 55, 58, 60, 62, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 75, 79, 85, 86, 95, 97, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 111, 112, 122, 123, 124, 130, 135, 138, 139, 145, 148, 149, 152, 156, 160, 161, 162, 166, 167, 176, 177, 178, 179, 181-184, 191-197, 201, 206, 207, 208, 210, 211, 213, 214, 216, 217, 218, 220, 222, 224, 225, 227, 228, 230, 233, - 237, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 247, 250, 255, 259, 261, 262, 265, 266, 267, 269, 271, 272, 274, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 286
İznik 28, 39, 118, 205

J

Jean de Mandeville 121
Johannes Darius 148
Johannes Gutenberg 203
Johannes Schiltberger 160, 161
Josse Bade 203
J. von Hammer 219

K

Kadıköyü 21, 81, 265
Kahire 51, 124, 181

Karaköy 81, 224, 248
Keşiş Zosima 149, 276
Khalkedon 21, 22, 81, 248, 265
Khalkhe kapısı 26
Kıbrıs 54
Kırım 107, 170, 171, 172, 230
Kırk Martirler Kilisesi 78, 226
Kızlıktaş 226
Kıztaşı 226, 253
Konstantinopolis 14, 15, 17, 21, 22, 23, 25, 27, 29, 30, 31, 33, 35, 36, 45, 52, 53, 55, 57, 61, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 78, 80, 85, 86, 91, 92, 93, 95, 99, 105, 109, 110, 114, 116, 121, 122, 123, 124, 128, 130, 133, 136, 143, 144, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 157, 159, 160, 163, 164, 166, 168, 170-175, 177, 178, 184, 185, 186, 187, 193, 201, 211, 213, 214, 219, 222, 224, 225, 228, 230, 243, 247, 251, 252, 254, 256, 257, 258, 260, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 272, 278, 280, 281

Konya 39, 264
Kopenhag 77
Küçük Ayasofya Camii 97, 118
Kudüs 14, 23, 29, 33, 53, 55, 58, 69, 72, 95, 105, 116, 124, 157, 163, 215, 264, 265, 266, 272

Kurtuba 31, 170
Kutsal Roma-Germen
İmparatorluğu 45

L

Lauro Guirini 148
Lazaros Manastırı 129, 134
Lips Manastırı 110, 132, 150,
243, 244
Liudprand, Cremona piskoposu
45, 46, 47, 48, 258, 259
Liutefredus 49
Lübnan 72
Ludolf von Sudheim 114
Lukas 28, 133, 143, 169, 173

M

Magnaura 46, 221, 238
Mainz 5, 49, 92, 203
Mangana 77, 85, 129, 130, 133,
150, 155, 165
Manganoi Hagios Georgios 151
Marcos Jiménez de la Espada 170
Marmara 47, 73, 83, 87, 97, 152,
153, 170, 206, 207, 209,
213, 216, 217, 218, 220,
225, 226, 228, 230, 231,
232, 236, 237, 242, 244,
249, 250, 255, 258, 275
Marshal Boucicaud 136
Midilli 54
Mısır 66, 69, 74, 105, 154, 175,
235, 275
Mütevekkil-Alellah, Abbasi
Halifesi 35

N

Napoli 28, 95, 156, 181, 280
Nasır İbn el-Ezher 35
Nazariye 70, 124
Nestor-İskander 182, 191, 283
New York 56, 65, 71, 91, 95, 98,
145, 279, 283, 284, 285
Nicolo Barbaro 193, 194

Nikephoros, İmparator 47, 139
Nikiya 39
Norveç 58
Novgorod 77, 78, 79, 116, 120,
128, 267, 268

Numera 44
Nusaybin 44

O

Obsik, Obsikian 44
Odon de Deuil 63, 64, 65, 222,
256, 257, 283
On İki Havâri Kilisesi 97, 271,
272, 275
Otto, Kral I. 45

P

Palermo Sarayı 61
Panakhrantos Kadınlar Manastırı
149
Patara 28
Paul Devos 21, 22, 278
Peribleptos Manastırı Kilisesi 97
Perigeux 23
Pero Tafur 30, 170, 171, 172, 173,
174, 175, 229, 232, 285
Peter Schreiner 25
Petra Manastırı 119, 132, 134
Petrograd 77, 116, 128
Philip de Mezieres 123
Philippe le Bon, Bourgogne
dukası 163, 164
Pieter Coeck van Alst 216
Prodromos Manastırı 119, 126,
132, 134
Proti 45

R

Rabban Şauma, Keşiş 95, 96
Robert de Clari 15, 80, 86, 91,
247, 250, 283, 284

Rodos 54, 61, 137, 152
 Roma evleri 23
 Romanos Kapısı 190
 Runciman 72, 73, 74
 Rus seyyahı 117, 118, 131, 133, 134
 Ruy Gonzales de Clavijo 137, 145, 260, 284

S, Ş

Saint-George kanalı 64
 Şam 69, 99
 Sankarah 39
 San Marco Kilisesi 42, 155, 171, 219, 235, 252, 254, 272
 Saragossa 69
 Sedefkâr Mehmed Ağa 220
 Septe 61
 Sergieva Lavra 183
 Sidir 124
 Sigurd 58, 59
 Silifke 21, 22, 264, 265
 Silivrikapısı 40, 189
 Sirâceddin İbnü'l-Verdi 179
 Şişehane Camii 222
 Smolenski Ignatius 126
 Stephanof 116, 117, 118, 119, 120, 268
 Studios Manastırı 118, 131, 134, 140, 143, 150, 156, 260, 275
 Sultanahmet Camii 239
 Sulu Manastır 118, 139, 169
 Suriye 66, 69, 107, 163, 175
 Surp Kevork Ermeni Kilisesi 97, 127, 131, 134, 169

T

Tekfur Sarayı 64, 73, 222, 223, 224, 242, 256

Terragona 57
 Theodoros Kilisesi 117
 Theodosius heykeli 208
 Theophilos 31, 49, 238, 259
 Topkapı Sarayı 85, 100, 117, 142, 147, 152, 196, 231, 240, 250, 253, 255, 272, 274
 Trabzon 145, 164, 170, 171, 172
 Traksis, Thracesian 44
 Trakya 61, 84, 88, 218, 230, 241, 249, 256, 260, 262, 274
 Triklinos 46, 238
 Tursun Bey 195, 196, 197, 281, 285
 Tyrus 72

U

Ulrich Bohner 203

V

Veronalı Onefrio Panvini 217

W

Wilhelmus Adam Brocardus, Dominiken papazı 104
 Wilhelm Von Boldensele 105
 Willibaldus 28

Y

Yahya İbn Hakem El-Gazal 31
 Yedi Uyurlar 28
 Yeraltı Camii 81, 87, 248
 Yıldırım Bayezid 131, 164
 Yuhannes Kantakuzenos 246
 Yunanistan 54, 69, 231, 235

Z

Zeyrek Camii 91, 173

Ek I

Büyük Saray ve Hipodrom.

Radi Dikici, *The history of the Byzantine Empire: (Byzantium 330-1453)*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2016, s.16.

Ek II

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan *Miftah-ı Cifri el-Cami* el yazmasında Ayasofya Önünde Atlı Heykel

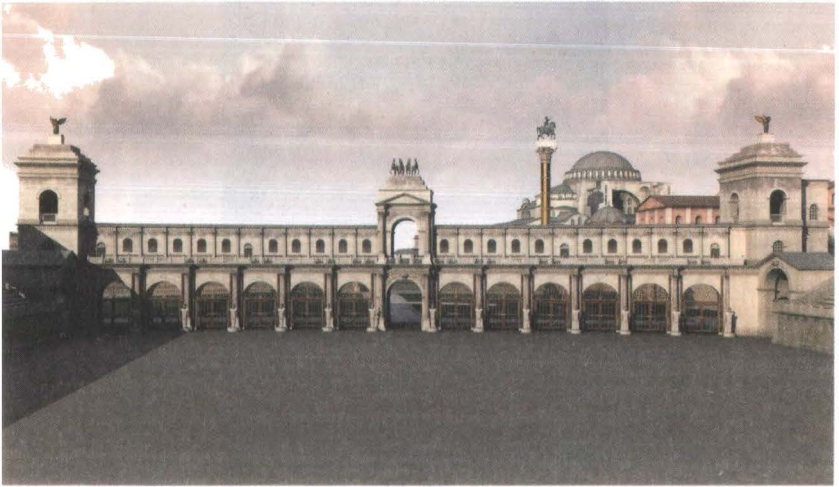
Semavi Eyice, "İki İslam Ayasofya Önündeki Atlı İmparator Heykeli", *M. Uğur Derman Armağanı: Altmış beşinci yaşı münasebetiyle sunulmuş tebliğler*, Sabancı Üniversitesi yayınları, İstanbul 2000, s.304.

Ek III

Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan *Miṣṭah-ı Cifr el-Cami* el yazmasında Ayasofya önünde Ath Heykel

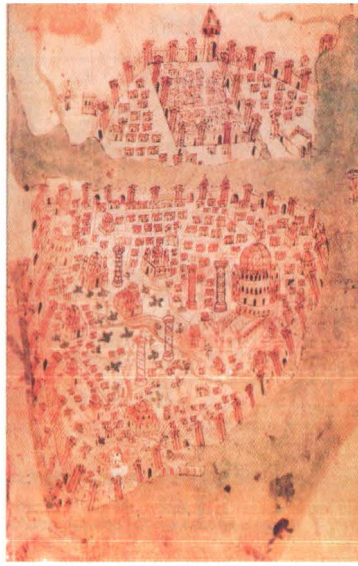
Eyice, a.g.m., s.304.

Ek IV

Hipodrom duvarları, Altı Heykel ve Ayasofya tahmini resmi.

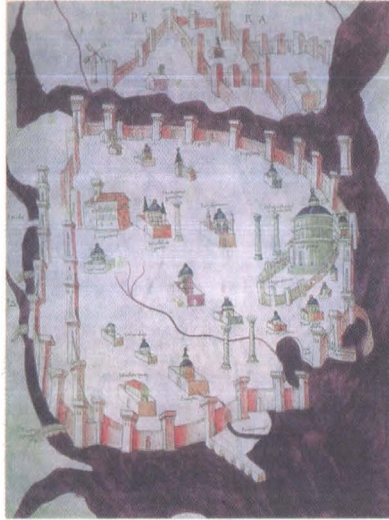
Hipodrom / Atmeydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi, Hazırlayan: Brigitte Piterakis, Pera Müzesi Yayını, İstanbul 2010, s.111.

EK V

Cristoforo Buondelmonti (1428)'nin yorumuyla İstanbul

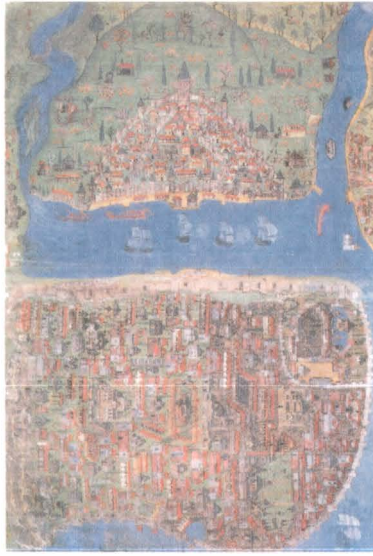
Stefanos Yersdimos, *İstanbul İmparatorluklar Başkenti*,
Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2000, s.27.

EK VI

**Cristoforo Buondolmonti bir diğer yorumuyla
sadece kutsal unsurları ile İstanbul**

Nida Nebahat Nalçacı-Nazimiye Çetinkaya, *İstanbul'un 100 Seyyahı*,
İ.B.B. Kültür A.ş, İstanbul 2011, s.19.

Ek IX

Osmanlı döneminde Matrakçı Nasuh tarafından yapılan İstanbul minyatüründe Tekfur Sarayı'nın hala ayakta durduğu görülmektedir.

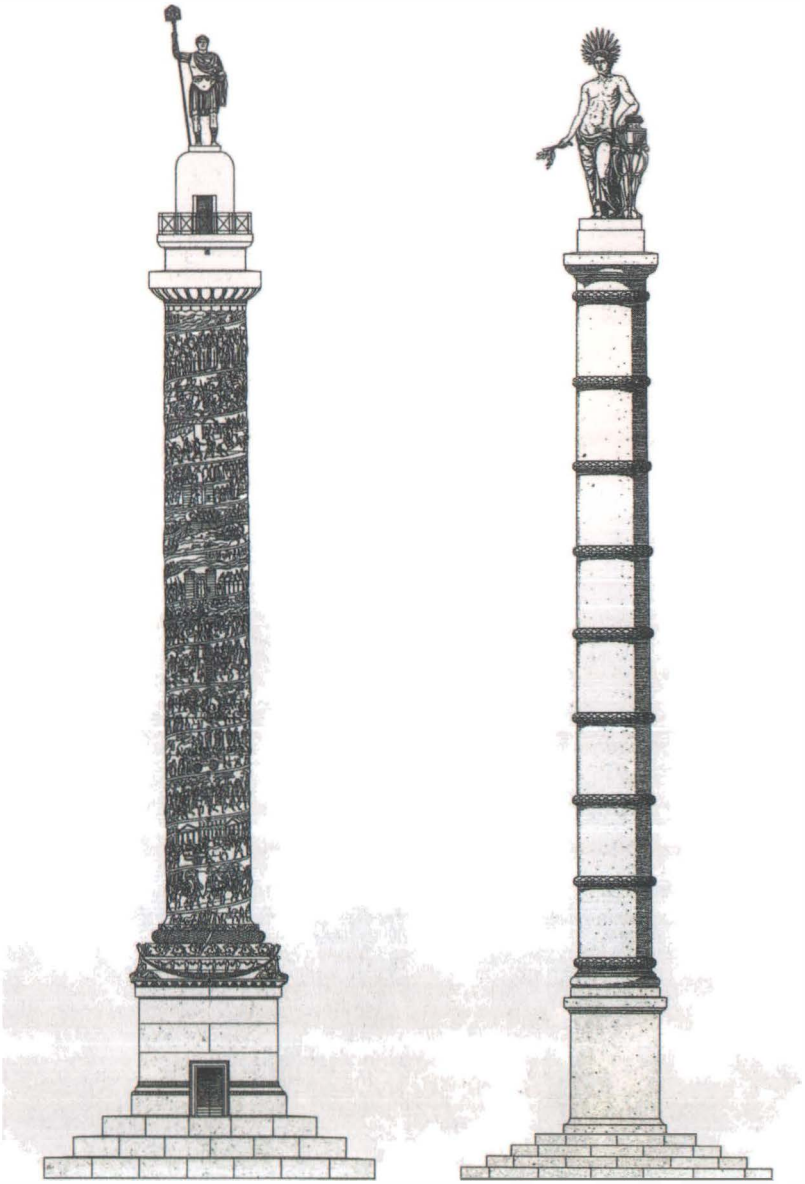
Yerasimos, a.g.e., s.302.

Ek X

Aslında İstanbul Şehzadebaşı'nda yer alan ve dört imparatorun dostluğunu gösteren heykelin tamamı bugün Venedik'te bir kilisenin denize bakan cephesinde yer almaktadır. Ancak kaçırıldığı sırada imparatorlardan birinin ayağı İstanbul'da kalmış olmakla beraber bugün Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır.

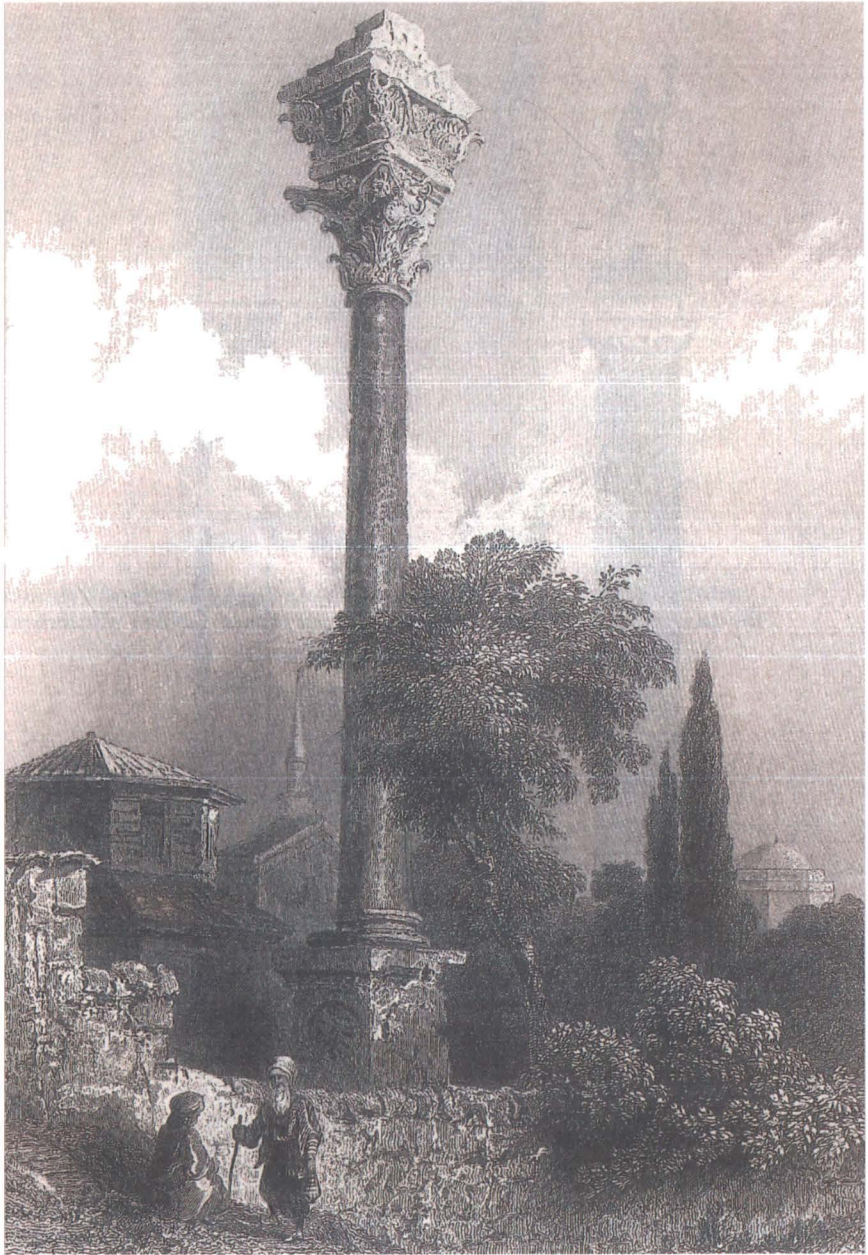
courses.washington.edu.

Ek XI

Arkadius Sütunu (Solda) ve Konstantin Sütunu (sağda)

Sercan Özgencil Yıldırım, Kentin Anlam Haritaları: Gravürlerde İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2008, s.34.

Ek XII
Markianos Sütunu (Günümüzde Kıztaşı)
Özgencil Yıldırım, *a.g.e.*, s.3.

YABANCILARIN GÖZÜYLE

BİZANS İSTANBUL'U

Şairlerin güzelliğini anlatmak için yeterli kelime bulamadığı, tek taşına bile bütün Acem mülkünü feda ettikleri medeniyetler şehri İstanbul. Şüphesiz her dönemde olduğu gibi Bizans ya da bir başka deyimle Doğu Roma İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü yıllarda da birçok sebeple İstanbul'a gelen yabancılar vardır. Fetihten önce çeşitli ülkelerden değişik sebeplerle buraya gelen veya başkalarından öğrendiklerini yazan seyyah ve yazarların günümüze kadar ulaşabilen hatıraları Ortaçağ dünyasının bu önemli şehrinin görünümünü bir dereceye kadar tanıtmaktadır. 1996 yılında başlayan bu çalışma ile Bizans döneminde İstanbul'a gelen Hacılar, Haçlı askerleri, seyyahlar ve elçilerin tarihe tanıklıkları eşliğinde 1453'den önceki Konstantinopolis'e ışık tutulmaktadır.

 yeditepeyayinevi.com

 / yeditepekitap

 / yeditepekitap

 / yeditepeyayinevi

YEDİTEPE

